

ISBN 86-82875-39-x

АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

ДОКУМЕНТА

Књига I

ОДЈЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига VI

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ

Посебна издања књига 77

ДОКУМЕНТА
О ГЕНОЦИДУ
НАД СРБИМА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ
од априла до августа 1941

Др Здравко Антонић

Бања Лука
Српско Сарајево
2001

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Књига VI

REPUBLIC OF SERBIA ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

DOCUMENTS
Book I

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
Book VI

THE SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
INSTITUTE OF BALKAN STUDIES
Special Editions Book 77

DOCUMENTS ON GENOCIDE
OF THE SERBS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA
from April to August 1941

Dr Zdravko Antonić

Received by the Department of Social Sciences of the
Republic of Serbia Academy of Sciences and Arts on 7 August 2001

Approved at the session of the Scientific Council of the
Institute of Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts
on 16 July 2001

EDITOR IN CHIEF
Academic Milan Vasić

Banja Luka
Srpsko Sarajevo
2001.

АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

ДОКУМЕНТА

Књига I

ОДЈЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига VI

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ

Посебна издања књига 77

**ДОКУМЕНТА О ГЕНОЦИДУ
НАД СРБИМА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ
од априла до августа 1941.**

Др Здравко Антонић

Примљено на Одјељењу друштвених наука АНУРС 7. августа 2001.

Примљено на седници научног већа Балканолошког института
САНУ 16. јула 2001.

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Академик Милан Васић

Бања Лука
Српско Сарајево
2001.

ОДБОР ЗА ИСТОРИЈУ ОДЈЕЉЕЊА ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Академик Милан Васић, проф. др. Здравко Антонић, проф. др. Перко
Војиновић, академик Милорад Екмечић, проф. др. Ђорђе Микић,
проф. др. Никола Б. Поповић, проф. др. Живко Секулић, проф. др.
Буро Тошић

РЕЦЕНЗЕНТИ

Академик Милорад Екмечић

Др Душан Лукач

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

341.485(=861)(497.15) „1941”

АНТОНИЋ, Здравко

Документа о геноциду над Србима у Босни и
Херцеговини од априла до августа 1941. / Здравко
Антонић ; одговорни уредник Милан Васић. - [1. изд.]. -
Бања Лука ; Српско Сарајево : Академија наука и
умјетности Републике Српске ; Београд : Балканолошки
институт Српске академије наука и уметности. 2001
(Лакташи : Графомарк). - XXII, 372 стр. ; 24 см. -
(Документа / Академија наука и умјетности Републике
Српске. ; Књ. 1. Одјељење друштвених наука ; Књ. 6)
(Посебна издања / Српска академија наука и уметности
Балканолошки институт. ; Књ. 77)

Предговор и увод на енгл. и срп. језику. - На спор. насл.
стр.: Documents on Genocide of the Serbs in Bosnia and
Herzegovina from April to August 1941. - Тираж 500. Стр.
XV-XXII: Предговор / Милорад Екмечић. -
Библиографија у фус нотама. - Регистар

ISBN 86-82875-39-X

ВАСИЋ, Милан 340
ЕКМЕЧИЋ, Милорад 912

П.О.: СРБИ - Геноцид - Босна и Херцеговина - 1941

MFN=000557

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	XV
FOREWARD	XIX
УВОД	1
INTRODUCTION	23
ХЕРЦЕГОВАЧКИ ОКРУГ	41
Срез Невесиње	41
Срез Гацко	43
Срез Билећа	48
Срез Требиње	50
Срез Љубиње	53
ГРАД МОСТАР	57
Срез мостарски	60
Срез коњички	60
Срез љубушки	63
Срез столачки	65
Срез чапљински	68
Злочини у Габели	75
Злочини у Горњем Храсну	78
ПОКАТОЛИЧАВАЊЕ	83
Масовни покољи у августу 1941.	83
БИХАЋКИ ОКРУГ	93
Срез Бихаћ	93
Срез Цазин	98
Срез Босанска Крупа	100
Срез Велика Кладуша	102
Срез Лушци – Паланка	104
Срез Босански Петровац	104

Кулен Вакуф	107
Срез Дрвар	109
ТРАВНИЧКИ ОКРУГ	111
Срез Травник	111
Срез Витез	112
Срез Јајце	113
Срез Бугојно	115
Срез Ливно	118
Срез Дувно	121
Срез Гламоч	124
БАЊАЛУЧКИ ОКРУГ	129
Бања Лука	129
Приједор	130
Босанска Дубица	130
Босанска Градишка	131
Босански Нови	131
Сански Мост	132
Прњавор	133
Кључ	133
Дервента	133
Мркоњић Град	134
Србац	135
Пискавица	135
САРАЈЕВСКИ ОКРУГ	137
СРЕЗ САРАЈЕВСКИ	137
Алипашин Мост	137
Раковица	137
Семизовац	137
МНО Илијаш	138
МНО Рајловац	138
Вареш	138
МНО Зубета	138
СРЕЗ МАГЛАЈ	139
МНО Ошве	139
МНО Пакленица	139

ТУЗЛАНСКИ ОКРУГ	141
Бијељина	141
Брчко	141
Власеница	142
Зворник	142

ПРИЛОЗИ

1. ПРОГЛАС СЛАВКА КВАТЕРНИКА О УСПОСТАВЉАЊУ НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ 10. АПРИЛА 1941.	147
2. ПРОГЛАС СЛАВКА КВАТЕРНИКА ОД 10. АПРИЛА 1941. О ПРЕУЗИМАЊУ КОМАНДОВАЊА У НОВОЈ ДРЖАВИ.	148
3. ТЕЛЕГРАМ МАРШАЛА СЛАВКА КВАТЕРНИКА ОД 10. АПРИЛА 1941. АДОЛФУ ХИТЛЕРУ	149
4. ТЕЛЕГРАМ АДОЛФА ХИТЛЕРА ОД 15. АПРИЛА 1941. ДР АНТИ ПАВЕЛИЋУ, КОЈИМ ПРИЗНАЈЕ НДХ ОД СТРАНЕ НЕМАЧКОГ РАЈХА.	150
5. КОНЦЕПТ ТЕЛЕГРАМА ДР АНТЕ ПАВЕЛИЋА ОД 15. АПРИЛА 1941. ФИРЕРУ, КОЈИМ ПОТВРЂУЈЕ ПРИЈЕМ ТЕЛЕГРАМА О ПРИЗНАВАЊУ НДХ.	151
6. ОДРЕДБА О ИМЕНОВАЊУ ПРВЕ ХРВАТСКЕ ДРЖАВНЕ ВЛАДЕ ОД 16. АПРИЛА 1941	151
7. НАРЕДБА МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА ОД 25. АПРИЛА 1941. ЗА СПРОВОЂЕЊЕ ЗАКОНСКЕ ОДРЕДБЕ О ЗАБРАНИ ЋИРИЛИЦЕ НА ТЕРИТОРИЈИ НДХ	152
8. ЗАКОНСКА ОДРЕДБА ПОГЛАВНИКА ОД 30. АПРИЛА 1941. О РАСНОЈ ПРИПАДНОСТИ ЖИТЕЉА НДХ.	153
9. ЗАКОНСКА ОДРЕДБА ПОГЛАВНИКА ОД 30. АПРИЛА 1941. О ЗАШТИТИ АРИЈЕВСКЕ КРВИ И ЧАСТИ ХРВАТског НАРОДА	155
10. ЗАКОНСКА ОДРЕДБА ПОГЛАВНИКА ОД 3. МАЈА 1941. О ПРЕЛАСКУ ИЗ ЈЕДНЕ ВЈЕРЕ У ДРУГУ	157
11. ОДРЕДБА МИНИСТРА ПРАВОСУЂА ОД 8. МАЈА 1941. О ПОСТАВЉЕЊУ ИЗВАНРЕДНОГ НАРОДНОГ СУДА СА СЕДИШТЕМ У БАЊА ЛУЦИ	158
12. ПРЕДСТАВКА МУСЛИМАНА ИЗ НОВЕ ВАРОШИ ОД 10. МАЈА 1941. ПОВЈЕРЕНИКУ ЗА БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ У САРАЈЕВУ ЗА ПРИПАЈАЊЕ САНЦАКА НЕЗАВИСНОЈ ДРЖАВИ ХРВАТскоЈ.	158
13. ЗАПИСНИК ОД 11. МАЈА 1941. СА ПОЛАГАЊА ЗАКЛЕТВЕ ВЈЕРНОСТИ НЕЗАВИСНОЈ ДРЖАВИ ХРВАТскоЈ ОД СТРАНЕ ПРЕДСТАВНИКА МУСЛИМАНА У ОЦАКУ.	163
14. НАРЕЂЕЊЕ ИЗАСЛАНИКА ВЛАДЕ НДХ У САРАЈЕВУ ОД 13. МАЈА 1941. ЗА СПРОВОЂЕЊЕ РИЈЕШЕЊА МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА О ОТПУШТАЊУ ИЗ СЛУЖБЕ СВИХ СРБА И ЦРНОГОРАЦА.	164
15. САОПШТЕЊЕ МИНИСТАРСТВА БОГОШТОВЉА И НАСТАВЕ ОД 16. МАЈА 1941. ПРОСВЈЕТНОМ ОДЈЕЛУ ПОВЈЕРЕНИШТВА ЗА БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ - САРАЈЕВО, ЗА ОТПУШТАЊЕ	

	ИЗ СЛУЖБЕ НАСТАВНИКА ЈЕВРЕЈА И СРБА СА ТЕРИТОРИЈЕ НДХ	165
16.	ОДРЕДБА МИНИСТРА ПРАВОСУЂА ОД 21. МАЈА 1941. О ПРОГЛАШЕЊУ ПРИЈЕКОГ СУДА ЗА ПОДРУЧЈЕ СУДБЕНОГ СТОЛА У САРАЈЕВУ	166
17.	ИЗВЈЕШТАЈ КРИЛНОГ ЗАПОВЈЕДНИШТВА ЗА САНЦАК ОД 22. МАЈА 1941. ДА СУ ДЕЛЕГАЦИЈЕ ИЗ НОВОГ ПАЗАРА И СЈЕНИЦЕ ТРАЖИЛЕ ПРИПАЈАЊЕ ОВИХ ДЕЛОВА НДХ	167
18.	ИЗВЈЕШТАЈ ЗАПОВЈЕДНИШТВА КОПНЕНЕ ВОЈСКЕ ОД 22. МАЈА 1941. О СИТУАЦИЈИ НА ТЕРИТОРИЈИ НДХ СА ПОДАЦИМА О ЗЛОЧИНИМА УСТАША И НИЈЕМАЦА КОД САНСКОГ МОСТА	168
19.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ИЛИЦА ОД 25. МАЈА 1941. О ЛЕШЕВИМА ВОЈНИКА ПРОНАЂЕНИМ У ОКОЛИНИ ЖЕЉЕЗНИЧКЕ СТАНИЦЕ БАЊА ИЛИЦА	170
20.	УПУТСТВО МИНИСТАРСТВА БОГОШТОВЉА И НАСТАВЕ ОД 27. МАЈА 1941. О ПРЕЛАСКУ ИЗ ЈЕДНЕ ВЈЕРЕ У ДРУГУ	171
21.	НАРЕДБА УСТАШКОГ СТАНА ДОБОЈ ОД 27. МАЈА 1941. СРПСКОЈ ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВЕНОЈ ОПШТИНИ О РУШЕЊУ ПОСТОЉА СПОМЕНИКА ПАЛИМ БОРЦИМА ИЗ I СВЈЕТСКОГ РАТА	172
22.	РАСПИС ПОВЈЕРЕНИШТВА САРАЈЕВО ОД 29. МАЈА 1941. О ЗАБРАНИ УПОТРЕБЕ ЋИРИЛИЦЕ	173
23.	ИЗВЈЕШТАЈ КРИЛНОГ ЗАПОВЈЕДНИШТВА БИЛЕЂА ОД 1. ЈУНА 1941. О ХАПШЕЊУ И СТРИЈЕЉАЊУ СРБА У ТРЕБИЊУ	174
24.	НАРЕЂЕЊЕ ЗАПОВЈЕДНИШТВА 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ ОД 1. ЈУНА 1941. КРИЛНОМ ЗАПОВЈЕДНИШТВУ БИЛЕЂА О МЈЕРАМА ОДМАЗДЕ И УЗИМАЊУ ТАЛАЦА	176
25.	ЗАПИСНИК СА СЈЕДНИЦЕ ЊЕМАЧКОГ ПОСЛАНСТВА У ЗАГРЕБУ ОДРЖАНЕ 4. ЈУНА 1941. У ВЕЗИ СА ПРЕСЕЉАВАЊЕМ СЛОВЕНАЦА ИЗ РАЈХА У ХРВАТСКУ И СРБИЈУ, ОДНОСНО СРБА ИЗ ХРВАТСКЕ У СРБИЈУ	177
26.	ИЗВЈЕШТАЈ ЗАПОВЈЕДНИШТВА 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ ОД 6. ЈУНА 1941. ЗАПОВЈЕДНИШТВУ ХРВАТСКОГ ОРУЖНИШТВА О СИТУАЦИЈИ НА ПОДРУЧЈУ ПУКОВНИЈЕ СА ПОДАЦИМА О УСТАШКИМ ЗЛОЧИНИМА	180
27.	ЗАКОНСКА ОДРЕДБА ПОГЛАВНИКА ОД 7. ЈУНА 1941. О ИСТОЧНОЈ ГРАНИЦИ НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ	183
28.	НАРЕДБА МИНИСТРА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА ОД 7. ЈУНА 1941. О ОБАВЕЗНОЈ ПРИЈАВИ СРБИЈАНАЦА	184
29.	ОДРЕДБА МИНИСТРА ПРАВОСУЂА ОД 7. ЈУНА 1941. О ПОГЛАШЕЊУ ПРИЈЕКОГ СУДА ЗА ПОДРУЧЈЕ СУДБЕНОГ СТОЛА У ТУЗЛИ	185
30.	ИЗВЈЕШТАЈ ЗАПОВЈЕДНИШТВА ОРУЖНИЧКОГ ВОДА ГАЦКО ОД 16. ЈУНА 1941. О СТРИЈЕЉАЊУ ТАЛАЦА	186
31.	ИЗВЈЕШТАЈ КРИЛНОГ ЗАПОВЈЕДНИШТВА БИЛЕЂА ОД 16. ЈУНА 1941. О ЗЛОЧИНИМА УСТАША У СЕЛУ КОРИТА	188

32.	ОДРЕДБА МИНИСТАРСТВА ПРАВОСУЂА ОД 17. ЈУНА 1941. О ПРОГЛАШЕЊУ ПРИЈЕКОГ СУДА ЗА ПОДРУЧЈЕ СУДБЕНОГ СТОЛА У БИХАЋУ.....	190
33.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКОГ ВОДА ЗЕНИЦА ОД 18. ЈУНА 1941. О ЛЕШЕВИМА СРБА КОЈЕ СУ УСТАШЕ ПОБАЦАЛЕ.....	191
34.	ИЗВЈЕШТАЈ СТОЖЕРА ВРБАСКОГ ДИВИЗИЈСКОГ ПОДРУЧЈА У БАЊАЛУЦИ ОД 19. ЈУНА 1941. О БЈЕКСТВУ СРПСКОГ ЖИВЉА ЗБОГ УСТАШКИХ ЗЛОЧИНА	193
35.	ИЗВЈЕШТАЈ ЗАПОВЈЕДНИШТВА 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ ОД 19. ЈУНА 1941. О СИТУАЦИЈИ У САНЦАКУ. СА ПОДАЦИМА ДА СУ УСТАШЕ НА ПОДРУЧЈУ КРИЛА БИЛЕЋЕ УБИЛИ 250 ЛИЦА	194
36.	ИЗЈАВА ПРЕДСТАВНИКА УСТАШКИХ ВЛАСТИ ИЗ БОСАНСКОГ ПЕТРОВЦА ОД 21. ЈУНА 1941. О СТРИЈЕЉАЊУ СРБА И ПРОТЕСТУ КОМАНДАНАТА ИТАЛИЈАНСКИХ СНАГА ПОВОДОМ ТОГА	196
37.	ИЗВЈЕШТАЈ ЗАПОВЈЕДНИШТВА БОСАНСКОГ ДИВИЗИЈСКОГ ПОДРУЧЈА ОД 22. ЈУНА 1941. О КОНФЕРЕНЦИЈИ ОДРЖАНОЈ 20. ЈУНА НА ЗАХТИЈЕВ ЊЕМАЧКОГ МЈЕСНОГ ЗАПОВЈЕДНИКА У САРАЈЕВУ ПОВОДОМ УСТАШКОГ НАСИЉА НАД СРБИМА	197
38.	КРИЛНО ЗАПОВЈЕДНИШТВО БИЛЕЋА ОД 22. ЈУНА 1941. ДОСТАВЉА ДОПИС АНОНИМНОГ ГРАЂАНИНА О ЗВИЈЕРСТВИМА УСТАША НАД НЕДУЖНИМ СТАНОВНИШТВОМ	200
39.	ДЕПЕША КОТАРСКОГ ПРЕДСТОЈНИКА ИЗ ГАЦКА УПУЋЕНА 23. ЈУНА 1941. ПОГЛАВНИКОВОМ ПОВЈЕРЕНИШТВУ У САРАЈЕВУ О ПАЉЕЊУ СРПСКИХ СЕЛА, ХАПШЕЊУ И УБИЈАЊУ ЉУДИ ОД СТРАНЕ УСТАША	201
40.	ИЗВЈЕШТАЈ ЗАПОВЈЕДНИКА ОРУЖНИЧКОГ ВОДА ТРЕБИЊЕ О ЗЛОЧИНИМА УСТАША НАД СРБИМА У НОЋИ 23. И 24. ЈУНА 1941. КОД СЕЛА ПРИДВОРИЦЕ, ПОЉИЦЕ, МРКОЊИЋА И О НАСИЛНОМ ПОКРШТАВАЊУ ПРАВОСЛАВАЦА	202
41.	ДОПИС УПРАВНОГ ШТАБА ВОЈНОГ ЗАПОВЈЕДНИКА У СРБИЈИ ОД 25. ЈУНА 1941. ЊЕМАЧКОМ ПОСЛАНСТВУ У ЗАГРЕБУ О ТЕРОРУ ХРВАТА НАД СРБИМА У НДХ	204
42.	ИЗВЈЕШТАЈ КРИЛНОГ ЗАПОВЈЕДНИШТВА БИЛЕЋА ОД 25. ЈУНА 1941. О ЗЛОЧИНИМА УСТАША НАД СРБИМА У СРЕЗУ ГАЦКО.....	207
43.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ КОРАЈ ОД 27. ЈУНА 1941. ЗАПОВЈЕДНИКУ ОРУЖНИЧКОГ ВОДА БИЈЕЉИНА О ТЕШКИМ УСТАШКИМ ЗЛОДЈЕЛИМА НАД ПРАВОСЛАВНИМ ЖИВЉЕМ.....	211
44.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ЗАВАЉЕ ОД 28. ЈУНА 1941. О ХАПШЕЊУ ПРАВОСЛАВНОГ ЖИВЉА.....	214
45.	ИЗВЈЕШТАЈ КОТАРСКЕ ОБЛАСТИ У БРЧКОМ ОД 29. ЈУНА 1941. О САМОВОЉИ УСТАШКОГ ЛОГОРА У ВРШЕЊУ СЛУЖБЕ.....	215
46.	ИЗВЈЕШТАЈ КОТАРСКОГ УРЕДА У БИЈЕЉИНИ ОД 1. ЈУЛА 1941. О РЕКВИЗИЦИЈИ, ХАПШЕЊУ КОМУНИСТА И СЛАЊУ У КОНЦЕНТРАЦИОНЕ ЛОГОРЕ.....	216

47.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ОЛОВО ОД 3. ЈУЛА 1941. О ПОБИЈЕНИМ СРБИМА У СЕЛУ БРДА И БЈЕКСТВУ ПРАВОСЛАВНОГ ЖИВЉА У ШУМЕ ЗБОГ УСТАШКИХ ПОКОЉА.....	217
48.	ИЗВЈЕШТАЈ ПРЕДСТОЈНИКА КОТАРСКЕ ОБЛАСТИ БИЛЕЋА О СИТУАЦИЈИ НА ПОДРУЧЈУ КОТАРА И ЧИТАВЕ ХЕРЦЕГОВИНЕ ЗА ПЕРИОД 11. ЈУНИ – 4. ЈУЛИ 1941.	218
49.	ИЗВЈЕШТАЈ ПОСЕБНОГ ОПУНОМОЋЕНИКА ПОГЛАВНИКА ПОДМАРШАЛА ЛАСКЕ ОД 5. ЈУЛА 1941. О ДИВЉАЧКИМ ПОСТУПЦИМА УСТАША У ХЕРЦЕГОВИНИ	225
50.	РАСПИС ДРЖАВНОГ РАВНАТЕЉСТВА ЗА ПОНОВУ ОД 9. ЈУЛА 1941. О ОРГАНИЗАЦИЈИ ИСЕЉАВАЊА ПРАВОСЛАВНОГ СТАНОВНИШТВА.....	228
51.	ИЗВЈЕШТАЈ СТОЖЕРА ЈАДРАНСКОГ ДИВИЗИЈСКОГ ПОДРУЧЈА ОД 9. ЈУЛА 1941. О ВОЈНО-ПОЛИТИЧКОЈ СИТУАЦИЈИ СА ПОДАЦИМА О ПОКРШТАВАЊУ ПРАВОСЛАВАЦА СА ПОДРУЧЈА КОТАРА ТРЕБИЊЕ, ХАПШЕЊУ, СТРИЈЕЉАЊУ И БАЦАЊУ У ЈАМУ КОД СЕЛА ПРИДВОРЦЕ.....	231
52.	ТЕЛЕГРАМ КРАЉЕВСКОГ ИТАЛИЈАНСКОГ ВИЦЕКОНЗУЛА У БАЊАЛУЦИ ОД 9. ЈУЛА 1941. КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ ЗАГРЕБ О МЈЕРАМА ХРВАТСКИХ ВЛАСТИ ЗА ПРОТЈЕРИВАЊЕ СРБА СА ТЕРИТОРИЈЕ БИВШЕ ВРБАСКЕ БАНОВИНЕ.....	236
53.	ПРЕДСТАВКА САНЦАЧКИХ МУСЛИМАНА ОД 9. ЈУЛА 1941. ШЕФУ ГЛАВНОГ ШТАБА ТУРСКЕ ОРУЖАНЕ СИЛЕ ДА ПОМОГНЕ ПРИПАЈАЊУ САНЦАКА БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ ОДНОСНО НДХ.....	238
54.	СПИСАК ЛИЦА ОД 9. ЈУЛА 1941. КОЈЕ СУ УСТАШЕ УБИЛЕ НА ПОДРУЧЈУ ПОСТАЈЕ ТРЕБИЊЕ.....	239
55.	ЗАПОВЈЕСТ ЗАПОВЈЕДНИШТВА 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ ОД 9. ЈУЛА 1941. СВИМ КРИЛНИМ, ВОДНИМ И ПОСТАЈНИМ ЗАПОВЈЕДНИШТВИМА ДА ДОСТАВЕ ПОДАТКЕ О ЛИЦИМА УЗЕТИМ ЗА ТАОЦЕ УОЧИ ВИДОВДАНА.....	241
56.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ КАЛИНОВИК ОД 9. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА.....	241
57.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ АЛИПАШИН МОСТ ОД 12. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА.....	243
58.	ОДРЕДБА МИНИСТРА ПРАВОСУЂА И БОГОШТОВЉА ОД 12. ЈУЛА 1941. О ПРОГЛАШЕЊУ ПРИЈЕКОГ СУДА ЗА ПОДРУЧЈЕ СУДБЕНОГ СТОЛА У МОСТАРУ	244
59.	НАРЕЂЕЊЕ РАВНАТЕЉСТВА ЗА ЈАВНИ РЕД И СИГУРНОСТ ОД 12. ЈУЛА 1941. ДА СЕ ОБУСТАВИ ОДЛАЗАК ПРАВОСЛАВАЦА СА ТЕРИТОРИЈЕ НДХ У СРБИЈУ И ЊИХОВА КОНЦЕНТРАЦИЈА У ПОГРАНИЧНИМ ПРЕДЕЛИМА УЗ САВУ И ДРИНУ.....	245
60.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ВИСОКО ОД 13. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА.....	246

61.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ БРЕЗА ОД 14. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	247
62.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ГОРАЖДЕ ОД 14. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	250
63.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ЗЕНИЦА ОД 14. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	251
64.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ЛАШВА ОД 14. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	252
65.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ПАЛЕ ОД 14. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	253
66.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ СЕМИЗОВАЦ ОД 14. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	254
67.	НАРЕДБА МИНИСТРА ПРАВОСУЂА И БОГОШТОВЉА ОД 14. ЈУЛА 1941. О МЈЕСНОЈ НАДЛИЈЕЖНОСТИ И САСТАВУ ПОКРЕТНОГ ПРИЈЕКОГ СУДА У САРАЈЕВУ	256
68.	ОТПРЕМНИЦА УРЕДА ЗА ИСЕЉАВАЊЕ И УСЕЉАВАЊЕ РОГАТИЦА ОД 14. ЈУЛА 1941. СА ПОДАЦИМА О УХАПШЕНИМ ЛИЦИМА КОЈА СЕ УПУЋУЈУ У ЛОГОР СИСАК	257
69.	ИЗВЈЕШТАЈ КРИЛНОГ ОРУЖНИЧКОГ ЗАПОВЈЕДНИШТВА ТУЗЛА ОД 14. ЈУЛА 1941. О ВОЈНО-ПОЛИТИЧКОЈ СИТУАЦИЈИ	259
70.	ИЗВЈЕШТАЈ КОТАРСКЕ ОБЛАСТИ ВЛАСЕНИЦА ОД 14. ЈУЛА 1941. О РАДУ НА ИСЕЉАВАЊУ СРБА, ХАПШЕЊУ И УПУЋИВАЊУ У ЛОГОР СИСАК	260
71.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ЖЕПЧЕ ОД 14. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	263
72.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКОГ ВОДА ЗВОРНИК ОД 15. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	264
73.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ЛОПАРЕ ОД 16. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	265
74.	ИЗВЈЕШТАЈ ЗАПОВЈЕДНИШТВА ОРУЖНИЧКОГ ВОДА У СРЕБРЕНИЦИ ОД 16. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	266
75.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ УСТИКОЛИНА ОД 16. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	267
76.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ВАРЕШ ОД 16. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	268
77.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ БИЈЕЉИНА ОД 17. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	269

78.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ БИЈЕЛО БРДО ОД 17. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	271
79.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ КОЗЛУК ОД 17. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	272
80.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ОЛОВО ОД 17. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	272
81.	ИЗВЈЕШТАЈ КРИЛНОГ ОРУЖНИЧКОГ ЗАПОВЈЕДНИШТВА ТУЗЛА ОД 17. ЈУЛА 1941. О МАЛТРЕТИРАЊУ ЖИТЕЉА МЈЕСТА ТОБУТ ОД СТРАНЕ УСТАША ИЗ КОРАЈА.....	274
82.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ХАН ПИЈЕСАК ОД 17. ЈУЛА 1941. О ПЉАЧКАЊУ И ЗЛОСТАВЉАЊУ СТАНОВНИШТВА ОД СТРАНЕ УСТАША НА ТОМ ПОДРУЧЈУ	275
83.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ТУЗЛА ОД 17. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	277
84.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ КНЕЖИНА ОД 18. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	279
85.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ДРИЊАЧА ОД 18. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	280
86.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ НЕВЕСИЊЕ ОД 18. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	281
87.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ПАЛАТАР ОД 19. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	282
88.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ПАЗАРИЋ ОД 19. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	283
89.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ЈАЊА ОД 19. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	285
90.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ БОСАНСКИ ШАМАЦ ОД 19. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	286
91.	ОБАВЈЕШТЕЊЕ ЗАПОВЈЕДНИШТВА ВОЈНЕ КРАЈИНЕ САРАЈЕВО ОД 19. ЈУЛА 1941. О ПРЕСЕЉЕЊУ 12. 000 СРПСКИХ ИЗБЈЕГЛИЦА СА ДРИНЕ У ВИШЕГРАД И ОКОЛИНУ.....	287
92.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ БРЕЗОВО ПОЉЕ ОД 19. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	288
93.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ МИЛИЋИ ОД 20. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	289
94.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ БРАТУНАЦ ОД 20. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	289

95.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ БОСАНСКА РАЧА ОД 20. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	291
96.	ДОПИС КОТАРСКЕ ОБЛАСТИ ВЛАСЕНИЦА ОД 20. ЈУЛА 1941. ВЕЛИКОЈ ЖУПИ ВРХБОСНА О ПРЕСЕЉЕЊУ 12.000 СРБА СА ОБАЛЕ ДРИНЕ НА ТЕРИТОРИЈУ ОВОГ КОТАРА	291
97.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ОРАШЈЕ Н/САВИ ОД 20. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	292
98.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ПАПРАЂА ОД 21. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	293
99.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ КАЛЕСИЈА ОД 21. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	294
100.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ КЛАДАЊ ОД 21. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	295
101.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ЖАБАР ОД 22. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	297
102.	ПРИЈЕДЛОГ ПОГЛАВНИКОВОГ ПОВЈЕРЕНИКА У САРАЈЕВУ ОД 23. ЈУЛА 1941. МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА ЗА НАСЕЉАВАЊЕ ИСТОЧНЕ ГРАНИЦЕ НДХ МУСЛИМАНСКИМ И КАТОЛИЧКИМ ЖИВЉЕМ	298
103.	ИЗВЈЕШТАЈ ПОТПУКОВНИКА СТЈЕПАНА ЈАКОВЉЕВИЋА ОД 23. ЈУЛА 1941. О СИТУАЦИЈИ У САНЦАКУ	301
104.	ОКРУЖНИЦА РАВНАТЕЉСТВА УСТАШКОГ РЕДАРСТВА ОД 23. ЈУЛА 1941. ЗА РЕГИСТРОВАЊЕ СРБА – ПРАВОСЛАВАЦА НА ЦИЈЕЛОЈ ТЕРИТОРИЈИ НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ	302
105.	УПУТСТВА ДРЖАВНОГ РАВНАТЕЉСТВА ЗА ПОНОВУ ОД 24. ЈУЛА 1941. ЗА ИСЕЉАВАЊЕ ПОРОДИЦА МЈЕШОВИТИХ БРАКОВА	303
106.	ОКРУЖНИЦА ДРЖАВНОГ РАВНАТЕЉСТВА ЗА ПОНОВУ ОД 24. ЈУЛА 1941. О ПОСТУПКУ СА ПОКРЕТНОМ И НЕПОКРЕТНОМ ИМОВИНОМ ИСЕЉЕНИХ И НЕСТАЛИХ СРБА	305
107.	ИЗВЈЕШТАЈ РАВНАТЕЉСТВА ЗА ЈАВНИ РЕД И СИГУРНОСТ ОД 26. ЈУЛА 1941. О ХАПШЕЊУ И ИСЕЉАВАЊУ СРБА	307
108.	ИЗВЈЕШТАЈ ИТАЛИЈАНСКОГ ВИЦЕКОНЗУЛА У БАЃАЛУЦИ ОД 26. ЈУЛА 1941. ИТАЛИЈАНСКОМ ПОСЛАНСТВУ У ЗАГРЕБУ О ПРОТЈЕРИВАЊУ СРБА И ЈЕВРЕЈА СА ТЕРИТРИЈЕ БИВШЕ ВРБАСКЕ БАНОВИНЕ	309
109.	ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ВЛАСЕНИЦА ОД 27. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	310

110. СПИСАК ЈЕВРЕЈА КОЈИ ЈЕ УСТАШКО РЕДАРСТВО БАЊАЛУКА ДОСТАВИЛО 29. ЈУЛА 1941. РЕДАРСТВЕНОМ РАВНАТЕЉСТВУ РАДИ ТРАНСПОРТОВАЊА У КОНЦЕНТРАЦИОНИ ЛОГОР	312
111. ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ БРЧКО ОД 5. АВГУСТА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА	313
112. МЕМОРАНДУМ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ ОД АВГУСТА 1941. ГЕНЕРАЛУ ФОН ДАНКЕЛМАНУ, ВРХОВНОМ ВОЈНОМ ЗАПОВЈЕДНИКУ У СРБИЈИ О УСТАШКИМ ЗЛОЧИНИМА НАД СРБИМА ОД ОСНИВАЊА НДХ ДО АВГУСТА МЈЕСЕЦА	314
113. ИЗЈАВА ДР ФЛОДОРА ЛУКАЧА, ЉЕКАРА ИЗ МОСТАРА, О ПОКОЉУ СРБА У „УСТАШКОЈ ХРВАТскоЈ“ АПРИЛ 1941 – АПРИЛ 1942.	341
РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА	349

ПРЕДГОВОР

Књига др Здравка Антонића *Документи о геноциду над Србима у Босни и Херцеговини од априла до августа 1941* представља збирку извора о планском помору српског народа у Босни и Херцеговини током прва четири месеца постојања Независне Државе Хрватске. По природи настанка тих извора, цела се збирка дели у два дела. Први део чине „Документи о геноциду” овлашно прављени по срезовима непосредно после ослобођења, који су требали да послуже као меродавни подаци о општој слици убијања за потребе Земалске комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача. Састављачима је био циљ да сачине „кратко регистровање масовних злочина усташа 1941. године”, у чему је садржано и правдање да то није потпуно регистровање свих злочина, за шта би требало предузети друкчије припреме, организовати рад по научном методу и ствар не окончавати потребама које су чекале на видуку. Сем чапљинског, сви други срезови су углавном импровизовали преосталу још живу традицију о злочинима. Лако је препознати да су у неким срезовима састављачи били жртве геноцида и због тога показивали више мара да се драгоцене појединости не препусте забору. Негде се овом послу приступило политички, са видљивом намером да се говори уопштено, дају заокружени и увек непоуздани бројеви, а да се успут помиње и друга страна свих почињених злочина.

Други део збирке „Прилози” званични су извештаји хрватских и окупационих власти о извођењу злочина. Знатан део тих извора се не објављује први пут, а неки представљају преводе са страних језика и раније познатих извештаја. Без обзира на све слабости које прате ову историјску грађу, као раног сведока прве врсте, ова збирка је драгоцен прилог општем испитивању историје геноцида над српским народом 1941. Оно што треба стално узимати у обзир је чињеница да су ово кратке регистрације података, за врло ограничено време првих месеци деловања усташке власти. Италијанска војска је располагања податком да је постојало наређење из Главног усташког стана да се масовни покољ обави од краја августа до 6. септембра 1941, управо у време на које се ови

рани извештаји не односе. Пуњење логора смрти, на првом месту Јасеновца, трајало је током читавог рата. У исто време, овде је реч о грађи за геноцид на подручју Босне и Херцеговине, а не на целокупној територији хрватске државе.

Као и друге историјске појаве, тако и геноцид има дубоке корене у прошлости, па је немогуће тачно реконструисати када се идеја о њему најпре јавила. Василије Крестић је с правом геноцид над Србима у Хрватској везао за два битна извора. Први је религиозна нетолеранција, коју је хрватско сталешко тело законски кодификовало 1608, у време опште ликвидације преосталих трагова протестантизма на јужно-словенском простору. Други извор је идеологија о хрватском историјском и државном праву.¹ Хрватска држава је реткост у свету, за коју нико не доживљава радост да се њени темељи вежу за народни суверенитет и демократију. Држава је створена уговорима, само на делу територије на којој је живео хрватски народ. Верска нетолеранција је била значајнији фактор од државног права, јер је одредила облик и испољавање модерног хрватског национализма. У католичком, а сада и у целокупном западном свету, увек су налажени ваљани разлози солидарности, због чега се злочини хрватске браће умањују и разумевају, као нека виша неопходност. Нетолеранција је разлог сировости политичког речника идеолога хрватског национализма, који је иза себе имао солидно залеђе да се тако крупни греси праштају. Четири године пре одлуке хрватског сабора о нетолеранцији према протестантима, угарски сабор је 1604. донео законско решење да се протестанти толеришу, па су лутеранске и калвинистичке заједнице преживеле. У овом случају држава, а не привилегована вера била је темељ националне свести.

До почетка геноцида 1941, хрватски народ је имао краткотрајну историју до када је дуги процес кроатизације католика у Босни и Херцеговини био завршен. Одговарајући Јовану Цвијићу на књигу о анексији 1908, аустријски историчар Карл Сакс употребио је аргумент да Срби немају историјско право на Босну и Херцеговину, јер су тамо постојале и „латинска” и „муслиманска” заједница. Управо из тог разлога у истраживању историје геноцида над Србима у хрватској држави мора се темељито изучавати социјална и политичка идеологија Католичке цркве. Иако је идеологија усташког

¹ Василије Ђ. Крестић, *Геноцидом до Велике Хрватске*, Нови Сад 1998, стр. 22.

покрета извирала из политичких начела Странке хрватског историјског права Анте Старчевића и Еугена Кватерника из 1860, она је претворена у теоретски нацрт за вршење геноцида, у програму Хрватске католичке удруге коју је 1909. у Босни и Херцеговини створио надбискуп Штадлер. Припреме за стварање те странке су почеле око Првог хрватског католичког конгреса 1900. Према „основним начелима” задатак странке је био да окупља хрватски народ Хрватске, Далмације, Славоније, Истре, бивше Војне границе, Босне и Херцеговине „у једно самостално државно тијело, у оквиру Хабзбуршке монархије”. Речено је да ће се настојати да и словеначке покрајине уђу у ту аутономну јединицу. Поред Словенаца, странка „наглашује особиту наклоност према муслиманима, с којима католичке Хрвате вежу заједнички народни опстанак, традиција и народно начело”.² У „анексионој кризи” 1908 – 1909, леже први корени каснијег усташког покрета. Тада је први пут употребљен назив „хрватске народне усташе”, створена је добровољачка јединица под називом „Црна легија” и постављен циљ да се Срби елиминишу као народ у политичкој организацији Босне и Херцеговине.

Књижевник Иво Пилар је био водећи идеолог усташког покрета, иако сам није доживео да види његово победоносно преузимање власти 1941. Написао је више радова, под више псеудонима, а његово главно дело *Јужнословенско шипшање*, објављено у Бечу 1918, представљало је програм нове странке која би била бољи наставак Штадлерове Хрватске католичке удруге. У исто време би се спојила са Чистом странком права. Приликом посете политичару Изидору Кршњавију 1. јуна 1918, Пилар је објаснио своје намере: „У уводу ми објасни како је с тридесет година био болестан и слаб, неспособан за рад, и како је измијенио свој начин живљења тиме што је постао строги апстинент и вегетаријанац. Чак и наш народ мора живјети трезвено и умјерено да би господарски и етички ојачао. Ваља га и етнички обновити мијешањем раса. Далматинци, Хрвати, Босанци итд. морају се међусобно женидбама чвршће стопити у један народ. Хрватство би морало послужити као политичка основа регенерираног народа; Срби не би смијели владати, већ би с њима ваљало поступати као с подређеном националношћу”. Он је наводно под псеудо-

² Luka Đaković, *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata*. I dio: Do otvaranja Sabora 1910, Zagreb 1985, str. 327.

нимом „Südland” написао књигу која је у Бечу доживела потпун успјех. Књига садржи исцрпан програм нове странке која би у бити, морала бити аустријска странка”.³ Овде су, као у семену, садржани сви главни елементи идеологије усташког покрета после 1929: идеја велике балканске државе, укључивање муслимана у корпус хрватске нације и искључивање Срба.

Усташки геноцид 1941. имао је превасходно циљ да систематски и потпуно преобрати православно српско становништво у католичку веру. Чиста католичка акција надбискупа Степинца из 1936, била је директни потомак Хрватске католичке удруге надбискупа Штадлера од 1909, као и неостварене замисли Иве Пилара 1918, да створи општу хрватску католичку странку у оквиру хабзбуршке Средње Европе. Главне установе у оквиру мреже удружења Чисте католичке акције, „Крижарска братства”, постале су мобилизациона места усташких организација 1941.⁴ Наведена је поименична листа 53 фрањевачка калуђера који су у априлу 1941. водили оружане јединице против југословенске краљевске војске. Богородица је слављена као „signum in cielo” хрватске државе. Берлински лист *Die Zeitung* писао је, још 2. априла 1944, да се „у Хрватској одвија жестока црквена борба. Усташка влада прогони православно цркву и покушава да покрсти што је могуће више православног народа на католицизам путем прогона и свим другим средствима”.⁵ У жеку покоља над Србима надбискуп сарајевски Шарић је писао да су то тужне ствари, које је тешко гледати, „али политика је друкчија. За опште добро и јавни интерес она захтјева круту, бруталну и гвоздену дисциплину. Људи који владају преузимају одговорност. То не доводи у питање нашу религиозну и католичку савјест”.⁶

Без ове историјске димензије, у сагледавању како је усташки покрет настао из идеологије државног права и религиозне нетолеранције, није могуће ваљано разумети казивање извора који се у овој збирци објављују.

Јула 2001.

Милорад Екмечић

³ Iso Kršnjavi, *Zapisi iza kulisa hrvatske politike, II*, Zagreb 1986, стр. 796, запис из „Дневника” под 1. јун 1918.

⁴ Edmond Paris, *Genocide in Satellite Croatia 1941-1945*, Chicago 1961 (превод са француског), стр. 65.

⁵ *Истио*, стр. 69.

⁶ *Истио*, стр. 81, чланак Шарића у *Католичком тједнику*, 18. маја 1941.

FOREWORD

Documents on the Genocide over the Serbs in Bosnia and Herzegovina April to August 1941 by Dr. Zdravko Antonić is a collection of source materials regarding the systematic extermination of the Serbs in Bosnia and Herzegovina carried out in the first four months of the existence of the Independent State of Croatia. The collection consists of two parts, formed according to the origin of the sources. The first part contains „Documents on Genocide”, approximately grouped according to administrative territorial units (srez) immediately after the liberation and intended to be used by the National Committee for Determining the Crimes of the Occupying Forces and their Collaborators as a reliable basis for getting a general idea of the extent of the killing. Those involved in compounding this collection wished to put together „a quick list of the mass crimes committed by the Ustashi in 1941”, and pointed out that this was by no means a comprehensive list specifying every crime, since such an undertaking would require a different preparation, a scientific organization of the work process, and could not be narrowed down to immediate needs. With the exception of Čapljina, all the other srez improvised the greater part of the remaining information about the crimes. In some of the srez those who worked on collecting the sources had experienced the genocide first-hand, and consequently made greater efforts to prevent any useful fact from falling into oblivion. Elsewhere, the work on creating the collection was approached from a political perspective, with an obvious tendency towards generalizations, rounded and inexact figures, and frequent observations to the effect that crimes were committed on all sides.

The other part of the collection entitled „Contributions” represent official reports of the Croatian and occupying authorities regarding the execution of the crimes. Many of these sources have been published before, others are translations of known reports. Regardless of the deficiency of this type of source material, so close in time to its subject, this collection is a valuable contribution to the general study of the history of genocide over the Serbs carried out in 1941. A fact that must not be forgotten is that these are short recordings of infor-

mation referring to a strictly limited time span, that of the first few months of activities on the part of Ustashi authorities. The Italian army had information testifying to the existence of an order issued by Ustashi Headquarters that the massacre should be carried out between the end of August and 6 September 1941 i.e., during the period to which these early reports refer. Prisoners continued to be sent to the death camps, Jasenovac in particular, for the entire duration of the war. At the same time, the subject matter of these sources is the genocide perpetrated in Bosnia and Herzegovina, and not on the entire territory of the Croatian state.

As with other historical phenomena, the roots of genocide are embedded deep in the past, making it impossible to ascertain when this concept first appeared. Vaslije Krestić rightly sees the genocide perpetrated over the Serbs in Croatia as having a dual origin. He associates it in the first place with religious intolerance, made formally legal by a segment of Croatian class society in 1608, at the time of the general eradication of Protestantism on the ethnic territory of the southern Slavs. The other root of the genocide is fixed in Croatian claims to historical rights and rights deriving from the state. The Croatian state represents a rare instance in that it is not based on national sovereignty and democracy but is a state created on the basis of agreements on a part of the territory inhabited by the Croat people. Religious intolerance carried greater weight than the law of the state, since it determined the form and expression of modern Croatian nationalism. The Catholic world, and today the entire Western world, frequently found reasons for solidarity, as a result of which the crimes of their Croatian brothers have been diminished and justified as something necessitated by higher interests. Intolerance explains the coarseness of the political terminology used by the ideologists of Croatian nationalism, which must have had ample backing to get away with such atrocities. In 1608, four years before the decision of the Croatian Assembly regarding intolerance to Protestantism, the Hungarian Assembly had voted in favor of tolerance for Protestants, as a result of which Lutheran and Calvinist communities avoided persecution. In this case it was the state, and not a privileged religion, which formed the basis of national awareness.

Before the genocide in 1941, the Croat people had had a short history, which involved the Croatization of the Catholics of Bosnia and Herzegovina. In response to a book written by Jovan Cvijić on the annexation of 1908, the Austrian historian Karl Sachs argued that Serbs could make no historical claims on Bosnia and Herzegovina

since this area was inhabited by both „Latin” and „Muslim” communities. It is for this very reason that a study of the history of genocide over the Serbs in the Croatian state must include a thorough analysis of the social and political ideology of the Catholic Church. Despite the fact that the theory of the Ustashi movement derived from the political principles of the Party of Croatian Historical Rights, originated by Ante Starčević and Eugen Kvaternik after 1860, in the program of the Croatian Catholic Association, formed in 1909 in Bosnia and Herzegovina by Archbishop Štadler these ideas became the ideological basis for genocide. The preparations for the party’s founding began with the First Croatian Catholic Congress held in 1900. According to its „basic principles”, the objective of the party was to unite the Croats of Croatia, Dalmatia, Slavonia, Istria, the former Military Frontier, and Bosnia and Herzegovina „into a single autonomous state, within the Habsburg Monarchy”. It was declared that efforts would also be made towards introducing the Slovenian provinces into this autonomous unit. In addition to the Slovenians, the party stressed its „particular affinity towards Muslims, to which Catholic Croats are bound by shared elements of national progress, tradition, and principles”. The roots of what would subsequently evolve into the Ustashi movement lay in the „annexation crisis” of 1908-1909. The term „Croatian national Ustashi” was used for the first time, a unit of volunteers was formed and named the „Black Legion”, and the objective was set of eliminating the Serbs as a nation in the political organization of Bosnia and Herzegovina.

The writer Ivo Pilar was a prominent ideologist of the Ustashi movement, although he did not live to see the organization come to power in 1941. He wrote several works, under various pseudonyms, and his main work *The South-Slavic Question*, published in Vienna in 1918, represented the program of a new party, intended to be the improved version of Štadler’s Croatian Catholic Association. At the same time, this party was to form a union with the Pure Party of Right. During a visit to the politician Isidor Kršnjavi, on 1 June 1918, Pilar described his plans: „In the introduction you must explain to me how, at the age of thirty, he was ill and weak, unable to work, and how he changed his way of life by strict abstinence and by becoming a vegetarian. Our people, too, must be sober and moderate in order to rule and become ethnically stronger. It should also be ethnically revitalized by mixing races. Dalmatians, Croats, Bosnians, etc. must blend into a single nation by intermarrying. Croatian national awareness should serve as the political basis of a regenerated people; the Serbs should

not be allowed to rule, but should instead be treated as an inferior nationality". He supposedly wrote a book under a false name entitled „Südland", extremely well received by the public in Vienna. The book contained a detailed program of the new party, which was intended to be essentially an Austrian party. The program contains all the key elements of the ideology that guided the Ustashi movement after 1929: the idea of a great Balkan state, the incorporation of the Muslims into the main body of the Croatian nation, and the exclusion of the Serbs.

The main purpose of the genocide perpetrated by the Ustashi in 1941 was to achieve the systematic and complete conversion of the Orthodox population to the Catholic faith. The Pure Catholic Action of Archbishop Stepinac formed in 1936 was the direct political successor of Archbishop Štadler's Croatian Catholic Association of 1909, and of the unfulfilled hopes of Ivo Pilar 1918 of creating a general Croatian Catholic party within the Habsburg-dominated Central Europe. The main institutions within the organization of the association called Pure Catholic Action, the „Crusade Fraternities" became the mobilization centers of Ustashi organizations in 1941. A list is given containing 53 Franciscan monks who in April 1941 led armed troops in battle against the Yugoslav royal army. The Virgin Mary was hailed as the Croatian state's „signum in cielo". On 2 April 1944 the Berlin newspaper *Die Zeitung* already wrote that „in Croatia a furious battle of the church was being fought. The Ustashi authorities are persecuting the Orthodox Church and attempting to convert to Catholicism as many of the Orthodox inhabitants as possible, using persecution and every other means". At the height of the massacres of the Serbs, the Archbishop of Sarajevo, Šarić wrote that these were sad incidents, which it was difficult to observe „but politics makes different demands. For the good of all and for the sake of public interest, it requires a rigid, brutal, and iron discipline. The people in charge assume responsibility for this. It does not bring into question our religious and Catholic conscience".

This historical dimension is necessary in a study of the Ustashi movement's evolution from its roots in the ideology of the right of the state and of religious intolerance, in order to understand the meaning of the sources published in this collection.

July 2001

Milorad Ekmečić

УВОД

Обрада историје Босне и Херцеговине због њене унутрашње осебујности, њених плаховитих друштвено-политичких, културних, етничких и других кретања, њеног смештаја на раскрсницама разних утјецаја и сукобљавања великих и малих сусједа и земаља, политика и религија, култура и традиција, одувijek је била примамљива, али за науку тешка и одговорна. О овој земљи и њеним народима писало се и пише се много и разноврсно широм земаљске кугле. Карактер и мотиви писања били су и остали различити. Писане трагове и запажања о Босни и Херцеговини оставили су бројни путописци, научници, конзули, обавештајци, новинари и други поборници писане ријечи. Сви су они сагласни у оцјени да је Босна и Херцеговина слојевита земља и по географији и по људима који у њој живе.¹

Рат наметнут српском народу у Босни и Херцеговини 1991–1995. године упућује нас на поновно консултовање те бројне литературе, али и њено критичко преиспитивање уз улагање напора да се дође до нових сазнања. Посебно је важно да се дужна пажња усмјери на историјске токове и процесе који имају својства дугог трајања и не дају се сагледати у повременим хоризонталним пресијецима. Један од тих токова односи се на настанак, развој и положај појединих народа који живе у овој земљи. У Босни и Херцеговини нашли су се да трају једни поред других Срби, Хрвати и муслимани. Мада су у свакодневном животу били упућени једни на друге (саобраћај, воде, трговина, шуме, испаше и др.) ипак су ван њихових моћи постојале силе које су их стално подвајале, оптерећивале предрасудама прошлости и међусобно завађале. Та подвојеност, неповјерење и одсуство свијести о заједничким интересима вуку коријене још из средњовијековне Босне у којој су освајачке супротности, феудални регионализми и

¹ Др Душан Лукач, *Предговор* другом издању књиге др Здравка Антонића, „Устанак у источној и централној Босни 1941. године”, Универзал, Тузла 1983, стр. 5.

сепаратизми били толико јаки да последице пропасти Босанске државе 1463. године нису у народу оставили трајнију духовну и државну традицију која би га потоње повезивала и покретала на заједничке акције. Умјесто тога, над народима у Босни и Херцеговини водећу улогу преузеле су три вјере: ислам, католичанство и православље и њихове организације које су својом доктрином и дјеловањем доприносиле томе да се духовни, политички, и свакодневни живот њихових вјерника кретао различитим правцима. На снагу ових вјера и њихових заједница рачунали су сви освајачи и управљачи Босном и Херцеговином који су неке од њих фаворизовали, а друге спутавали. За вријеме турске владавине Босном (1463–1878) изразито је доминирао ислам (када је и дошло до великог превјеравања босанског становништва на ту вјеру), у току аустроугарске окупације Босне и Херцеговине (1878–1918) католичанство, а у периоду Краљевине Југославије настало се да то буде православље. Због велике географске удаљености и сепаратних интереса епицентара духовности којима су ове заједнице припадале (Рим, Цариград) међу њима се није могла зачети ни израсти најелементарнија солидарност потребна човјеку или народу друге вјере када се нађе у невољи. Са тим тешким бременом унутрашње наталожености и хетерогености у свим битним питањима друштвеног живота, ушла је Босна и Херцеговина у Први свјетски рат 1914–1918. године.²

Тешко је рећи када су се српска и хрватска, па и муслиманска писана ријеч, а последице тога и политички покрети и њихови људи, почели гложити око тога – чија је Босна и Херцеговина. У основи свих неспоразума између Срба и Хрвата лежи схватање хрватских идеолога, које се постепено преносило и на шире слојеве народа, да им Срби сметају да остваре своје „хрватско државно и историјско право”. На темељу тог права хрватски политичари су непрестано, почевши од Анте Старчевића, Еугена Кватерника, Миховила Павлиновића, Јосипа Франка, Франа Супила, Стјепана Радића, др Влатка Мачека, Анте Павелића, па све до Јосипа Броза и Фране Туђмана, истрајавали на идеји да створе велику, етни-

² Анто Бабић, *Народи Босне и Херцеговине према КПЈ и револуцији*, „Радничка класа и КПЈ у борби за социјализам у Босни и Херцеговини”, Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, посебна издања, књ. XIII, Одјељење друштвених наука, књ. 2, Сарајево 1970, стр. 31-46.

чки чисту и католички наглашену хрватску државу. У првој тачки програма Странке права се каже: „Хрватско државно и природно право имаде се оживотворити: успоставом цјелокупности краљевине Хрватске сједињењем Хрватске, Славоније, Далмације, Ријеке, Међумурја, Босне и Херцеговине, Истре, Крањске, Корушке и Штајерске у оквиру Хабзбуршке монархије”.³

Како је претходна историја учинила да су Срби у Босни и Херцеговини живјели увелико измјешани са Хрватима и муслиманима и нису били спремни да се одрекну своје националне посебности и православне вјере, то су се они налазили стално на удару носилаца стварања великохрватске државе. Тај удар вуче коријене још од револуције 1848/49. године, али је нарочито добио јачину и велике размјере у Првом свјетском рату када су се Хрвати, заједно с муслиманима, нашли на страни Аустроугарске и Њемачке, које су нападе Србију, а Срби се по природи борбе за опстанак, бранили колико су могли, знали и умјели.

Идеја о геноциду над Србима скована је још у оквирима Аустроугарске када су удружени франковци и клерикалци почели са отвореним демонстрацијама против Срба 1895, 1899, 1900, 1908, а нарочито послије атентата у Сарајеву 1914. године.

Вишедеценијска агресивна спољна политика Аустроугарске према Балкану, посебно према Србији и српском народу у цјелини, нашла је епилог у Сарајевском атентату који је узет као згодан повод да се овај народ сатанизује у сваком погледу. У демонстрацијама у Сарајеву које су започеле истога дана када је Гаврило Принцип пуцао на аустроугарског престолонаследника Фрању Фердинанда, разорене су три српске штампарије, демолиран хотел „Европа”, похарана већина српских трговина, кафана, приватних кућа и других објеката. Извршене су бројне преметачине и брутални напади на угледније Србе, а затим је учињено све да се сличне демонстрације организују у осталим већим градовима и варошима Босне и Херцеговине. Срби који су покушали да бране своје достојанство и имовину, суочени су са свијетином претежно муслиманске припадности и полицијом која их је вукла у за-

³ Василије Крестић, *Геноцидом до Велике Хрватске*, Матица српска и Архив Србије, Београд 1998, стр. 127.

творе и немилосрдно тукла. Да би се код муслиманског и хрватског народа појачала антисрпска тензија, ширене су лажне вијести. У Мостару је пуштен глас да је угледни српски грађанин Атанасије Шола затворен у Невесињу, јер је „кушао невестињско пучанство раздражити на иредентистичке изјаве против Монархије”⁴ иако је он у то вријеме био у Мостару под будним оком полиције. Пласирана је и вијест да је у везирском граду Травнику, са прозора пучке школе, један православни свештеник показивао слику краља Петра Карађорђевића и викао окупљенима: „То је ваш краљ”.⁵ Под утицајем тих и сличних гласина, у Чапљини је разјарена свјетина демолирала православну цркву, а слично је поступљено и у Клепцима и манастиру Житомислићу.⁶

Преко демонстрација и на друге начине убрзано је стварана посебна војска „шуцкори”, „легија”, „заштитне чете” у коју је улазио најпроблематичнији градски и сеоски олош, жељан пљачке и освете. Још од времена окупације 1878. године Аустроугарска је стално настојала да се обезбиједи од евентуалне побуне српског народа, каква је била она 1875–1878. или 1882. у вези са регрутацијом Срба у војску. Да би то предуприједила, оријентисала се на стварање муслиманских и католичких добровољачких одреда који су контролисали српска села. Послије анексије, посебно након Сарајевског атентата, дат је још већи значај овим јединицама. Покољ који су муслиманске добровољачке јединице учиниле у октобру 1914. године над 86 српских талаца у селу Челебићу на Дрини, послије повлачења српске војске из Босне у Србију, само је један у низу масовнијих покоља вршених током рата дуж границе према Србији и Црној Гори.⁷

Још пре ултиматума и напада на Краљевину Србију, полиција је похапсила у Босни и Херцеговини око 5000 најугледнијих Срба. Међу њима су били руководиоци и припадници Српског сокола, интелектуалци, трговци, учитељи, попови, шумари, виђенији сељаци и сви они за које се сумњало да би

⁴ Владимир Ћоровић, *Црна књига - Папње Срба Босне и Херцеговине за време свейског раја 1914-1918*, Библиотека Југословенски досије, Београд 1989, стр. 37-42.

⁵ *Исто*.

⁶ *Исто*, стр. 39.

⁷ Милорад Екмечић, *Предговор књизи Жарка Крстановића, „Геноцид против Срба 1992-1994”*, Службени лист, Београд 1995, стр. 9.

могли бити предводници евентуалне побуне. С тим у вези цио сарајевски срез проглашен је устаничким подручјем и стављен под ратне законе.⁸ Послије Сарајевског атентата поједине аустроугарске команде ступиле су у тоталну конфронтацију са Србима. Код Хрвата дали су пуну подршку франковцима, а код муслимана подстицале су разне дијелом прикривене супротности претежно имовинско-правног карактера. У том погледу посебно је био погодан Рашки крај (Санџак) и политичко стање у њему. Писано је: „Пошто су српске и црногорске чете, које се налазе у некадашњем турском новопазарском Санџаку, пуцале на тамошња муслиманска насеља и почеле прави рат уништавања нама пријатељски расположеног муслиманског становништва, продрле су наше чете у Санџак до Пљеваља и спријечиле да се тамошњи муслимани истријебе. Али како трајно запосједуће Санџака сада није из војничких разлога узето у изглед, и како би муслимани из тих подручја послије сваког одласка наших трупа били извргнути новим разбојничким нападима, добјегли су ови несретници на нашу границу и молили за дозволу за прелаз. Према својој традицији заузела се Монархија и у овим тешким временима за муслимане, који су протјерани с куће и кућишта, те ће пружити бјегунцима за трајања рата заједничко избјежиште, док не буде могуће да се одведу на своја огњишта и да се ослободе од њихових садашњих разбојничких насилничких господара.”⁹ У пограничним зонама према Србији и Црној Гори, поједини команданти аустроугарске војске добили су неограничена овлашћења у начину поступања према српском народу, све под паролом: „Брза правда, нужна ратна одбрана”. Прве „пресуде” ратног суда осјетили су Срби при претресу кућа и тражењу заосталог оружја. У ту игру уткане су разне комшијске распре, земљишни и други материјални интереси, који су завршавали вјешањима и одсјецањем српских глава.¹⁰ Срби мобилисани у аустроугарску војску сачињавали су око 41% укупно мобилисаних из Босне и Херцеговине и масовно су употребљавани против своје браће у операцијама на Србију и Црну Гору 1914–1916, али и на фронтима широм Европе. Ређе преживјели причали су о великим злочинима царске војске у тим земљама.

⁸ *Исто*, стр. 8.

⁹ В. Ђоровић, *н.д.*, стр. 77.

¹⁰ *Исто*.

Слике Арчибалда Рајса, снимљене 1914. у Мачви, а објављене 1940. године у првој *Историји Београда*, потврђивале су да те приче нису биле без основа.¹¹ Када је избио рат распуштена су сва српска друштва и удружења. Посебно се то односило на Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета”, која је основана 1902. године и била један од стубова српске цивилизације.¹² Затворене су гимназије у Сарајеву и Тузли „ради непрестаних ђачких немира”. Са сличним образложењем распуштен је 6. фебруара 1915. и Босански сабор. Власти су се биле посебно окомиле на српску интелигенцију. Један од уходаних метода против ове категорије људи били су политички судски процеси којих је само од анексионе кризе 1908. до 1914. било 148. Послије Сарајевског атентата отворени су нови. По сваку цијену требало је доказати да је српски национализам у Босни и Херцеговини, као дијелу Аустроугарског царства, импутиран из Србије и да је, према томе, Србија одговорна за избијање рата. На „првом велеиздајничком процесу”, од 12. до 23. октобра 1914, против 25 учесника и саучесника у Сарајевском атентату, посебно се инсистирало на томе да се свјетској јавности представи како је све у вези с атентатом потекло из Србије. Слични напори су чињени и приликом процеса 12. маја 1915. у Сарајеву против мостарских ђака, 13. септембра исте године у Бихаћу против тузланских ђака и Бањалучком процесу, од 3. новембра 1915. до 14. марта 1916, против 156 најистакнутијих Срба из свих крајева Босне и Херцеговине.¹³

Са тешким наслијеђем прошлости из турског и аустроугарског периода, протканим великим људским прогонима у Првом свјетском рату, ушла је Босна и Херцеговина и у прву заједничку државу Јужних Словена – државу Срба, Хрвата и

¹¹ *Историја Београда*, Балкански институт, Београд 1940, њемачко издање, стр. 234, 235.

¹² Вид. др Божидар Маџар, *Просвјета - српско просвјетно и културно друштво 1902-1949*, Академија наука и умјетности Републике Српске, Монографије, књ. 2, Одјељење друштвених наука, књ. 1, Бањалука - Српско Сарајево, 2001, стр. 167-190.

¹³ „Политички процеси Србима у Босни и Херцеговини 1914-1917”: Милорад Екмечић, *Жалосна башњина из године 1914*, стр. 7-47; Борђе Микић, *Велеиздајнички процеси у аустроугарској политици у Босни и Херцеговини*, стр. 49-92; Драгољуб Живојиновић, *Помиловање на смрти осуђених у Бањалучком процесу 1916-1918*, стр. 93-121 и Никола Б. Поповић, *Одјек Бањалучког велеиздајничког процеса у пропаганди југословенског покрета*, стр. 123-135, Графомарк, Лакташи, 1996.

Словенаца, односно од 1929 – Краљевину Југославију. Опет је сваки од народа у њој то дочекао са различитим стањем и расположењем.

За Србе у Босни и Херцеговини, који су до тада највише страдали, уједињење је представљало оваплоћење најкрупнијих националних и политичких напора и њих и минулих генерација. Прилазећи му искрено и са одушевљењем, они у први мах нису били спремни да се критички односе према краљу и држави. Опијеност успјесима замагљивала је сурову реалност. Срби са ових простора били су увелико закинута и губљењем критичне масе интелектуалног сталежа који је страдао у току рата и репресалија. Први неспоразуми између Срба у Босни и Херцеговини и краљевске владе у Београду избили су због успореног спровођења аграрне реформе, али су и они вјешто превазилажени све дотле док се нијесу почели преплитати са јаче израженим социјално-политичким проблемима друштва. Крајем 30-тих година на сцену су ступили заострени српско-хрватски односи, избијање Другог свјетског рата и преко аншлуса Аустрије приближавање нацистичке Њемачке границама Југославије, а с тим у вези и пораст свих друштвено-политичких тензија.

Онако како су се понашали у оквирима Аустроугарске, Хрвати су се понашали увелико и у оквирима новостворене државе Срба, Хрвата и Словенаца, коју су сматрали пролазном творевином. Знајући да је Србима стало до Југославије, да би у њој били на окупу, Хрвати су настојали да то наплате највећом цијеном. До бескраја су искоришћавали своје богато нагодбењачко искуство из претходног периода, тражећи себично и безобзирно час једне, час друге уступке, све с циљем да стекну што веће погодности у изградњи самосталне државе. Тако се дошло у ситуацију да је Краљевина Југославија постала нека врста сервиса незајажљивих апетита Хрвата. Босанско-херцеговачки Хрвати су такође с резервом гледали на новостворену државу и ишчекивали став Загреба. Незадовољни својим положајем једно вријеме су се прилагођавали приликама у новој држави, вјешто кријући и минимизирајући злочине које су претходно починили над Србима, али су се укључивали и у све акције, нарочито оне вјерскога карактера, које би могле да поремете постојеће стање.¹⁴

¹⁴ А. Бабић, *н.д.*, стр. 39.

Муслимани су такође дочекали стварање заједничке државе с великом резервом и конзервативношћу. Земљораднички слој је страховао за расплет аграрне реформе и имовину, а добар број вјерски затуцаног свијета од освете за злочине почињене над комшијама Србима. Пројугословенски оријентисани муслимани нијесу могли да дају тон јачем патриотском осјећању према заједничкој држави. Мада је др Мехмед Спахо назвао своју странку Југословенска муслиманска организација, у практичном дјеловању мало је допринио јачању државног јединства.¹⁵

Посматрано из угла Босне и Херцеговине, а и са ширег југословенског плана, проблем усклађивања основних полога на којима је требало да почива заједничка држава вишенационалног типа, није никада ваљано отклоњен. Питање је да ли је то и могло да се постигне. Трвења око избора типа и облика државе, доношења заједничког устава, начина владања, економских, друштвено-политичких и укупних цивилизацијских разлика, само су нека од питања која су наговјештавала да живот у заједничкој држави неће бити ни лак ни једноставан. То су, поред осталог, потврдили атентат Пунише Рачића на Стјепана Радића и другове у Народној скупштини, Раковићки устанак, Конкордат, Споразум Цветковић–Мачек и низ других кризних судара. Улазећи у заједничку државу краљ Александар и Никола Пашић нису се ни потрудили да за Србију и српски народ у цјелини дефинишу шта су његови основни интереси омеђени границама, са чиме се улази у заједничку државну задругу, а са чиме, ако ствари не буду ишле, може и да се изађе. Умјесто сурове реалности код њих је преовлађивао идеализам. Бројне расправе и сукоби између Хрвата и Срба у заједничкој држави који су пред Други свјетски рат ескалирали и били подстицани од разних спољнополитичких центара моћи, сручили су се свом снагом и бруталношћу на српски народ у Босни и Херцеговини, односно на прекодринске Србе у цјелини, који су живјели измјешано са муслиманима и Хрватима од Дрине до Јадранског мора. Формирање заједничке владе, формирање Бановине Хрватске, преношење на њу одређених компетенција и почетак припрема за преуређење државе у цјелини – нису могли да задовоље све нараслије апетите хрватских национа-

¹⁵ *Истио*, стр. 40.

листа. Највеће несугласице, као и увијек, избиле су око територија, односно око тога – шта све треба да обухвати Бановина Хрватска. Мачек није ни крио да је „бацио” око на Боку Которску, Срем, део Бачке и дјелове Босне и Херцеговине. Уредбом о Бановини Хрватској ушле су у њен састав скоро двије раније бановине – Савска и Приморска, град Дубровник, Шид, Илок и 13 срезова из Босне и Херцеговине: брчански, бугојански, дервентски, дувањски, фојнички, градачки, коњички, ливањски, љубушки, мостарски, прозорски, столачки и травнички. Одмах по склапању споразума Мачек је изјавио: „Тиме није питање хрватског територија ријешено дефинитивно”. Предвиђено је да ће се то учинити приликом коначног преуређења државе. Основни камен спотицања између српске и хрватске интересне сфере била је Босна и Херцеговина и њени народи међу којима су Срби, све од пописа 1879. године па до укључивања Босне и Херцеговине у Независну Државу Хрватску, сачињавали релативну већину.¹⁶

Доласком у Босну и Херцеговину аустроугарска управа је нашла да у овим земљама има укупно 1,158.164 становника („душа”) од чега православних (читај Срба) 496.485 (42,88%); католика (Хрвата) 209.391 (18,08%); муслимана 448.613 (38,75%) и осталих 3.675 (0,31%).

Аустроугарски попис из 1910. године избацио је на површину сљедеће податке: у Босни и Херцеговини има укупно 1,898.044 становника, од чега православних 825.918 (43,49%), католика 434.061 (22,97%), муслимана 612.137 (32,25%) и осталих 26.428 (1,39%).

Први попис у заједничкој југословенској држави 1921. показује сљедеће: укупно становника у Босни и Херцеговини 1,889.929, од чега: православних 829.162 (43,87%), католика 443.914 (23,48%), муслимана 588.247 (31,07%) и осталих 28.6060 (1,58%).

Посљедњи попис у Краљевини Југославији 1931. године оставио је за историју сљедеће цифре: укупно становника у Босни и Херцеговини 2,323.555, од чега православних 1,028.134 (44,25%), католика 547.948 (23,58%), муслимана 718.079 (30,90%) и осталих 29.330 (1,27%).

¹⁶ Љубо Бобан, *Споразум Цвейковић-Мачек*, Београд 1965; Бранко Петрановић, *Србија у Југославији и велике силе*, Београд 1992, стр. 7-41.

Популационо стање у Босни и Херцеговини знатно се промијенило 1939. године, када је формирана нова Савска бановина и у њу отргнуто 612,5 км² босанскохерцеговачке територије са око 712.000 становника (13 срезова) од чега су 62% били католици, 13% православни и 20% муслимани.¹⁷

Да би проблем Босне и Херцеговине био још сложенији, јавио се и трећи чинилац – Југословенска муслиманска организација предвођена др Мехмедом Спахом, односно Цафером Куленовићем, која је тражила да Босна и Херцеговина буде аутономна област под муслиманском доминацијом. У спор око Босне и Херцеговине умијешала се и Комунистичка партија Југославије (КПЈ), која је под руководством Ј. Б. Тита, преко босанскохерцеговачке студентске омладине у Загребу и Београду, тражила да Босна и Херцеговина буде аутономна, или како се говорило „заснована на широким засадама националне равноправности и демократије”. У трећем Отвореном писму она је стала на становиште да би свака подјела Босне и Херцеговине представљала неправду према сваком од њених народа. Наравно, да је иза свега овога стајала КПЈ која је приступила питању Босне и Херцеговине са свог идеолошког становишта о равноправности свих грађана без обзира на нацију. Како је КПЈ то урадила касније, када је била у позицији да то учини, већ је виђена стварност, јер је од Босне и Херцеговине начињено нешто што није ни држава, ни вјера, ни нација. Отуда и сталне расправе и сукоби све до наших дана.¹⁸

Споразум Цветковић–Мачек (26. август 1939) није задовољио ни већину српских политичких партија. Радикали су у споразуму видјели пораз Срба. Српски интелектуални врх окупљен око проф. др Слободана Јовановића, Драгише Васића, Стевана Мољевића, др Николе Стојановића, др Стевана Јаковљевића и других формирао је Српски културни куб са задатком да преко њега испита, покрене и покуша да нађе рјешење свих националних и културних проблема који су од животног интереса за српски народ у цјелини. Када се националне територије већ омеђују, они су тражили да се омеђе и

¹⁷ Сви пописи из књиге: Ђорђе Пејановић, *Становништво Босне и Херцеговине*, САНУ, Посебна издања, књ. ССХХІХ, Одјелске друштвених наука, нова серија, књ. 12, Београд 1955, стр. 40-55.

¹⁸ *Грађа о дјелатности Комунистичке партије Југославије у Босни и Херцеговини* / јануар 1921 - април 1941, листови, прогласи, леци, „Веселин Маслеша”, Сарајево 1971.

уједине све српске области и крајеви и то не по плебисциту са којим се вјешто манипулише, већ на основу „историјског права” и огромних жртава које су Срби дали у минулим ратовима. Међутим, Срби су то пропустили још 1918. године, када су имали прилику да претходно дефинишу шта је српска национална територија која улази у заједничку југословенску државу. Уже и шире околности из 1939. године нису више ни наликовале на оне из 1918. Фашизам наклоњен Хрватима био је на прагу, а апетити Ватикана неограничени.

Најкраће речено, споразумом Цветковић–Мачек сви су били незадовољни, јер је био половичан, закаснео, спровођен недоследно и о њему су се бринули људи који су све више губили контролу над током догађаја. У име српске стране споразум је подржавао једино намјеснички режим кнеза Павла, иза кога су стајали Британци с Черчиллом на челу, јер су у њему видјели прилику за премошћавање конфликта између Срба и Хрвата и очување Југославије за своје интересе. Најжешћи противници споразума биле су усташе чији су захтјеви далеко превазилазили већ постигнуто и сводили се на потпуно издвајање Хрватске, заједно са Босном и Херцеговином, из састава Југославије. Припајање Босне и Херцеговине Независној Држави Хрватској они су тумачили као „повијесно” право хрватског народа на територију и као завршни чин „оца домовине” Анте Старчевића.

Дакле, од стварања прве заједничке државе 1918. па све до 1941. године, а послвије окупације још више, Босна и Херцеговина је била и остала камен спотицања између српске и хрватске стране. Тај камен је посебно ужарен када је извршена агресија на Југославију и подијељена њена територија. Југославију су разбиле њемачке, италијанске и мађарске дивизије, потпомогнуте припадницима њемачке и мађарске националне мањине (фолксдојчерима) и хрватским усташама. Напад на Југославију Хитлер је прожео великом дозом србофобије са жељом да брзим гажењем њене територије надокнади изгубљено вријеме за напад на СССР. За војни пуч у Београду, пропраћен 27-мартовским демонстрацијама, окривио је у првом реду српски народ и наредио да се он сурово казни.¹⁹

¹⁹ Велимир Терзић, *Југославија у априлском рату 1941*, Титоград 1963. одељак - Хитлеров план за напад на Југославију, стр. 202-240. Вид. и *Зборник НОР-а*, том XII /1 - Њемачка документа.

Окупаторска војска је већ 12. априла 1941. заузела претходно бомбардовани град Београд, а 15. априла Сарајево. Освајањем Сарајева и заробљавањем Врховне команде југословенске војске практично је завршена окупација Југославије. У моменту потписивања акта о безусловној капитулацији земље, 17. априла, у Босни и Херцеговини се нашло десетак њемачко-италијанских дивизија из састава два њемачка и четири италијанска корпуса. Снаге тих корпуса потпомогнуте усташама и проушашки оријентисаним елементима из редова Хрвата и муслимана, разоружавале су остатке Југословенске војске, слале Србе и Црногорце у логоре и пљачкале државну имовину.²⁰

У сплету замршених њемачко-италијанских односа и њихових скривених и нескривених интереса, настала је у Априлском рату 1941. године Независна Држава Хрватска (НДХ) као једна од првих квислиншких творевина на тлу окупиране Југославије. У ову државу су укључени: Хрватска (без једног дијела поморског подручја), Срем и Босна и Херцеговина. Незадовољне њеним обимом, усташе су покушале да је прошире према Старој Србији, укључујући у њу Прибој, Пријепоље и Пљевља. Међутим, то се косило са италијанским интересима који су тада били изнад хрватских.²¹ Чин проглашења Независне Државе Хрватске обављен је 10. априла, на дан уласка њемачких трупа у Загреб, али је НДХ добила потпуније уобличење када је у Загреб стигао Анте Павелић који је постао њен врховни поглавник, окружен претежно усташама-емигрантима.

На преговорима у Бечу, када је закључено да Босна и Херцеговина уђе у састав НДХ, утврђена је демаркациона линија подјеле освојене територије Босне и Херцеговине између њемачког и италијанског окупатора. Она је ишла од Босанског Новог преко Приједора–Бањалуке–Јајца–Травника–планине Прења до Рудог. По тој линији, назначајније привредне области богате рудама, шумама, индустријским ресурсима, путно-жељезничком мрежом и јефтином радном снагом (централна и сјевероисточна Босна) ушле су у њема-

²⁰ Др Душан Лукач, *Трећи рајх и земље Југоисточне Европе*, трећи део, 1941-1945, Београд 1987. Разбијање и подела територије Краљевине Југославије и Грчке и игре око Независне Државе Хрватске, стр. 13-24; др Здравко Антонић, *Усташанак у источној и централној Босни 1941*, одјељак – Априлски рат и окупација Југославије, стр. 43-95.

²¹ В. Крестић, *н.д.*, стр. 134.

чку окупациону зону. Доминација њемачког над италијанским окупатором видљива је и на разним другим пољима дјеловања.²²

Кад је вољом окупатора била уобличена НДХ је имала површину од 101.464 км² са око 6.500.000 становника, од чега је било 3.400.000 Хрвата, 1.975.000 Срба, 700.000 муслимана, 180.000 Нјемаца, 75.000 Мађара, 65.000 Словака, 40.000 Јевреја, 30.000 Словенаца, 5.000 Италијана и 28.000 осталих.²³

При укључењу у Независну Државу Хрватску, Босна и Херцеговина је имала површину од 51.233 км² и онај број становника који је већ дат пописом од 1931. године уз повећање од 2% годишње. Рачуна се да је до 1941. године број Срба у Босни и Херцеговини нарастао на око 1.280.000, а да је остало отпадало на Србе у Далмацији, Лици, Банији, Кордуну и оне који су живјели по градовима Хрватске.²⁴

Њемачке интересе у НДХ непосредно по окупацији штитио је 51. њемачки корпус, а по његовом одласку на Источни фронт, упражњени простор су попуниле посадне дивизије састављене претежно од људи старијих годишта бивше Аустроугарске. На тлу Босне и Херцеговине најдуже је била дислоцирана 718. њемачка пјешадијска дивизија, ојачана са неколико специјалних батаљона који су коришћени за чување важнијих објеката и комуникација. У вријеме већих операција (прољећна офанзива 1942. године у источној Босни, Херцеговини, Санцаку и Црној Гори, Козарска акција чишћења, операције на Неретви, Сутјесци, офанзиве у јесен 1943. и прољеће 1944.) стизале су у Босну и Херцеговину и друге њемачке дивизије које су дуже или краће вријеме учествовале у акцијама чишћења. Истовремено, њемачки окупатор је подстицао стварање и дјеловање усташке војске (разних родова и служби), јер је у њој видео замјену за одсуство властитих снага које су му биле пријеко потребне на другим фронтима.²⁵

²² Брчић Рафо, *Њемачко-италијанске супротивности око Босне и Херцеговине у свјетлу окупације 1941. године*, „Прилози Института за историју радничког покрета”, бр. 3, Сарајево 1967, стр. 167-198.

²³ Др Здравко Антонић, *Злочини над Србима и Јеврејима у источној Босни 1941/42. године*, „Балканика”, Београд 1994, стр. 123.

²⁴ Ђ. Пејановић, *н.д.*, стр. 55 и 61.

²⁵ Др Здравко Антонић, *Окупација и почетак окупаторско-усташког шепора у Тузланској области*, „Тузла у радничком покрету и револуцији”, Тузла 1979, стр. 374-386; Васа Казимировић, *НДХ у свјетлу немачких докумената и Дневника фон Глеза Хорсиенау 1941-1944*, Београд 1987.

Усташка влада је одмах по конституисању именовала неколико повјереника који су радили на успостављању њене власти у Босни и Херцеговини. Међу њима су били: Петар Петковић, Петар Блашковић, др Иван Шарић, Хакија Хацић, Божидар Брало, Јуре Францетић, Мијо Вучак, Доминик Бумбер, др Драгутин Камбер, др Марко Оршанић, Јосип Стипанчић, Антун Алауповић, Драгутин Дујмушић, браћа Кадићи, Мурат-бег Пашић, Адемага Мешкић и други. Они су припремали терен за долазак у Сарајево посебног одреда усташке војске на челу са генералом Славком Кватерником и њемачким генералом Глезом. Уз асистенцију њемачких трупа и придоблих усташа у Босни и Херцеговини је започето стварање пирамиде усташке власти на строго централистичкој основи. Већина повјереника, логорника, таборника, судија и других усташких функционера регрутована је из редова усташа емиграната, а тамо гдје су они недостајали мјеста су попуњавана новопримљеним усташама. Обликовање усташке власти подстакла је и одлука Анте Павелића од 10. јуна 1941. по којој је територија НДХ подијељена на 22 велике жупе од којих је у Босни и Херцеговини било седам: Врхбосна, Усора и Соли. Сана и Лука, Лашва и Глаж, Крбава и Псат, Хум и Рама. У настојању да се српска терминологија што више потисне среска начелства су преименована у котарске области, општине у општине, полиција у редарство, жандармерија у оружништво и тако редом.²⁶

Вијест о формирању НДХ и уласку Босне и Херцеговине у њен састав српски народ је примио са подозрењем и страхом. У његовој свијести нијесу још била изблиједела сјећања на понашање шуцкора у Првом свјетском рату. Усташки извјештаји из првих мјесеци постојања НДХ редовно региструју да се Срби, нарочито у градовима, „...држе по страни и чекају своју коначну судбину”, односно да се „сви налазе у стању неког ишчекивања и увјеравања да је садашње стање државног уређења само пролазно, надајући се да ће побиједити на крају Енглеска”. Можда ниједан документ не говори тако пластично о расположењу и страху код Срба у првим недељама постојања Независне Државе Хрватске као писмо Одбора муслимана града Рогатице, које су упутили 6. децембра 1941. др Џаферу Куленовићу, потпредсједнику владе

²⁶ Др Младен Цолић, *Такозвана Независна Држава Хрватска 1941*, Делта-Прес, Београд 1973, стр. 85-183.

НДХ, молећи помоћ у заштити за свој град. Они, између осталог, пишу: „У првим данима након стварања Независне државе Хрватске, у Рогатици и њеној околици, стање је било потпуно задовољавајуће и владао је ред и мир. Српски живаљ је био потпуно миран и свјестан да су настале нове прилике, са којима они морају рачунати. У Рогатицу је дошао службеним послом бивши поглавников повјереник г. Хакија Хаџић првих дана мјесеца липња (јуна) те сазвао мјесне муслимане на састанак у Опћинску вијећницу. Том приликом је г. Хаџић одржао говор у којем је истакао ове три ствари које су од нарочитог значаја за Рогатицу и околне котареве:

1. Оснивање Војне крајине у коју се укључује и Рогатица. У вези са овим рекао је да ће се на подручју Војне крајине истријебити Срби и да ће остати само Хрвати-муслимани и католици.

2. Говорио је о доношењу закона о Исламској вјерској заједници и уређењу вјерске заједнице, и

3. Споменуо је аграрно питање и рекао да ће се намирити штета која је земљорадницима учињена одузимањем земље са неправилним и незаконитим рјешењем аграрног питања.

Одмах након ове изјаве г. Хаџића о истријебљењу Срба са подручја Војне крајине, Срби су се почели исте недеље подизати и бунити и то прво у Соколовачкој опћини. Осим тога, последице одласка г. Хаџића из Рогатице, телал је два до три пута недјељно у граду Рогатици извикивао да се не смије ништа куповати од православаца и Јевреја. Ово извикивање телала дјеловало је на православце врло лоше и одмах се осјетио револт великог дијела православног живља против оваквог поступка мјесних политичких власти, које су ову наредбу издале.”²⁷ Осим усташког притиска који се испољавао у прогонима и убијању, бројна српска села у источној Босни била су у прољеће и љето 1941. суочена са појавом глади. У једном извјештају из Хан Пијеска од 22. јула 1941. се каже: „Пучанство на територији ове постаје сиромашно а има их и таквих који већ 15 дана нијесу окусили ни мрве круха, јер га немају гдје ни зашта купити, а који има мало новца не смије да иде на пут, јер се боји да ће га убити и опљачкати, већ народ живи само о триви и листу”.²⁸

²⁷ Архив Војноисторијског института, Београд (АВИИ), фонд НДХ, 44/5-1, К.179.

²⁸ АВИИ, ф. НДХ, 18/2-1, К.150.

Однос муслиманског становништва према окупацији Југославије и укључивању Босне и Херцеговине у НДХ био је вишедимензионалан. Највећу подршку окупацији и сарадњи са усташама дали су они слојеви муслиманског друштва – челници Југословенске муслиманске организације, већи дио исламских великодостојника, бивши земљопосједници, одређени градски слојеви (фукаре) – који су у фронталном нападу на Србе видјели шансу да се и они докопају њихове имовине. Говор који је 27. јуна 1941. године у Корају код Брчког одржао Мурат-бег Пашић, тада већ усташки логорник у Бијељини, показује како се према Србима држао у то вријеме један број муслиманских земљопоседника. Он је нагласио: „Да му се приведу сви људи православне вјероисповијести који су за вријеме југословенског режима према коме било муслиману учинили какву кривицу, овластио је усташке органе да могу несметано и по својој вољи изнуђивати новац од бољих домаћина православне вјероисповијести, овластио је усмено усташког таборника у Корају Бурхана Бегића да од житеља православне вјере одузима добровољачку земљу и да је преда сиромашним људима исламске вјере, наредио је да усташки органи могу по својој вољи прогонити и злостављати народ православне вјероисповијести, приликом говора пред масом је рекао да сви православни морају прећи у ислам или римокатоличку вјеру, а ако то не учине да ће бити протјерани у Србију. Овом приликом на збору је учествовало и православних мјештана. Осјећа се ради овога велико нерасположење код православних, а и код виђенијих људи муслиманске вјероисповијести”.²⁹

Расположење хрватског становништва у Босни и Херцеговини према НДХ и усташком покрету у цијелини било је различито и то како по категоријама појединих слојева народа тако и по областима. У централној Босни и Босанској појасавини хрватске сељачке масе, поучене исконским искуством о пролазности појединих режима, нису се лако дале увући у функцију усташког покрета. Традиционална сељачка спорост у свему па и у прихватању нове хрватске независне државе, показало се још једном као добар савезник сељаштва. За разлику од ових области, западна Херцеговина је еуфо-

²⁹ АВИИ, ф. НДХ, 3/2, К 174, 45/9-3, К.143. Извјештај заповједника оружанске постаје Корај, 27. јун 1941.

рично прихватила усташки покрет. Тон јој је давао већи део католичког клера, одређени слојеви интелигенције и већина градског елемента, који су у НДХ видјели разноврсну превласт над осталим националним категоријама.

На различиту скалу вјерских, националних и политичких расположења појединих ентитета становништва према окупацији и стварању НДХ, надовезали су се окупатори и усташе који су, свако са свог становишта, учинили све да их још више продубе. Хрвате, иако малобројније у Босни и Херцеговини (по свим пописима између 19–22%), прогласили су владајућим народом. муслимане „хрватским цвијећем” а Србе су предодредили за уништење и ставили ван закона.³⁰ Голгота Срба је почела забраном разних политичких партија и организација (радикали, демократе, Савез земљорадника и др., организације солунских добровољаца, Сокола, друштва „Просвјета”), забраном ћириличног писма, јавног окупљања, кретања, отуђивања властите имовине, а завршила се пљачком српске имовине, протјеривањем Срба ван Босне и Херцеговине, превођењем у католичку вјеру и физичком ликвидацијом.

Током прва три мјесеца постојања усташке власти, процес иселавања Срба био је концентрисан на пограничне срезове према Србији и Црној Гори. Почетно иселавање било је највише уперено против Црногораца и Срба из Србије „Србијанаца”, попова, солунских добровољаца, трговаца, али се касније проширило и на све остале грађане, нарочито оне за чију су имовину биле заинтересоване усташе.³¹ Почетком јуна склопљен је посебан споразум између њемачких и усташких власти по коме су били договорени правци, број и начин одашиљања становништва у Србију и Црну Гору. Према њемачким подацима у Србију је до августа 1941. било отпремљено 180.000 људи. Др Милош Хамовић је утврдио да је током четири ратне године у Србији нашло уточиште око 400.000 Срба из Босне и Херцеговине. Штета је што нема потпунијих података за број избјеглица у Црну Гору, мада се

³⁰ Бранко Бокан, *Геноцид над Србима Босанске крајине*, Београд 1996, стр. 5-71.

³¹ Према рјешењу Министарства унутрашњих послова НДХ, бр. 2203, в.д. 10. 5. мај 1941. - требало је отпустити из службе све Србијанце и Црногорце а од осталих Срба оне који су се истакли противхрватским радом. АВИИ, ф. НДХ, 2/1-1, К-171а и 54/1-2, К-143а.

из парцијалних извјештаја види да је и тамо бјежало српско становништво, нарочито из Херцеговине. И подаци Комесаријата за избјеглице Србије, на чијем челу је био неуморни Тома Максимовић, такође говоре да је Србија примила из Босне и Херцеговине око 400.000 избјеглица.³²

Упоредо са исељавањем Срба у Србију и друге крајеве одвијао се процес исељавања Словенаца из Корушке и Штајерске који су, осим у Србију, допремани и у Босну и Херцеговину. На рачун њиховог доласка пражњене су куће богатијих Срба и Јевреја и плачкана њихова имовина.³³

Од средине маја 1941, усташе су почеле са прекрштавањем или како се то службено звало – превођењем у католичку вјеру. Већ 3. маја поглавник је издао „Законску одредбу о преласку с једне вјере на другу” и тиме, уједно, укинуо све до тада важеће прописе о евентуалном ранијем пријелазу. Ова законска одредба, осим што је објављена у службеној штампи, била је достављена свим католичким свештеницима као и представницима свјетовне власти који су имали по њој поступати.³⁴ Надбискупска канцеларија у Загребу, популаришући ову законску одредбу, упутила је посебну окружницу у којој је ближе прописала услове пријелаза с једне вјере на другу. Проблем пријелаза на католичку вјеру није у потпуности разријешен ни после ове окружнице. Док је Католичка црква настојала да се то одвија у „обландама”, усташе су биле за „ефикасне” методе. Тешко је утврдити број Срба који су насилно преведени у католичку вјеру, јер се о томе није писало нити службено извјештавало. *Католички илједник* наводи да је до октобра 1941, са цијелог подручја НДХ на десетине хиљада Срба прешло у католицизам. У босанском листу *Врхбосна* се каже да их је било 70.000. Иако су законске одредбе о превјеравању циркуларно упућиване у све срезове, ипак је превођење највише зависило од енергичности локалних власти. У градовима и срезовима гдје су Срби били мањинско становништво превођење је текло брже, док је у оним областима у којима су Срби били бројнија категорија становништва, било спорадична појава. У раду на

³² Др Милош Хамовић, *Избјеглиштво у Босни и Херцеговини 1941-945*. Филип Вишњић, Београд 1994, стр. 462.

³³ Рафо Брчић, *О исељавању Словенаца у Босну 1941*, Институт за историју, Сарајево 1973, бр. 9/1, стр. 301-317.

³⁴ Вид. *Католички илједник*, 15. мај 1941.

прекрштавању су се истакли скоро исти они људи, махом католички свештеници, који су још раније прихватили начела усташког покрета. Пошто је српско становништво давало оторчен отпор превођењу усташе су, заједно са фратрима, примјењивале најразноврсније облике насиља. У Брчком и околини фра Анте Кларић, др Илија Виолини и Већеслав Монтани, који су себи поставили задатак да до краја 1941. године покрсте све Србе, вршили су не само морални, него и физички притисак над Србима. На њихово инсистирање стигао је 1. децембра 1941. специјални батаљон усташа чији је задатак био да потпомогне покрштавање.³⁵ Испомоћ у покрштавању пружале су и домобранске јединице као редовна војска НДХ. Тако је надпоручник Јосип Пресечки, заповједник 1. сатније 5. бојне Војне крајине, извјестио претпостављену команду да је 10. априла 1942. имао састанак са групом Срба у мјесту Козлук код Зворника. „Ту сам обавјестио припаднике српске православне цркве о законској одредби о остатку Хрватске православне цркве и одржао им патриотски говор (...). Након што сам им предочио користи које им пружа ова законска одредба, позвао сам их да се јавно изјасне, да ли су спремни да се заувјек одрекну сваке вањске везе са српском православном црквом, као и политичких веза са српском државом. Кад су сви присутни једногласно изјавили да се свих тих веза одричу, упитао сам их да ли су вољни да поштују хрватску православну цркву. Једногласни узвик – хоћемо и живио др Анте Павелић, био је одговор на моје питање. Сама приредба снимљена је свјетлоснимцима, а присуствовало је око 500 особа. Послије подне посађена је пред школом у Шепку спомен-липа Поглавника др Анте Павелића”.³⁶

Пошто се исељавање и покрштавање нису показали довољно ефикасним, као и због економских и разних других разлога, усташе су потпомогнуте католичким фратрима, све више пријелазиле на физичку ликвидацију српског народа. И овом облику уништавања Срба претходиле су одређене психолошко-пропагандне припреме којима су тон давали поглавник Анте Павелић и његови најближи сарадници. Нарочито је у томе био грлат књижевник Миле Будак који је у

³⁵ Виктор Новак, *Magnum crimen - Поли вијека клерикализма у Хрватској*, Нова књига, Београд 1986, стр. 621-683.

³⁶ АВИИ, ф. НДХ, 7/1-1, и 7/2-1-2, к-7.

низу говора, током прва три мјесеца дјеловања НДХ, пријетио свим Србима, вријеђао их и јавно нападао. Он је, крајем јула 1941, у Госпићу рекао: „Један дио Срба ћемо побити, други раселити, а остале превести на католичку вјеру и тако претопити у Хрвате...”³⁷ Нешто раније, 28. маја 1941. године, говорио је слично др Виктор Гутић, усташки стожерник у Бањалуци, наглашавајући „...друмови ће пожељети Србаља, ал Србаља више бити неће. Издао сам драстичне наредбе за њихово потпуно економско уништење, а слиједе нове - за попуно истријебљење”.³⁸ Говори сличног садржаја и интонације одјекивали су и по Херцеговини и другим областима Босне и Херцеговине. Што је вријеме више одмицало множиле су се страхоте окупације и стицало увјерење да у инферналној политици окупатора и усташа учествују не само виши и нижи „представници неба”, него и сав остали клерофашистички апарат потпомогнут градским и сеоским олошем. У ужасима средњовјековних инквизиторских феномена, који су се повампирили поново разбуктавали на многобројним српским енклавама у Босни и Херцеговини, нестајале су преко ноћи на хиљаде људи и то само зато што су били Срби.

О томе како је текло то нестајање Срба говоре документа Земаљске комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача за Босну и Херцеговину, која се воде под заједничким називом: *Крајко регистровање масовних злочина усташа 1941. године у Босни и Херцеговини*. Документа се односе на Херцеговачки, Бихаћки, Травнички, Бањалучки, Сарајевски и Тузлански округ, а затим на срезове и мања мјеста у оквиру тих округа. Настајала су под руководством Милоша Шкорића, који је руководио комисијом до 1948/49. године. Објављујемо их онако како су писана без скраћивања и накнадних језичких и других дорада.

Грађа је јако неуједначена по поријеклу и методама рада, јер се за неке срезове и општине иде до у танчине са именима, презименима, гробницама, јамама и сл. док се за друге дају само штури подаци. Очигледно је да општинске комисије нису имале у своме раду уједначене критеријуме. Но, и ово што је дато је драгоцјено, јер је настало док су догађаји били јако свјежи.

³⁷ Б. Бокан, *н.д.*, стр. 14.

³⁸ *Истио*, стр. 15.

Подаци о геноциду односе се на врло кратко вријеме, углавном на период април–август 1941, а нису захваћени каснији мјесеци исте године када је избио устанак и када су репресалије постале још веће. Ваља нагласити да су подаци оскудни нарочито за бањалучки и бихаћки округ, одакле је највише људи отјерано у концентрационе логоре или убијено у оближњим шумама и потоцима. Постоји довољно других извора којима би се ова празнина могла попунити, али би онда овај рад добио други карактер. У корице ове књиге жељели смо да смијестимо само она оригинална документа која смо нашли а која су рађена за једну званичну установу – Комисију за ратне злочине окупатора и његових помагача. Отуда је овај рад само мањи прилог документацији о неисцрпној теми геноцида над Србима 1941–1945. године. Зато и носи наслов: Документи о геноциду над Србима у Босни и Херцеговини од априла до августа 1941. године.

Други део књиге чине Прилози у које је уврштено 113 докумената – махом прогласа, наредби и извјештаја хрватских и окупационих власти у којима се подстиче или непосредно говори о геноциду над српским народом и то прије него што је почео његов устанак. Донијет је и извјештај Српске православне цркве – упућен њемачком генералу Данкелману и изјава др Фјодора Лукача упућена југословенској влади у Лондону, јер су оба документа препуна података о величини и размјерама терора усташа над Србима.

INTRODUCTION

The history of Bosnia and Herzegovina with its unique characteristics, its turbulent social, political, cultural, ethnic and other movements, a geographic position which has exposed it to the conflicting interests of other countries and the influence of different religions, cultures, and traditions has always presented an interesting but also challenging subject of study. Much has been written and is still written about this region and its people but the character of the writings and the motives of their authors have been and remain different. The notes and observations made by a multitude of travelers, scientists, consuls, intelligence agents, newspapers and other writers on Bosnia and Herzegovina all agree that it is a diverse land, both geographically speaking and in terms of the people inhabiting it.

The into which the Serbs in Bosnia and Herzegovina were drawn from 1991 to 1995 implies that we should consult this ample literature once again, to analyze it and make an effort to gain additional knowledge. It is particularly important to pay due attention to long-term historical processes, which cannot be perceived in sporadic references to horizontal cross sections. One of these processes refers to the origin, evolution, and position of specific peoples living in this region. Bosnia and Herzegovina has of old been the home of the Serbs, Croats, and Muslims. Although living alongside each other and sharing the elements and setting of a common environment (communications, waters, trade, forests, pastures, etc.) certain forces outside their control have continually come between them, burdening them with prejudices and instilling discord among them. The division, distrust, and inability to realize what their common interests are go back to medieval times in Bosnia, during which the different interests of conquerors, and the feudal regional divisions and general lack of cohesion were so strong that after the breakdown of the Bosnian State in 1463 they left the people without a lasting spiritual or political tradition, which would subsequently act as a factor of integration and a stimulus towards joint action. Instead, the guidance of the people of Bosnia and Herzegovina was assumed by three religions, Islam, Catholicism, and Orthodoxy whose doctrines and activities contributed to propelling the spiritual, political, and practical lives of their followers in opposite

directions. Every conqueror of Bosnia and Herzegovina relied on the force of these religions, shifting their favor and support from one to the other as they came to power. During Turkish dominion over Bosnia (1463-1878) Islam was dominant (and a large part of the Bosnian population converted to this religion), at the time of the Austro-Hungarian occupation of Bosnia and Herzegovina (1878-1918) Catholicism was favored, and in the period of the Kingdom of Yugoslavia efforts were made to bring Orthodoxy to the forefront. The great geographic distance and the different interests existing between the spiritual centers to which these communities belonged (Rome, Constantinople) prevented the forming of even the most basic solidarity needed between people or peoples of different confessions in times of trouble. Thus, Bosnia and Herzegovina entered World War I (1914-1918), carrying its inner burden of unresolved differences and heterogeneity in all the vital aspects of life.

It is difficult to say when the contention began, first between men of letters on the Serbian, Croat, and even Muslim side, then between political parties and their following as to whose Bosnia and Herzegovina was. All the misunderstandings between Serbs and Croats stemmed from the idea of Croatian theoreticians, which soon spread to the populace, that the Serbs prevented them from realizing their „Croatian political and historical right”. This right was the cornerstone on which Croatian politicians, beginning with Ante Starčević, Eugen Kvaternik, Mihovil Pavlinović, Josip Frank, Frano Supilo, Stjepan Radić, Dr. Vlatko Maček, and Ante Pavlič, and ending with Josip Broz and Franjo Tuđman, continually based their visions of creating a great, ethnically clean, and purely Catholic Croatian state. The first item in the program of the Party of Right is as follows: „Croatian political and natural rights must be attained: through the establishment of an all-incorporating Croatian kingdom by uniting Croatia, Slavonia, Dalmatia, Rijeka, Medjumurje, Bosnia and Herzegovina, Istria, Kranjska, Koruška, and Štajerska within the Habsburg Monarchy.”

Since past historic events had caused the Serbs in Bosnia and Herzegovina to live in close proximity and become intermixed with Croats and Muslims, and as they refused to renounce the specific traits of their nationality and of the Orthodox religion, they naturally presented an obstacle to the authors of the idea of the Greater Croatian state. Their animosity towards the Serbs dated back to the revolution of 1848/49, but it became exceptionally pronounced and widespread during World War I, when the Croats, together with the Muslims, fought on the side of Austria-Hungary and Germany, which had

attacked Serbia and against which Serbia fought to the best of its abilities.

The idea about the extermination of Serbs was born while Croatia was still under Austro-Hungarian rule, when the followers of J. Frank (the so-called „frankovci”) joined forces with the clericalists in open demonstrations against the Serbs in 1895, 1899, 1900, 1908, and especially after the Sarajevo assassination in 1914.

Austria-Hungary's long-standing aggressive policy in the Balkans, particularly where Serbia and the Serbs in general were concerned, found its epilogue in the Sarajevo assassination, which was readily grasped as a convenient pretext to demonize the Serbs in every way. In the demonstrations which began in Sarajevo on the same day that Gavrilo Princip shot the Austrian Archduke Francis Ferdinand three Serb-owned printing houses were destroyed, hotel „Evropa” was demolished, the majority of Serb shops, taverns, houses, and other buildings were plundered, and there were brutal attacks on distinguished Serbs. Following this, similar demonstrations were organized in all the other large cities and towns of Bosnia and Herzegovina. Those of the Serbs who tried to defend their dignity and property had to face an unruly crowd of mainly Muslim nationality and police forces whose members dragged them to the local jails, where they were subjected to merciless beatings. Various lies were spread in order to increase the anti-Serb feelings among the Muslim and Croatian population. In Mostar the rumor was spread that a distinguished Serb citizen, Atanasije Šola, had been detained in Nevesinje because he had „tried to goad the inhabitants of Nevesinje into making irredentist declarations against the Monarchy”, when in fact he was in Mostar at the time, and under close police surveillance. Another rumor was started according to which in the town of Travnik, an Orthodox priest had shown the picture of King Petar Karadjordjević from the window of the local school, calling out „This is your king!” to the crowd that had gathered in front. In Čapljina, incited by these and similar rumors, a furious crowd demolished an Orthodox church, and similar incidents occurred in Klepci and the Žitomislić monastery.

As a result of the demonstrations and the other means employed, pseudo-military units began to be formed, the so-called „schutzkor”, „legions”, „guard troops”, which drew in the dregs of the city and town populace, eager to plunder and get revenge. Since the time of the occupation in 1878 Austria-Hungary had tried to provide against a possible Serb uprising, such as the those that took place in 1875-1878 or in 1882 over the recruitment of Serbs into the army. In order to

anticipate unrest, the Monarchy decided to form units of Muslim and Catholic volunteers to control Serb villages. After the annexation, and especially after the Sarajevo assassination, these units were given greater importance. The massacre carried out by the Muslim volunteer units in October 1914 over 86 Serb hostages in the village of Čelebić on the river Drina, after the Serb army's retreat from Bosnia to Serbia, is only one in a series of mass murders executed during the war along the border towards Serbian and Montenegro.

Even before the ultimatum and the military attack against the Kingdom of Serbia, in Bosnia and Herzegovina the police had arrested some 5000 of the most distinguished Serbs. Among them were intellectuals, tradesmen, teachers, priests, foresters, respectable farmers, and all those who could be suspected of heading a potential rebellion. Following the mass-arrests, the entire Sarajevo srez was proclaimed an insurgent area and placed under martial law. After the Sarajevo assassination some Austro-Hungarian command centers went into total confrontation with the Serbs. Among the Croats they supported the frankovci, and where the Muslims were concerned they encouraged various partially concealed differences, which concerned legal or questions of property. A particularly convenient area in this respect, in view, among other things, of the political situation there, was Sandžak. The following was written: „As Serb and Montenegrin detachments, located in the former Turkish Sandžak, have opened fire at the Muslim villages in that area and have started a true war of annihilation against the Muslim population, which has demonstrated itself as friendly in our respect, our troops have penetrated Sandžak to Pljevlja, preventing the extermination of the Muslims there. However, since for military reasons the permanent occupation of Sandžak is presently not a matter of consideration, and since after each departure of our troops the Muslims in this area would once again be subjected to banditry, these unfortunates have fled to our border, begging for permission to cross. In keeping with tradition, the Monarchy has shown understanding for the Muslims who have been driven from home and hearth, and will provide the refugees with a safe haven during the war, until such time as they can be taken to their homes and liberated from their present thieving, tyrannical masters.” In some of the zones along the border with Serbia and Montenegro certain commanders of the Austro-Hungarian army were given unlimited authority in regard to the treatment of Serbs, which was justified with mottoes, such as” „Quick justice, necessary defense in war”. The Serbs felt the effect of the first martial court „verdicts” when their houses were inspected in

search of remaining weapons. Various neighbors' disputes, claims on land and other interests all came to play a role in these episodes, whose conclusion often meant the hanging or beheading of Serbs. The Serbs who had been drafted in the Austro-Hungarian army made up only about 41% of all the men mobilized from Bosnia and Herzegovina, and the majority were either engaged in operations against their co-nationals in Serbia and Montenegro (1914-1916) or were sent to one of the fronts in Europe. Rare survivors told of the atrocious crimes committed by the imperial army in those areas. The pictures taken in 1914 by Archibald Reiss in Mačva and published in 1940 in the first History of Belgrade, testify that these stories were not unfounded. When war broke out, all Serb associations and societies were dissolved. This was particularly true of the Serb education and culture society „Prosvjeta”, founded in 1902 as one of the pillars of Serb culture. The secondary schools in Sarajevo and Tuzla were closed „due to repeated pupils' unrest”. On 6 February 1915 the Bosnian Assembly was dissolved under a similar pretext. The authorities were particularly harsh in their persecution of Serb intellectuals. One of the common methods used against this segment of the population were political trials of which 148 took place in the period from the annexation crisis in 1908 to 1914. After the assassination in Sarajevo, new trials were organized. It was imperative to prove that Serb nationalism in Bosnia and Herzegovina, as a part of the Austro-Hungarian empire, was generated from Serbia, and that consequently Serbia was responsible for the outbreak of war. At the first trial for high treason, held from 12 to 23 October 1914 against 25 individuals accused of participation and conspiracy in the Sarajevo assassination, great emphasis was placed on convincing the international community that every aspect of the assassination had its origins in Serbia. Similar efforts were made during the trial held on 12 May 1915 in Sarajevo against Mostar pupils, on 13 September of the same year in Bihać against pupils from Tuzla, and in the trial held from 3 November 1915 to 14 March 1916 against 156 of the most distinguished Serbs from all parts of Bosnia and Herzegovina.

It is with this dismal heritage from the periods of Turkish and Austro-Hungarian dominion, additionally darkened by the privations during World War I, that Bosnia and Herzegovina entered the first state of the South Slavs - the state of the Serbs, Croatsians, and Slovenians i.e., as of 1929 - the Kingdom of Yugoslavia. However, the various peoples that went into this union's make up viewed it from different perspectives and with different expectations.

For the Serbs in Bosnia and Herzegovina, whose suffering until then had been the greatest, the union represented the embodiment of the most important national and political ideals of their own age and of past times. The genuine enthusiasm with which they entered it prevented their critical attitude towards the king and the state. Grim reality was momentarily forgotten amidst the joy brought by recent triumphs. The Serbs in this region were encumbered by the additional disadvantage of having lost the critical mass of their intellectual class as a result of war and persecution. The first differences between the Serbs in Bosnia and Herzegovina and the royal government in Belgrade arose as a result of the slow implementation of the agrarian reform. However, these disagreements were skillfully overcome until they became intertwined with the more prominent social and political problems. By the end of the 30-ties the relations between Serbs and Croats had become very strained, in addition to which this period brought the beginning of World War II. Through Austria's annexation, Nazi Germany had reached the Yugoslav border, causing all the existing inner social and political tensions to increase.

In the newly formed kingdom of the Serbs, Croats, and Slovenians, the Croats retained the same attitude they had had when they still represented a part of Austria-Hungary, since they considered the new state to be nothing but a transient political entity. Fully aware of how significant Yugoslavia was to the Serbs, as the state that encompassed all their co-nationals, the Croats endeavored to profit as much as they could from this fact. Relying on their ample experience in bartering, which they had accumulated throughout their history, they incessantly asked for various concessions, with the aim of achieving as advantageous position as possible in the joint building of the independent state. The Kingdom of Yugoslavia consequently became a type of service for satisfying the Croats' voracious appetites. Furthermore, the Croats of Bosnia and Herzegovina eyed the newly-formed state with reserve and awaited a signal from Zagreb. Dissatisfied with their position in the new state, in the beginning they adjusted to the situation, cleverly concealing and minimizing the crimes they had committed over the Serbs, while simultaneously taking part in every activity, especially those religious in character, which could prove detrimental to the existing status quo.

The Muslims showed no less reserve in respect to the formation of the common state. The farmers were apprehensive about their property and the consequences of the agrarian reform in general, while many religious zealots feared the possibility of vengeance for the

crimes that had been done to their Serb neighbors. Those of the Muslims who had pro-Yugoslav feelings were unable to make their patriotism felt. Despite the fact that Dr. Mehmed Spaho named his political party the Yugoslav Muslim Organization, its activities did not contribute much to reinforcing unity within the state.

Viewed from the aspect of Bosnia and Herzegovina, and from the broader Yugoslav perspective, the problem of coordinating the basic levers intended to set in motion the wheels of the common, multinational state was never completely removed. One must wonder whether this was at all possible. The controversy that arose regarding the type of state that should be constituted and its form, the enactment of the common constitution, the system of government, and around the economic, social, political, and overall cultural differences represent only a part of the problems indicating that life in the common state would be neither easy or simple. This was corroborated, among other things, by Puniša Račić's assassination of Stjepan Radić and his colleagues in the National Assembly, by the Rakovica unrest, the Concordat, the Cvetković-Maček Agreement, and a series of similar events. Having entered the common state, King Aleksandar and Nikola Pašić did not even make the effort of defining the Serbs' basic interests within the new borders, or to determine what it is the Serbs were bringing into the joint state, and what, if things did not work out, they could take out of it. Instead of facing harsh reality, they allowed themselves to be carried away by idealism. The numerous differences and conflicts between the Croats and the Serbs in the common state, which were additionally encouraged from the outside and became even more intense on the eve of World War II, came down with full force on the heads of the Serbs in Bosnia and Herzegovina i.e., on all the Serbs across the river Drina who lived in mixed communities together with the Muslims and the Croats. The forming of a joint government, the constituting of Banovina Hrvatska, the transferal to this political entity of specific competence, and the early preparations for reform in the entire state could not satisfy the growing appetites of Croatian nationalists. As always, the greatest disputes concerned territory, or rather, the question what areas the territory of Banovina Hrvatska should include. Maček made no secret of the fact that he had his eye on Boka Kotorska, Srem, a part of Bačka, and parts of Bosnia and Herzegovina. The edict concerning Banovina Hrvatska proclaimed that this entity would include nearly the entire area of two former administrative units of equal rank („banovine“) - Savska and Primorska, the cities of Dubrovnik, Šid, Ilok, and 13 srez in Bosnia

and Herzegovina: Brčanski (srez), Bugojanski, Dervetski, Duvanjski, Fojnički, Gradački, Konjički, Livanjski, Ljubuški, Mostarski, Prozorski, Stolački, and Travnički. Immediately after signing the agreement, Maček declared: „This does not represent the definite solution to the question of Croatian territory”. The plan was to do so in the course of the subsequent reform of the state. The main cause of dissent between the Serb and Croat spheres of interest was Bosnia and Herzegovina and its peoples, among which the Serbs represented a relative majority from the census in 1879 to the incorporation of Bosnia and Herzegovina into the Independent State of Croatia.

Upon their arrival in Bosnia and Herzegovina, the Austro-Hungarian administration found that this country had a total of 1,158,164 inhabitants („souls”), of which 496,485 (42.88%) Orthodox (i.e., Serbs), 209,391 (18.08%) Catholics (Croatians), 448,613 (38.75%) Muslims, and 3,675 (0.31%) others.

The census organized by Austria-Hungary in 1910 revealed the following figures: Bosnia and Herzegovina had a total of 1,898,044 inhabitants, of which 825,918 (43.49%) Orthodox; 434,061 (22.97%) Catholics; 612,137 (32.25%) Muslims, and 26,428 (1.39%) others.

The first census in the joint Yugoslav state, organized in 1921, demonstrated the following: a total population in Bosnia and Herzegovina of 1,889,929, of which 829,162 (43.87%) Orthodox; 443,914 (23.48%) Catholics; 588,247 (31.07%) Muslims, and 28,606 (1.58%) others.

The last census in the Kingdom of Yugoslavia, organized in 1931, recorded the following: the total population of Bosnia and Herzegovina was 2,323,555, of which 1,028,134 (44.25%) Orthodox; 547,948 (23.58%) Catholics; 718,079 (30.90%) Muslims, and 29,330 (1.27%) others.

In 1939 the situation in terms of population changed in Bosnia and Herzegovina, when the new Savska Banovina was formed, which swallowed up 612.5km² of the territory belonging to Bosnia and Herzegovina with about 712,000 inhabitants (13 srez), of which 62% were Catholics, 13% Orthodox, and 20% Muslims.

To make the problems of Bosnia and Herzegovina even more complex, a third factor appeared - the Yugoslav Muslim Organization, led by Dr. Mehmed Spaho i.e., Džafer Kulenović, demanding that Bosnia and Herzegovina should become a Muslim-dominated autonomous region. The controversy over Bosnia and Herzegovina was joined by the Communist Party of Yugoslavia (CPY) led by J. B. Tito, which in turn demanded, through the Bosnian students in Zagreb and

Belgrade, that Bosnia and Herzegovina should be autonomous, or as they said „based on the broad basis of national equality and democracy”. In the third Open Letter, they claimed that any division of Bosnia and Herzegovina would be an injustice towards each of its peoples. Needless to say, CPY was behind all this, which approached the question of Bosnia and Herzegovina from the aspect of the equality of all citizens, regardless of their nationality. How CPY dealt with this question later, when it was in a position to do so, is well known; they made of Bosnia and Herzegovina something that stood for neither state, religion, or nation. Hence the continuous discussions and disputes lasting to the present day.

The majority of the Serb political parties found the Cvetković-Maček Agreement (26 August 1939) equally disappointing. The Radicals saw the Agreement as a Serbian defeat. The Serb intellectual elite, gathered around Prof. Dr. Slobodan Jovanović, Dragiša Vasić, Stevan Moljević, Dr. Nikola Stojanović, Dr. Stevan Jakovljević, and others formed the Serbian Culture Club, with the aim of finding the solution to all the national and cultural problems that were of vital interest to the Serb people as a whole. Since ethnic territories were being demarcated, they asked that all Serb regions should also be demarcated and united, not according to plebiscite, which easily becomes the object of manipulation, but on the basis of „historic right” and the tremendous sacrifices borne by the Serbs in past wars. Unfortunately, the Serbs had failed to do this in 1918, when they could have established beforehand what the Serb territory was that was being entered into the joint Yugoslav state. Both the specific and general circumstances existing in 1939 were nothing like those in 1918. Fascism, well-inclined towards the Croats, was at the threshold, and the appetites of the Vatican insatiable.

In short, the Cvetković-Maček Agreement left all the sides dissatisfied, since it was superficial, slow in coming, and inconsistently implemented, in addition to being in the hands of individuals who were rapidly losing control of the course of events. On the Serbian side the Agreement was only supported by the regime of Prince Regent Pavle, which in turn was backed by Churchill and Britain who saw it as a means of bridging the gap between the Serbs and Croats and of preserving Yugoslavia for the sake of their own interests. The most fervent opponents of the Agreement were the Ustashi, whose demands exceeded by far what had already been attained and came down to the complete separation from Yugoslavia of Croatia, together with Bosnia and Herzegovina. The annexation of Bosnia and Herze-

govina to the Independent State of Croatia represented according to them the „historic” claim of the Croatian people to territory and the ultimate achievement of the „Father of the Nation”, Ante Starčević.

Hence, from the creation of the first joint state in 1918 until 1941, and even more so after the occupation, Bosnia and Herzegovina remained the apple of discord between the Serb and the Croatian side. The contention became particularly intense following the aggression against Yugoslavia and the division of its territory. Yugoslavia was broken up by German, Italian, and Hungarian troops, aided by members of the German and Hungarian national minorities (Volksdeutschers) and by the Croatian Ustashi. Hitler combined the attack on Yugoslavia with strong Serbophobia, since the country's quick defeat was meant to make up for the delay in the planned offensive against the USSR. He held that the Serbs were to blame for the military coup which occurred in Belgrade, and the demonstrations that followed on 27 March, and ordered merciless reprisals against the entire people.

By 12 April 1941 the occupying forces had already taken the previously bombed city of Belgrade, and on 15 April they seized Sarajevo. The capture of Sarajevo and of the Yugoslav Army Supreme Command practically meant that the occupation of Yugoslavia was complete. On 17 April, when the unconditional capitulation was signed, some ten German-Italian divisions from two German and four Italian corps were located in Bosnia and Herzegovina. These corps, aided by the Ustashi and the pro-Ustashi Croats and Muslims, were engaged in disarming the remnants of the Yugoslav Army and sending Serbs and Montenegrins to prison camps, in addition to which they looted government property.

During the April War in 1941, in the tangled events surrounding German-Italian relations and their hidden and manifest interests, the Independent State of Croatia (ISC) was formed, as one of the first quisling entities in occupied Yugoslavia. This state encompassed Croatia (with the exception of one part of the coastal area), Srem, and Bosnia and Herzegovina. Dissatisfied, the Ustashi tried to extend the new state's territory towards Old Serbia, to include Priboj, Prijepolje, and Pljevlja. This did not suit Italian interests, however, which at the time were well above the interests of Croatia in importance. The Independent State of Croatia was proclaimed on 10 April, on the day of the Germans' entry into Zagreb, but ISC acquired full form only with the arrival of Ante Pavlič who became the head of the state, and one surrounded mainly by Ustashi that had returned from emigration.

During the talks in Vienna, when it was decided that Bosnia and Herzegovina should become a part of ISC, a demarcation line was established on the occupied territory of this region dividing the German from the Italian zone of occupation. The line stretched from Bosanski Novi, along Prijedor, Banjaluka, Jajce, Travnik, and Mt. Prenja to Rudo. Along this line, the areas richest in ores, forests, industrial resources, road and rail communications, and cheap labor (central and northeastern Bosnia) entered the German occupation zone. The preponderance of the German over the Italian occupying forces was also evident in other respects.

When the Croatian puppet-state was formed, it encompassed an area of 101,464 km² and had approximately 6,500,000 inhabitants, of which 3,400,000 Croats, 1,975,000 Serbs, 700,000 Muslims, 180,000 Germans, 75,000 Hungarians, 65,000 Slovaks, 40,000 Jews, 30,000 Slovenians, 5,000 Italians, and 28,000 others.

When it was made part of the Independent State of Croatia, Bosnia and Herzegovina had an area of 51,233 km² and the number of inhabitants cited for the census of 1931, with an annual increase of 2%. It is estimated that by 1941 the number of Serbs in Bosnia and Herzegovina had risen to approximately 1,280,000, while the remaining number represented Serbs in Dalmatia, Lika, Banija, Kordun, and those who lived in cities in Croatia.

German interests in ISC immediately after the occupation were defended first by the 51st German Corps. After its departure to the Eastern Front, it was replaced by detachments mainly made up of men not in their prime from the former Austria-Hungary. The longest to be stationed in Bosnia and Herzegovina was the 718th German Infantry Division, reinforced by several special battalions, which were used for guarding important premises and communication systems. During large military operations (the spring offensive in 1942 in eastern Bosnia, Herzegovina, Sandžak, and Montenegro, the operation of cleansing Kozara, operations on the Neretva and Sutjeska rivers, the offensives in the fall of 1943 and the spring of 1944) other German divisions came to Bosnia and Herzegovina, remaining for different periods of time and taking part in the cleansing operations. At the same time, the Germans encouraged the forming and activities of the Ustashi army (of its various branches and departments), compensating for the absence of their own forces, which were needed elsewhere.

Following the constitution of the state, the Croatian government appointed several commissioners whose job it was to establish Ustashi authority in Bosnia and Herzegovina. Among them were: Petar Pet-

ković, Petar Blašković, Dr. Ivan Šarić, Hakija Hadžić. Božidar Bralo, Jure Francetić, Mijo Vučak, Dominik Bumber, Dr. Dragutin Kamber, Dr. Marko Oršanić, Josip Stipančić, Antun Alaupović, Dragutin Dujmušić, the Kadići brothers, Murat-beg Pašić, Ademaga Mešić, and others. They prepared the ground for the arrival in Sarajevo of a special detachment of the Ustashi army led by General Slavko Kvaternik and the German General Glesa. With the help of the German troops and the Ustashi who arrived, the centralized hierarchy of Ustashi authority was gradually instituted in Bosnia and Herzegovina. Ustashi officials were mostly recruited from among Ustashi emigrants, and when these could not be found new recruits were accepted. The forming of Ustashi authority was prompted by the decision rendered by Ante Pavlić on 10 June 1941, according to which the territory of ISC was divided into 22 districts („velike župe”), of which in Bosnia and Herzegovina there were seven: Brhbosna, Usora and Soli, Sana and Luka, Lašva and Glaž, Krbava and Psat, Hum and Rama. In the effort to replace Serbian words with Croatian expressions an entirely new terminology was introduced.

The Serbs received the news on the formation of ISC and the incorporation of Bosnia and Herzegovina in this new state with suspicion and apprehension. The memory was still fresh among them of the way in which the schutzkor behaved during World War I. Ustashi reports made in the first months following the constituting of ISC regularly noted that, particularly in the cities, the Serbs „...remained reserved, awaiting their fate” i.e., that they were „all in a state of anticipation, believing that the present system of government was only a temporary phase and hoping that in the end England would win”. Perhaps the best illustration of the uneasiness felt by the Serbs in the first weeks following the constitution of ISC is the letter sent on 6 December 1941 by the Muslim Council for the town of Rogatica to Dr. Džafer Kulenović, the Vice-President of ISC, asking him for help in protecting their town. Among other things, the Council writes: „In the initial days following the creation of the Independent State of Croatia, in Rogatica and the surrounding area the situation was quite satisfactory and peaceful. The Serb inhabitants were calm, aware of the new circumstances and of the need to adjust to them. In the beginning of June, the President's former envoy, Mr. Hakija Hadžić came to Rogatica on business and invited the local Muslims to attend a meeting in the Town Hall. On that occasion, Mr. Hadžić delivered a speech, underlining the following three things as being of particular importance for Rogatica and the surrounding districts:

1. The constituting of Vojna Krajina, which would include Rogatica. In connection to this, he said that the Serbs would be exterminated on the territory of Vojna Krajina, leaving only the Croat-Muslims and the Catholics.

2. He spoke of enacting a law on the Islamic Community and on organizing the religious community, and

3. He mentioned the agrarian question, saying that the damages suffered by the farmers as a result of land confiscation based on faulty orders and the unlawful solution of the agrarian question.

After Mr. Hadžić's statement about their extermination on the territory of Vojna Krajina, the Serbs began protesting, first in the municipality of Sokolovac. Furthermore, after the departure of Mr. Hadžić, the town crier announced two to three times a week in the town of Rogatica that nothing must be bought from the Orthodox or from Jews. These announcements had a very bad effect on the Serbs and caused instant aversion of a large part of the local Orthodox population to this step taken by the local political authorities, who had issued this order. In addition to pressure from the Ustashi, which was manifested in persecution and killings, many Serb villages in eastern Bosnia were faced with famine in the spring and summer of 1941. A report from Han Pijesak from 22 July 1941 states the following: „The population on the territory of the latter is becoming progressively poorer, and there are some who for 15 days have not tasted even a crumb of bread, since it is neither being sold, nor do they have the means to buy it, and those who have some money dare not go on a trip, since they are afraid of being killed and robbed, so the population is practically living off grass and leaves...

The attitude of the Muslim population to the occupation of Yugoslavia and the incorporation of Bosnia and Herzegovina into ISC was multidimensional. Those who supported the occupation and collaboration with the Ustashi, such as the heads of the Yugoslav Muslim Organization, the majority of Islamic religious dignitaries, former land owners, and members of the lower classes saw the persecution of Serbs as a chance of seizing their property. The speech that Murat-beg Pašić, who had become an Ustashi official in Bijeljina, delivered on 27 June 1941 in Koraj, near Brčko shows the attitude of a part of the Muslim land owners towards the Serbs at the time. He demanded „all those of the Orthodox religion, who had in any way wronged a Muslim during the Yugoslav regime, to be brought to him, he gave Ustashi authorities the right to freely and according to their own judgement extort money from the heads of wealthy Orthodox families,

he issued a verbal authorization the Ustashi official in Koraj, Burhan Begić, to confiscate land from Orthodox inhabitants and give it to poor Muslims, he allowed the Ustashi authorities free rein to persecute and abuse those of the Orthodox religion, during his speech to the masses he said that all the Orthodox must convert to Islam or to Catholicism, or they would be banished to Serbia. On this occasion, the gathering was attended by some of the Orthodox inhabitants. As a result, there is a feeling of apprehension among the Orthodox, and among the more distinguished citizens of the Muslim faith”.

The feelings of the Croatian population in Bosnia and Herzegovina towards ISC and the Ustashi organization as a whole were varied, both in regarding to the different segments of society and in regard to different areas. In central Bosnia and in the Bosnian Sava basin the Croatian farmers, thought by experience that political regimes were transitory, did not allow themselves to become easily an instrument of the Ustashi organization. The farmers' traditional inertia in everything, including acceptance of the new Croatian state, once again showed its good sides. As opposed to these areas, in western Herzegovina the Ustashi organization was embraced with enthusiasm. Public opinion was directed by the majority of the Catholic clerics, certain intellectual circles, and most of the urban population who all saw ISC as a means of attaining ascendancy over other national categories.

The different reactions to the occupation and the constituting of ISC of the various segments of the population prompted by religious, nationalistic, and political motives were used by the occupying forces and the Ustashi as a basis for activities aimed at making these feelings even more profound. The Croatians, although a minority in Bosnia and Herzegovina (accounting for 19-22% of the population, according to all censuses), were declared the dominant nation, the Muslims were described as the „blossoms of Croatia”, while the Serbs were outlawed and marked for destruction. The privations of the Serbs began with the ban on various political parties and organizations (the Radicals, Democrats, the Farmers Association, the organization of the Salonica Front volunteers, the Sokol society, Prosvjeta society, etc.), the proscription of the Cyrillic alphabet, of public gatherings, and of the sale of private property, and culminated in the looting of Serb property, the banishment of the Serbs from Bosnia and Herzegovina, their conversion to Catholicism, and their physical liquidation.

During the first three months of the Ustashi regime, the process of expelling the Serbs was centered on the areas along the border with

Serbia and Montenegro. At first this process was directed at the Montenegrins and the Serbs from Serbia, the „Serbians” as they were called, priests, volunteers on the Salonica Front, and merchants but it was later extended to include all the other Orthodox citizens, particularly those in whose property the Ustashi were interested. In the beginning of June a special agreement was signed between the German and the Ustashi authorities determining the course, number, and method of sending citizens to Serbia and Montenegro. According to German records, 180,000 people were sent to Serbia by August 1941. Dr. Miloš Hamović established that in the course of the four years of war some 400,000 Serbs from Bosnia and Herzegovina found refuge in Serbia. It is unfortunate that the records regarding the number of refugees who went to Montenegro are incomplete, although partial reports show that Serb inhabitants, particularly from Herzegovina, definitely sought refuge there, too. The records of the Serbian Commissariat for Refugees, headed by the indefatigable Toma Maksimović, verify that 400,000 Serb refugees from Bosnia and Herzegovina came to Serbia.

While the Serbs were being exiled to Serbia and other parts, Slovenians, who were being expelled from Koruška and Štajerska to Serbia, were also brought to Bosnia and Herzegovina. In order to make place for them, the homes of wealthy Serbs and Jews were emptied and their property looted.

In mid-May 1941, the Ustashi began converting citizens to Catholicism. On 3 May the president already issued „The Legal Decree on Conversion from One Faith to Another”, thereby abolishing all previous regulations relating to this. The decree, in addition to being published in the appropriate official bulletins, was distributed to all Catholic clergy and all government officials, who were obliged to act accordingly. In order to promulgate this decree, the office of the Archbishop of Zagreb sent a special circular determining in detail the requirements for converting from one faith to another. The problem of conversion to Catholicism, however, remained unresolved even after this circular. While the Catholic Church wished to conceal this process under fancy „wrapping”, the Ustashi were in favor of more „efficient” methods. It is difficult to ascertain the number of Serbs who were converted to Catholicism forcibly, since this was neither written about nor were official reports made. The magazine *Katolički tjednik* states that by October 1941, tens of thousands of Serbs had converted to Catholicism throughout ISC. The Bosnian paper *Vrhbosna* claimed that the number was 70,000. Despite the fact that decrees on religious conver-

sion were continually sent to all the srez, the actual converting largely depended on the efforts of the local authorities. The process proceeded more quickly in cities and districts where the Serbs were in the minority, while in those areas in which the Serbs represented the majority the change of faith was a sporadic phenomenon. The same people, more or less, who had eagerly adopted the principles of the Ustashi movement from the outset, were also the most active in aiding the process of conversion. Since the Serb population was vehemently opposed to converting, the Ustashi, together with the Catholic friars, used various forms of violence to convince them to do so. In Brčko and the surrounding area, Friar Ante Klarić, Dr. Ilija Violini, and Većeslav Montani, who had vowed to convert all the Serbs in the area before the end of 1941, applied not only moral but also physical pressure to attain their objective. At their insistence, a special battalion of Ustashi arrived on 1 December 1941, whose purpose was to help with the religious conversion. The units of the domobrani, a part of the regular armed forces of ISC, also lent a hand. Thus, Lieutenant Josip Presečki, the head of the 1st Company of the 5th Battalion of Vojna Krajina, reported to his superiors that on 10 April 1942 he had met with a group of Serbs in the town of Kozluk, near Zvornik. „I informed the members of the Serb Orthodox Church of the legal decree regarding the founding of the Croatian Orthodox Church and delivered a patriotic speech to them (...) After explaining the benefits to them of this decree, I asked them to state publicly whether they were ready to renounce for ever all external ties with the Serb Orthodox Church and political ties with the state of Serbia. When all present had unanimously declared that they renounced these ties, I asked them if they were willing to respect the Croatian Orthodox Church. A unanimous shout - yes and long live Dr. Ante Pavlič - was the answer to my question. Photographs were taken of the ceremony, which was attended by 500 people. In the afternoon, a linden tree was planted in front of the school in Šepak, in honor of the President, Dr. Ante Pavelić”.

As banishment and religious conversion did not prove as efficient as had been hoped, and for economic and other reasons, the Ustashi, aided by the Catholic friars, more and more frequently resorted to the physical liquidation of the Serbs. This was also preceded by certain psychological and propagandist preparations, whose tone was determined by Ante Pavlič and his closest associates. Particularly active in this sense was the writer Mile Budak, who threatened, insulted, and publicly attacked the Serbs in a series of speeches delivered in the first three months of the Ustashi regime. In one of his

public appearances towards the end of July 1941, in Gospić, he said: „We shall kill a part of the Serbs, oust another part, and convert those that remain to Catholicism, thus turning them into Croats...” Somewhat earlier, on 28 May 1941, a similar speech was delivered by Dr. Viktor Gutić, an Ustashi official in Banja Luka, who stressed: „... the roads shall long for the Serbs, but the Serbs will be there no longer. I have given strict orders for their total economic destruction, and new orders are in the making - for their total annihilation”. Speeches with a similar content and tone were echoed in Herzegovina and in other parts of Bosnia and Herzegovina. As time went by, the atrocities of the occupation accumulated, creating the impression that the infernal policy of the occupying forces and the Ustashi was aided not only by „servants of God” of all ranks, but by the entire clerical and fascist apparatus, assisted by the dregs of urban and rural society. In what seemed like a repetition of the atrocities committed by the medieval Inquisition, spreading like fire throughout the Serb enclaves in Bosnia and Herzegovina, thousands of people disappeared overnight simply because they were Serbs.

The way in which the annihilation of the Serbs proceeded is described in the documents of the National Committee for Determining the Crimes of the Occupying Forces and their Collaborators for Bosnia and Herzegovina, collected under the joint title: A Short Register of Ustashi Mass Crimes in 1941 in Bosnia and Herzegovina. The documents refer to the counties of Herzegovina, Bihać, Travnik, Banj Luka, Sarajevo, and Tuzla, and to the srez and lesser towns within these counties and were put together under the supervision of Miloš Škorić, who headed the committee until 1948/49. They are published here in their original form, unabridged and without subsequent linguistic and other modifications.

The material is uneven in origin and in the method by which it was compiled, as some of the srez and municipalities went into great detail, recording names, surnames, graves, mass graves, etc., while others gave only the most basic information. The municipal committees obviously did not adhere to a unique criterion in their work. Nevertheless, such as it is, this material is still extremely valuable, since it was put together soon after the events they describe took place.

The information on genocide refer to a very short period, primarily April - August 1941, and do not include later months of the same year, when the revolt broke out and the persecution increased. It should be noted that information is particularly scarce for the counties of Banja Luka and Bihać, whence the greatest number of people were

deported to concentration camps or killed in nearby forests and streams. There are sufficient sources elsewhere to fill this gap but in that case this work would have a different character. This book was intended to present only those original documents done for a single official institution - the Committee for War Crimes of the Occupying Forces and their Collaborators. As a result, this work is only a minor contribution to the documents on a subject that does not cease to draw interest - the genocide over the Serbs from 1941 to 1945. It is for this reason that it bears the title: Documents of Genocide of the Serbs in Bosnia and Herzegovina from April to August 1941.

The second part of the book consists of Contributions, containing 113 documents, mainly declarations, orders, and reports of the occupying forces' and Croatian authorities which either incite or make direct references to the types of genocide perpetrated over the Serbs, before their revolt began. Also presented here is report of the Serb Orthodox Church, which was sent to the German general, Dankelman and the statement of Dr. Fjodor Lukač, sent to the Yugoslav government in London, since both documents are filled with information regarding the magnitude and the scope of the various types of Ustashi terror over the Serbs.

ХЕРЦЕГОВАЧКИ ОКРУГ

Срез Невесиње

Око 10. маја долазе у Невесиње прве војне формације Независне државе Хрватске (НДХ) тзв. „Мачекови ловци” а са њима једна десетина усташа са једним својим официром Судар Фрањом, бившим порезником негде из Прозора. Све до тог тренутка невестињске усташе нису давале видног знака о свом постојању. Знало се за четворицу: Башагић Суља, пропалог посједника, Пекушић Сућрију, пропалог трговца, Прека Ђорђу, гостионичара и неког фратра, сви из Невесиња. Доласком тих ловаца ова четворица мјештана јавно се испољавају за усташе и започињу свој пропагандни рад. Одмах се проглашавају за мјеродавне органе управне и грађанске власти НДХ, и приступају организацији ове власти: смјењују среског начелника, предсједника општине, школске управитеље а командирима жандармеријских станица циркуларом наређују да станицу предају једном од својих жандарма, који је Хрват или муслиман, уколико они сами нису то. Најзад приступају прикупљању и уписивању чланова за усташку организацију хрватским муслиманским живљем.

Крајем маја или 1. јуна 1941. године дошао је један одред усташа у Невесиње. Усташе су дошле из Мостара, а у главном су били Херцеговци из западне Херцеговине. Дочек је био свечан и званичан. Пред усташе изашла су сва школска и мејтефска дјеца, преко 1.000 људи, из Невесиња и околине и један одред талијанских фашиста, који је у то вријеме стационирао у Невесињу.

Послије подне истог дана одржана је свечана сједница у згради Среског начелства. На том састанку мјесне усташе у заједници с новодошлим усташама донијели су одлуку по свим оним масовним злочинима, које ће усташе одмах и досљедно извршавати. То се види по томе што су све почели од тога тренутка, настала (су) масовна хапшења, злостављања, убијања и паљевине по читавом срезу и искључиво против Срба.

Већ истог дана по свом доласку из Мостара усташе су забраниле Србима излазак на улице између 7 сати увече и 7 сати изјутра замрачивање прозора као и то да на српским кућама не смију стајати никакви хрватски знакови осим беле

заставе, а напротив да остале куће морају истаћи хрватску заставу. У српским радњама поставили су усташе за „повјеренике”. Порушен је одмах познати споменик у Невесињу, који је подигнут у спомен Невесињског устанка из 1875. г.

Првог дана по доласку усташе су ухапсиле 50 лица, од којих су 30 испребијали и пустили, а 20 задржали у логору и поубијали. У свануће 2. јуна 1941. године, упало је око 60 усташа у мало село Удрежње. Зашли су редом од куће до куће и тражили да се ко јави, а како би се појавио човек на вратима, они би га без даљег одмах убијали. Овом приликом поубијано је у том селу 27 људи.

У Рабини усташе су ухапсиле 9 лица и ове довели у Невесиње и ту их све поубијали.

Приликом ископавања жртава поубијаних од усташа, по дозволи талијанских власти, у јесен 1941. год., нађено је у Невесињу 6 масовних гробница: двије у башти жандармеријске станице, три у башти бившег официрског павиљона и једна у башти војничке касарне. Ископано је укупно 137 љешева. То су биле само оне жртве усташа, које су они у току јуна 1941. године поубијали у Невесињу. Ту је било нешто преко 50 Невесињаца–варошана и 30 из Автовца а остали су били са стране, из околних села.

Мучења и убијања била су грозна, превазилазила су сваки садизам. Примјера ради наводимо два случаја:

Ђаковић Богдан, свештеник из Кифина села приликом ексхумације нађен је сав измрцварен: зуби су му били повађени, брада ишчупана и стрпана у уста, у глави је имао неколико закуцаних ексера, а на грудима му је једним великим ексером била причвршћена гвоздена плоча којом се коњи поткивају.

Српски народ уочивши намјеру усташа и видјевши у каквој се опасности налази почео је давати отпор и бјежати у збјегове. Тако су сељани села Дрежња први ступили у борбу против усташа, које су разбили, а тај се отпор – устанак проширио и на друга српска села среза невесињског.

Народ је у масама бјежао у збјегове према Трусини, Ситници, Илији и другим планинама, а један дио избјегао је и у Црну Гору.

Усташки покољи у срезу невесињском трајали су од 1. до 29. јуна 1941. За тај кратак период времена поубијано је од стране усташа на територији среза невесињског око 450

људи. Осим тога спаљено је 6 села: Трусуна, Шеховина, Миљевац, Ластавица, Дрежањ и Жуберин, а дјелимично су спаљена: Батковици, Рабина, Удрежње, Цинова мала, Риња и друга.

Срез Гацко

Талијанска војска први пут је дошла у Гацко средином априла 1941. г. Ту је основала свој гарнизон и задржала се нешто више од мјесец дана када је послје склопљеног споразума између Италије и НДХ 18. маја 1941. г. напустила Гацко. Талијанска војска за то вријеме није вршила на територији среза гатачког неке нарочите злочине.

Истовремено се одласком талијанске војске из Гацка усташе су приступиле организовању усташке власти у срезу. У Гацко је дошао усташа Херман Тогонал зв. „Креско”, родом негдје из јајачког или травничког среза. Он је био главна усташка личност и организатор усташа у срезу гатачком, а радио је и на организовању усташа у срезу билећком. Први котарски предстојник био је Ром Јозеф, по народности аустријски Нијемац. За усташког логорника постављен (је) Чустовић Хасан, дотадашњи управник поште у Гацком. Око тих усташких функционера скупили су се најагилнији чланови усташког покрета: Чампара Махмут, бивши управни чиновник, Риловић Иво, бирташ, родом из Конавља код Дубровника, Ром Анка, жена котарског предстојника, Звиздић Шериф, Тановић Дедан и још око 20 муслимана из Вароши Гацка. То су били најизразитије усташе у мјесту.

Поред Гацка главни усташки центри остали су Афтовац, Борач и Кула Фазлагиха.

У Афтовцу је био предсједник опћине истакнути усташа Тановић Ђемо, а усташки таборник Пашић Фехим. У Борчу је био усташки логорник Салчин Мехо из села Шиповице, а његови најистакнутији помагачи: Хамид Гаџо, командир усташа, Марјан Брновац, командир усташке милиције, док је Узеир Делалић, хоџа био један од главних савјетодаваца и организатора усташких банди.

Усташе су у то вријеме организовале и у другим селима среза гатачког своје скупине које су нарочито биле јаке у Кули Фазлагиха, у селу Кључу и у селу Коритима (сада срез билећки).

Са „преузимањем власти” од Талијана, концем маја 1941. год. усташе су организовале један велики збор, који је одржан у Гацку. Главни говорник на том збору био је усташа Херман Тогонал. Он је позвао присутне да се организују и што прије укључе у усташке редове, објашњавајући да је циљ усташа истрјебљење Срба. Свој харангерски говор усташа Тогонал завршио је са паролем „задњи хрватски метак за задњег Србина”. Од тог момента усташе и њихови симпатизери „дивље усташе” отпочели су са масовним пљачкама, хапшењима, мучењима и убијањима Срба у срезу гатачком. Гацко, Афтовац и Соколски дом у селу Коритима (сада срез билећки) били су главна мјеста – станице за сабирање похапшених Срба.

Међу првим хапшеницима били су: Видак Вишњевац, прота и Милан Радовић из Гацка, Шпиро Старовић из Афтовца, Новак Мاستиловић, свештеник из Надинића и са њима још око 20 најугледнијих Срба из среза.

Они су одведени у Афтовац и тамо задржани пар дана. Болесног проту Вишњеваца, старца од 70. год. усташе су убиле, односно жива закопале на сеоском стрвиништу у Афтовцу, док су остале затворенике из те групе усташе одвеле 4 јуна према планини Кобиља Глава и тамо их на мјесту зв. „Павлић” поубијали, а њихове љешеве побацали у јаме. Једино се из те групе спасао Новак Мاستиловић свештеник из Надинића.

Усташка скупина која се налазила у селу Коритима и имала свој штаб – сједиште у основној школи разлила се је у село Корита и сусједна села и засеоке отуда прикупила скоро све мушкарце из тих села од 15 год. старости па навише. То је било 2. јуна 1941. г. Тога дана скупљено је око 140 људи. Сви ти сељани затворени су у зграду Соколског дома у селу Коритима. Око зграде постављена је јака стража наоружана пушкама и митраљезима. Хапшеници су задржани у згради соколског дома још два наредна дана, уторак и сриједу по подне. За то вријеме затвореници су нарочито мучени и злостављани. У сриједу 4 јуна око 4 сата послје подне стигло је неколико аутомобила из Гацка и Билећа, са непознатим усташама. Домаће и ново-дошле усташе и даље су наставиле са мучењем и злостављањем затвореника. Истог дана у вече усташе су отпочеле изводити по двојицу или тројицу хапшеника скупа. Везивана су два или три човјека заједно и то

леђима окренути једни према другима са објема рукама стављеним иза леђа и везани са једном жицом или конопцем. Тако су усташе редом повезале читаву ту партију затвореника, такоређи у снопове, од по два и три човјека скупа. Кад је са везивањем свих затвореника било готово усташе су отпочеле издвајати по око 20 везаних људи и трпали их у један камион а у размаку око један сат времена одводили партију за партијом на јаму зв. „Голубиња јама”. Ова јама удаљена је од Соколског дома за око 3 км, идући према Гацку. Одвођење је почело у 9 сати у вече, а трајало је до око 3 сата послје пола ноћи. Приликом спровођења у камиону су се налазили пет до десет наоружаних усташа, који су били распоређени по ћошковима и странама камиона. Код јаме је чекало око 200 наоружаних усташа. Усташе су биле Херцеговци, већином од Љубушког, Широког Бријега, Посушја, а вјероватно и из Имотског. Жртве су убијане и бацане у јаму по партијама како су из Соколског дома довођене. У јаму су бацане по два или три скупа, онако како су биле претходно у снопу повезане. Неке су од тих жртава убијане хитцима из пушака, неке теже или лакше тупим предметима озлиједили и тако тај сноп повезаних жртава скупа преваљивали–бацали у јаму. На тај начин бачен је један већи број живих људи у јаму. Када су усташе све те затворенике на броју око 140 побацали у јаму за њима су бацали нешто камења и пар бомби како би дотукли и онај остатак људи које су озлијеђене или живе бацали у јаму. Ово масовно бацање у јаму извршено је ноћи између 4 и 5 јуна 1941. год.

Јама звана „Голубњача” била је централна јама, гдје су били убијени и бацани Срби, из среза гатачког и нешто људи из среза билећког. Она је дубока око 30 метара. Отвор јаме на површини износио је око 5 м, док се у дубини шири и рачва у мање удубине. Један дио жртава, које су биле живе бачене, успио је да се одријеши, из гомиле љешева извуче и склони у једну од тих удубина гдје су остатак ноћи и провели. Сутрадан иза извршења овога злочина наишла је поред јаме једна скупина усташа. Усташе су гониле стоку и остали плијен из села Корита према Гацком. Како се јама налазила до самог колског пута то су усташе пришле истој и примјетиле да у јами има живих људи. Жртва Јакшић Аћим био се испузао преко гомиле љешева, попео ка врху јаме и покушао да из исте изађе. Усташе су га спазиле, стале су му добацити канапе и

обећавати му да ће га из јаме извадити и спасити. Он није вјеровао усташким обећањима и поново се преко љешева стропоштао ка дну јаме и повратио код својих другова који су још били у животу. Тада су усташе бацили у јаму нешто камења а потом и три бомбе. Од експлозија бомби убијено је неколико људи, који су били још у животу, док су остали, њих осам на броју, сви били лакше или теже рањени. Послије експлозија остали су у животу и то: Носовић Обрен п. Томе, Бјелица Милија Михаилов, Шакота Радован п. Андрије Глушац Владо Ников, Глушац Видак Милутинов, Шворцан Владо Спасојев, Јакшић Душан Томов и Јакшић Аћим Антов, сви из села Корита.

Усташе су се код јаме задржали кратко вријеме, па су продужили пут према Гацку, гонећи плијен из српских села. У току наредне ноћи успјели су Шакота Радован и Јакшић Душан да се из ове јаме на неки начин извуку, док су остали и даље остали у јами међу љешевима. Ова двојица пошто су из јаме изашли, побјегли су према граници Црне Горе те су уз пут неком од сељака саопштили да у јами има још живих људи. На дан 7. јуна око подне скупило се неколико сељана из сусједних села, дошли код јаме и отуда извукли оних шест људи, који су још били у животу. Глушац Видак од задобијених повреда умро је након два сата пошто је из јаме био извучен.

Усташе су у току 3–4 дана из села Корита и других сусједних, похватали још око 50–60 људи, које су поубијали на простору око Голубњаче јаме, а љешеве извјесних бацили су у саму јаму.

Друга села среза гатачког страдала су у првим данима јуна 1941. год. Највише је побијено људи из Афтовца, Заградца, Михољаче, Самобора, Грачанице, и нешто из Недињића. Једна група жртва из Афтовца, око 30 на броју, пребачена је преко Гацка у Невесиње и у војном логору поубијана. Један дио жртва поубијан је по селима приликом усташких упада, док је нешто жртва поубијано приликом спровођења из села за Гацко и Афтовац. Тако је у првим данима јуна 1941. год. у срезу гатачком убијено око 450 људи, рачунајући ту и жртве из села Корита, која сада припадају срезу билећком.

У тим првим данима масовних покоља највише су страдала села у близини вароши као и она која су се налазила поред колских путева. Поред тога усташе су вршиле масовне

пљачке српских села, одгониле стоку и уништавале српску имовину.

Српски народ видјевши те страшне усташке покоље и истребљење српског живља отпочео је голорук давати отпора и спријечавати усташке хорде које су и даље залазиле у српска села. Први отпор су дали сељани села Степена, када су од усташа били нападнути, а то је било 6. јуна 1941. г. Одатле се устанак почео ширити и по другим селима срезом гатачког као и у селу Липнику, Изгорима. На дан 12. јуна вођене су борбе између устаника и усташа у селу Врби. Усташе су у току те борбе попалили пола села. Хиљадама и хиљадама српског живља бјежало је у збјегове, а највише према граници Црне Горе. Тих дана спонтано се устанак проширио на читаву горњу Херцеговину. Главни збијегови били су планина Ситница, Илија Трусина, Видуша и Сњијежница.

Устаници су протјерали усташе из горње Херцеговине, а затим су се поново на том простору повратиле италијанске трупе.

Кроз читаву 1941. г. усташе су вршиле злочине али у мањем обиму. Почетком септембра 1941. г. око 500 усташа напало је село Срђевићи (М.Н.О. Кула Фазлагиха). Срби сељани имали су нешто пушака, ступили су у борбу са нападачима, разбили су обруч и на тај начин избјегли су у већини док је 19 људи у борби погинуло, а 10 рањено. Становници тога села избјегли су преко границе за Црну Гору. Послије завршене борбе усташе су село до темеља опљачкали а куће спалили. Жртва Ружа Ковачевић изгоријела је у својој кући. Црква је срушена, а сеоско гробље разорено.

У Кули Фазлагиха биле су двије српске породице: Бољановићи и Николићи, остали становници били су муслимани. Усташе су ове двије породице истријебили, тако да данас нема свједока који би могао казати имена чланова ових фамилија. Зна се само да су оба двије фамилије имале 17 чланова и да је породица Бољановић бачена у јаму зв. „Чучина” у селу Башићима, док су чланови породице Николић поубијани и бачени у јаму зв. „Чавкина” под планином Бабом.

Масовни злочини усташа у борачком крају извршени су почетком 1942. год.

Срез Билећа

У Билећу је био талијански гарнизон који се повукао крајем маја 1941. г. Око половине маја у Билећу је дошао неки усташки пуковник са пар усташа да у срезу организује усташку власт. Тада је у Билећу био командир жандармеријске чете неки капетан Ивановић родом из Титограда (Подгорица – Црна Гора). Он је одбио да усташама преда касарне и цивилну власт полицијску и управну, која је још била у оној формацији како је затечена приликом капитулације. Тадашњи гувернер Црне Горе Пирцио Бироли обећао је Црногорцима да ће онај дио Херцеговине, који је претежно насељен Србима припасти Црној Гори. У том циљу он је слао своје поузданике у Херцеговину. Српски живаљ у Херцеговини на тај рад гледао је са симпатијом, пошто се много плашио усташа. Усташке власти знале су за то па су међу муслиманским живљем развиле живу агитацију о припајању тих крајева НДХ. Због такве ситуације настала је нетрпељивост између српског и муслиманског живља. Једна муслиманска делегација ради тога је пошла у Сарајево а затим и у Загреб. Вођи те делегације били су Дрљевић Славко, учитељ, Муштровић Заим, Зучевић Мехо и Арнаутовић Тамил.

Једног дана крајем маја мјесеца стигло је у Билеће око 20-300 војника – усташа, који су на глави носили муслиманске капе – црвене фесове. Они су опколили жан. касарну и затражили од капетана Ивановића да им исту преда. Овај је у почетку то одбио. Ту усташку војску предводио је неки бивши усташки мајор по националности муслиман, чије је име непознато. Како су усташе наишле на отпор капетана Ивановића и његових органа, то су се они обратили талијанској мјесној команди, чија је војска још стационирала у Билећи. Интервенцијом талијанске војске усташе су успјеле разоружати жандарме и преузети касарну, док су капетана Ивановића лишили слободе и везаног аутомобилом спровели преко Гацка наводно у Загреб.

Тих дана талијанска војска, уступајући власт усташама повукла се из Билеће. Усташе су ујурбано радиле на организовању своје власти и формирању усташких скупова. У срезу је било око 24.000 становника, од којих око 20.000 Срба, док су остали били муслимани. Усташе нису тражиле сарадњу са Србима, док су са муслиманским елементом сарађивали,

међу њима ширили пропаганду, наоружавали их, мамили и уводили у усташке редове. За усташког логорника био је именован Муштровић Заим, пиљар из Билеће, за таборника Зубчевић Мехо, терзија из Билеће (иначе родом из Требиња), док је за котарског предстојника био именован Дрљевић Салко, учитељ из Билећа. На територији среза организовано је неколико усташких скупина од мјештана муслимана и новоодошлих усташа и то у виду жандармеријских станица. Тих дана у току организовања усташке власти и усташких скупова по срезу, у Билеће је дошао Алија Шуљак поглавни побочник, који је непосредно давао наређења у погледу организовања усташа. У Билеће је дошла и једна домобранска бојна из састава 14. пуковније, чији је штаб у то вријеме био у Требињу. Она је била смјештена у војнички логор. Њен командант био је бојник Рудолф Јагић.

Са повлачењем талијанске војске из горње Херцеговине, које је усљедило концем маја, усташе су отпочеле са масовним хапшењима и покољима српског живља. Покољи су отпочели скоро истовремено у срезovima: невесињском, гатачком, љубињском а затим и у другим срезovima. О тим покољима стизали су гласови у Билећу. Настали су велики збјегови по планинама и масовно бјежање српског живља преко границе Црне Горе. То је увелико обухватило и српски живаљ са територије среза билећког. Усташе су све више крстариле по селима, вршили пљачке, претресе кућа, а вршена су и појединачна одвођења и убијања. Срби су се отпочели и у овом срезу организовати и вршити нападе на усташке патроле и њихове „жандармеријске станице”. Из дана у дан ти су напади били све чешћи, тако да су све жандармеријске станице биле попаљене а усташе протјеране у варош Билеће.

У другој половини августа 1941. г. домобранске и усташке јединице у јачини од два батаљона у року од пар дана поновили су неколико пута напад на село Мируше, али су увијек од устаника били одбијени и коначно 27. августа 1941. г. потпуно разбијени. Тога дана убијен је неки мајор Ђерић, родом Далматинац, заробљено пет официра и 105 војника, заплијењен је један топ и три бацача као и велика количина осталог оружја, муниције и друге војничке опреме. Остали дијелови тих усташко-домобранских јединица једним дијелом су се повукли према Требињу, а већим дијелом према Билећу и склониле у варош и војни логор. Са усташко-домо-

бранским јединицама ка вароши Билећкој повукао се и муслимански живаљ. Устаничке снаге бујале су и стално се појачавале снагама, које су долазиле из граничних срезова Црне Горе, а нарочито из среза никшићког. Сутрадан, у току 28. августа, устаници су заузели и варош Билећу. Остаје још само војнички логор код Билеће, који су држале домобранско-усташке јединице, док је читав терен билећког среза био слободан, налазио се у рукама устаника. Напад је био припремљен и на тај логор, који је био опсједнут устаничким снагама. Дошло је већ било и до преговарања о предаји логора, а то је било 29. августа 1941. У току вођења тих преговора дошле су талијанске трупе од Никшића, наводно из састава дивизије „Фераро” (51. и 52. п. пук), које су биле помогнуте артиљеријом и авијацијом. Талијанска војска разбила је устанике и ослободила логор. На челу талијанске војске налазио се је фашистички пуковник, а касније генерал Александар Лузано и п. пуковник Ђидо Рафаели.

У току тих борби између устаника и формација НДХ страдао је велики број муслиманског живља – више стотина особа. Један број тог живља страдао је приликом повлачења, јер је бјежао за усташама са којима је и од раније сарађивао, а други дио страдао је од четничких елемената, који су се били увукли у устаничке редове.

Нарочито су страдала муслиманска села Дивин, Фатница, Плана и Пријевор.

Срез Требиње

Одмах после капитулације и доласка талијанске војске усташе су у Требињу организовале своју власт. За усташког логорника именован је Шаћир Мухамед зубар из Требиња, док је његов замјеник био Перо Шугић, трговац из Требиња. Чланови усташког стана били су: Стринчић Јурај зв. Борђо, апотекар Регуловић Салко, дон Маријан Вујиновић католички жупник, Кнежевић Јуре фотограф, Кисић Никола, чиновник и још неколико усташа. Крајем априла или почетком маја у Требиње су дошле и домобранске јединице. То су биле јединице из састава 14. п. пуковније. Штаб те пуковније, једна бојна и мањи дијелови стационирали су у Требињу, док је једна бојна те пуковније била упућена у

Билећу. У другој половини маја дошла је једна група усташа, вјероватно из Загреба, а њих је било на броју 9. На челу те групе налазио се је Роквић Боривоје, који је постао централна усташка личност у срезу требињском. Он је још прије рата припадао илегалној терористичкој организацији „Магија Губец”. Прва два дана усташе, које су дошле под вођством Роквића у заједници са мјесним усташама, отпочели су вршити терор над српским живљем, претресали куће, односили ствари и издали наредбу да Срби не смију излазити на улицу после 5 сати на вече па до 8 сати изјутра.

На дан 31. маја усташе су одржале заједнички састанак и припремили вечеру у бившем официрском дому. На том састанку донесена је одлука о извршењу масовних злочина против српског живља. Још у току исте ноћи, а послеје одржаног састанка, усташе су почеле залазити по кућама и вароши и на улице изводити и убијати грађане. У току те ноћи убијено је у Требињу 9 Срба, а у току наредних пар дана похапшено је из Требиња и околних села око 60 Срба, одраслих мушкараца (из села Придворица, Граба, Горице и Мостаћа). Усташе су хапшенике по партијама доводили у усташки логор гдје су их тамо злостављали и мучили. У току ноћи, између 23. и 24. јуна једну групу тих хапшеника од 16 људи усташе су одвеле у село Придворице, од којих су тринаесторицу поубијали и њихове љешеве бацили у јаму, док је тројици хапшеника успијело да испред усташа побјегну. Убијања и бацања тих жртава у јаму примјетиле су неке жене из села Придворица и о томе одмах обавјестиле талијанску посаду која се налазила у том селу. Талијанска посада преко своје команде у Требињу спријечила је даље довођење и убијање похапшених Срба који су се још налазили у усташком логору у Требињу.

Одмах послеје тог масовног хапшења Срба из Требиња и околних села усташке власти су објавиле и позвале српски живаљ да пређе на католичку вјеру, обећавајући да неће убудуће хапсити, злостављати и убијати онај српски живаљ који буде прешао на католичку вјеру. Из страха од усташа читав српски живаљ из вароши Требиња и оближњих (села) прешао је масовно на католичку вјеру. Сељани из удаљенијих села у масама су напустили своја села и бјежали у збјегове и према граници Црне Горе. Покрштавање Срба вршио је дон Марјан Вујиновић католички жупник из Требиња. Показоличавање је отпочело још док су се први хапшеници нала-

зили у усташком затвору, тако да су и они присиљени били да пређу на католичку вјеру а послије тога били су пуштени кућама.

У току јуна усташке скупине залазиле су и у друга ближа и даља српска села и тамо хватале и убијале људе. На дан 20. јуна упали су у село Коњско, ухватили 8 људи и затим их одвели у планину Бијела Гора и тамо их све поубијали, у селу Сливници и Шћенов Дол убијено је 6 људи, док је у селу Бодироге спаљено 33 куће и споредне зграде, а у селу Домаћеву 3 куће. И у другим селима вршене су пљачке и паљевине појединачних кућа. Приликом паљења кућа у селу Домашеву сељани су избјегли из села а код куће је остао Кијац Петар старац од 75 година кога су усташе жива бацили у ватру гдје је и изгорио.

Послије тих првих хапшења и убијања и покатоличавања српског живља прилике су се у срезу требињском у неколико смириле, али то је трајало кратко вријеме, до почетка августа 1941. год. када су усташе поново отпочеле са масовним убијањима и слањем српског живља у конц/ентрационе/логоре/. Тако су усташе на дан 1. августа у селу Грбешина убили 6 људи, док су 29 хапшеника одвели возом за Чапљину и тамо их на чапљинској жељезничкој станици поубијали у заједници са усташама из Чапљине. Једна мања група људи и жена а међу којима је било и двоје-троје дјецe, одведена је у усташки логор Госпић, односно у логор Лобор-град а кући се повратила само Тешановић Јованка из села Горице.

Почетком септембра 1941. г. талијанска војска „преузима власт” од усташа, односно ограничава усташе у њиховом даљњем дивљању у самој вароши, док су се читава села среза требињског већ налазила у рукама устаника. Устаници су повремено и местимично вршили нападе на талијанске транспортне колоне а највише на комуникацијама Требиње-Билећа. Како су домобранске јединице биле у тактичком погледу подчињене талијанским групама, то су оне било саме било у заједници са талијанском војском водиле акције противу устаника и палили села дуж пута Требиње-Билећа.

У току јуна и августа 1941. г. убијено је од усташа у срезу требињском око 80 људи, а ухапшено је око 120, који су накнадно били пуштени.

Срез Љубиње

Одмах по капитулацији бивше Југославије усташе су се почеле организовати у срезу љубињском и то нарочито у селима Равном, Веља Међа, Турковићима, Требињу и Билећи-ма. Ова села претежно била су насељена католичким живљем. Главни организатори били су: Јуре п. Мате, бивши студент, Жутић Виде п. Николе, лугар, Зовко Јозо католички жупник, Вукић Перо п. Грге зв. „Гага”, Буквић Давид п. Милана, Бороје Мато п. Ивана зв. „Судија” и други. Око 20. маја у срез љубињски дошао је Лео Тогонал као специјални усташки изасланик да усташе у том срезу што боље организује и припреми за покоље.

Тих дана и баш на дан 24. маја 1941. г. у Љубиње је дошла и једна усташка делегација која је „преузимала власт” од та-лијанске владе и НДХ. На челу те делегације налазио се је Петар Петковић „повјереник усташке владе за ред и сигурност за БиХ”, Јурај Францетић, бивши усташки повјереник оружних власти за БиХ, Фрањо Видас, жандармеријски потпуковник, заповједник оружних власти за БХ и други. Та усташка делегација задржала се у Љубињу око 2 сата и на лицу мјеста дала упутства и директиве мјесним усташама и усташком изасланику Леу Тогоналу о даљњој организацији и раду у срезу. Мјесне усташе одржале су тих дана два збора, један у Љубињу, а други у Равном, и организовали усташке жандармеријске станице. Поред тога формиране су биле велике усташке скупине већином од тзв. дивљих усташа. Пошто су се усташе прикупиле, бројно појачале, формирале у скупине и примиле инструкције од својих вођа прешле су на извршење масовних злочина. Један дио усташа организованих и „дивљих” око 200–300 на броју остао је у Љубињу и тамо је по вароши и околним селима вршио хапшења у љубињске затворе, док је већи број усташа око 300–400 под вођством Леа Тогонала и усташе Ђајића, бившег учитеља, отишао у удаљенија села, према Влаховићима, Убоском, Капавици и Ранковцима. То је било 4. јуна 1941. г. У селу Ранковцима усташе су организова-вале привремени логор гдје су сакупљали и доводили похапшене Србе из Ранковаца, Капавице, Влаховића и Убског. У току 3–4 дана усташе су прикупиле у селу Ранковцима око 200 људи – Срба одраслих мушкараца. Из села Влаховића и Убског (оба ова среза сада припадају срезу столачком) до-

вели су 102 човјека, из села Ранковца и Капавице доведено је око 70, а из села Банчића 16 Срба. Остали хапшеници били су из сусједних села које су усташе похватале по путевима или случајно затекле у оним селима гдје су вршили масовна хапшења.

Са сакупљањем Срба из поменутих села завршено је 8. јуна. Тога дана око 4 сата послје подне усташе су извршиле везивање свих жртава. Везивање је извршено конапцима и то у једном конапу скупа је било везано 10-15 људи, што је зависило од дужине конапа. Повезане жртве усташе су још у току истог дана (8. VI 1941.) у паду мрака одвеле према селу Капавици до јаме зв. „Гувно“. Та јама удаљена је од села Ранковца за око 3–4 км. Када су жртве доведене непосредно пред јаму, за неких 300 м усташе су жртвама наредиле да посједају, односно да легну на леђа. Тада је логорник Тогонал пришао жртви која се налазила на челу поворке, дохватио је за главу и са исуканим ножем замахнуо да је закоље. То је изазвало веселост и расположење међу његовим усташама. Жртву није закољао, али је наредио усташама да са жртвама поскидају опасаче и шалове и са њима жртвама повежу очи, што су ови учинили. Када је са повезивањем очију било готово, усташе су по партијама отпочеле доводити жртве на јаму, скупа по 10–15 на броју како су појединим конапима биле повезане. С једне стране ивице јаме биле су поређане повезане жртве док је на другој страни јаме стајао митраљез. Усташе би испалиле по два-три хитца из митраљеза и са њима убиле или раниле двије до три жртве па би остале онако скупно повезане, живе људе и са љешевима гурнули у јаму. На овај начин убијене су прве три партије жртава. Како је отвор јаме био прилично узан, а више жртава скупно повезано, то се јама загушила да усташе нису могле даље у исту бацати жртве. Усташе су остале жртве поубијале око саме јаме, а њихове љешеве оставиле гдје су и преноћили. Ова убијања вршена су у току ноћи. Када се јама загушила и међу усташама настала пометња око тог успјело је једној партији око 30 људи већином из села Влаховића да се одријешу и испред усташа побјегне. Неколико тих жртава биле су рањене па су се у току ноћи, по одласку усташа између љешева извукле и побјегле у шуму.

Овај злочин извршен је у ноћи између 8 и 9 јуна 1941. г.

Послје извршења овога злочина усташки логорник Тогонал са својим усташама повратио се из села Ранковца у

Љубиње. Тамо је затекао око 70–80 ухапшеника из Љубиња и околних села, који су у међувремену били похапшени од његових усташа који су остали у Љубињу. Међу тима жртвама било је и нешто хапшеника са територије среза столачког са којима се је налазио и Хрват Никола Зоковић бив. срески начелник из Стоца и муслиман Хакија Шарих из Љубиња. Усташе су све те жртве у току ноћи између 13 и 14 камиона пребацили до јаме зв. „Пударница” и тамо их све поубијали, односно живе бацили у јаму.

На дан 23. јуна 1941. г. усташе са територије среза љубињског под вођством Леа Тогонала и Жутац Виде дошле су у Попово Поље. Усташа је било неколико стотина а долазили су камионима и пјешнице. У то вријеме Попово Поље већим дијелом налазило се под водом, док је само један дио поља био исушен. Сељани из околних села који су у том пољу имали своје њиве дошли су да тамо раде. Њих је било на раду неколико стотина људи и жена. Онај дио поља који је био исушен с једне стране био је опкољен сводом, а са друге стране налазила се је цеста гдје су усташе у току самог долажења поставиле страже да су се сељани на том пољу налазили затворени са свих страна. Кад је народ то видио настала је паника јер су знали шта усташе намјеравају да учине. Један дио тог живља поскакао је у воду да се пливањем спаси, они који нису знали пливати нагјеравали су у воду крупну стоку држаћи се за рогове и репове и тако пливали и давили се у води. Неколико сељана који су знали пливати успјело је побјећи. Један дио се удавио у води, док су већину сељана усташе похватале. Усташе су на тај начин похватале око 180 људи. Похватане жртве довели су у основну школу у село Величане и тамо их тешко мучиле и злостављале. Тукли су их кундацима, боли ножевима, вадиле им очи и резали удове и друге бестијалности чинили. У току наредне ноћи усташе су те жртве по партијама одводили на јаму зв. „Ржани До” и тамо их убијали. Са те јаме пуким случајем спасили су се Ковац Јово п. Ристе из села Величана и Поповић Анђелко, који су данас једини живи свјedoци тог страшног злочина.

Сутрадан по извршењу тог злочина усташе су зашле у село Завалу и Грмљане и из тих села похватали 37 људи, а из села Равни 4. И ове жртве усташе су одвели и убили а њихове љешеве бацили у јаму зв. „Ржани До”.

Концем јуна 1941. г. усташе су дошле у села: Дубљани, Величани и Галићи и у тим селима поклали 37 особа, већином жена и дјеце, стараца, који нијесу могли испред њих побјећи. Остали живаљ из тих села непосредно пред долазак усташа био је избјегао. У току 1/2. августа усташе су покупиле сав српски живаљ, који се још налазио у Љубињу. Хапшеника је могло бити око 200, а то су биле углавном жене и дјеца и нешто старијих људи. Једну партију тих хапшеника око 80 на броју потрпали су у два камиона и одвели у току ноћи у правцу Стоца. Шта је даље било са тим жртвама непознато је, јер се нико од њих није вратио кући нити се зна гдје су побијени. Камioni са којима су жртве одведене према Стоцу још исте ноћи повраћени су у Љубиње, али су на том путу били нападнути од устаника и усташе су одустале од даљег одвођења осталих хапшеника, па су их након два дана пустили кућама.

Ноћи између 11. и 12. августа усташе под вођством Боро Ивана п. Марка, Шкарамуц Вида, Башадур Пера и других, опколили су село Чаваш и похватили у том селу 102 особе, углавном жене, дјецу и старце, јер су се одрасли мушкарци већ раније склонили. Усташе су жртве извели испод села и све их у току ноћи постријели.

Усташе су у току тих масовних злочина: хапшења, убијања вршили и масовне пљачке по српским селима. Поред пљачке палили су поједине куће и насеља. Тако су на дан 4. августа приликом упада у село Ивице запалили 13 кућа док се свијет прије њихова доласка склонио и одбјегао у шуме.

У току извршења тих тешких усташких злочина скоро сав преостали српски живаљ избјегао је у планине и оближње шуме, и тамо у збјеговима живио под најтежим околностима неколико мјесеци. За то вријеме усташке банде стално су залазиле и крстариле по напуштеним и опустошеним српским селима и тамо проналазиле поједине жене, старице и ситну дјецу, која нису могла избјећи и одмах их на лицу мјеста убијали. Тако су усташе у току 1941. г. а највише у јуну и августу поред масовних хапшења, пљачке, поубијали и око 800–900 људи, жена и дјеце на територији среза љубинског.

ГРАД МОСТАР

Са доласком окупаторске војске у Мостар преузео је „дивилну власт” у своје руке Иван Хочевар, отпуштени гардијски официр и бивши шеф градске страже у Мостару. У тим првим данима централна устаничка личност био је Иван Хочевар. Затим је формиран усташки стожер на челу кога је дошао Станко Шарац бивши банкарски чиновник из Мостара. Чланови стожера били су: Иван Хочевар, Барбарић Стјепан свршени правник, Служевић Ђуро бив. судија, Петар Врдољак, бивши професор родом из Имотског, Бунтић Мато директор занатске школе, Удиљак Мирко, геометар родом из Дувна, Бунтић Шимун, трговац, Остојић Крижан зв. „Калаба”, Зличарић Анте, чиновник Напреткове задруге, Бабић Јозо, директор учитељске школе, Зовко Славко, професор и Баџак Ахмет, трговац. Најближи сарадници и савјетодавци, који су се окупљали око усташког стожера били су: фра Радослав Главаш, професор Фрањевачке гимназије у Широком Бријегу, Сефтић Омер, бив. новинар, Др Драго Марушић лекар, Др Кордић адвокат, Др Николић Божо адвокат и други.

Почетком јуна 1941. г., а приликом формирања великих жупа Херцеговина са јужном Далмацијом подијељена је на двије жупе: једна са сједиштем у Дубровнику, а друга са сједиштем у Мостару. Источни срезови Херцеговине: Гацко, Љубиње, Столац, Требиње, Билећа и Чапљина – припали су Дубровнику, а срезови: Коњиц, Љубушки, Посушје и Невесиње припадали су жупу Хум са сједиштем у Мостару. За великог жупана у Мостару именован је Јосип Тројер, док је за котарског предстојника именован Крталић Крешимир, бивши полицијски чиновник родом из Гнојница.

Међу прве усташке злочине, по стварању НДХ, забиљежен је злочин, који су усташе извршиле у Мостару ноћу између 31. маја и 1. јуна 1941. г. У току те ноћи усташе су ухапсиле др Федора Лукача управника бановинске болнице а са њиме и једну групу Срба Мостараца. Жртве су одведене у село Кортијеш, на обалу ријеке Неретве и тамо поубијани, а њихови љешеве бачени у Неретву. Једино је успио Др Лукач да се рођењем и пливањем преко Неретве спасе и побјегне испред усташа. Усташе су у току идућих дана отпочеле с масовним пљачкањем српске имовине, уцјењивањима и т. сл.

Такво стање трајало је до 24. јуна 1941. г. Тога дана око 4 сата послје подне поново су усташе отпочеле са масовним хапшењем и одвођењем Срба и то само одраслих мушкараца. Усташе су залазиле по кућама, канцеларијама, радионицама и то како дању тако и ноћу. Та усташка „рација” трајала је око недељу дана. За то вријеме похапшено је око 450 људи из Мостара. То су били људи из свих друштвених слојева: интелектуалци, радници, занатлије, трговци и др. Лица која су похапшена у току прва три дана, т.ј. 24, 25 и 26. јуна, одмах су након хапшења у току наредних ноћи и убијена. Убијања су вршена у већим и мањим групама, у самој вароши и оближњој околини. Тако је неколико хапшеника убијено на мостарским мостовима, са истих бачени у ријеку Неретву. Неке групе су убијане у селу Иглићима, код рудника и на мјесту зв. Скакала, али већина тих жртава пребачена је камионима према Читлуку (срез Љубушки) и тамо поубијани над јамом зв. „Голубара”.

У току тих масовних хапшења и убијања дошао је из Загреба у Мостар домобрански „подмаршал” Лакса. Његовом интервенцијом остали хапшеници око 300 на броју, који су се налазили затворени у жандармеријској касарни и згради основне школе краљица „Марија” 30. јуна пуштени су кућама.

У првим данима мјесеца јула дошао је у Мостар усташа емигрант Иво Херенчић. Са њим је дошла и једна мања скупина усташа емиграната. Поново су мјесне усташе са ново-дошлим усташама емигрантима отпочеле са масовним прогонима и масовним убијањима Срба. У раздобљу од 29. јула до 4. августа 1941. г. ухапшено је око 750 лица из Мостара. Усташе су хапшенике упућивале транспортима – возом преко Сарајева за усташке концентрационе логоре. Било је око 4 транспорта. Први је упућен у Госпић. Са тим транспортом упућено је из Мостара 174 лица. Други и трећи транспорт дошли су до Јабланице и ту су на путу задржани. Усташе су имале намјеру да ухапшенике из та два транспорта поубијају у Јабланици. За то масовно убијање све је било припремљено, јаме су биле ископане и већ се било приступило одвођењу жртава. Међутим, на нечију интервенцију из Сарајева је дошло једно одјелење њемачке војне власти и спријечило тај масовни покољ. Тада су њемачке војне власти издале пропуснице за око 50 лица која су се налазила у та два транспорта и

та лица су упутили у Србију. Остале жртве из та два транспорта усташе су спровеле за логор Госпић.

Четврти транспорт упућен је из Мостара 3. VIII 1941. г. Овај транспорт упућен је у логор Цапраг.

Међу жртвама одведеним за поменуте логоре, било је и нешто муслимана и пар католика. Хапшеници су тешко злостављани и мучени од стране усташа приликом хапшења, као и за вријеме транспортовања. По довођењу у логор затвореници су одвајани по вјерама и народностима. Из те групе одведених људи повратили су се из логора само Ђорић Иво, Раић Мијо, Алајбеговић Мујо, Дугалић Хакија и Иванишевић Јован. Одвођењем за логоре руководио је усташа Фрањо Судар бивши порески чиновник родом из Лике, Иво Херенчић, Крешимир Кресо Крталић.

Послије одвођења – транспортовања око 750 одраслих мушкараца за логоре Госпић и Цапраг изашо је под потписом предстојника редарства Крталић Крешимира „Позив Србима“, да се сви Срби са члановима својих породица по абecedном реду у одређеним данима скупе на Жељезничку станицу „ради сељења у Србију“. Под изговором исељавања Срба за Србију усташе су до средине августа отпремиле 250 лица из Мостара за конц(ентрационе) логоре. На дан 17. августа обустављено је даље „исељавање Срба“ и то на интервенцију италијанске војске. Тога дана припремљени транспорт у коме су била лица по абecedном реду од слова „К до Њ“ враћен је са Жељезничке станице и хапшеници су пуштени кућама. Од тада па до конца 1941. г. било је већих – масовних усташких злочина.

Усташке власти у Мостару и то већ у мају 1941. г. наредиле су свим Јеврејима да морају носити на леђима и прсима посебне знакове (соломонунове), а касније је то замијењено са плочицом на којој је стављено слово „Ж“. Српске и јеврејске радње биле су од власника одузете и у њима су били постављени усташки повјереници. По наредби усташког стожера из радње је ношена роба без икаквог реда и контроле. Власници Срби и Жидови нису располагали ни са својим некретнинама, већ су кирјације према усташким наредбама кирију плаћали усташким повјереницима. Готов новац, драгоцености и све хартије од вриједности као и улози у банкама морали су се предавати усташама.

Срез мостарски

За вријеме масовних хапшења, убијања, и транспортовања Срба Мостараца за конц(ентрационе) логоре усташе су истовремено такву акцију проводиле и против српског живља на територији мостарског среза. У времену од 26. јуна, када су масовнија убијања отпочела по срезу па до средине августа 1941. г. убијено је на територији среза мостарског око 350 Срба одраслих мушкараца. И ове жртве на разне начине су ликвидирани. Усташе су их клале, убијале, везане и живе бацале у јаме и Неретву. Тако је 25. и 26. јуна из села Житомислеће одведено 25 људи. Они су одведени у двије партије. Једна партија у којој се налазио Вучуровић Константин старјешина манастира Житомислића са својих 7 ученика бачена је у јаму зв. „Таузовача“, док је друга партија поубијана на обалама ријеке Буне и Неретве, а њихови су љешеве бачени у воду. Истог дана 27. јуна усташе су из села Богодола одвеле једну групу Срба: мушкараца и жена. Жртве су одведене према Широком Бријегу и тамо негдје поубијане. У другој половини јула дошла је једна већа скупина усташа у село Доње Зијемље и из истог села покупила нешто више од 40 људи, које су отјерали у мостарске затворе и тамо нестали. Тих дана одведено је из села Мало Поље око 30 Срба. Ове жртве усташе су довеле до близу Мостара гдје су их на брду крај Мостара поубијале.

На овакав и сличан начин усташе су у то вријеме и остале жртве ликвидирале.

Срез коњички

Као и у свим срезовима Херцеговине усташе су одмах после капитулације образовали у Коњицу усташко вођство. За логорника је именован Јерковић Звонко син Иванов, студент медицине. Чланови логора били су: Лопардић Никола, инжињер шумарства, Шкобић Бранко, Јерковић Иван, Јерковић Бранко, неки учитељ Калајџић, Крпо Мухамед хоџа, Муфтић Рагиб. Са овим усташким вођством уско су сарађивали и у раду вођство помагали фратри Трпимир Муса, Лубурди Славко и Иванковић Никола. Приликом капитулације бив(ше) Југословенске војске, у априлу 1941. г. усташе

из среза коњичког вршиле су разоружање југ(ословенске) војске која се повлачила према Мостару. У току маја усташе су вршиле масовне претресе српских кућа, пљачке и појединачна хапшења и одвођења Срба. Почетком јуна терор усташа се појачава, њихове патроле су стално обилазиле села и из дана у дан све више хапсили и злостављали српски живаљ. Око 10. јуна 1941. г. ухапшено је 10 сељака из села Брадине. Ти хапшеници прво су одвођени у жандармеријску станицу на Иван Планину а одатле су упућени у сарајевске затворе и послије неколико дана пребачени су у Лашву гдје су на лашванском мосту на грозан начин поубијани – поклани, а њихови лешеви бачени Лашву.

На дан 23. јуна усташе су поново из села Брадине ухапсиле 12 сељака које су прво мучили и злостављали у жандармеријској станици на Иван Планини, а затим их камионом пребацили у Сарајево и тамо их у затвору држали и злостављали око недељу дана и на послетку их одвели до железничке станице Семизовац и тамо их негдје поубијали. Слични упади, одвођење и убијања вршена су у селима: Жупи, Бијелој као и другим селима овог среза. Пред Видовдан усташе су отпочели да хапшењем и убијањима и у самом Коњицу. У Коњицу с убијени Томашевић Милан, Мужевић Милан-Маша, железнички чиновник, Домић Милан студент, Ламбић Ристо геометар, Шећер Мирко железничар и други. Тих дана ухапшено је из Коњица и из села Блаци, Борци, Бијела и Ђепи око 110 људи одраслих мушкараца. Сви су они били доведени и затворени у усташки логор у Коњицу. Већина тих заточеника је поубијана, док је остатак послије неколико дана био пуштен кућама.

Приликом ових хапшења у Коњицу, припадници усташког табора из Острошца извршили су хапшење по селима Лисићани, Радошине и по другим селима у околини Острошца. Тако је на дан 27. јуна скупљено у затвору у Острошцу око 70 људи из тих села. Тим хапшењима руководио је Остојић Миле железнички чиновник. Неколико тих хапшеника усташе су поубијале, а остале су послије пар дана пустиле кућама.

У току тих масовних хапшења и убијања о Видовдану 1941. год. католички клер и усташе развиле су акцију и вршиле покатоличавање српског живља у чему се нарочито истицао фра Никола Иванковић.

Крајем јула или почетком августа у Коњиц је дошла једна скупина усташа. Усташе су дошле камионима од Мостара, међу њима је највише било усташа од Љубушког, на главама су носили муслиманске капе – црвене фесове. Ове усташе које су дошле са стране у заједници са мјесним усташама отпочеле су са масовним хапшењима, одвођењима и убијањима Срба мушкараца у срезу коњичком. Из Коњица су одвели у току ноћи: Ламбић Васу, његову жену Ангелину и два сина Стевана и Љубомира, ученике гимназије и поубијали их код жељезничке станице Рама а њихове љешеве бацили у воду. Љеш Ламбић Ангелине послије пар дана нађен је без главе у риједи Неретви.

На дан 2. августа усташе су из села Бијеле, Борка, Брадине, Врдоље, Блаца и Загорице похалили нешто више од 100 људи. Жртве су доведене у Коњиц гдје су затворене у зграду среског суда а затим по партијама у току недељу дана одвођене на Иван Планину и тамо убијане и бацане у јаму. Само тројица заточеника из те групе успјели су да се као лакше рањени из јаме извуку и бјекством од усташа спасу. За вријеме ових масовних хапшења и убијања скоро сав српски живаљ из страха од усташких банди које су свакодневно крстариле по селима, избјегао је од својих кућа и склањао се у шуме и планине, док су усташке скупине и њихови симпатизери повремено залазили по селима, пљачкали напуштене куће, одгонили стоку, а у селима затечену нејач, старце и дјецу убијали и тешко злостављали. У то вријеме од усташког зулума одселило се у Србију око 60 лица. Одбјегли сељани у шуми, почели су да се организују у веће или мање скупине и да спречавају усташе да крстаре по селима.

У октобру мјесецу 1941. г. устаници су убили усташког логорника Јерковић Звонка и са њим једну мању усташку скупину. Усташе су у току тог мјесеца извршиле напад на неколико села а нарочито на село Бијела, Ђепи и Г. Поље. Из тих села одвели су око 20 мушкараца, држали их неко вријеме у затвору у Коњицу, а затим их предали сарајевским усташама, које су их спровеле у Сарајево и држали неколико дана у подруму жељезничке станице. Заточеници су били тешко мучени и злостављани, да је заточеник Мирјанић Бошко из Гор. Поља од тог злостављања умро у затвору у Сарајеву. Остале затворенике усташе су послије извјесног времена пустили кућама.

Устанички одреди а касније партизански из дана у дан су се јачали, а нарочито Борачки партизански одред. Тај одред стално је угрожавао окупатора и његове сателите на подручју среза коњичког. Талијанска војска из састава дивизије Мурђе имала је гарнизон у Коњицу и држала је нека упоришта око Коњица. Талијанска војска у заједници да усташким скупинама из Коњица који су се стално повећавали чешће су подузимали нападе против Борачког партизанског одреда и у току тих њихових акција пљачкали села, убијали људе и вршили на мање или веће паљевине кућа.

На дан 21. XII 1941. г. партизански одреди минирали су жељезничку пругу услед чега се је један воз срушио у Доњем Селу. У току наредне ноћи, послје тог минирања и рушења воза дошло је око 750 усташа на територију среза коњичког. Усташе су дошле из Сарајева, биле су из састава тзв. „Црне легије”. Усташе су се налазиле под вођством усташког п. пуковника Јурај Францетића. Францетићеве усташе у заједници са мјесним усташама и уз помоћ талијанске артиљерије 22. XII напали су Доње Село а затим Виниште, Челебић и друга околна села. Усташе су убијале, палиле и уништавале све до чега су дошли. Српски живаљ бјежао је испред усташа, напуштао куће и склањао се у шуме и планине. По селима су остала само нејач. жене, старци и дјеца. Усташе су сва лица, која су по селима затекли одмах убијали и клали. Тако је у току ове акције поклано око 80 лица из горе поменутих села. Из села је тада опљачкано око 3000 комада ситне стоке и око 400 комада крупне стоке. Стока је једним дијелом поклана на терену, док су се усташке формације тамо налазиле, док је већим дијелом транспортована за Сарајево и Мостар.

Срез љубушки

На неколико дана послје капитулације бивше Југославије за котарског претстојника у Љубушком именован је усташа Буковац Иван родом из села Шурманаца. За логорника је именован Станко Васиљ зв. Станиша студент из Међугорја. Његови најближи сарадници били су: Фра Боно Јелавић жупник из Витине, Шимун Бунтић из Церна, Фра Јуро Врдољак, Ђурлин Божо, Милош Дане и др. Љубушки крај

био је један од најјачих усташких упоришта у току окупације, одакле је регрутовано безброј усташких зликоваца.

Одмах по објави рата, а прије доласка окупаторске војске усташа Јелавић Анто бив. монопл. чиновник, под фирмом Мачекове хрватске заштите, организовао је једну већу скупину људи састављену од усташа и других сељана. Са тим људством извршио је разоружавање југ. жандарма у Љубушком и преузео власт у своје руке.

Средином јуна 1941. г. нађени су летци у селу Хумци. То су били прогласи, којима је позван народ да не учествује у покољима против Срба, већ да се организује у борби против усташа и окупатора. Усташе су називале те прогласе комунистичким летцима. Поводом тих летака котарски предстојник Буковац наредио је хапшење 17 лица, која су му од раније била позната, као напреднији омладинци. Направљена је права хајка против тих омладинаца. Приликом хапшења убијен је Крстић Влашко и још једно лице – Србин наводно из села Струга срез чапљински. Њих двојицу је у Витини убио усташа Фрањо Судар. Остали хапшеници, а били су сви Хрвати са територије среза љубушког тешко су злостављани и мучени у затворима у Љубушком и Мостару гдје су задржани око 5 мјесеци. Хапшеник Колар Мирко из села Граба усљед тешких злостављања полудео је у затвору, а касније умро у болници у Сарајеву.

У Љубушком је било прије рата око 15 српских кућа. На дан 25. јуна 1941. г. усташе су одржали конференцију у дућану усташа Гаврана Анте. Одмах после одржане конференције ухапшено је у Љубушком 13 Срба – одраслих мушкараца, које су усташе потрпале у камион и одвеле у правцу Међугорја и тамо их побиле у шуми зв. Гај.

Крајем јуна или 1. јула чапљинске усташе у заједници са мјесним (љубушким) усташама камионима су довели 86 Срба одраслих мушкараца, у село Хумац и тамо их у току ноћи поубијали у непосредној близини фрањевачког самостана.

Почетком августа усташе из Љубушког под вођством логорника Станка Васиља и таборника Дане Милоша покупили су и остатак српског живља из Љубушког, а то су биле жене, дјеца и старци. Жртве су потрпале у камионе и пребацили у село Церно, гдје су све одмах поубијали. Са овим жртвама убијен је и Васо Аралица, чиновник среског суда у Посушју. Он је био једини Србин у срезу посушском.

Приликом тих злочина усташе су српске радње, куће и читаву имовину опљачкале, уништиле или међусобно подијелиле. Сад у Љубушком има живих Срба 4 жене, троје – четворо дјеце и два одрасла мушкарца, који су се бјекством спасили од усташа, док су сви остали поубијани у току јуна и августа 1941. г.

Срез столачки

Послије капитулације и доласка окупаторске војске именован је у Стоцу за усташког повјереника Смоле Фрањо бивши директор хрватске сељачке банке. За логорника је именован Ђорић Марко бив. студент права из Доброте срез Боко-которски. Поред тога као и у другим срезовима организован је у Стоцу усташки савјетодавни одбор. У састав тог одбора ушле су најистакнутије усташе из среза и то: Зовко Марко, католички свештеник, Рагуз Станко, Маслаћ Мартин, Ризванбеговић Омер бив. предсједник општине, Обрадовић Станко, Миховиљ Секо, Хрле Хамид, Паламента Видо и други. У првим данима усташе су вршиле пљачке, појединачна хапшења и убијања. Такво стање трајало је у срезу столачком до 20 јуна 1941. год. Од тада усташе су прешле на масовна убијања и покоље. Била су два масовна покоља у 1941. години у овом срезу и то у јуну и августу, познати код народа под именом „Видовдански и Илинденски покољи”.

За вријеме видовданских покоља усташе су у вароши Стоцу и оближњим селима вароши и у западним селима среза: Берковићима, Хетељима, Мечи, Долу, Доловима, убијали све од реда т.ј. поред мушкараца убијали су и жене и дјецу, како су гдје кога затекли. У току пар дана т.ј. 25. до 30. јуна убијено је у срезу столачком око 800 људи, жена и дјеце.

Срби из вароши Стоца и оближњих села хапшени су и довођени у столачке затворе. Тих хапшеника било је на дан 27. јуна нешто више од двије стотине људи. Ноћу између 27. и 28. јуна усташе су све те заточенике везане одвели на Видово Поље на мјесто звано „Црквина” удаљено од Стоца око два километра и тамо их поубијали и у унапријед припремљену раку љешеве набацали. Љешеви тих жртава и сада се налазе у тој заједничкој раки.

Покољ у горњим селима среза столачког у Берковићима, Хатељима, Мечи, Долу, Доловима и Кубашу и др. извршиле су усташе под вођством усташе емигранта Мије Бабића зв. „Краљ”. Прије покоља у овим селима усташе су вршиле покоље у гор. Хрцеговини – Невесињу, Гацком и др. мјестима. Српски живаљ из среза невесињског једним дијелом побегао је на југ према Трусини срез столачки, и устанак у Невесињу почео се ширити према југу. Усташка појачања, која су упућивана од Мостара и Сарајева преко Калиновика биле су од устаника на тим путевима разбијана, тако да су усташке формације под вођством усташе Бабића зашле са југа преко Стоца и напале устанике с те стране.

Јаче усташке формације под вођством Мије Бабића дошле су у село Берковић ноћу између 24 и 25. јуна. У току 25. извршен је покољ у селу Берковићима а затим и у Хатељима као и другим сусједним селима. Тада је убијено и покрано у тим селима око 25 људи, жена и дјеце. Највише је жртва убијено у селу Берковићима и Хатељима, јер је ту први покољ и отпочео, док су сељани из околних села, видјевши покољ у Берковићима углавном избјегли у планине.

Борбе између усташа и устаника тада су вођене код Трусине девет дана. Усташама су дошле у помоћ и домобранске јединице. У тим борбама погинуо је и усташа Мијо Бабић.

Из села Брачића, Шћепан Крста и Добрице усташе су у току 26 и 27. јуна похапсиле око 100 Срба - одраслих мушкараца. Један дио тих људи поубијан је по селима, још приликом хватања, док је други дио одведен у село Ходово и ноћу између 27. и 28. јуна убијен на јами зв. „Кукауша” и у другим оближњим јамама.

Срби из западних села среза столачког: Опличића, Локава, Козица (Триebaњ), Љубљанице и Прења у масама су сакупљани и од усташа одвођени. У току 25, 26 и 27, сакупљено је из тих села око 200 људи, од којих из самог села Козица око 90. Хапшеници су прво одведени у усташки логор у Домановиће а одатле су по партијама одвођени на јаме и убијани. Већина тих жртва бачена је у јаму на Бивољем Брду. Та јама се налази поред самог колског пута, који води од Домановића за Мостар, удаљено од Домановића за неких 3, 4 километара.

У селу Бурмазима покољ је извршен 26. јуна. У том селу било је свега 11 српских кућа. Тога дана мјесне усташе, пре-

тходно су сакупиле српски живаљ из тог села на једно мјесто а затим су дошле усташе из Стоца под вођством усташког логорника Ђорића Марка и тај живаљ из пушака поубијале.

У току јула мјесеца извршено је покатоличавање српског живља у срезу столачком. На католичку вјеру прешао је сав српски живаљ у овом срезу, уколико већ није био избјегео у збјегове.

Почетком августа 1941. год. усташе су преузеле други масовни покољ Срба у срезу столачком. Извршена су масовна хапшења, убијања и одвођења српског живља у концентрационе логоре. У току тих августовских покоља нарочито је страдао српски живаљ из вароши Стоца, из села Опличића и из села Доњи Поплати. Српски живаљ из других села уколико је био преостао од првих покоља, напустио је села и побјегао у збјегове.

У току тих масовних злочина усташе су на дан 2. августа у вароши Стоцу убиле седам лица и око 70 жена и дјеце ухапсиле и одмах истог дана преко Мостара упутиле у концентрациони логоре Цапраг. Сутра дан 3. августа, усташе су зашле од куће до куће и покупиле из вароши Стоца сав остали живаљ, од новорођенчета до старца стогодишњака. Тих жртава било је око 200. Усташе су жртвама саопштиле да ће их транспортовати – иселити у Србију. Међутим, до тога није дошло. Ухапшеници су држани у затвору у Стоцу једно кратко вријеме а затим су пуштени кућама.

Напад на село Опличиће извршен је 2. августа 1941. год. Село је претходно било блокирано. Усташа је могло бити око 1.500 на броју, а налазили су се под вођством усташког таборника Мартина Маслаћа. Те усташке хорде биле су са територије среза столачког, из околних села а највише из села Прења и Црнића. У току 2, 3 и 4. августа похапшен је сав српски живаљ из тог села, око 400–450 душа. Првог дана (2. августа) једна партија мушкараца око 20, одведена је на јаму Бивоље Брдо и тамо поубијана. Сутрадан (3. августа) убијене су још двије партије Срба мушкараца, 14 у селу Аладинићима, а 15 у самом селу Опличићима. Остали српски живаљ из тог села усташе су одвеле (4. августа) у логор Домановиће. Међу тим живљем налазило се још нешто младића и старца. Усташе су те младиће и старце издвојили од жена и дјеце, а њих је било на броју 46. Једну партију од 10 мушкараца усташе су камионом упутиле за Мостар и убиле негдје око

Широког Бријега, док су другу групу тих мушкараца 36 на броју, у току наредне ноћи пребацили у јаму на Бивољем Брду. Жене и дјецу скупљену у логору усташе су држале око 24 сата а затим их пустили кућама.

На дан 3. августа усташе су почеле опсједати и припремати на село Д. Поплати. То је велико српско село, удаљено од Стоца 5–6 километара. Ово село приликом јунских покоља није страдало. Живаљ овога села примјетио је усташка опсједања па је у току наредне ноћи непосредно пред напад избјегао у планину Ситницу. Тада је из тог села избјегло око 700 душа. У селу је остало око 50–60 жена-породиља и ситне дјеце и старца, који нијесу могли бјежати. На тај начин сељани овог села избјегли су усташки покољ.

Ноћу између 30 и 31. августа 1941. г. дошла је једна група усташа у село Д. Поплате и нашла око 25 жена и дјеце, која су се била скупила у једној кући из страха од усташа. Усташе су ту нејач још у току ноћи одвеле на крај села и тамо их поубијале а њихове љешеве бациле у јаму зв. „Бодирогина јама”.

У току јула 1941. г. иселило се из среза столачког око 80 – 90 лица и то већином из вароши Стоца. Они су се одселили у Србију а мањим дијелом у Далмацију. За одсељавање добили су пропуснице од окупаторских власти и то посредовањем својих пријатеља из Београда или подмићивањем окупатора.

Срез чапљински

Усташко вођство у срезу чапљинском сачињавали су: Јукић Перо, Вего Франо, Вего Јанко, Капетановић Ахмет, Дон Илија Томас католички жупник, Филиповић Нико, Солдо Тугомир фратар и др.

У срезу чапљинском извршена су два масовна покоља српског живља у 1941. години и то у јуну и августу. У тим покољима страдало је око 1000 људи, жена и дјеце.

Масовна хапшења и покољи у срезу чапљинском отпочели су 22 јуна. На пар дана прије почетка тих злочина, између 15 и 20 јуна из Загреба је допутовао у Чапљину са још једним непознатим лицем усташа Чукац Стефан бив. студент загребачког универзитета. Он је од усташког вођства из Загреба донио специјална наређења и инструкције за масовно

убијање и истребљење српског живља. Усташа Чукац одржао је неколико састанака са члановима усташког вођства из Чапљине и то у повјерљивом кругу. Одмах након одржавања ових састанака усташе среза чапљинског јаче се повезују, наоружавају, врше пропаганду како међу организованим усташама тако и међу сељаштвом тзв. дивљим усташама. Успоставили су чвршћу везу са свим усташким формацијама у срезу као и са усташким организацијама из сусједних срезова. Већи број чланова усташког вођства обишли су села и дали директиве мјесним усташама за хапшење и покољ. На мостове и раскрснице путева постављене су биле усташке страже, издата наређења да се српски живаљ не смије удаљавати од својих кућа а сеоским стражама – усташким ројевима и жандармима НДХ наређује да контролишу и спријечавају кретање. По селима су били појачани мањи усташки ројеви, гдје је потреба то изискивала. Поред тога усташе су реквирирале, а од Срба опљачкале, приватна превозна средства, камионе, аутобусе и аутомобиле. Све те припреме биле су готове до 22. јуна 1941. г. Тога дана, још у току ноћи блокирана су од стране усташа сва села среза чапљинског у којима је било српског живља. Српски живаљ у овоме срезу био је у мањини. Насељен је у виду оаза. Главне оазе налазиле су се на лијевој обали ријеке Неретве: у селу Тасовчићима, Клепцима, Пребиловцима, Храсну као и Габели и у вароши Чапљини, док је у осталим селима: Драчеву, Почитељу, Висићима, Глушцима, Лозници, Кленку, Дубравици, Гњилишту, Хотњу и другим било само по неколико српских породичних задруга.

Усташе су отпочеле са масовним хапшењем 22. јуна а то хапшење и масовно убијање трајало је до конца тог мјесеца. За то вријеме направљена је права хајка против српског живља. Похапшени су сви Срби – мушкарци, старији од 12 година до стараца стогодишњака. Једино што је пошло за руком Србима мушкарцима из села Пребиловаца да избјегну испред усташа. Из тог села усташе су тада ухватиле само два лица и то Митра Трипковића и Тодора и Спасоја Здравковића пок. Лазара. Из вароши Чапљине од Срба није ухапшен само Ристо Пудар зв. Кнез који у то вријеме био тешко болестан. Сви остали Срби мушкарци са територије среза чапљинског који су се у то вријеме налазили код својих кућа били су похапшени. У току тих масовних хапшења усташе су извршиле претресе кућа, споредних зграда, ограда и читавог сеоског

терена, тако да је само једном незнатном броју Срба успјело да се негдје прикрију испред усташа. Хапшење и спровођење у затворе вршено је у току дана. У Чапљини су била два затвора: затвор бив. среске испоставе и зграда соколског дома, а по селима најчешће су служиле за затворе зграде основних школа, дуванске станице или какав дом. Али главно сабиралиште похапшених Срба била је државна зграда изнад села Тасовчића зв. „Силос”. Ова велика зграда налази се на лијевој обали ријеке Неретве, на мјесту зв. Модрић, удаљено од Чапљине за око два километра. Ближи простор око ове зграде био је ограђен од стране усташа бодљикавом жицом попут каквог заробљеничког логора. У ту зграду „Силос” довођени су Срби из оближњих села: Тасовчића, Клепаца, Почитеља, Рчица, Лознице, Гњилишта, Хотња као и гро похапшених Срба из вароши Чапљине. Исто тако у зграду „Силоса” били су довођени и похапшени Срби из западних села среза столачког која гравитирају Чапљини а нарочито из села Локава и Опличића.

Од првог дана масовног хапшења усташе су у току наредних ноћи почеле камионима масовно одводити из затвора похапшене Србе. Жртве су одвођене на разна мјеста, ближа и удаљенија и тамо на најзверскији начин убијане. Главна мјеста тих масовних убијања у току овог јунског покоља била су: Могорјело, удаљено јужно од Чапљине за око два километра, до саме обале ријеке Неретве, „Под бријестом”, удаљено од Чапљине западно за око један километар, код мјеста Опужен у непосредној близини Габеле, код варошице Опузена срез Метковићи, јама „Козарица”, јама на „Бивољем Брду”, удаљена сјеверно од села Домановића за око 3–4 километара, поред самог колског пута који води за Мостар, у селу Драчеву, код железничке станице зв „Крупа”, јама зв. „Градина”, у селу Хутову, на мјесту зв. „Криж”, код села Струге итд.

За вријеме довођења жртава на мјесто убијања усташе су из затвора пуштале и кућама враћале младиће испод 14 односно 15 година као и старије већином изнад 50 година, док су онај срж људи, тј. људе најбољег доба задржавали у затворима и у току наредних ноћи по партијама одводили на губилиште. Тако су усташе ноћу између 22 и 23. јуна из чапљинских затвора издвојили једну групу хапшеника и одвели на мјесто зв. Могорјело гдје су их све тамо поубијали, односно поклали, а њихове љешеве бацили у ријеку Неретву.

Међу овим жртвама тада су убијени Ђиков Љубо, Витковић Мирко, Драшко Никола и његов син Милан. У току исте ноћи на улицама Чапљине усташе су убиле и хапшеника Симић Богдана али се не зна гдје су његов леш бацили.

Ноћу између 23-24 јуна усташе су гро хапшеника из чапљинских затвора прво пребациле у зграду „Силоса” на мјесто зв. „Модрић” изнад села Тасовчића, гдје се већ налазила огромна маса похапшених Срба из сусједних села.

Идуће ноћи тј. ноћу између 24. и 25. јуна усташе су трећу групу Срба извели из чапљинских затвора, потрпали у камионе, аутобусе и један луксузан аутомобил. Прво су ове жртве одвели на лијеву обалу Неретве до зграде „Силоса”. У зграду их нису уводили већ су се спроводници са логорником Франом Вегом и осталима који су се налазили код зграде „Силоса” споразумјели да се ти хапшеници још те ноћи поубијају. Усташе су ове хапшенике истим колима натраг повратиле према Чапљини и жртве довели на мјесто зв. „Под Бријестом”, удаљено западно од Чапљине за око један километар. Ту је већ била ископана велика јама. Усташе су одмах по доласку приступиле убијању жртава. Убијене су све доведене жртве осим четири. Међу тим жртвама убијени су те ноћи и на том мјесту: Андрић Новица, Вераја Саво, Пудар Ђорђе, Пецељ Гојко, Тробуковић Митар, Кузман Ристо, Тртан Лука, Шкоро Душан, Митровић Јово, Зуровац Вељко, Зуровац Душан, Зуровац Ристо, Зуровац Перо, Зуровац Илија, Зуровац Спасоје пок. Митра, Зуровац Милан, Зуровац Светко, Матковић Светко, Крбавац Кузмо и још многи други, чији идентитет није могао бити установљен.

Са тог мјеста губилишта испред усташких крволока тада су побјегли и то: Брстина Бранко и Михаљ Десимир, који се и сада налазе у животу, те Андрић Др Максим судија и Зуровац Славко. Поново су сутрадан усташе пронашле и ухапсиле Др Андрића и са једном другом групом похапшених Срба из зграде Силоса одвеле га код варошице Опузена срез Метковић, и тамо га убиле, док су другу жртву Зуровац Славка столачке усташе тих дана ухватиле и убиле на Висовом Пољу код вароши Стоца.

Исте оне ноћи када су поубијане жртве код мјеста зв. „Под Бријестом” усташе су из зграде зв. „Силоса”, једну већу групу похапшених Срба одвели у село Хутово. Жртве су пребачене камионима и то преко среза столачког. Прво су до-

вођени на жељезничку станицу у Хутово, гдје су их дочекале њихове усташе, које су о томе довођењу биле претходно обавијештене. На челу хутовских усташа, тада је био усташки таборник Мустапић Иван. Усташе спроводници у заједници са хутовским усташама, одмах по довођењу жртава на жељезничку станицу отпочели су их одводити по групама на мјесто зв. „Градина”: Хајдуковић Љубо, православни свештеник, Ђуровић Васо, Тохол Страхиња, Екмечић Илија, Мицић Обрен и Делић Душан, сви из Чапљине и још једна велика група Срба већином сељака, који су са овим били доведени из зграде „Силоса”.

Наредне ноћи тј. 26 и 27. јуна усташе су једну партију похапшених Срба из зграде „Силоса” пребациле камионима код вароши Олузена срез Метковић и тамо их све поубијали. На том месту те ноћи убијено је 25 људи, сви из Чапљине као и многи други са територије среза чапљинског и столачког. Са овом групом жртава убијен је и Др Максим Андрић судија који је ноћу између 24 и 25. јуна побјегао испред усташа са мјеста зв. „Под Бријестом” приликом масовног покоља. Ниједна од ових жртава, које су биле доведене код варошице Олузен није успијела да побјегне испред усташа, већ су све поубијане те ноћи.

Жртве из села Драчева и сусједних села, за вријеме јунских покоља нису довођене у зграду „Силоса”, већ је једна група поубијана у селу Драчеву код жељезничке станице зв. „Крупа”, а друга група поубијана је код мјеста зв. Олузен у близини Габеле док је трећа група одвођена код варошице Олузена срез метковићки гдје је такођер поубијана.

На дан 25. јуна 1941. г. усташки ројник Булум Лука пок. Пере у заједници са мјесним усташама и сељацима фашистички оријентисаним блокирао је село Драчева, а затим је покупио све Србе мушкарце из тога села. У селу Драчеву било је свега 11 српских кућа док су остале биле католичке и једна муслиманска. Похапшени су сви Срби који су били код својих кућа или су се налазили по пољским радовима. Њих је било на броју 26 тако да нико од мушкараца Срба није остао у том селу а да није био ухапшен.

Послије скупљања усташе су ове жртве прво затвориле у цестарску кућу која се налазила у крају села Драчева и ту их држали око два сага. Затим су жртве пребачене у подрум зграде жељезничке станице на Крупи, која је удаљена од пр-

ве зграде за неких 300 метара. У згради жељезничке станице усташе су у току тога дана довели и Србе из сусједних села: Глушца, Кленка, Височа као и неколико Срба чувара жељезничке пруге Габела–Сјекосе. Из Глушца су били доведени из породице Брстина тројица а из Кленка 9 Брстина, из села Вишића доведени су били Брстина Мијо пок. Јове и Мандрапа Урош пок. Видоја, док су од чувара жељезничке пруге Зуровац Спасоје родом из села Лозница, Јово Медан, из Кортијеша код Мостара и Вилић Милан пок. Крсте родом из Габеле.

У току овог прикупљања, споровођења и хапшења Срба из Драчева и сусједних села довезла се једна скупина усташа из Чапљине у село Драчево. Тамо су дошли у два аутомобила а била су под вођством усташког логорника Фране Вега. Међу тим дошлим усташама био је и усташа Вега Дане, Ребац Томо, Јеличић Марко, неки Јарк и неки Бено. Ова усташка скупина, која је припадала усташком вођству за срез чапљински, прокрстарила је кроз село и мјесним усташама издала налоге и упутства и дала директиве за даље вршење злочина, па је затим продужила пут по другим селима. Тога дана из села Драчева и из сусједних села сакупљено је и похапшено у згради жељезничке станице 44 човјека. Похапшени Срби тешко су злостављани и мучени. Жртвама Душану Лојпару и Вукану Бртини, усташе су кундацима пушака избили зубе и поломили вилице а Душану и нос деформисали док су Спасоју Зуровцу пребили кичму да више није могао устати на ноге. Жртвама су чупали бркове и косу, трпали их на гомилу и по њима газили. Истог дана послије подне усташе су прво из подрума извеле жртву Милана Вулића, пребациле га на десну обалу ријеке Неретве и тамо га негдје убиле у близини Габеле. По паду мрака усташе су отпочеле са појединачним извођењем и убијањем осталих жртава. Убијање су вршена у непосредној близини жељезничке станице зв. „Крупна” у селу Драчеву. Тако су те ноћи до 10 сати усташе убиле на том мосту 41 ухапшеника, док су двије жртве пуким случајем остале у животу а то су Лојпур Вукан пок. Јове и Ђорић Јово пок. Саве, оба из села Драчева. И ове двије жртве као и остале одведене су биле на губилиште.

Када је дошао ред на Лојпур Вукана њега је из подрума и на мјесту стријељања спровео усташа Ребац Томо, родом из Чапљине. Усташа је наредио жртви да легне на љешеве већ

поубијаних жртава да га убије то је овај и учинио, и легао је међу љешеве. Тај крволок усташа испалио је два хитца али ниједан од њих није погодио жртву. Хитци су прошли кроз одијело жртве. Ноћ је била доста мрачна а жртва се притајила међу љешевима и није давала знакове живота тако да су усташе биле увјерене да су и ту жртву убиле. Наставиле су са довођењем и убијањем осталих хапшеника. Друга жртва, која је такођер остала на животу – Ћорић Јово, на исти начин се била притајила међу љешевима, мада је била тешко хитцем рањена у главу.

Када су усташе биле готове са спровођењем и убијањем свих хапшеника, повукли су се у биртију Боже Крвавца гдје се тих дана налази гро усташа из сусједних села а нарочито из села Драчева. Биртија Крвавца удаљена је од овога мјеста убијања за неких 50–80 метара. У биртији су усташе наставиле са пијанчењем и весељем. У том међувремену док су се усташе налазиле у биртији, рањени Ћорић и Лојпур извукли су се између љешева својих другова, прикрили се у жбуњу поред жељезничке пруге а касније побјегли у планину. Ова два лица и данас се налазе у животу, живе код својих кућа у селу Драчеву. Усташе су се у току исте ноћи повратиле из биртије Боже Крвавца на мјесто злочина и тамо у заједници са сељацима из села Драчева ископали велику јаму гдје су љешеве поубијаних побацали и затрпали их земљом. Сутрадан иза овога покоља мјесне усташе преорале су сусједну њиву као и јаму у којој су љешеви били потрпани. Земљу су заравњали и засијали житом и на тај начин скрили трагове тога злочина.

Усташе су овај крвави злочин извршиле уз пратњу музике и пјесме. У оближњој биртији Крвавца спремили су музику која је за читаво вријеме убијања свирала и тамо се хорила усташка пјесма.

Сутрадан послје извршеног покоља у селу Драчеву код Жељезничке станице зв. „Крупа”, усташе села Хутова и Драчева, дошле су у село Колојања, Дубравице и Церовице. Тамо су похапсиле све Србе - мушкарце. Жртве су прво спровели у село Драчево, гдје су их затвориле у зграду жељезничке станице зв. Крупа. У току наредне ноћи између 26. и 27. јуна усташе су све ове хапшенике поубијале. Једну партију хапшеника око 20–25 убили су на десној обали ријеке Нере-

тве на мјесту зв. Опузен у близини Габеле, а другу партију код варошице Опузена срез Метковић.

Са овим жртвама убијен је те ноћи и Тохол Лазар родом из Чапљине. Ова жртва већ је једанпут била побјегла испред усташа са јаме зв. „Градина” приликом масовног убијања Срба ноћу између 24 и 25 у селу Хутову. Усташе су је накнадно ухватиле, негдје и Попову Пољу срез Љубиње и одатле довеле у село Драчево.

Пошто је поубијана прва партија Срба код мјеста Опузена у близини Габеле, усташе су се повратиле за преостале хапшенике. Њих су камионима са жељезничке станице зв. Крупа пребацили до варошице Опузена срез Метковић и тамо их све поубијали. Између осталих жртава на том мјесту, убијени су те ноћи Брстина Илија, Брстина Милан и Брстина Данило из села Церовице.

Злочини у Габели

Оног дана када је преко радија објављено да је Њемачка напала на Совјетски Савез, а то је било 22. јуна 1941. г. усташе су ухапсиле Симу Вулића из Габеле. Он је ухапшен због тога што је рекао: „Добро је да је заратила Русија, она ће нас спасити”. Усташе су га због те изјаве ухапсиле и у току ноћи убиле. Мјесто убиства не зна се али се претпоставља да је бачен у јаму на Хутову.

Истог дана увече главар села и усташки ројник Никола Корда са усташама Иваном Шиљег и Мијом Цвитановић зв. Клекачић и са још неколико усташа покупили су по селу Габели неколико истакнутих и богатијих Срба. Тада су ухапсили 8 лица и то: Лојпур Станка, Танасијевић Трипка, Лојпур Марка, Перишић Јову, Ратковић Љубомира, Гутић Боривоја, Драшко Николу, Драшко Милана. Усташе су ове Србе у току исте ноћи одвели на обалу Неретве, близу села Струге и тамо их поубијале а њихове љешеве бацили у ријеку Неретву. Послије ових убистава усташе су се исте ноћи повратиле у Габелу и под вођством уст. ројника Николе Корда обиле радњубифе убијеног Драшко Николе. Тамо су се изопијали и уништили све ствари у том локалу а затим су прошли кроз Габелу пјевајући и пуцајући из пушака.

На једно два-три дана иза овога злочина тј. 25. јуна 1941. год. мјесне усташе зашле су по селу и позвале читав народ да се скупи на једно мјесто у селу и то на мјесту зв. „Под Бријег”. На позив и под пријетњом усташа сав се народ скупио на одређено мјесто. Усташе су приступиле издвајању по вјероисповијестима и полу. Издвојили су све Србе мушкарце старије од 14 година. Ове издвојене Србе затворили су у двије зграде у Соколски и Хрватски дом. Затворених жртава било је око 150 лица. Хапшеницима је саопштено да ће у затворима остати два до три дана док не прође Видовдан. Истовремено са хапшењем Срба усташе су позвале Хрвате сељаке да се наоружају и пођу у борбу против народног устанка који је тада пламтио у горњој и сјеверној Херцеговини.

За прва два дана нико од ове партије похапшених Срба није био убијен нити теже злостављан. Срби су у току два дана примали храну од својих породица и поступак је према њима био донекле сношљив. Трећег дана тј. 27. јуна увече дошла је једна група усташа из Чапљине. На челу те групе налазио се познати усташки крволок Миле Остојић, жељезнички чиновник, родом из села Струге, Ахмет Капетановић, новинар и усташки кољач Андрија Буљан. Ове усташе одржале су крагак састанак са мјесним усташама. На челу мјесних усташа био је тада усташки ројник Никола Корда, а његов помоћник Славко Сушак студент медицине. На састанку је донијета одлука о времену, мјесту и начину убијања скупљених и похапшених Срба. Исте вечери по одржаном састанку усташе су приступиле извршењу злочина. Једна група тих усташа прво је дошла код оне групе хапшеника, која се је налазила затворена у Хрватском дому. Усташе су хапшеницима саопштиле да је потребно између њих издвојити 10-15 људи, здравијих и способнијих ради упућивања на рад у Њемачку. То је био трик. Усташе су одмах издвојиле ту групу између хапшеника али умјесто да их упуте за Њемачку, они су их потрпали у један камион и пребацили их на мјесто зв. „Криж”, испод села Струге и тамо их поубијали. Из ове групе хапшеника и то на мјесту губилишта успјела је побјећи само једна жртва а то је Душан Перишић пок. Луке. Ова жртва касније је ухваћена у Габели а потом спроведена и убијена од усташа у Чапљини. Према казивању самих усташа-кољача, неке од ових жртава само су из пушака ранили или тупим предметом онесвјестили па их тако рањене, измрцварене или

полуонесвјешћене бацили у раку и живе затрпали земљом и камењем.

Још у току исте ноћи око 12 сати усташе су приступиле везивању и одвођењу преосталих хапшеника, који су се још налазили у Габели у Соколском и Хрватском дому а то је био гро хапшеника. Везивање је извршено жицом, која је била од раније за то припремљена. Усташа Грбо Шилег донио је клешта. Везивање је било страшно. Жица је јако затезана да је дубоко залазила у месо и кости жртава. Усташки зликовци људи без срца и душе нису се обазирали на безбројне молбе и јауке несрећних жртава. У својим злочинима све више су били свирепи и окрутни. Од тих мучења и болова многе су жртве падале у несвјест. Када је са везивањем било готово, усташе су жртве потрпале на неколико камиона и отјерали до варошице Опузена срез Метковић. Жртва је било око 140 на броју. Поред усташа, који су сједили на повезаним и потрпаним жртвама у камионима било је још усташа у два аутомобила, од којих је један ишао напријед а други позади камиона жртава. По доласку на одређено мјесто жртве су из камиона избачене, поубијане а њихови љешеве по раштрканим јамама побацили и затрпани. Убиства су извршена хитцима из пушака, клањем ножевима, убијањем кочевима и другим предметима. Тога дана рано изјутра а прије него што су се усташе са мјеста злочина удаљиле наишле су туда двије жене – Српкиње. Усташе су и те жене „ликвидирале”. Обје су их на том мјесту заклале и њихове љешеве затрпале. На овај начин тога дана код варошице Опузена убијено је око 140 људи из Габеле и двије жене чији идентитет није могао бити утврђен.

Приликом спровођења жртва од Габеле до варошице Опузена – мјеста губилишта, са пута је успјело само једној жртви да испред усташа побјегне. Та жртва зове се Душан Мандрапа пок. Ристе родом из Габеле, који сада живи у Чапљини. Поред Мандрапе, испред усташа био је побјегао и то са мјеста клања Лазар Тарана, кога је послвије извјесног времена ухватио усташа Никола Виштица, извео из куће и уз помоћ неких усташа објесио на једну смокву пред кућом у селу Габели.

Тако је Срба одраслих мушкараца из Габеле остало у животу свега четири и то: Марић Јово, Тарана Ристо, Першић Ђуро и Вулић Ристо који су се случајно спасили док су остали сви поубијани.

Злочини у Горњем Храсну

Села Мјесног Народног Одбора Г. Храсно, за вријеме окупације налазила су се у саставу општине хутовске. Духовни организатор усташког покрета у тој општини био је католички свештеник Дон Анте Бакула, а његови најоданији сарадници били су Иван Мустапић, усташки таборник за општину хутовску, Никола Катић предсједник општине, Грбо Вујиновић, усташки ројник и други.

Око 20. јуна 1941. г. усташе су увеле специјалне усташке патроле, које су крстариле по селима и обилазиле српске куће са задатком да контролишу да ли се Срби налазе код својих кућа. Срби су морали потписивати патролне листе као доказ да се налазе код својих кућа. Ристо Жарковић био је осумњичен да је комунист па му је било наређено да сваког дана мора се јављати усташким властима у Столац. То је значило, морао је сваког дана прећи пут од 40 километара. На пар дана пред Видов-дан, Жарко се више није повратио из Стоца својој кући. Усташе су га убиле непознато гдје и како. Тих дана од стране мјесних усташа убијен је један чобанин стар око 15 година, кога су усташе затекле ван села да чува стадо. Послије ова два убиства међу Србима у Г. Храсну појављује се немир и страх, али мјесне усташе и даље заваравaju и умирују народ, тврдећи да им као својим комшијама неће учинити никакво зло.

На дан 26. јуна дошла је једна група усташа у Г. Храсно. Међу овим усташама налазили су се Иван Мустапић, усташки логорник из Хутова, Грго Вујиновић, усташки ројник, Балдо Раиц, Мирко Араповић, Видоје Рогоњић, Иван Рагуз зв. Воденац, Марко Рагуз зв. Воденац, Нико Луцић-Рагуз, Лука Вујиновић, Мато Билић и Мехо Галешевић. Ове усташе у току дана имале су састанак са Дон Антом Бакула, католичким свештеником и са још неким усташама из Г. Храсна. У току наредне ноћи ове усташе одржале су састанак у кући Луке Вујиновића. На овим састанцима упознате су мјесне усташе са директивама усташког вођства о истребљењу српског живља. Усташе су расправљале и дискутовале кога од Срба треба убити. Усташе су приједлагали да се поубијају добровољци из I Свјетског рата 7–8 људи а са њима и Буквић Данило. Тај приједлог није усвојен па су се усташе сложили на један гори приједлог а њиме да се поубијају Срби – му-

шкарци – како је то усташко вођство из Чапљине наредило, а њихове земље и имања да се подијеле међу убицама. Око овог приједлога о подијели српских имања усташе су се почеле међусобно препирати и свађати, коме ће чије имање припасти. Коначно су се сложили о извршењу злочина.

Сутрадан тј. 27. јуна рано изјутра усташе су разаспале своје патроле по селима и позвале Србе мушкарце старије од 12 година да дођу у школу Г. Храсно, наводно ради неког савјетовања. На тај начин скупило се тога дана у школу Г. Храсно 101 Србин – мушкарац. Послије извршеног скупљања усташе су поставиле око жртава јаку стражу. У току дана међу хапшеницима у школу је долазио неколико пута усташа Стојан Марић, бивши војни референт хутовске општине. Он је хапшеницима саопштио да постоји неки устанак Срба у невесињском крају и да ће ради тога сакупљени Срби бити задржани у затвору два–три дана. Усташе су тога дана извршиле мобилизацију хрватских сељака у Г. Храсну и у сусједним селима. Тога дана код школе у Г. Храсну било је прикупљано око 300 мобилисаних сељака – Хрвата. Они су знали зашто се мобилишу и шта се спрема али су ипак многи од њих ишли са пјесмом и били закићени усташким знацима. Једино су биле нерасположене хрватске жене и многе су од њих и плакале. Оне су такође знале шта усташе спремају па су због тога биле очајне. Похапшене Србе усташе су отпочеле малтретирати и на разне начине злостављати. То су примјетиле породице похапшених Срба: мајке, жене, сестре, које су у маси биле дошле код школе да виде своје и да им донесу храну. Ова усташка злостављања Срба, тешко су дјеловала на присутне жене, па су оне извана покушале да ослободе хапшенике. У свом подухвату нијесу успјеле јер су их усташе дочекале бајонетима и кундацима пушака. Међу тим женама послије тога неуспјела покушаја настало је очајање па су многе од њих покушале извршити самоубиство. Мара Буквић жена Шћепанова, извршила је у том часу самоубиство скакањем у бунар док су друге жене које су биле поскакале у бунаре или се објесиле о какво дрво одстрањене – спријечене у извршењу самоубиства. Читав дан усташе су ове становнике држали у школској згради. Пред сам пад мрака по трећи пут је дошао међу њих усташа Стојан Марић и тада им саопштио: „Према наређењу из Стоца ми морамо вас водити у логор

Столац, ја немам довољно војске, која ће вас спроводити, па вас морам повезати”.

Послије овог саопштења усташе су извршиле везивање свих хапшеника. Повезале су их конапцима по два и два преко мишица. У једном конапу било је повезано више њих, што је зависило од дужине конапа и начина везивања. Приликом везивања неки усташа Хаирлић држао је пушку уперену према жртвама. Кад је са везивањем било готово жртве су спроведене под јаком стражом у правцу за Брдо Козарицу. За читаво вријеме спровођења, усташе су малтретирале, злостављале и тукле жртве. У часу када су дошли до саме јаме зв. Козарица, неки од усташа гласно је узвикнуо: „За дом”, одговор је био „Спремни”. То је био уговорени знак за стријељање. Усташе су се хитно склониле на једну страну. Настао је плотун из пушака, падање и јауци жртава. У том моменту двије до три жртве успјеле су да се одреше и побјегну испред усташа. Одријешивање је било повољно, благодарећи околности што су конопи били нови и као такви лакше одријешиви. Усташе су појуриле и припуцале из пушака за одбјеглим жртвама. У том тренутку усташе су нехотице убиле једног свог друга – усташу Превишића из Глумине. Због убиства тог усташе, међу њима је настала забуна. Тај моменат искористила је једна група Срба и побјегла испред усташа. Одбјегло је 39 људи. Многи су од њих били рањени, а нарочито тешко били су рањени Арсен Комад, Спасоје Мејена, Саво Вукосав и Јован Ђого. Остале жртве око 60 на броју усташе су те ноћи поубијале и бациле у јаму.

На јами су се одиграле грозне сцене. Била је ноћ и то доста мрачна. Усташе су лампама и батеријама прегледавале сваку жртву. Оне жртве које би нашли да још дају знаке живота давили су их и дотуцали. Затим су приступили скидању одијела, сатова, прстења, новца и других вриједнијих ствари са љешева поубијани. У томе су се нарочито истакле усташе Марко Рагуз и Мехо Галичић. Послије извршења убистава и пљачке ствари са љешева, усташе су све те љешеве бацили у јаму зв. Козарица, која је врло дубока. Да би колико-толико укрили трагове овог злочина, усташе су бензином полиле локве и трагове крви а затим запалиле. Усташе су све ово организовано радиле и за извршење злочина раније се припремили. Конопи којима су жртве везиване, били су потпуно

нови а бензин у кантама био је на два дана прије убиства припремљен и донесен на мјесто извршења злочина.

За вријеме ових највећих покоља српског живља у јуну 1941. у Херцеговини се налазила 6. домобранска дивизија под командом Ивана Прпића бив. југословенског генерала. У току тих покоља генерал Прпић напустио је дивизију и отпутовао из Мостара за Загреб. Одмах по одласку Прпића допутовао је из Загреба у Херцеговину тадашњи командант свих хрватских копнених снага генерал-поручник Владимир Лакса као опуномоћеник усташке владе. Упознавши се са ситуацијом на лицу мјеста и видећи ваљда да ће покољи, које усташе врше, довести до опште побуне српског живља, генерал Лакса издао је неки проглас у коме је стајало да се обустави са покољима и запријетио је да ће бити стављен под суд сваки онај који злочин буде вршио без обзира на униформу коју носи. Проглас је издат 27. или 28. јуна и хитно разаслат свим усташким организацијама по Херцеговини. Тај проглас имао је унеколико утицаја на окончање јунског покоља. Усташке организације неједнако су поступале по том прогласу. Једне су приступале пуштању преосталих још не поубијених хапшеника док су друге обуставиле са новим довођењем и хапшењем али су и даље току наредне ноћи вршиле убијања већ похапшених жртава. Тако је вођство чапљинских усташа једну партију хапшеника пустило из зграде Силоса, док је једну другу партију хапшеника 86 на броју ноћу између 30 јуна и 1. јула из зграде дуванске станице у Домановићима, допуњену хапшеницима из зграде Силоса код Тасовчића камионима су пребацили у Љубушки у село Хумац и тамо их све поубијале. Овај масовни покољ извршен је у срезу чапљинском концем јуна.

... и в то же время, как и в других странах, в последние десятилетия наблюдается тенденция к снижению уровня жизни населения. Это связано с рядом факторов, в том числе с экономическими реформами, проводимыми в стране, и с влиянием мирового кризиса. В настоящее время правительство принимает меры для стабилизации экономики и улучшения благосостояния граждан.

Важным аспектом является развитие социальной сферы, в частности, системы здравоохранения и образования. Правительство стремится обеспечить доступность и качество этих услуг для всех слоев населения. Кроме того, особое внимание уделяется поддержке малого и среднего бизнеса, что способствует созданию новых рабочих мест и стимулированию экономического роста.

В заключение можно отметить, что несмотря на существующие трудности, страна сохраняет потенциал для дальнейшего развития. Ключевыми задачами на ближайшее будущее являются укрепление институтов, повышение эффективности государственного управления и реализация долгосрочных стратегических целей.

ПОКАТОЛИЧАВАЊЕ

У току мјесеца јула усташе су извршиле покатоличавање српског живља на територији среза чапљинског. Скоро сав српски живаљ из страха и под пријетњом усташа прешао је на католичку вјеру. На покатоличавању радили су католички свештеници и усташке власти. „Молбе” су се морале подносити котарском предстојнику у Чапљини која се достављала жупским уредима. Од католичких свештеника у том послу најактивнији су били Дон Илија Томас жупник из села Келпаца, Фра Тугомир Солдо, Фра Веселко свештеник из Чапљине, свештеник Дон Анте Бакула из Г. Храсна. Нови вјерници су савјетовани по католичким свештеницима да редовно похађају цркву, да читају молитвенике и да похађају часове који су били организовали при неким црквама католички свештеници. Одрасли мушкарци Срби, избјегавали су похађање цркве, пошто су се плашили да их усташе не похватају, док је женски свијет углавном редовно у цркву ишао. Ово похађање цркве углавном трајало је до другог усташког покоља у августу 1941. г.

Масовни покољи у августу 1941.

Село Пребиловци: још приликом првог – јунског покоља усташке хорде насрнуле су на село Пребиловце као и на сва друга српска села среза чапљинског. Међутим, тада су одрасли мушкарци овога села избјегли испред усташа. Једино је усташама пошло за руком да похватају из тог села пар мушкараца. Жене и дјецу усташе тада нијесу доводиле нити убијале. Тако је ово село – Пребиловци, остало скоро нетакнуто од усташа за вријеме првог покоља. Село је било врло велико састављено из неколико засеока а било је једно од најбогатијих села среза чапљинског како по својим некретнинама тако и у стоци. Село је имало око 1000 становника. Становници су били Срби, осим три муслиманске породице. Усташама а нарочито усташком вођству у Чапљини било је

необично криво што ово село нису уништили још приликом јунских покоља. Да би у том злочиначком подухвату што боље успјели усташко вођство обећало је сељанима оближњих села: Гњилишта и Хотња, која су углавном насељена католицима и муслиманима као и другим селима да ће их послуже уништавања српског живља населити у село Пребиловце. Док је усташко вођство међу католичким и муслиманским живљем водило пропаганду и харангирало сељане ради уништења села Пребиловаца, дотле су усташе преко својих људи стално поручивале српском живљу да се не удаљује од својих кућа и да му не пријети никаква опасност од усташа и да могу слободно и мирно да живе и раде код својих кућа. Један од главних усташких пропагатора био је католички свештеник Дон Илија Томас. Он је приликом одржавања миса преко српских жена слао поруке и савјете Србима – мушкарцима код својих кућа да се ничега немају бојати.

У тим данима и у таквој атмосфери усташе су организовале велику војску око 1000 до 1500 наоружаних људи. Ноћу између 3 и 4. августа 1941. г. усташе су извршиле напад на село Пребиловце. Напад је извршен са три стране: од села Гњилишта, од Крушева-Дубрава и од Чапљине. Усташе које су ишле од Гњилишта и Крушева спојиле су се и у виду ланца наступали и обухватили село. Трећа колона која је бројно била најјача дошла је са запада од Чапљине и ушла у село. Међу овом војском било је много усташа и из других сусједних срезова а нарочито из среза љубушког и столачког. Усташе су биле наоружане са пушкама и митраљезима. Одрасли мушкарци села Пребиловаца без обзира на ранија усташка обећања и уверавања да убудуће неће вршити злочине према српском живљу, нису у то вријеме ноћивали код својих кућа. Преко дана радили су своја имања и то под опрезношћу а по паду мрака одлазили су ван свога села по два три километра па и даље и тамо у шумама или стијенама ноћивали.

Када су усташе приликом тога напада опколиле и ушле у село у селу су затекли само жене и дјецу и старце, док су на периферији села наишле на неколико сељака који су тамо ноћивали и на које су из пушака припуцали и неке од њих у бјежању ранили и убили. Одмах по уласку у село усташе су отпочеле са претресањем кућа, споредних зграда, прикупљањем становништва, силовањем жена и дјевојака и пљачкањем ствари. Становнике центра села прикупили су и дот-

јерали код зграде основне школе. Тамо почињу оргије сатанизма и бестијалности над незаштићеним женама и дјевојкама, а нарочито над дјевојчицама од 12–15 година. Учитељицу Стану Арнаут многе су усташе редом силовале а затим је заклали и негде око школе запалили. Жену Богдана Медана усташе су затекле управо при порођају, бајонетом јој распориле трбух, извукли дијете, замотали га у крпу и поново вратиле у распорену жену. Усташе су из кућа износили постељне ствари простирале их испред кућа и тамо над њима вршили јавно силовање. Најгоре сцене одиграле су се у самој основној школи, све су млађе жене, дјевојке и дјевојчице биле силоване и то пред њиховом дјецом и мајкама, које су често морале при томе држати кћери које су се браниле од усташа. Када су се неке усташе заситиле силовања, наредиле су једној групи дјевојака и старом Николи Шарићу зв. Хаџији да се скину голи и играју коло. Свјedoкиња Мара Булат једина је од жена која се спасила и жива изашла из школе у Пребиловцима. Она је свједок ужасних сцена, видјела је како су усташе вадиле ситну дјецу из кољевака за ноге и ударали их главом о зид. На тај начин убијена су скоро сва ситна дјеца а било је око 50 кољевки у школи. Жртву Максима Булата старог 22 године, усташе су нагониле да силује своју рођакињу Стану Булат, што овај није хтио па су га усташе због тога страшно тукле и мучиле. У тим мучењима и злостављањима жена и дјевојака нарочито се истицао неки усташа по имену Рудо из среза Љубушког, стар у оно вријеме 18 година, кога су усташе звале надимком „Логорче”. Усташе су у том свом дивљању у школи тражиле све форме мучења не само физичког него и психичког, тако су стално плашиле и говориле: „Ето сточана”, мислећи на столачке усташе. Заиста већ првог дана дошле су у центар села Пребиловаца и столачке усташе под вођством Рагуза Станка родом из Крушева Дола, али ни злогласне столачке усташе нису могле потаманити славу жалосних подвига чапљинских и љубушких усташа.

Након свих тих мучења и злостављања усташе су становнике центра села још у току првог дана отјерале према Чапљини у село Тасовчиће и тамо их затворили у зграду „Силоса” на мјесту зв. Модрић, гдје су жртве даље мучене и злостављане.

У току тога и наредног дана усташе су из других засеока села Пребиловца прикупиле све жене и дјецу и старце. Многе

од њих поубијале су још у току самог прикупљања. Нарочито су убијали оне жртве које због старости или слабости нису могле да иду или су их негдје прикривене нашли. Читаво ово прикупљено робље усташе су камионима пребацили из села на жељезничку станицу у Чапљини. На станици су усташе дотјерале и са њима саставиле и оне жртве из зграде Силоса из села Тасовчића које су биле на један дан прије тога тамо дотјерале. Тако је ових жртава: жена, дјеце и старца из села Пребиловаца било на станици у Чапљини око 500–600 душа. То је било 5. августа 1941. г. Све те жртве читав дан држане су на жељезничкој станици на једној ледини. Дан је био исувише топао – августовске врућине. Жртвама није давана ни храна ни вода па су многе од њих а нарочито дјеца од глади, жеђи и врућине падале у несвјест. Усташе су у таквом стању батинама нагониле несрећне жртве да пјевају и играју коло. Усташки логорник Франо Вега са својим најповјерљивијим сарадницима, усташким функционерима обишао је жртве на станици и издао наређења управи жељезничке станице да састави специјалну композицију за транспорт жртава и одредио 300 усташа за спровод и убијање жртава. Пред сам пад мрака композиција је била готова. Састављен је посебан воз – воз смрти – од неколико теретних вагона. Усташе су жртве немилосрдно потрпале и збиле у припремљене вагоне без хране и воде. Врисак преплашене и изгладњеле, жедне, измучене дјеце, заглушивао је читав дан становништво вароши Чапљине. Неке жене из Чапљине Хрватице и муслиманке покушале су да дјецу додају воде, али су их усташе немилосрдно одбиле. Истог дана, увече, све те жртве пребачене су возом на жељезничку станицу зв. „Шурманци”. То је трећа жељезничка станица од Чапљине према Мостару. Жртве су остатак те ноћи провеле на тој станици у затвореним вагонима. Усташка пратња, која је бројала око 300 наоружаних људи, појачана је у селу Шурманцима са већим бројем усташа из тог села. Сутрадан а прије почетка одвођења жртава са станице ка јами Никола Фалак пок. Ђуре усташа и главар села Шурманаца обишао је село и обавјестио становништво села да ће тога дана бити бачени у јаму „Шурманци” жене и дјеца из села Пребиловаца, који се налазе у затвореним вагонима на жељезничкој станици. Овај усташа наредио је да се сељани из „Хараро махале” која је територијално најближа јами склоне за вријеме тога бацања. Око 8 сати изјутра, а то је било 6. ав-

густа 1941. г. усташе су отвориле вагоне, жртве искрцале и по партијама их одводиле уз брдо до близу јаме „Шурманце”. Јама је удаљена од жељезничке станице за око пола сата хода. Успут до станице усташе су гониле и млатиле жене које су носиле и вукле већ полумртву дјецу. Цијела ова тужна поворка прикупљена је била на једну падину испред јаме. Са те падине није се могао видјети отвор јаме. Усташе су тада доведеним жртвама саопштили „Сада идете на испит”. Затим су отпочели са издвајањем и одвођењем по групама од по 10–20 жена и дјеце, обично по породицама. Нико од осталих не зна шта се са одведеним жртвама дешава. Није се чуо пуцањ пушака, а отвор јаме није се могао видјети. Бездушна јама отпочела је поново примати у своју утробу невине жртве. Група за групом одлазила је и више се није враћала и тако редом све до 11 сати прије подне када је и последња партија ових жртава одведена и бачена у јаму. Тако је ова проклета јама тога дана у времену од три сата прогутала пет до шест стотина жена, дјеце и стараца из села Пребиловица док је у току рата на овај начин само она примила више од три хиљаде душа. Усташе су мотикама и другим предметима жртве гурали у јаму. То су чинили због тога, што су се бојали да нека жртва не би за собом повукла кога од усташа у јаму, пошто је таквих случајева било приликом бацања Срба у херцеговачке јаме.

Непосредно пред вратима саме јаме усташе су издвојиле за себе 7–8 најљепших дјевојака, али су се оне из њихових руку отргле и поскакале у јаму. Више су вољеле у најгрознију смрт него живот у рукама крвавих усташа, убица њихових родитеља, браће и сестара. Уопште, скоро све дјевојке саме су поскакале у јаму и тражиле смрт, јер су све биле осрамоћене и обешчашћене од усташких крволока, док су се налазиле у Пребиловцима и за вријеме спровођења до мјеста губилишта.

Усташе Лизде, један од учесника у том покољу причао је касније по извршењу овог злочина, да му је било најтеже са дјечацима који су се опирали и грчевито хватали за ноге свог крвника да не буду бачени у јаму.

Оне жртве које су давале немоћан отпор у часу бацања у јаму усташе су убијале кундацима и кочевима. На мјесту око јаме било је много крви и расутих мозгова. Усташе су овај злочин извршиле у току дана, јавно на очиглед становништва

села Шурманаца. Сељаци овога села који су били усташки оријентисани такође су узели учешћа у извршењу овога тешког злочина, док су остали сељани са стране посматрали убијање и бацање. Они су видјели како су поједине усташе узимале малу дјецу па их са осмјехом бацали у зрак као лопту изнад отвора да би их прогутао мрак јаме.

Послије овог ликвидирања – убијања и бацања у јаму жена и дјеце усташко вођство организовало је у селу Пребиловцима своју сталну посаду. Командант посаде био је Никола Мерђан зв. Шкопигуда, из села Гњилишта. У селу Пребиловцима није остала ни једна српска душа, жене, дјеца и старци већ су били побацани у јаму зв. Шурманце или у току њихова прикупљања поубијани у селу док су одрасли мушкарци, око 200 људи били избјегли испред усташа и посакривали се по брдима и шумама. Усташка посада у Пребиловцима као и друге усташке организације трагале су за одбијелим Србима да би их похватили и поубијали али у томе у први мах нису успјели. Усташе су стале лансирати вијести да одведени живаљ није поубијан већ да се налази у затворима. Преко чланова муслиманске породице Шошо из Пребиловаца и других својих поузданика, усташе су позивале одбијегле мушкарце, да се поврате својим кућама, обећавајући им да ће по њиховом повратку пустити из затвора одведене породице. Једна група ових одбијелих Срба мушкараца не знајући шта се догодило са њиховим породицама, да су поубијани и у жељи да би им на неки начин помогли, па макар и под цијену својих животова, повјеровали су усташкој посади. Предало се у току једног дана око 60 људи. Усташе су све те Србе сутрадан и по предаји поубијали. Једну групу од 48 лица усташе су одвеле од села за 4 километара у пребиловачко блато на мјесто зв. Морин оток и тамо их све поклали и поубијали. Овај злочин извршен је половином августа 1941. г. И други одбијели Срби из овога села почели су се појединачно враћати и предавати усташама, јер нису више могли издржати у својим скровиштима од глади и жеђи. Усташе су и њих поубијале или поклале. Гробови ових жртава налазе се расути по селу и око села. Када је дјевојка Боса Драгићевић коначно морала изаћи из скровишта усташе су је силовале, јавно на сред села, затим заклале а љеш баicile у бунар.

Усташе се од првог дана напада отпочеле са масовним пљачкањем по селу. Опљачкали су око 10.000 комада ситне

стоке и око 1000 комада крупне стоке као и читав покретни иметак. Кроз читав мјесец дана, жито и вредније ствари усташе су колима возиле у Чапљину, наводно за потребе болнице и усташке организације у Чапљини. Све друге ствари из овога села опљачкали су и однијеле својим кућама усташке хорде, дивље усташе, сељани сусједних католичких и муслиманских села.

Усташка посада задржала се у селу за око један мјесец дана. За то вријеме усташке власти населиле су у село Пребиловце око 60–70 усташких породица из среза љубушког и чапљинског. Селу Пребиловцима дали су име „Ново село”.

Овакво стање потрајало је у овоме селу до доласка талијанске војске у септембру 1941. г. Усташки насељеници и усташка посада, непосредно пред долазак талијанске војске напустили су село. По доласку Талијана почео се повраћати онај остатак преживјелих Срба - мушкараца, својим опустошеним и уништеним кућама. Тих дана наишла је једна усташка група преко села Пребиловаца на путу за Дабар (срез столачки). Усташе су зашле по кућама и тамо похватале око 20 лица која су одвели за око један километар ван села на мјесто зв. Бунар, близу ријеке Брегаве и тамо их све постријелили. Ову усташку групу предводили су усташки разбојници Милас Ивица и Матић Никола, оба из села Гњилишта.

Усташама је заиста пошло за руком да своју замисао остваре, село Пребиловице су уништили у року од неколико дана. То најбоље показују ове бројке: у 1941. години у том селу било је 116 породичних задруга са 994 становника, док је 1946. год. било само 164 становника. Погинуло је или бачено у јаму 830 становника из овог села. 33 породичне задруге потпуно су уништене а од 31 породице остао је само по један члан у животу.

Села Тасовчићи, Клејци, Лозница и др.: У току овога августовског покоља поново су страдала села Тасовчићи, Клепци, Гњилиште, Вишићи и др. Још приликом блокирања и напада на село Пребиловице, ноћу између 3 и 4 августа – усташе су блокирале и остала села гдје је било још српског живља. Послије уништења српског живља из села Пребиловица, усташе су предузеле акцију прикупљања преосталог живља и осталих села среза чапљинског у намјери да тај живаљ потпуно униште. У току 11 августа, усташе су прикупиле

српски живаљ из поменутих села. Прикупљено је око 1600 душа, људи, жена и дијете. Сав тај живаљ усташе су дотјерале у зграду Силоса изнад села Тасовчића. У згради је вршено одвајање одраслих мушкараца од жена и дјете. Истог дана по паду мрака усташе су жене и дјецу по партијама почеле пуштати и враћати кућама. Једна група млађих мушкараца око 15 на броју пресвлачила се у женско одијело још приликом тог издвајања па је успијела да на тај начин изађе са женама и дијецом из зграде и ослободи се усташа.

Остале мушкарце и са њима неколико жена усташе су задржале у згради Силоса и у току наредне ноћи камионима их пребацили преко села Домановића за Бивоље Брдо, гдје су их тамо све поубијали или живе бацили у јаму. Те ноћи приликом овога покоља убијено је од стране усташа из поменутих села око 200 људи од којих само из села Клепаца 98 људи. Још приликом прикупљања и спровођења живља из села Клепаца, усташе су у том селу убили 9 старијих жена. Оне су биле болесне и немоћне и као такве нису могле да иду. Међу њима је била и Госпава Трипић старица од 91 годину, која је била слијепа. Усташе су све те жртве како приликом спровођења тако и за вријеме задржавања у згради Силоса тешко мучили и злостављали. Жртве Тохол Милован и Мандрапа Коста, пок. Милана издахнуле су још истога дана у згради Силоса под тешким батинама. У часу издвајања и пуштања жена и дјете кућама из зграде Силоса, усташе су издвојиле 19 дјевојака које су силовали. Неке од тих усташе су касније поубијали док су око 6 до 7 одвели својим кућама. Тако је усташа Брајковић Лука из Дретеља одвео Глибо Гошу, а усташа Пажин Алекса из Дретеља одвео је Бјелица Мару а одведене су биле и Милица Дедијер пок. Вељка, Брстина Илка пок. Мирка и њена сестра Митра. Усташе су ове дјевојке одвели својим кућама и живили са њима једно вријеме. Када су се промјениле прилике, неке су од ових дјевојака повратиле су се а неке су извршиле самоубиство вјешањем или давлњем у Неретви. Тохол Олга жена Иванова из села Почитеља извршила је самоубиство скакањем у Неретву у часу када је познати усташки зочинац Бегић Јусуф зв. Хрње, покушао да је ухвати и силује.

Главни организатори овога покоља били су: Јукић Перо усташки повјереник, Франо Вего, усташки логорник, Нико Филиповић, усташки таборник, сви из Чапљине, Ахмет Ка-

петановић из Почитеља, Раиц Никола из Гњилишта, Блажевић Перо из Требижата, Јарак Рафо из Хотња, Перван Буро из Тасовчића, Јанко Вего из Чапљине, Дон Илија Томас католички свештеник из Клепаца, док је њихових сарадника и извршилаца у злочинима било око 500 наоружаних људи, углавном са територије среза чапљинског.

Факсимил посљедње стране оригинала

- 31 -

Устале мушкарце и са њима неколико жена усташе су задржали у згради Силоса и у току наредне ноћи камионима их пребацили преко села До-
мановића за Биволј: Брдо, гдје су их тамо све поубијали или живе ба-
чили у јаму. Те ноћи приликом овог покоља убијено је од стране уста-
ста из поменutih села око 200 људи, од којих само из села Клепаца
98 људи. Још приликом прикупљања и спровођења живиља из села
Клепаца, усташе су у том селу убиле 9 старијих жена. Оне су биле бо-
лесне и немоћне и као такве нису могле да иду. Међу њима је бил
и Госпava Триплó старика од 91 годину, која је била слијепа. Усташе
су све те жртве како приликом спровођења тако за вријеме задржава-
ња у згради Силоса жестоко мучили и зlostављали. Жртве Тохолј Милован
и Мандрепа Кошта, пок. Милана издахнуле су још истог дана у згради
Силоса под тешким батинама. У њима издвајања и поубијања жена и дје-
це кућана из зграде Силоса усташе су извојиле 19 дјевојака које су
силovali. Неке од тих усташе су касније поубијали док су 5 до 7 одве-
ли својим кућана. Тако је усташа Брајковић Лука из Драстелја одвео Гли-
бо Госу а усташа Пазић Алекса из Драстелја одвео је Бјелицу Милу, поз-
нати усташки војак Булјан Андрија одвео је Бјелицу Мару а одведене
су биле и Милица Дедијер пок. Вилија, Брстина Илка пок. Мирка и ње-
на сестра Митра. Усташе су ове дјевојке одвели својим кућана и живи-
ли с њима једно извјесно вријеме. Када су се промјениле прилике неке
су од ових дјевојака повратиле се својим кућана а неке су изврсиле
самoubство вјешањем или дављењем у Неретви. Тохолј Олга жена Ива-
нова из села Почићелја изврсила је самoubство скакањем у Неретву у
јасу када је познати усташки злочинац Бегиб Јусуф з.у. Хрнђе , покушао
да је ухвати и силује.

Главни организатор овог покоља бил су : Јукић Pero
усташки повјереник, Франо Вега, усташки логорник, Мико Филиповић уст.
таборник, сви из Чапљине, Ахмет Гапетановић из Почићелја, Раио Никола
из Гнјилиста, Блазевић Pero из Вишида, Матић Pero из Требишта, Јарак
Рафо из Хотња, Перван Дјуро из Тасовчића , Јанко Вега из Чапљине,
Дон Илија Томас католички свештеник из Клепаца, док је њихових сарад-
ника и извршилаца у глочинина било око 500 наоружаних људи углавном
са територије среза чапљинског.

БИХАЋКИ ОКРУГ

Срез Бихаћ

У априлу мјесецу 1941. године прву усташку власт у Бихаћу успоставио је Виктор Гутић, који се тамо затекао као резервни капетан и под чијим руковођењем је извршено разоружавање бивше Југословенске војске и именовање и постављање свих усташких функционера. Послије овога Гутић одлази у Бања Луку. Нова „власт“ се одмах окомила на српски дио становништва и Јевреје, који су одмах обесправљени и стављени ван закона. Јеврејима је ограничено кретање, а пред сам покољ то се проширило и на српско становништво. Концем маја 1941. године долази у Бихаћ Кватерник Љубомир, који је извршио знатне промјене у усташком руководству, а неколико дана прије њега дошао је у Бихаћ Енвер Капетановић, усташки поручник поглавникове тјелесне бојне, који је имао задатак да изврши војничку организацију усташа и припреми их за даље злочиначко дјеловање. Долазак Кватерника се осјетио са новим и појачаним репресалијама на Србе и Јевреје – као исељавање из центар града, пљачкање злата и других драгоцености. Прво масовно хапшење по доласку Кватерника било је од 12. до 14. јуна. Већ 17. јуна од затвореника једна група је доведена и бачена у јаму у планини Рисовац. Тих дана усташе су отпочеле са интернацијом и убијањем. Прије одвођења и убијања усташе су ухапшене жртве немилосрдно тукли – нарочито ноћу, а у томе се нарочито истицао Енвер Капетановић.

Двадесет трећег јуна на састанку у усташком логору било је одлучено да се одмах отпочне са интернацијом Срба и Јевреја. У ту сврху је узето од Талијана 30 камиона, који су требали да служе за превоз интернираца. Жртве које су биле одређене за интернацију морале су у одређено вријеме и на одређеном мјесту да се сакупе и да са собом понесу сав новац и драгоцености, а усташе су им говориле да их воде на присилан рад и да је због тога потребно да носе новац и остало. Међутим усташе су им све то касније одузеле. Сама интернација била је по наређењу великог жупана Кватерника, а то је учињено зато – да би се лакше обавио припремљени већ

започети покољ и да се тим тј. интернацијом овај живаљ материјално упропасти. Интернација Срба и Јевреја била је обављена у три групе, а интернирано је преко 2000 душа. Сви су одведени до Кулен Вакуфа, а одавде је један мали дио отпремљен у Босански Петровац и села петровачког среза. Од Кулен Вакуфа се даље ишло пјешке и многи су успут од напора настрадали. Ови интернирци нису могли спасити своје голе животе ни у другим мјестима, гдје су дјелимично убијани или у масама. На исти начин усташе су иселиле све становнике Србе из свих села општине Плитвичких језера (Лика). Сав овај народ одведен је у срез Петровачки и смјештен по селима која леже на путу Бос. Петровац–Дрвар. То је све учињено ноћу – по киши на сељачким колима, која су пратиле до зуба наоружане усташе. По обављеној интернацији и пљачки као увод за скори покољ – усташе започињу упадати и у села, одводе људе или их убијају на лицу мјеста, а касније почињу масовна одвођења и покољи концем јула и почетком августа мјесеца.

Двадесет другог јула по налогу Кватерника ухашени су сви Срби из града и најближе околине Бихаћа и позатварани у све затворе града.

Двадесет трећег јула ноћу под мотивацијом да одлазе на присилан рад у Њемачку превезени су сви Срби на пољану звану Церавци, која лежи око 2 км удаљена од Бихаћа, гдје су жртве свлачене (сви су обукли најбоља одијела, јер су вјеровали да иду на рад у Њемачку) опљачкани, стријељани, дјелимично ножем заклани и заколавани у јаме већ раније припремљене или бацани у ријеку Клокот. Прве партије, као што је напоменуто, вођене су ноћу, док су касније крајем јула и почетком августа – у највећем замаху покоља одвођене и у сред дана, тако да су ти транспорти виђани преко цијелог дана и ноћи. Жртве су одвођене на разна губилишта, највише на Гаревницу – гдје се налазе по мало мочварне ливаде, а у непосредној близини Бихаћа. На томе терену било је већ унапријед припремљених гробница, као Церавци или како се још звало то мјесто Хумци, на терену „код Мандића кућа” на поље које је припадало Бихаћу тзв. „аеродром”, затим код села Мељиноваца иза Скочаја, „Делића јама” између Заваља и Скочаја, Рисовац, Црно језеро 8 км близу Бос. Крупе и друга мјеста. Највише жртава је побијено на Гаравици. По причању усташа и рачунању Бихаћана говорило се да је само на Гаравицима убијено преко 10.000, а усташе су истицале да је

побијено 12.000. У јаму код Жавалџа зв. „Делића јама” према изјави преживјелих и оних који су у закопавању жртава учествовали у овој јами је бачено 860 жртава. Делића јама је била природна шпиља, коју су касније Талијани потпуно затрпали и забетонирали.

Покољем је руководио Енвер Капетановић. Он је прије сваког убијања са усташама улазио у околна села у близини ових унапријед одређених губилишта, те су тамо сељаци муслимани и Хрвати по његовом наређењу копали гробнице – а после убијања затрпавали жртве. Пљачкање љешева вршиле су усташе и сељаци, који су копали гробнице за убијене Србе. Вриједности и новац узимале су усташе, док су одијела узимали сељаци као награду за копање. Током цијеле 1942. год. многи сељаци су продавали ове опљачкане ствари јавно на бихаћкој пијаци.

Прије сваког одвођења на убијање усташе су са Енвером Капетановићем на најкрвавији начин измучили жртве, што је достигло врхунац крајем јула мјесеца. У томе највећем замаху покоља непрекидно и у масама одвођени су сељаци у кулу – средски затвор и у магацин трговца Илије Библије. Затвори су били тако пуни и ако се заточеници одређени за покољ нису задржавали у затвору, тако да је двориште затвора куле тих дана и дању и ноћу било препуно. У двориште као и у ћелије упадале су усташе и зликовачки уживајући у најкрвавијим мучењима задовољавали своје зликовачке прохтјење. Према причању тадашњег кључара затвора Делић Расима – који је и сада жив – у истим звјерствима су се нарочито истицали Енвер Капетановић, Хасан Бајрамовић (Назифов), Анте Вицковић и Никола и Миркец Голубовић. Ове усташе су се кључару хвалиле и показивале кржаве ножеве – како су клали и боли жртве. Ти усташки зликовци су – да би што боље доказали и показали та своја звјерства, која су по њиховом схватању представљала јунаштво, на пијанке навече доносили одсјечене дијелове тијела као прсте, дијелове лица и ископане очи и остало и показујући присутнима хвалили се. Те своје пијанке усташе су приређивали у хотел „Босни”. Мучећи жртве усташе су се „забављале” сваки по своме нахођењу и прохтијеву. Познати кољач Давид Прша иначе гимназијалац са чекићем и ножем у руци мучио је жртве. Ишао је од једног до другог затвореника у дворишту куле и ударао свакога гдје је стигао, а најчешће по глави. Кад је пришао једном старом човјеку из села Хтара и упитао га: „Пушиш

ли стари, би ли запалио?" Јадни човјек и не слутећи шта га чека одговорио је да би запалио – када би имао. На то му је пришао зликовац Прша Давид, одсјекао му један прст и метнуо му га у уста, као да пуши. Јадни старац је скоро губио свијест, а усташки зликовац му је тада отсјекао усну са брковима, бацио на земљу у прашину, згњечио ногом и гурнуо старцу у уста – старац је морао то да поједе, јер му је више главе стајао Пршин чекић. Усташки зликовац остављајући ову жртву у крви, наставио је да се „забавља” над другим жртвама. Тако су учинили сви редом – просто натјечући се са насладом ко ће бити крволочнији. Кад је једном наишао Енвер Капетановић запазио је међу затвореницима Бубало Бранка студента из Личког Петровог Села. Кад је Капетановић дознао шта овај студира цинички му је рекао: „сад ћеш добити диплому” и наредивши му да зине забо му је свој већ крвави нож у уста. Кад је жртва пала – Капетановић је газио по тијелу, што су чиниле и друге усташе. Једном приликом за вријеме покоља усташа Салихоџић Дервиш звани „Страшни” познати кољач донио је у кафану срце и бубреге неке жртве. Пијући узвикнуо је поменути кољач: „Ево срца и бубрега која сам данас извадио Пањевић Јанку” (то је био трговац из Раштела) – ставио је срце и бубреге на стол истичући себе „храбрим” и непоколебљивим усташом. Овај зликовац је заиста и заслужио надимак „Страшни”, а био је познат због таквих злочиначких дјела како у Кули – тако и на Царевици. Оваква мучења и злочини су тада у Бихаћу били најобичнија ствар. Бихаћ је заиста тих крвавих дана био крвав. У току покоља камиони су стално пристизали пред Кулу као пред неки магацин или слагалиште људског меса. Полуживе људске љешине – мучењем и мрцварењем обамрле или умрле, од батњања и мучења кржаве бацане су као стрвине у камионе и слагане тако – да их што више стане, док камион није био препун. Тако су ти несретни људи војени на губилиште кроз Бихаћ уз дивљачке узвике и пјесму усташких злочинаца који су их пратили. Камиони одлазећи према Гаревници и другим губилиштима пролазили су испред зграде жупе, гдје их је стојећи на балкону чекао и испраћао велики жупан жупе, Крбава и Псаг Љубомир Кватерник. Тешко је рећи и знати тачан број поубијаних жртава. Убијања су вршена и дању и ноћу. Убијани су становници Срби самога Бихаћа, затим свих околних села: Липа, Мељанац, Горјевац, Притока и других села, затим сељаци из многобројних села Личког Петровог

Села и из других мјеста и села Бос. Петровца, Бос. Крупе, Лике и сусједних срезова. Као што је раније речено – према рачунању Бихаћана а према причању самих усташа на самој Гаревици убијено је 10–12.000. На „Делића јами” убијено је 860, а са свим осталим јамама и гробницама говорило се да је у покољу могло бити око 14.000 жртава, а усташе су истицале много већи број. Поред ових масовних одвођења у овоме покољу било је и појединачних и у мањим групама затварања и убијања.

Кад се почео ширити устанак у овоме крају становници Грабежа и других села која су била удаљенија дознавши за страшне покоље избјегли су у шуму. Тад су усташе упадале у та напуштена села, пљачкали све шта су стигли – напуштену стоку и храну а цијела села палили. Средином августа мјесеца 1941. год. дошао у село Пригоку, које догле није настрадало – домобрански официр Бенјамин Вебер са својим одредом и покупио сво становништво тога села око 750 душа и повео са собом у Кулен Вакуф. На путу за Кулен Вакуф један мали број овога народа је био ослобођен од устаника, док су остали довежени на колима у Кулен Вакуф, ту остали цијелу ноћ под ведрим небом а ујутру предати усташама. Одмах ујутру усташе су одвојили омладинце од 10 до 18 година (одраслих људи је мало било) од жена и дјеце, жене и дјецу су усташе пустиле да иду куд хоће, док су омладинци њих око 60 на броју – међу којима је било 26 из села Пригоке, а остали су били из сусједних села – као из села Рачића (Мјесни народни одбор) Рипач и других – били затворени у школу и сви поубијани. Исти дан кад су ови омладинци затворени у школу у Кулен Вакуфу пред вече је дошло 15 наоружаних усташа, које је предводио познати кољач Миро Матијевић из Врточа, опљачкали од затвореника сав новац и вриједности које су код себе имали. Касније ноћу ове исте усташе су долазиле и одводиле десетину по десетину под изговором да ће затрпавати неке путеве, а у ствари су их све поубијали. Једини који се је спасио из ове групе је Ђуро Коруга из села Пригоке, коме је успијело у мраку да побјегне – те је он и једини живи свиједок. Жене и ситну дјецу усташе су пустиле да иду на већ до тада ослобођену територију по селима Лапац, Л. Дољани, Л. Сувоја, Добро Село и др.

Покољ у Бихаћу и покољи су обустављени када је Квартерник смијењен са положаја великог жупана, а на његово мјесто дошао Др Јосип Баришић. Због промјењене полити-

чке ситуације у земљи, јер се дигао народни устанак и листом ишао у шуму – издат је проглас од стране усташа да се интернирци могу вратити својим кућама. Вратио се је у Бихаћ и околину врло мали број, већином жена, дјеце и старца, а остали су поумирали или настрадали по разним логорима – Јасеновцу, Лоборграду и другима, чији се број не зна, нити у којем је логору ко настрадао. Поред Кватерника и Капетановић Енвера потребно је споменути и још неколико усташких зликоваца, који су се одликовали у покољу у Бихаћу и околици. Тако су у то вријеме били: срески начелник Ђал, Петар Шимић-Пери логорник, иначе студент, Стипе Маџар, Ибрахим Башић бивши жандар у пензији, Срећко Уремовић, Никола Вицковић, Звонко Јелић, Давид Прша и многи други. Задња четворица су били млади људи 20-их година, који су се показали нарочито крволочни над дјевојкама.

Срез Цазин

Усташки логорник у Цазину Але Омановић са својим усташама је концем јула мјесеца почео са сакупљањем и затварањем Срба из оближњих села: Врело, Осредак, Градина, Пишталине, Чоралић Стијена и др., а под изговором да ће ићи на рад у Њемачку – гдје ће бити добро награђивани, те су се неки и добровољно јављали. Акција масовног убијања у Цазину отпочела је истовремено кад и у Бихаћу. Тридесет првог јула 1941. године Кватерник је издао телефонски налог котарском предстојнику када се треба почети са клањем и убијањем и да се сви покупљени и затворени Срби имају поубијати. Клањем је руководио Хамзо Хаџић усташки поручник из Бос. Крупе, који је дошао у вријеме покоља и логорник Але Омановића. У покољу су учествовале све цазинске усташе Муслимани, који су били ужасно крволочни – нарочито према женама, а хоџа Бећир Борић је својом руком заклао на стотине невинне дјеце и жена. Покољ је отпочео на Илиндан тј. 2. августа у 8 сати на вече и прва група је била убијена до 3 сата ујутру. Жртве су превожене на колима на крај звани „Мацини Долови”, гдје је била припремљена заједничка гробница. Последња партија стријељана је код болнице а жртве покопане у парку болнице. Идућег дана тј. 3. августа покољ се је наставио. Жртве су одвођене на мјесто зв. „Чунгур”, ту убијене са кундацима, ножевима, лопатама и ви-

лама и полуживе бацане са узвишице низ провалију у рупу и затрпаване. Одвођење и убијање ове групе отпочело је у 9 сати ујутру и трајало је до 3 сата послје подне.

Тих дана долазиле су на подручје цазинског среза усташе из Бихаћа, купиле људе и одводиле их на губилиште Гаревуцу код Бихаћа, гдје су поубијани са осталим хиљадама жртава, а неке сељаке су ове бихаћке усташе убијале одмах у самом селу. За неколико дана долазиле су поново усташе у села и ликвидирале жене и дјецу, које су већином убијали са ножем и сјекирама. Тако је у покољу из села Крндије, Раштела и Гата настрадало око 400 лица, само се један мали број успио спасити бјекством у Кордунски Весковац. О покољу усташе из Бихаћа и Врсте су из села Горалићи покупили све мушкарце њих преко 100 на броју, одвели их у Врсту и након мрцварења пола су одмах убили, а другу половицу одвели у тзв. „Вучје јаме” гдје су их стријељали. Кад су поубијани сви мушкарци Срби у селу Горалићи дошао је бивши хоџа – усташа Бећир Борић из Миостре, покупио око 100 жена и дјеце, све их затворио у кућу Илије Трбојевића након тога кућу запалио, те су сви живи изгоријели. Из села Миостре покупио је хоџа Борић 41 мушкарца, одвео их у Цазин и поубијао, а пар дана касније покупио је све жене и дјецу – око 60 жена и 99 дјеце, одвео их у оближњу шуму и све редом заклао. Подоласку усташа хоџа Борић је обукао усташку униформу и дотле миран на очи сада је отпочео своје злочиначко дјело. Био је необично крволочан и када су му неки муслимани замјерили шта ради, Борић је запријетио да ће сваки они који омета његов рад бити убијен. (Осуђен и стријељан од усташког покретног пријеког суда концем 1941. г. у Бихаћу). Из села Мутник Борића усташе су покупиле сво српско становништво и њих 50 на броју усташе су поубијале на Гаревуци код Бихаћа, куће опљачкали и запалили, тако да данас у том селу нема ни једне српске породице. Иста је судбина задесила и српско становништво села Барска, Стурлић и Горња Копривна. Срби мушкарци села М.Н.О. Стијена су сви поубијани у покољу у Цазину, а половином августа хоџа Борић је поубијао и све жене и дјецу. У свему је у Стијени убијено око 200 лица. О покољу у Цазин је долазио и усташа Енвер Капетановић. Тако је 6. августа са својим усташама у селу Тржац поубијао 50 људи Срба. Неки су побијени код Цазина на „Мациним Доловима”, а неки код Бихаћа на „Гаревуци”. Жене и дјеца из овог села су избјегли у Кордунски Љесковац

– да не би и њих иста судбина задесила као мушкарце. У вријеме муслиманског поста у септембру мјесецу престало се са клањем и убијањем – а преостали у животу Срби су сви прешли на Ислам или католичку вјеру. Усташки логорник Але Омановић ишао је у село Врело и друга села и позивао све Србе да пређу у другу вјеру јер Срба у НДХ не смије бити. Сво српско становништво се одазвало овом позиву – да би спасило голе животе, али и поред тога је било ноћу убијања од тзв. дивљих усташа муслимана, који су се показали најкрволочнији према женама. Тако је један муслиман усташа у селу Пишталине (сада спада срезу Б. Крупа) у кратком времену силовао једну за другом 13 млађих дјевојака Српкиња, које је затим све заклао. Цазин са својим селима и околином је био једно од најпознатијих мјеста са својим усташама, гдје су се одиграла нечувена звјерства и мучења људи.

Срез Босанска Крупа

Почетак клања и убијања српског живља у Бос. Крупи почео је истовремено када и у Бихаћу, Цазину и другим мјестима овога краја, а покољем је руководио и издао наређење када ће отпочети велики жупан у Бихаћу Кватерник, који је свакодневно извјештаван колико је убијено Срба у Бос. Крупи и околини. Најприје се отпочело са транспортовањем Срба из удаљенијих села – самих мушкараца под изговором да их се води на присилан рад у Њемачку. Тиме је руководио усташки поручник Енвер Капетановић. Сви ти први транспорти превезени су камионима за Карлобаг, одакле су лађама одвођени на море а затим сјекиром убијани и одмах бацани у море. Кад су усташе завршиле са истребљењем Срба из даље околине – почели су са убијањем из ближе околине и из саме Бос. Крупе, које су хапсили и затварали у логор усташког дома у самом граду. Покољ у граду је отпочео између 26. и 27. јула 1941. год. Мјесто које је било одређено за покољ било је у самом граду једно велико двориште, које је припадало усташком дому. Ту су сваку групу чекале већ ископане раке и људи – који су били одређени за скидање одијела са доведених жртва. Усташе су претходно одузеле жртвама све што вриједи: прстење, сагове, новац, а ко је имао златне зубе послуже клања су му са вилица скидали. Србе су клали сјекирама и ножевима. Мучили су их на најгрознији начин –

сјекући им комад по комад меса и пуштајући их тако да у најгрознијим мукама умру. Хиљаде и хиљаде јаука је молило да их до краја дотуку, да би им скратили муке, али су се усташки зликовци садистички наслађивали и остављали јадне људе да у најгрознијим мукама умру. Покољ је трајао све до 10. августа – кад је већ јењао. Друга мјеста злочина била су: Црно Језеро и Рисовац Греда. Тако су усташе ноћу 29. јула напунили један камион Срба којих је било 50, одвезли их на обалу, пуцали на њих и тако убијене жртве су падале у воду и иста их је носила даље. Рачуна се да је на Црном Језеру побијено око 850 Срба. У првој ноћи убијања стрелано је у шуми Рисова Греда 40 Срба и исти су одмах бачени у оближњи понор. Усташе су стално слале позиве на села мушкарцима да се јаве сви од 16 до 60 год. старости за кулук. Многи су се одазивали и били убијани или у дворишту хрватског дома или на другим мјестима. Једнога дана у јулу мјесецу на пазарни дан се слегло много народа из околних села. Усташки поручник Енвер Капетановић покупио је све мушкарце – око 450 Срба – који су били из села: Српска Јасеница, Велики Радић, Растељ и других, повезао их жицом и у околини Бихаћа су сви били на најзверскији начин убијени. Сам Капетановић је редовно узимао учешћа у убијању и клању. Из села М.Н.О. Отока усташе су доводиле жртве у Отоку, клали их на мосту и бацали у ријеку Уну, малу дјецу пробадали ножевима кроз груди и одсјецали им главе, а старијима сјекли комаде меса и живе их бацали у ватру. Таква звјерства су чињена по свим селима среза Бос. Крупа а и у сред града Крупе и најкрволочнији су били усташе муслимани. Тако је усташа Шарић у вријеме покоља на звјерски начин резао Србима полне органе, нос, уши и друго и то јавно на улицама Крупе. У шуми зв. Рисова Греда поубијано је и бачено у јаме и поноре преко 800 Срба. Рачуна се да је било преко 2.500 жртава из среза Бос. Крупе, а тај број достиже и много већи износ – с обзиром да су неки убијани по селима на лицу мјеста и нису нигдје одвођени, а неки су одвођени у Госпић, Карлобаг, Бихаћ и друге срезове. Преостало у животу српско становништво видјевши да и њих чека иста судбина дигли су се на устанак онако голоруки и са вилама и тољагама су одбјегли у шуме – да би спасили голе животе. Командант усташке милиције Хамзо Хацић је позивао народ да се врати кућама и да им се неће ништа десити. Понеко се враћао и тада су усташе наставиле звјерства – нарочито над женама и дјецом. Жене су силовали – затим их

сјекли ножевима испод пазуха и груди – куда су им провлачили руке, ножевима дјецу вадили из утробе мајки, копали очи и друга звјерства чинили. Покољ се завршио 10. августа доласком талијанских јединица у град.

Срез Велика Кладуша

Почетком јула мјесеца 1941. године започиње прогоњење српског становништва у срезу Велика Кладуша. Око 21. јула жандари и усташе су похватале око 30 Срба из града и села, те су их све одвели у Госпић – гдје су настрадали. Након 5 дана одвођења у Госпић почело се са масовним хапшењем Срба мушкараца. Хапшења су вршена у самом мјесту Велика Кладуша и по околним селима. Све Србе усташе су доводиле у затвор у Великој Кладуши – а исто тако и у православну цркву од које су усташе направиле затвор. Ови ухапшени Срби били су затворени највише три дана и 29. јула почело је прво масовно ликвидирање Срба. Жртве су биле везане два и два жицом – коју су усташе кљештима притезале, набацани на камионе и одвожени под брдо зв. Ичунгар. Ичунгар се налази на граници Босне и Кордуна и на томе мјесту су још за вријеме бивше Југославије пред рат ископани противтенковски ровови. У тим рововима код села Маљевац и Бувахче вршиле су усташе 1941. год. масовно ликвидирање Срба. Ту су поубијани Срби из срезова Вел. Кладуша, Слуњског, Војнића. Ров се протеже од моста на граници Миљевац–Кладуша у правцу према Цетинграду. У том протутенковском рову налазе се три масовна гроба. Први масовни гроб налази се удаљен од моста код Маљеваца свега 60 м. У непосредној близини се диже брдо Ичунгар. Народ процењује да у том гробу има око 4000 љешева Срба – људи, жена и дјеце. Прве жртве које су ту бацане убијане су вагреним оружјем. Жртве су морале да клекну лицем окренутим према рову, усташе су пуцале у потиљак и жртве су се одмах са ивице рова рушиле у сам ров. Касније жртве су убијане хладним оружјем. У овај гроб бачени су Срби од 25. јула до 5. августа 1941. год. Дуљина овог гроба 70 м. Други масовни гроб налази се у продужетку овога према Цетинграду на 200 м од првог гроба. Дуљина другог гроба је 45 м и у њему се налази око 400 жртава. У продужењу овога рова на одстојању 800 м налази се трећи масовни гроб са 300 жртава. Трећи гроб је дугачак

20 м. Овај протутенковски ров има ширину 5 м, дно је широко 3,50 м, док је дубина рова 2,50 м.

Прво ликвидирање Срба из Вел. Кладуше 29. јула извршила је група 40–50 усташа на челу са Видаковићем. Ове усташе су дошле преко Карловца из Загреба у Вел. Кладушу. Док су се жртве налазиле у затвору и у православној цркви у Вел. Кладуши биле су мучене на разне начине од жандара, домаћих усташа и Видаковићевих усташа а само ликвидирање код рова извршиле су Видаковићеве усташе. Извршивши прво масовно ликвидирање Срба Вел. Кладуше, један дио Видаковићевих усташа остао је у граду, док је други дио са Видаковићем на челу отишао у Врнограч, гдје су поубијали око 200-300 лица. Видаковићева група усташа, која је остала у Кладуши – заједно са домаћим усташама и жандармима вршила је хапшења Срба по оближњим селима и одводила их у затвор у Вел. Кладушу. Дана 31. јула 1941. год. ове усташе су извршиле ликвидацију око 100 Срба мушкараца које су бацили у први масовни гроб протутенковског рова. Чим је било извршено прво ликвидирање Срба у Кладуши, дошао је у Кладушу усташа Баљак Викторио зв. Вентура са Слуњским и Горањским усташама (из села Горе између Глине и Петровца) њих око 60 на броју. Чим је дошао Баљак у Кладушу видјевши да се приличан број Срба осталих у животу иза првог покоља крије по шумама – јавно је објавио да се Срби могу слободно враћати кућама, да им се неће ништа десити, само да морају прећи на другу вјеру. Скоро све преостало у животу српско становништво се вратило кућама и након 5 дана затишја, Баљак је наредио да се похватају све жене, дјеца и мушкарци. Усташе су их све позатварали у затвор и у православу цркву и на најгрознији начин мучили и поубијали баговима и чекићима. Свршивши са убијањем натоварили су жртве на камионе и одвели их до масовног гроба – протутенковског рова. У овоме покољу остало је доста дјеце у животу и усташе су их све побацали у ров. Радуловић Смиља жена Милана стара око 25 година била је пред породом и родила је дјете на камиону путем до Маљевца. И ова млада мајка је била заједно са дјететом уморена и бачена у ров. Овом приликом је страдало око 300 жена, дјеце и мушкараца, а овај масовни злочин се десио 5. августа. Двадесет другог августа дошле су усташе у засеок Царевац – који спада М.Н.О. Долови. Одмах су отпочели са сакупљањем жена и дјеце под изгово-

ром да ће им дати књижице за следовање. Кад су се сви скупили – усташе су довеле из села Градине тамо сакупљене жене и дјецу, све затворили у кућу Пере Дробца, заковали врата и прозоре, донијели и поставили око куће доста сламе и запалили је. Кад је кућа почела да гори жене и дјеца су навалили на врата и прозоре да се спасу, али их је дочекао усташки митраљез. Тако су преко 200 жена и дјеце уз ужасну вриску и јауке живи изгоријели. На овај начин су усташе до конца мјесеца августа ликвидирали сво српско становништво среза Велика Кладуша.

Срез Лушци – Паланка

На подручју среза Лушци–Паланка усташе нису чиниле неке веће масовне покоље. Уколико је било убистава вршиле су их усташе из Санског Моста, Старог Мајдана и Бос. Крупе и те усташе су одводиле Србе са овога среза у друга мјеста и тамо их поубијали у вријеме покоља. Тако су пред Илин-дан дошле усташе из поменутих мјеста, покупиле 50 Срба мушкараца из села Подвидача и Лукавица и стријељали их у старом Мајдану 2. августа. Усташе из Санског Моста одвеле су 30 Срба из села Фајговци и Горице у Сански Мост и тамо их поубијали. У села Будимлић Јапри и Халиловце дошле су усташе из Љубије и постријељали 2. августа 80 Срба – све које су затекли код куће, јер се већ тада дигао народ на устанак и много је свијета већ избјегло. У вријеме покоља најуже повезан са усташама био је жупник из Ст. Ријеке Тојчић Никола, који је касније одиграо главну улогу у покрштавању српског становништва у овом крају.

Срез Босански Петровац

У срезу Бос. Петровац стање је било мирно и углавном спошљиво све до почетка јуна 1941. год. Осмог јуна долази у Петровац из Загреба камионом једна група усташких јуришника, а с њима су дошла два усташка официра: поручник Шњарић Анте и усташки надпоручник Рожић Анте. Шњарић је одмах почео са хапшењем људи Срба из Бос. Петровца

и околних села. Око средине јуна усташки јуришници које је предводио усташки поручник Енвер Капетановић дотјерали су из Дрвара око 25 Срба, неке пустили, а остале након ужасног злостављања у затвору увече одвели у шуму у Рисовачке Пећине, које се налазе између Петровца и Бос. Крупе, у путу су жртве злостављали и онда претходно опљачкавши их бацили у јаму. Иза овога усташе су поново дотјерале у два камиона људи Срба из Дрвара њих око 60 на броју и исте поубијали негдје на путу за Бихаћ. Овај злочин починиле су усташе из Петровца са Шњарићем на челу. Концем јула мјесеца усташе су покупиле око 40 људи из околине Петровца под изговором да их шаљу на присилан рад, али су сви одведени у Госпић и тамо ликвидирани. На исти начин је страдала једна група Бишчана, који су се након интернације налазили у селу Крњеуши њих око 200 на броју. Неки од њих су убијени заједно са домаћим људима из Крњеуше, а једна група је концем јула у четири камиона опет са сељацима из Крњеуше отјерана преко Кулен Вакуфа на Лику за Карлобаг – Велебит логор, гдје су и настрадали. У ово вријеме букнуо је устанак у овоме крају, а истодобно дан раније отпочела су масовна клања и убијања Срба. То је било 26–27. јула 1941. год. У самом Петровцу усташе су ноћу поубијале око 30 људи. Непосредно пред сам покољ у Петровац је дошао неки усташа звани Фрањо-емигрант, који је учествовао у покољу поред Шњарића, Енвера Капетановића и многих других домаћих усташа од којих се нарочито истицао Мустафа Терзић зв. Крљанчић. Тих дана су усташе довеле у групама око 500 Срба мушкараца из села Рашиноваца, Тук-Џевара, Колунића-села које су усташе цијело запалили, Меденог Поља и других села и пред зградом среског начелства их све поубијали – постријељали, натоварили на камионе, одвели у шуму зв. Здени До и ту бацили у јаме раније ископане. Покољ је настављен и 2. августа када су усташе залазиле по селима и кога год су затекли у селу поубијали. Тако су страдала села Рашиновац, Медено Поље, Тук-Џавер. Усташе су палиле села кроз која су пролазили и жртве – неке живе а неке убијене бацали у запаљене куће. Кад је покољ узео маха народ је из осталих села која леже ближе шумама махом почео бјежати. Тако су избјегли сељаци из села Буковача, Дринић, Баре, Бравски Ваганац, Капљух, Рисовац, а ко је год остао у селу, усташе су са Србима из Крњеуше поубијали и бацили у јаме у Зденом Долу. Кад су се усташе повлачиле из села избјегли

народ би се враћао кућама и у запаљеним појатама и стамбеним зградама су налазили све поубијане – који се нијесу с њима повукли у шуму. Усташе су Смиљу Тубић старицу од 60 год. из Ревеника заклали и тако је изнаказили да су сељани кад су се вратили у село на једном крају пронашли њену одсјечену главу, а на другом дјесну ногу, а тијело је на кућном прагу горело. Дошавши у Медено Поље у једној кући усташе су убиле двије жене са шесторо ситне дјеце, а 18-годишњу дјевојку Босу Смиљанић су силовали, а онда тако изболи ножевима на 17 мјеста – да је мало иза тога умрла. Иста је судбина задесила и Шљивар Стану и Шљивар Мару, обадвије из Турк-Цевара, које су усташе након силовања и злостављања запалили као и многе друге. Првог августа петровачке усташе су дошле са камионом у Крњеушу и одмах су са домаћим усташама из Крњеуше Павичићем, Баленом и другим покупили 40 људи, жена и дјеце, повезали жицом, све потрпали у камионе, легли потрбушке – како би сви стали и потјерали према Петровцу. Уз пут су усташе злостављале и нагониле свезане људе да пјевају говорећи им да их воде на клаоницу – те да сад сви пјевају, јер им је то последња пјесма. Кад су то чули свезани људи заиста су отпочели пјевати, а у исти мах су покушавали да се одријеше и на команду Драгића Ђурина, који је и сада жив – одријешени људи су напали усташе, некима одузели оружје и са истим неколико њих поубијали. Одмах се снашао усташа Илија Павичић, заклонио се за једно дрво и убијао сваког онога ко је покушао да бјежи. Иза овога су усташе бацили једну ручну бомбу у камион, која је поубијала и изранила како је кога погодила. Кад су усташе стигле у Бос. Петровац и рапортирале свом старијешини шта се успут делило – један усташа је скочио у камион и преосталим у животу Србима је извадио очи, резао носеве и уши и клао их све одреда. Једини који је овом приликом остао жив био је Илија Репач који је био рањен раније од бомбе и сав крвав изгледао је мртав те се на њега усташе више нису обазирале. Кад је овај усташа поубијао све у животу преостале људе – дотјерале су усташе још троја кола људи из других села, све су ту на лицу мјеста постријељали, изручили у камион на већ поубијане људе, камион отјерали у Зедни До и бацили у раније ископане јаме. Илија Репач онако рањен се спасао у Зденом Долу у моменту када су се усташе посвадивши се око диобе и пљачке ствари жртава – отишли да се жале командиру. Средином јула усташе су покупиле 25 људи из Врточа и све на

камиону спровели у Бихаћ, гдје су побијани на Гаревници са осталим жртвама из Бихаћа.

Колико је побијено Срба у покољу у петровачком срезу тешко је казати, јер је било тих дана и групних и појединачних убијања, а са становништвом из петровачког среза било је много и на стотине интернираних из Лике, Бихаћа и бихаћке околине, који су са становништвом из петровачког среза заједно убијани. Може се ипак отприлике рећи да је у вријеме покоља настрадало 700 до 800 људи. Двадесет седмог августа долази у Петровац једна пуковнија домобрана и народ се почео враћати у села и дизати љетину, те је изгледало да ће се стање смирити. У септембру мјесецу долази у Петровац једна велика група усташа њих око 800–900, чији је командант био усташки пуковник Сертић и неки Ролф. Ове усташе су одмах почеле на своју руку да залазе по селима и да убијају. Тако су у Тук Цеверу сакупиле све жене и дјецу њих 52 на броју, затворили их у једну кућу – одвојили дјецу од жена и метнули на ниже. Кад су видјеле жене шта намјеравају усташе – почеле су се између себе љубити и опраштати и у том моменту усташе су их све поубијале из митраљеза, а жене су онако загрљене попадале као покошено снопље по дјецу, која су у том моменту поубијана. Тада су усташе донијеле сламе, посуле по несретним жртвама и запалили. Једно једино дијете које се спасило из те групе био је тада 15-годишњи Стево Новаковић Душанов из Тук Цевера, сада борац Ј.А., који је рањен из ватре скочио и спасио се.

Исте усташе су одлазиле у кључки срез у Бравско село Бунаре, које лежи 22 км сјеверозападно од Бос. Петровца – гдје су живе људе, жене и дјецу затварали у куће и палили, о чему су они сами касније причали. По неким подацима тада је изгорјело у Бравском преко 260 жена и дјеце, а усташе су кућу оградиле жицом – како не би могао нико побјећи. За сво вријеме док су усташе вршиле покоље, пљачке и паљења села, поред емиграната нарочито су се истицале домаће усташе – муслимани – као што су Крљанчић, Хакија Феризовић, Мујо Малкоч, Фаик Хујић и многи други.

Кулен Вакуф

Главни организатор покоља у Кулен Вакуфу и селима тадање општине био је бивши гостионичар у Кулен Вакуфу

Миро Матијевић пок. Јосе, стар 32 године, а његови главни сарадници су били Томо Иваниш, обућар, Мехо Мушета, трговац, Мехмед Алтић, Хућа Зелић – који су од раније припадали усташком покрету и многи други, а најкрволочнији су били усташе муслимани из Орашца. Концем јула мјесеца отпочео је главни масовни покољ Срба из Кулен Вакуфа и најближих села – жена, људи и дјеце и то тако звјерски, да су у томе били „способнији” само усташе из Цазина. За кратко вријеме од конца јула и два-три дана августа доведено је у Кулен Вакуф из Цевар Вакуфа и околних најближих села око 1.000 људи, жена и дјеце и све то заклано и поубијано. О томе свједоче многе јаме код Завала, Борићевац и друге. Првих дана покоља усташе су клале на једном узвишењу код саме цркве а тиме је руководио злогласни Миро Матијевић и лично у покољу учествовао. Око 20. јула одведено је у Лику, заклано и бачено у пећину Бубањ, срез Лапац и Кук на путу за Удбину преко 100 људи из села: Бушевић, Кестеновац, Штрпци, Орашко Брдо, Рајновци (нека од ових села спадају бихаћком срезу). Једини који се спасао из ове групе је Дрча из Дабра-села који се налази у Лици срез Лапац. Усташке патроле су ноћу правиле цијеле хајке наоружани неки сјекирама, неки пушкама, залазили по селима и убијали српско становништво. За два дана усташе из Кулен Вакуфа су у селу Калати поубијали преко 300 душа. Неки су одведени у Кулен Вакуф и код цркве заклани, други опет одведени у Борићевац и заклани бачени у јаму, а успут су их усташе живе свезане са жицом ужасно злостављали, ломили им ноге и руке да је цијели пут био крвав. Жене и дјецу су поклали код кућа, а у селу Калатима је заклано преко 50-оро ситне дјеце – која ни имена нису имала. Другог августа у селу Рајновци усташе су поубијали преко 50 људи мушкараца, а највише их је било заклатих, одсјечених глава, ногу и руку. Ова звјерства су починиле усташе муслимани из Орашца и натјерали су сво муслиманско становништво Орашца да гледа ово клање говорећи им да није поштен онај муслиман, који неће да гледа ово клање. Ови сељаци муслимани из Орашца су морали да закопавају поклане жртве. Другог августа усташе које је предводио Миро Матијевић дошли су са камионима и покупили и одвели у Пиштањску Драгу -Кати све људе из села Пркоси и Орашко Брдо, тамо поклали и побацали у јаму. Одмах из овога дошле су поново исте усташе, попљачкали и попалили село и све жене и дјецу затворили у једну кућу и запалили, а с

њима је изгоријело и доста жена и дијете из села Рајиновци, која су се овде склањала. Од средине јула до почетка августа усташе су у покољу доводиле жртве у Кулен Вакуф из свих села Петровачког среза - Орашко Брдо, Пркоси, Велики Стјењани, Рановац, и Калати, а из села бихаћког среза: Бушевић, Кестеновац, Бос. Србци, Мало Сеоце, Велико Сеоце, Притока и из самог града Бихаћа; из села дрварског среза: Мало и Велико Очијево, Палучци, Марин-Брод и Чигрије. Из побројаних села у покољу је у Кулен Вакуфу поубијано преко 2.000 лица, а кад би се ту урачунале жртве из околине – тај број износио би много више. Услијед ових покоља људи су бјежали у шуме и тих дана је букнуо устанак у овоме крају. Десетог августа у Кулен Вакуф је дошао мајор Вебер са појачањем војске и муниције, а ради угушења устанка. С том војском је на колима дотјерано из околице Бихаћа неколико стотина људи, жена и дјеце. Одмах су усташе из Кулен Вакуфа одвојиле из те групе око 74 већином омладинаца преко 14 година и све поклали на мјесту званом Бунари код цркве у Кулен Вакуфу и нису их закопали, него си их само покрили грањем. Сви преостали – старије жене и ситна дјеца су пуштени и неки упућени према Мартин-Броду, а остали су се разишли по селима петровачког среза. Тада се дигао устанак, усташе су се повукле из овога краја. У покољу поред Мире Матијевића – тога злогласног кољача, који је био крвав као месар, који је пљачкао од жртве све драгоцености и велике своте новца, који је касније наставио своје злочиначко дјело у логору Јасеновац – нарочито су се истицали у звјерствима усташе из Орашца.

Срез Дрвар

Организована група усташа на челу са Кухарским Буром, Сарићем Ником, усташом који је дошао из Грахова, Вулићем Матом логорником и Марекком Владом почиње концем мјесеца јуна да врши своју злочиначку мисију. Они купе раднике и намјештенике Србе дрварске фабрике целулозе и грађане из Дрвара, тјерају их и Бос. Петровац и петровачке усташе су све ове људе поубијали и бацили у провалије Рисовачке греде заједно са осталим жртвама са терена петровачког среза. Овом приликом је из Дрвара убијено 20

грађана. Јаме на Рисовачкој греди су биле заједничка гробница Срба цијеле Крајине и ту су убијане и бацане жртве из села срезова: Бос. Крупа, Бихаћа, Бос. Петровца, Кључа, Санског Моста и Цазина, затим цијели транспорти из Личког Петровог Села и Баније.

У првој половини јула 1941. год. усташе купе и одводе другу партију Срба. Одведено је око 150 људи. Сви су похватани прије подне по улицама, радњама и кућама, свезани и вагонима одведени до Оштреља. Из Оштреља су камионима одведени у Бос. Петровац, затворени у Основној школи и ту ужасно злостављани и са осталим затвореницима из петровачког среза и ноћу сви у камионима одведени до јаме Рисовачка греда, гдје су поубијани и бачени. И ово убијање било је извршено у току ноћи. Постројени на ивици литице, која се окомито спушта у провалију – усташе су на испребијане жртве испаливали пушчани или митраљески плотун и жртве су одмах падале у провалију. Често се дешавало да ови људи нису сви поубијани и многи су се живи сурвали, те су им касније чобани на њихове дозиве и молбе спуштали у провалију судове са водом. Међутим од ових жртава се није нико жив спасао ни успио да изађе. У току мјесеца јула у села која су ближа гламочком срезу упадале су гламочке усташе са Јакуметовићем и другима и вршили групна и појединачна клања и убијања. Концем јула упале су усташе из Кулен Вакуфа у село Палучци – међу којима су били Алтић Хилмија и други и покупили око 100 људи, жена и дјеце – фамилије Дошен, Родић, Будимир, Кнежевић и друге – одвели их у Кулен Вакуф и поубијали их, по свој прилици у Боричевци. Из Малог и Великог Очијева куленвакуфске су усташе покупиле групу људи око 20, одвели их такође у Боричевац, неке поубијали, а неке живе бацили у јаме. Касније је сељацима пошло за руком да изваде жива Танкосић Владу пок. Јована из Великог Очијева. У јами у Очијеву сељаци су налазили много поубијане ситне дјеце, жена, дјечијих колијевки са новорођенчади – што свједочи о звјерствима и намјерама усташа да потпуно истријебе српски живаљ. Кад су усташе из самог Дрвара одвели и другу групу Срба мушкараца почеле су припреме да се сви преостали људи, жене и дјеца побију. За ту сврху били су припремљени ланци и камиони, који су требали да ове људе одведу до Рисовачких пећина. Међутим се тих дана дигао устанак, устаници су ушли у Дрвар и ослободили сво грађанство, те тако усташе нису могле извршити већ припремљена убиства.

ТРАВНИЧКИ ОКРУГ

Срез Травник

Половином мјесеца јуна долази у Травник Виктор Гутић са неколико бањалучких усташа. Приликом доласка Гутић је одржао говор и у њему харангира – подвikuјући: „Шта сте овдје радили, јесте ли окрварили руке српском крвљу? Ако ви нећете њих – ја ћу вас.“ Одмах иза овог турбетске усташе су похапсиле неколико Срба сељака, које су затекле на Комару – измишљено их оптужили да су пуцали на Гутићев ауто, те са још једном групом затвореника, коју је Гутић са собом повео из Травника – кад се враћао за Бања Луку – све ове Србе су одвели више Комара и постријељали. Било је у свему 150 људи, али је шесторици рањених успијело да се спасу бјекством. У другој половини мјесеца јула у Травнику је похапшено преко 100 људи. По приказивању травничког поджупана из оног времена овом хапшењу је претходио одлазак свих стожерника у Загреб, па и травничког стожерника Довгана. Све стожернике је примио Блаж Лорковић са сваким не само разговарао те им је свакако саопштио неко важно наређење и упуте. Приликом хапшења Тихе Јовановића овај се томе толико супротставио и усташе су га одмах на лицу мјеста убиле. Док је он лежао мртав на улици – јурнуле су убице према пренераженој жени Тихиној, која је била очевидац злочина, одвели је у башчу и одреда сви силовали. Приликом хапшења Срба усташе су им савјетовале да понесу са собом новац и ствари, јер ће им то требати, а онда су им све то при спровођењу опљачкали. Једновремено са хапшењем у Травнику услиједила су хапшења по селима травничког среза. Тако је таборник из Турбета Епет Јозо наредио да се сви Срби са подучја Турбета стари од 15 до 60 година јаве у табор и сви су били затворени, а неке су саме усташе похватале. Тридесетог јула почињу масовна убиства Срба на овом терену. Прве партије одвођене су ноћу на Смреке и стријељане. Ове жртве биле су везане жицом по двоје заједно. На овом мјесту гдје су вршена стријељања били су ископани ровови, које је ископала раније бивша Југословенска војска и убијене жртве, пар по пар падале. Убијања су се понављала неколико

ноћи, а касније су усташе са задовољством причале: како се обезглављена тијела трзају и бацају, да се одсјечене главе врте, а прсти на одсјеченим рукама још неко вријеме мичу, како су оне – који су послје стријељања показивали знаке живота дотукли крапом по глави итд. Ова убиства су вршена најчешће ноћу. Међутим нису сви похапшени убијани на Смрекама. Један дио похапшених Срба упућен је преко Загреба за логор Госпић и тамо су сви нашли смрт. На Смрекама је поубијано преко 155 људи из Травника, затим села Поља, села М.Н.О. Ћосићи, Турбета, Пироте, Мудрика и Витовља. За логор у Госпић одведено је и зна се да су тамо завршили своје животе преко 160 лица. Одговорност за ова масовна злочинства пада на усташки стожер са стожерником Довганом на челу, логорником Зецом и турбетским таборником Епетом. Послје масовног убијања и одвођења у Госпић преостали у животу дио српског становништва био је преплашен и тренутно беспомоћан. То је била згодна прилика за травничке усташе да утичу на српско становништво да прелази на католичку вјеру. Велики жупан Никола Тусун био је необично активан у том послу. По његовој наредби похапшено је око 180 људи, жена и дјеце, из села Голеша, Турбета и других и усташе су их све затворили у усташки дом у Турбету. У усташком дому ови хапшеници су злостављани и тучени и под тим притиском су пристали да пређу на католичку вјеру. Прекрштавање је водио тадашњи жупник Анте Дујмушић. С овим се је престало са масовним злостављањем Срба на овом подручју.

Срез Вишез

Још за вријеме бивше Југославије постојао је у Крушчици концентрациони логор за политичке кривце, а који је за бивше Н.Д.Х. послужио за исте сврхе – само овога пута су у њега одвођени Срби и Јевреји. Довођени су у камионима и грађани и људи са села и колико се могло по ношњи препознати те жртве су биле из околине Зенице, Травника, Сарајева, Вишеграда и Фоче. Заповједник логора био је Геслер Јозо, стар 36 год. из Загреба, усташки заставник–емигрант а уз њега је било око 12 усташа, које су чувале логор и нико од околних сељака се није смио приближити логору – нити ма

шта заточеницима дати. Колико је лица прошло кроз логор Крушчицу – тешко је знати. Људи су довожени камионима, а група по група је ноћу убијана и закопавана у Крушчици у већ ископане јаме. Често пута су усташе саме исценирале побуну заточеника, а онда као подивљали вршили су масовна убијања. У томе су понекад учествовале и усташе из Травника и из Витеза и тако је једном приликом поубијано 54 човјека. Према прикупљеним подацима у логору Крушчици настрадао је преко 700 Јевреја из Сарајева, који су одведени у Крушчицу у двије партије – у првој је одведено 388 људи, жена и дјеце, а у другој 331 лице. Остали број жртава Срба је непознат.

Срез Јајце

Масовни покољи и одвођење Срба у логор Госпић отпочели су послје бављења у Јајцу Виктора Гутића, који је отворено и јавно позивао своје усташке присталице да хапсе и убијају Србе. Послје овога, концем јула и почетком августа, усташе из Јајца су отпочеле масовна хапшења Срба и Јевреја те су их отпремили у три транспорта у логор Госпић, одакле се нико жив није повратио. Међу овим жртвама било је грађана из самог Јајца и сељака из разних села среза јајачког – као из М.Н.О. Бравница, Шипово, Волари и других и у свему је у логор Госпић одведено 800 лица. Када су вршена ова масовна хапшења логорник у Јајцу је био Звонко Коренички, а замјеник Захид Мензилчић, а хапшења су вршиле домаће усташе и полицајци. Услијед усташког терора и убијања не само у овоме срезу него и у цијелој Крајини народ се дигао на устанак, а незаштићени и немоћни – жене, дјеца и старци су се склањали по шумама или иначе у скровитија мјеста у близини својих кућа, а неки су остали и у селима. Од прилике средином августа долази у Јајце усташка бојна Херенчића из Херцеговине са задатком да угушује устанак и „чисти терен”. Тих дана у Јајце је дошла са истим задатком и 9. Шимићева пуковнија, чије је сједиште било у Травнику, а у Јајцу је био командант бојне Ратај. Са домаћим усташама ове јединице су пролазиле кроз села и починиле ужасна злочиња и злочине над мирним неборачким становништвом тих села. Тако су у селу Подобзиру запалили све куће и у њима су изгориле све жене и људи. Нико није могао избјећи ову ужасну

смрт, јер су усташе около куће поставили митраљез, па кад би неко и покушао бјекство – био би убијен. На исти начин је настрадало 10 30 становника села Љуша, 30 из села Прибелци, 18 у селу Ђукићи. У селу Радосоје усташе су похватале из разних села Јања 140 људи, жена и дјеце – жене и дјевојке су силовали, а затим све заједно у једној штали запалили. Много народа усташе су на превару похватале и поубијале. Тако је усташа Јусуф Муртић (бивши жандар) позвао народ да се враћа кућама, да им се неће ништа догодити. Људи су – као свом домаћем човјеку повјеровали, вратили се, усташе су их затвориле све у једну зграду, све поубијали и зграду запалили. Овом приликом је изгорило 73 лица из села Кичилова брда и Бабина–Дола. Иста је судбина задесила жене и дјецу из села М.Н.О. Миле, који су запаљени у кућама, а мушкарце су усташе одвели у Јајце – држали их затворене и након пар дана одвели у Подмиличје, гдје су били заклани са многобројним другим затвореницима. Из села М.Н.О. Миле настрадало је 70 људи, жена и дјеце, а из Каменице 21 лице. Чим је дошла Херенчића бојна у Јајце, одмах првих дана отпочели су са масовним хапшењем у граду и селима Винац, и другима и похапшене људе смјестили у јеврејски темпл, православну цркву и Привредну банку. Ноћу 14–15. септембра ове усташе су извеле групу од 156 ухапшених из темпла и цркве и на Подмилачју код моста све поклали и закопали у јаме. Херенчића усташе су те ноћи довели једну групу Срба – 50 на броју у бивши соколски дом – сада Дом културе и ту их у подруму све поклали, а затим их побацали у ријеку Пливу. Кад је око 27. августа наишла и прошла усташка војска преко села које припадају М.Н.О. Брђани, Мујђићи, Шипово и других, иза себе су остављали пустош. То је била Херенчића бојна и домаће усташе. Из села Д. Мујђићи ове усташе су одвеле 52 лица у усташки табор у Шипово тамо све поубијали, а жене и дјецу су у самом селу Доњи Мујђићи затворили у једну шталу, запалиле је и усташе су чувале стражу све док није и последије дијете изгорело. Када су надирале усташе народ се разбјежао по шумама или се склањао негдје у близини кућа да сачува бар голи живот, али су усташе успјеле за кратко вријеме да похватају доста свијета и све поубијају. Нарочито жене и дјеца нису могли да се подаље сакрију и склонили су се у близини својих кућа у кукурузима, пећинама и другим склоништима. У селу Грбавица усташе су поубијале 75 лица, у селу Кнежевићима 120, у селу Грета 170 људи, жена и дјеце

су запалили у кошари једног млина и сви су изгорили. У селима Чуклићи, Миочићи и Надпољу заклано је преко 130 лица од којих је највише било стараца и ситне дјеце. Усташе су малу дјецу клали и на нож набадали, а дјецу у наручју мајки су боли ножевима и тако их убијали. Тако је у селу Стројицама и Волари настрадало преко 200 жена и дјеце. Како су усташе у своме надирању пролазили кроз села М.Н.О. Шипово и Бравница успјели су за кратко вријеме да похватају доста свијета и све су их најпре сакупили и затворили у школу и шумарску управу, а затим одвели у баре код Шипова и све поклали. Из Брђа је у Барама заклано 100 људи, а иначе у свему је у Барама настрадало преко 600 лица. Кад је 27. августа ослобођено Шипово нађена су 72 човјека затворена гола, које су усташе хтјеле поубијати, али у брзини нису стигли. Када су Херенчића усташе дошле у села Бравнице, по кућама су покупили 63 лица, одвели их у оближњу шумицу у један поток, све поубијали из пушака и искасапили ножевима. Након покоља усташе су опљачкали цијело село и попалили.

Оваквих примјера има много и сви доказују звјерства и тежњу за уништењем српског становништва. У овим акцијама „чишћења” у августу–септембру мјесецу од усташа је у овом срезу настрадало 1.500 до 2.000 неборачког становништва не рачунајући ту оних 700–800 који су настрадали у логору Госпић.

Срез Бугојно

У мају мјесецу формиран је у Бугојну усташки стожер у који су ушли: стожерник Јуришић Никола, логорник Дујмовић Фрањо, чланови логора: Др Баришић Јосип и Барбан Винко, шеф полиције Иво Чаничић и котарски предстојник Бранко Куштро. Одмах је формирана и усташка милиција – која је одиграла главну улогу у покољу Срба. У милицију су ушли већ од раније припадници усташког покрета Јуришић Ивица зв. „Цар”. Миливој Челик, Августин Перковић и многи други. Чим је формирана милиција одмах је отпочело масовно хапшење, интернирање, присилно иселјавање, пљачкање и убијање српског становништва како у граду Бугојну, тако и у његовој околини. У времену од 15. јуна до мјесеца септембра 1941. год. усташе и усташка милиција ноћу масовно одводе људе у камионима у оближње село Грачаницу и на

мјесто зв. Занесеновићи, у мјесто зв. Кожварице и Громиле и на тим мјестима их убијају на разне начине – из пушака, револвера, поједине кољу, а неке живе у јаму бацају. Тако су концем јуна мјесеца упале усташе у села Чипуљић, Караце и Султановићи, сабрали су око 70 најчеститијих домаћина Срба све их довели у Бугојно и затворили у зграду основне школе у Бугојну. Ту су их држали два до три дана и треће ноћи упале су до зуба наоружане усташе у основну школу, све затворенике натоварили на камионе и отјерали у Грачаницу – гдје су их затворили у подрум Лучић. Те ноћи су жртве темелјито опљачкане, свезане жицом и конопцима и одведене на мјесто звано Занесеновићи – гдје се налази огромна природна јама поред пута Бугојно–Гор. Вакуф. У близини ријеке Врбас усташе су убијале жртве над том провалијом, која је касније прозвата по највећем крвнику Бранку Куштри „Куштрина јама”. Усташки крвници су убијали на разне начине, а неке и живе бацали у јаму. Тане Вуковић пок. Нике успео је бјекством да се спасе скочивши у ријеку Врбас и он је једини живи свједок овог масовног злочина. Пошто се из јаме чуло запомагање – јер су усташе неке жртве живе бацали, усташе су бациле у јаму бомбе и на крају посули гашеним кречом. Слиједећег дана из овога покоља у јутро враћали су се у луксузном ауту Бранко Куштро и Јуришић Анте, а у камиону су се налазили остали усташки крвници. На исти начин и у истој јами настрадали су сви Јевреји из Бугојна, а тих дана на истом мјесту побијено је доста жртва из села Копчић, Црниче, Главице–Вилеши, Зијамет и око 50 Срба из Бугојна.

Ивица Јуришић зв. Цар убијао је жртве искључиво једним тешким чекићем, који је увијек са собом носио. Бранко Куштро – када је убио 99 Срба сам се хвалио: „Још једног – паћу одликовање добити”. Рачуна се да је у „Куштриној јами” нашло смрт близу 500 лица. Овим масовним убијањима је претходио позив – објављени проглас – да се морају јавити сви Срби од 16 – 60 година старости усташким властима, у противном биће кажњени смрћу. Неки су се сами јавили – а већина Срба је похватана и касније на разне начине ликвидирана.

Тих дана прикупљене су све српске породице у самом Бугојну и најближој околини, у свему око 500 лица и транспортване у Пожегу, а одатле у Србију.

У Доњем Вакуфу који припада бугојанском срезу био је основан усташки табор, а таборник је био Трто Касим који је

са Барабан Винком старјешином милиције у Доњем Вакуфу и осталим својим сарадницима одиграо главну улогу у ликвидирању Срба у Доњем Вакуфу и селима Чекајићи, Прусац, Ново Село, Кутања, Оборци – из којег је настрадало преко 200 лица, од којих су неки када су сабрани у Доњем Вакуфу одведени у Бугојно, а одатле у логор Госпић, а неки на другим већ споменутим мјестима ликвидирани. Поред ових одвођења у Доњем Вакуфу и околини усташе су многе убијали на лицу мјеста по селима. Тако је у вријеме покоља у селу Кутања убијено око 50 жена, дјеце и људи.

До јуна мјесеца у Купресу и околним селима није било неких значајнијих догађаја. Почетком јуна долази у Купрес котарски предстојник из Бугојна Бранко Куштро, а тих дана долази и Рафаел Бобан са једном групом усташа Херцеговаца, који су сви дошли у цивилу – наоружани. Са Бобаном су у штабу били Марко Михаљевић, Рајић Марко сва тројица емигранти, затим Бранко Куштро и Јуришић из Бугојна. Ове херцеговачке усташе дошле су у четири камиона и њиховим доласком отпочињу масовна убиства Срба, којима је руководио Бобанов штаб. Сви Срби овога краја морали су да се јаве усташким властима на позив и велики број је убијен или у јаме бачен. Познато је то да је тада усташама расписана награда – да ће сваки усташа за сваку српску главу добити 100 динара. Кад је почео покољ велика група већ сакупљених Срба је пребачена камионима на мјесто звано Борово Поље. Све су жртве биле конопцима и жицом везане. Један једини човек је успео да се бјекством спасе из ове групе раније одријешивши се у камиону. То је Тодор Никић из Вуковског који је био очевидац овога грозног масовног покоља.

На мјесту Борово Поље налазе се природне пећине и ту су довођене жртве на разне начине звјерски поубијане и побацане у пећину. Жртве су биле из самог Купреса, затим села Малована, Равног, Рилића и Вуковског, а са овом групом је из самог Вуковског у ову јаму бачено преко 150 Срба.

Из села Благаја купрешке усташе су покупиле око 50 Срба, одвели их на мјесто звано Корита, поубијали из митраљеца, побацали у јаму, а за њима бацили бомбе и камење. У овим покољима за кратко вријеме страдало је из Купреса и околних села око 500 лица, а ови крајеви су много више настрадали 1942. године доласком злогласне Црне легије.

Кад је букнуо устанак у гламочком срезу Бобанове – херцеговачке усташе су отишле у тај крај да угуше устанак и тамо извршили покољ над становништвом гламочких села.

Срез Ливно

Дан почетка покоља у ливањском срезу може се означити 28. јули. Покољ Срба је био спреман и организован плански, а то се види из тога што је хапшење, стријељање и бацање у јаме вршено једновремено. Главни фактори у покољу били су Драган Урумовић бивши адвокат, организатор, представник усташке мисли и члан усташког логора, затим усташе емигранти Грабовач Мартин, Перковић Бикан, Водопија Јаков, Гранић Мартин, Водопија Мате, Кајић звани „Самсер” и други, а уз помоћ многих домаћих усташа и изрода по селима – који су одмах ступили у контакт са куририма послатим од усташког логора и одпочели по свим селима скоро у исто вријеме прогоне. Треба нарочито истаћи да је жупник цркве Свих светих у Ливну фратар Срећко Перић благословио ове покоље и крваву работу припремљену од усташког логора. Он је са проповједанице самостана Св. Петра и Павла у Горици крај Ливна говорио: „Браћо Хрвати, идите и кољите Србе све од реда. Најпре закољите моју сестру, која је удага за Србина – а онда све Србе. Кад тај посао завршите дођите мени у цркву – гдје ћу вас исповиједити и причестити, па ће вам онда сви гријеси бити опроштени”. Хапшења и покољи су отпочели најпре у мањим групама прикривено и ноћу, касније у сред дана. Још у јуну мјесецу и цијели месец јули било је хапшења у мањим групама људи Срба из Ливна и села и одвођења под изговором да ће их се раселити у Србију, а у ствари су били поубијани у шуми Копривници – која се налази на путу између Купреса и Бугојна, или у село Пролог одведени, убијени и бачени у јаме. На дан 28. јула усташе су позатварале све преостале Србе мушкарце из Ливна и многих села: Подгреде, Жабљака, Застања и других. Сви су били затворени у среско начелство и у основну школу у Ливну, гдје су били довођени тих дана и сељаци из Вел. Губера, Голињева, Прилуке, Главице итд. Истодобно су усташе довеле у Ливно око 300 Срба мушкараца из Врлике, срез Сињски и затворили их у основну школу. Све ове затворенике Србе усташе су почам од 28. јула ноћу по партијама

одводили у камионима везане у село Пролог и тамо их убијали и клали. У Прологу су жртве бацане у јаме, које су од раније биле ископане и требале су да послуже за складиште угља који се тамо копа. Одвођење и убијање у селу Пролог трајало је 8 дана. Тих дана се говорило да ће у Ливно доћи талијанска војска. Тада су усташе у великој журби преостале жртве поубијали у самој основној школи, а љешеве закопавали у ђубришта или су дизали подове у школи па их тамо трпали. У овом првом покољу убијено је преко 1.000 Срба, а у Ливну није остало ни једно мушко дијете старије од 16 година.

Двадесет првог августа логорник Лиовић је позвао све српске породице у Ливно да се скупе у основну школу јер да ће бити исељење у Србију – гдје се већ налазе њихови мушки чланови и у ту сврху су им дате и пропуснице – да би их се што боље заварало. У позиву је било наглашено да понесу са собом новац и драгоцености. То су биле породице већ побитих Срба. Истога дана све ове жене и дјеца који су били сакупљени тога дана у основној школи су камионима одвежени у шуму Копривницу, опљачкани, скинути до гола, жене, дјевојке – па чак и недорасле дјевојчице силоване, те је тако силован 10-годишња Весна кћерка др Митровића. Иза овога усташе су почеле са мучењем и убијањем ових жена и дјеце. Лалић Ангела молила је и преклињала усташе да јој оставе бар дијете у животу, али су га усташе на њене очи заклале. Усташе су живим жртвама сјекли руке, вадили очи, резали дојке, малој дјечи главе, дојенчад бацали у ваздух и дочекивали на ножеве, носећим женама ножевима парали трбухе и тако су Бајило Добрили ножем распорили трбух и испао јој је плод од 5 мјесеци. Очевидац ових звјерстава је био шофер Дуран Исмет, који је тјерао камион са жртвама (сада се налази у Сарајеву) и који је повративши се у Ливно све испричао шта се догодило са женама и дјецом. Двадесет четвртог августа усташе су поново почеле сакупљати у Ливно остатак жена и дјеце у намјери да и њих поубијају, међутим је то осујетио долазак талијанске војске.

Из села Голињева у мјесецу јулу усташе су поубијале све српско становништво. Мушкарце њих 50 на броју одвели су у Ливно затворили у основну школу, а затим у Прологу све поубијали са осталим затвореницима основне школе. Жене и дјецу из Голињева усташе су одвеле у Ташчића Гај – који се налази у брду Камешници, и ту све побацали у једну дубоку јаму кроз коју протиче вода. Из ове јаме је касније вода изба-

цивала љешеве. Ова бацања у јаму вршена су ноћу. Послије неколико дана у исту јаму у Ташчића Гају бачено је преко 80 жртва доведених из села Присо среза Дувно. Када су поубијане све српске породице у селу Голињево – домаће усташе у Голињеву су између себе подијелили њихову земљу. У јулу мјесецу извршени су масовни покољи и у другим селима. У Доњим и Горњим Рујанима убијено је преко 500 Срба – читаве породице. Усташе су мушкарце поубијале пред Прологом а жене и дјецу из Доњих Рујана преко 220 на броју побацали у јаму 47 м дубоку звану Равни Долац. Жене и дјецу из Гор. Рујана усташе су побацале у двије јаме удаљене 5 км од села, а које се налазе на мјесту званом Развала. У селу Чапразлијама 28–29. јула домаће усташе су поубијале око 200 особа, а онда опљачкавши им куће исте попалили. У селу Челебићу усташе су 29. јула похватале све мушкарце и затворили их у основну школу. Ноћу у један сат усташе су повезале жицом ове људе, одвели их у шуму звану Лисковац, ту их тукли и злостављали, затим поубијали и бацили у јаму звану Бикуша. Вујановић Зека је раније скочио у јаму жив и спасио се зауставивши се на пећини – као неколицина људи који су сви из јаме касније изашли. Исти дан усташе су ноћу покупиле све жене и дјецу из Челебића и у основној школи у Челебићу све поклали – којом је приликом настрадало око 200 жена и дјеце. Затим су их усташе натовариле на кола, одвезли до раније ископаних јама за ту сврху и закопали. Из великог Губера у покољу је настрадало 123 лица, који су најпре затворени у основну школу у Ливну а одатле одведени у Пролог и поубијани. Масовна убијања вршена су истовремено и с намјером да се потпуно истријеби српско становништво овога краја. Када су усташе ноћу поубијале све чланове породице Арнаут у селу Прологу – дошле су ујутру да их закопају. Усташе су међу љешевима нашли живу 10-годишњу дјевојчицу Мару Арнаут наслоњену на мртво тијело своје мајке. Кад је Мара угледала усташе рекла им је наивно: „Чико, ја сам жива – немојте ме убити”. Усташе су и ово недужно дијете убили и закопали са осталим љешевима.

Концем августа мјесеца у вријеме кад је дошла талијанска војска у Ливно обустављено је масовно убијање Срба. Рачуна се да је у ливањском срезу настрадало у свему што из ливањског среза што из других срезова, око 5.000 душа.

Срез Дувно

У првим данима НДХ главни фактор у оснивању усташке власти у Дувну је био фратар Мијо Ђујић, који је учествовао у оснивању народног вијећа и ако сам није био члан истога. Код њега су се сакупљале најистакнутије усташе и Фра Мијо као „ауторитет“ сугерирао је политику – коју треба да воде према српском становништву. Око 18. априла 1941. год. долази у Дувно Др Драган Урумовић, који је у то вријеме био постављен за повјереника срезова Ливно, Дувно и Гламоч. Тада је за логорника постављен Јозо Брстило, за његовог помоћника Винко Гргић, секретар логора је био Таде Лерота, таборник Бајро Тановић, а његов замјеник Салко Козарић. Одмах по оснивању усташког логора усташе су почеле са хапшењем Срба из села и града Дувна, неке пустили након 2 до 3 дана, остале задржали до 14. јуна 1941. год. и тада 10 одвели везане у Копривницу одакле се ни један није вратио. Са овим одвођењем је углавном отпочео терор усташа над српским становништвом, а ових 10 жртва били су најистакнутији људи у Дувну. Послије овога злочина усташе су наставиле са хапшењем Срба. У затвору су их тукли и злостављали на разне начине и 27. јуна ноћу у 10 сати њих 15 повезали ланцима и одвели камионима у пратњи наоружаних усташа у правцу Брисника претходно одузевши од њих сав новац, прстење и друге вриједности, и тамо их поубијали. У овоме су учествовале усташе: Винко Гргић, Таде Лерота, Шкаро Мијо, Бајро Тановић, Јоско Јурчевић, Мићо Томас и други. Између Цебаре и Доњег Бришника зауставио се је камион и усташе су повеле жртве у шуму звану Лисичарка. Стево Зелен звани Стипица пок. Јове из Цебаре је једини преживјели и живи свједок овога злочина. Он није био уопште рањен приликом убијања. Када су усташе убијене жртве бацили у јаму поминути Зелен се након седам метара падања зауставио на једну пећину и тако се задржао да не падне у понор. Касније – када су се усташе повукле са мјеста злочина, Зелен је успио да се извуче из јаме и побјегне у шуму. Када су усташе завршиле са убијањем ове групе људи – усташа Винко Гргић је над самом јамом Лисичарком окупио све усташе око себе, прочитао им усташку заклетву, коју су сви присутни понављали за њим и тако су над убијеним жртвама положили исту.

Концем јула мјесеца 1941. год дошао је у Дувно усташки емигрант Рафаел Бобан, који је наредио Бариши Жилићу, та-

кођер усташком емигранту да се изврши покољ Срба у дувањском срезу. Одмах послје тога услиједило је хапшење, а дан касније сви похапшени су потрпани у камионе и одведени према Мокроногама, гдје су такођер покупљени сви сељаци мушкарци ухапшени и кренули преко Паклине према јами званој Каурска јама. Дошавши на мјесто злочина усташе су вадиле из камиона једног по једног, доводили до јаме, пуцали им у потиљак и побацали тако све жртве у јаму. Овом приликом је страдало 20 лица, а у овој групи је настрадала и Невенка Морнарић, Хрватица. Кад су дошле усташе да хапсе њеног мужа Шпиру – који је био Србин, она је пошла с њим заједно до јаме. Кад је Шпиро Морнарић био бачен у јаму Невенка је узвикнула усташким крвницима „неће за дуго” и скочила је и сама за мужем у јаму. Овај ужасни злочин извршавао је Бариша Жилић, усташки поручник, Нико Ивић, усташки поручник и Пилип Мадунић зв. Пиле. Из ове јаме успјела су тројица да се извуку рањени. То су били: Милош Симић пок. Раде који сада живи у селу крај Дувна у Мокроногама, Никола Симић – који је погинуо као борац НОВ-а и Саво Симић, који као демобилисан борац живи у Земуну.

Тридесет првог јула 1941. год. по налогу усташког логора у Дувну били су похватани сви мушкарци села Цебаре и на вече истога дана одведени до јаме Слипице код Горњег Бришника, ту су сви поубијани и бачени у јаму. Првог августа поново су дошле усташе у село Цебаре. Бришник и околна села, сакупили све жене и дјецу, све одвели до јаме Слипице, која се налази у брду више самог села и све поубијали на најзвјерскији начин и уморили сјекирама, ножевима, тољагама и без иједног пушчаног метка. У ова два дана из села Цебаре настрадало је 130 душа, а са убијањем је руководио Прањић Маријан, усташа из Бришника. Послије овога злочина село Цебаре је остало потпуно пусто. Поубијано је 17 породица Зелена и 7 породица Витезовића, а куће су остале потпуно пуне. Међу жртвама било је дјеце од 40 дана, 2 мјесеца и ови усташки крвници нису ни њих поштједели. Из овога покоља није се нико спасао. По налогу Рафаела Бобана приступиле су усташе села Присоје, засеока Врело, Бошњаци да хапсе Србе уочи Илин-дана тј. 1. августа. Усташе су под вођством Чаварушић Пере усташког емигранта из Присоја ишли по кућама и хватали Србе и одводили до једне куће у Карлову Хану. Око 15 Срба из засеока Бошњаци било је ту исту ноћ одведено до јаме Голубињарке. Усташе су их живе бацале у

јаму, али како јама није била дубока, то су многи остали живи. Видјевши усташе након пар дана да чобанчад баца у јаму храну – дошли су до јаме и све преостале у животу постријели. Они Срби, који су били сакупљени у Карлову Хану били су одведени у село Голињево које се налази у ливањском срезу, други дан су одатле одведени до планине Камешнице до јаме Ташчићев Гај. Ту су их усташе из дувањског и ливањског среза уморили сјекирама а неке и живе побацали у јаму. У овом злочину страдало је преко 80 жртава, које су биле на најзвјерскији начин ликвидирани. Главни злочинци који су учествовали у овоме звијерском убијању били су Чаварушић Перо, Перковић Јозо, Одак Јаков, финанси и жандари из Присоја познати крвник из села Голињева – ливањски срез Водопија, усташки сатник. У тој истој јами Ташчићев Гај, два дана прије овога злочина, било је ликвидирано преко 200 Срба из села Голињева ливањског среза. Усташе су жртве клали, живе бацали, док су неки сами поскакали у јаму. Као највећи крвник у овоме злочину у Ташчића Гају, истицао се сатник Водопија. Он је стајао код саме јаме и свакога кога би довели до јаме ударао је сјекиром по глави. Кад је Водопија побацао у јаму 4 сина, 4 невјесте и 6 унучади старице Руже Асић из села Присоја доведена је старица задња до јаме. Водопија је дао старици цигарету да запали и упитао је: „Стара били се ти хтјела вратити кући?” На одговор старице да би се хтјела вратити – Водопија је ударио сјекиром по глави и тако је и она пала задња као најстарији члан ове породице.

Усташе у Дувну бацањем у јаме успјеле су да ликвидирају готово већину мушкараца Срба и један огроман број жена, дјеце и старца. Преостало православно становништво почело је и у овом срезу да бјежи у шуме. Због тога што се је почео нагло ширити и устанак у Гламочу, усташе су обуставиле даљње масовно ликвидирање становништва, јер је већина усташа кренула према Гламочу да угуши устанак. Усташки логор видјевши да не може поубијати све Србе на сугестије католичког клера присиљава православце на прелажење на католичку вјеру. Свештенство и усташе отворено говоре становништву да ће их једино покрштавање спасити од прогона. Покрштавање врши фратар Мијо Чујић, док притисак на народ прави усташки злочинац Фрањо Радош, који пријетећи са убиствима – ко не пређе на католичку вјеру – хода по селима и продаје српском становништву крунице и молитвенике.

Срез Гламоч

Концем јула мјесеца дошао је у Гламоч Јуришић сто-
жерник из Бугојна, а с њим је дошао Владо Кајић зв. Самсер
и Перајица, обојица из Ливна и још много усташа из Бугојна,
Ливна, Купреса и других мјеста – а с њима су били и Рафаел
Бобан и неки Томић емигрант са много домаћих усташа из
самог Гламоча – Келавом Марком, Врцеља Стипом, Медоје
Зельковићем, браћом Јукановићима, затим Радаслићима,
Мемком и Булага Ђуг, Махмут Шањета и многи други. Од-
мах су ступили у контакт са усташким логорником у Гламочу
Павом Баковићем, затим чланом усташког логора Драгути-
ном Мијатовићем, бившим судијом и многим другим. Ове ус-
таше су са великим бројем гламочких усташа пошли у прав-
цу села. По гламочким селима су похватили, довели и при-
творили око 200 Срба, а у самом мјесту Гламочу су похапсили
20 Срба. Одмах сутрадан усташе су извеле из затвора у Гла-
мочу 100 сељака – одвели на Корићину, која се налази на путу
за Ливно – гдје су их поубијали и побацали у јаму дубоку 80
метара, која се налази у близини путарске куће. Из ове јаме
нико се није спасао. У октобру мјесецу 1941. године неки су
људи покушали да силазе у јаму и видјели су тјелеса настра-
далих жртава. Ово убијање и одвођење десило се баш на дан
кад је у гламочкој околини букнуо устанак 27–28. јула. Ус-
таше су оних преосталих 100 Срба затворили у болницу у
Гламочу која се налази изван града на једној узвишици. Тако
је болница била приступачна устаницима и они су све затво-
ренике из болнице ослободили и од њих није нико настрадао.
Кад су дошле ливањске бугојанске усташе послје бацања
људи у јаму Корићину одмах су зашли по селима и отпочели
са покољем. Попалили су села Подградину, Врбу и друга, на
кога год су наишли у тим селима убили су га. Овом приликом
у овоме покољу по селима гламочког среза заклано је и уби-
јено преко 500 лица. Овај покољ по селима настављао се не-
колико дана и на сам Илин-дан. Усташе су цијеле фамилије,
од најстаријег до најмлађег члана убијали – ко им је год до-
шао до руке – тако, да се спасао ријетко ко бјекством или
сакривши се у жито. Из фамилије Пере Пуркића из села
Ђирићи усташе су поклале 16 чељади. У селу Радине усташе
су поубијале преко 80 душа. Дјецу су понајвише клали, а тру-
дне жене парали ножевима. Тако су усташе Јованку Белен-
заду, пок. Млађена распорили и од тога је подлегла, а Стану

Белензаду пок. Милоша су на кућном прагу заклали и одсје-кли јој главу. Другога августа усташе су купиле људе из села Халацићи, Хозићи, Балишићи, Ковачевци, Радаслије и из самог града Гламоча – у свему око 150 људи, које су довели у Гламоч и исте ноћи одводили групу по групу на Бусију код Гламоча, гдје су све поубијали и поклали и закопали у јаме – које су раније биле ископане. Сва ова убијања и клања била су праћена пљачком новца и свега што представља ма какву вриједност. Тако су усташе ову групу људи коју су поубијали ноћу на мјесту зв. Бусија, најприје у школи опљачкали и оду-зели им новац и све остало што су имали уз се. Затворенике су у школи држали до 10 сати на вече, тукли их и злостављали на разне начине, затим их све повезали жицом и десеторицу по десеторицу одводили на Бусију и убијали. Успут су усташе тако тукли жртве – да је од тих удараца умро Драго Ристић пок. Пере из Ковачевца, који је био успио да побјегне са стри-јељења на Бусији, али је дан-два иза тога умро. Међу пре-живјелима са убијања у Бусији је Павле Смиљанић, сада чиновник Среског Нар. одбора Гламоч. Кад су усташе жртве убијале и клале на Бусији, псовали су и вријеђали на најпо-грднији начин. Преживјели Павлица Смиљанић није могао у помрчини препознати лица кољача, али је чуо њихове разго-воре. Један од ових кољача се том приликом жалио другоме – кога је ословљавао именом Бобан – да је неки други усташа више људи стријељао него он. Бобан им је одговорио да подијеле тј. да једнога убије један – другога други и тако ће им доћи по пола. На те ријечи је први кољач одговорио уз псовку: „Не могу ове вечери крви да им се напијем”. Усташе су у покољу доводиле жене са села у Гламоч, силовали их и држали неколико дана, а онда и њих поубијали и закопали у Бусији. То су доживела Јованка Марковић, Стана Ристић, Јелка Стоисављевић и многе друге.

Одвођење људи из села, клање и бацање у јаму трајало је скоро цијели мјесец август. Тако су концем мјесеца августа четворицу браће Гаврића – Луку, Манојла, Петра и Гаврана из села Опачића, довели у Гламоч и код клаонице сву четвор-ицу заклали. По причању очевидаца у клању је поред тројице непознатих усташа учествовао и Жељко Зељковић и ове усташе су браћу Гавриће држећи их за косе преклали – наре-дивши им претходно да легну, а затим је поменути Зељковић повраћао. По причању људи кољач Зељковић је поубијао и поклао преко 150 људи, жена и дјецe. У овоме покољу и у гла-

мочком срезу било је што убијених, закланих, запаљених и у јаме бачених 800 – 900 људи, жена и дјеце. Значајно је напоменути да је с времена на вријеме приликом ових покоља долазио у Гламоч Урумовић Драган, логорник из Ливна и давао директиве и инструкције о убијању Срба, а и сам у томе учествовао.

У мјесецу септембру су отпочели напади НОВ-а на Гламоч. Тада је усташама дошла помоћ из Херцеговине – око 600 усташа, које је предводио усташа Мијат Томић емигрант. У мјесецу септембру није било неких већих убијања изузев у селу Хасићима гдје су усташе покупиле око 20 старца и жена и стријељали их у сред Гламоча на пијаци – пред гостионом Нике Мостарца. Ова стријељања су извршиле домаће усташе са усташким официром Јожом емигрантом, Мијатовићем и другима. Херцеговци су се мало задржали на територији гламочког среза и повлаче се у правцу Коричане. Одмах иза њих долази из правца Милиништа око 2.000 усташа, чији су команданти били усташе емигранти и то је била Црна легија, која се на терену гламочког среза задржала свега три дана. Имали су намјеру да се пребаце у Ливно, али им је то онемогућила талијанска војска, те су се повукли у правцу Бања Луке. Њихов пролазак кроз села гламочког среза био је обиљежен убиствима, пљачком и палежом. Тако су из села Подгрета, Красинац и Дебељак поубијали преко 80 душа. Кад су запалили село Дебељак – не нашавши ту никога отишли су у Ливаде зв. Лашковица, гдје је народ избјегао – покупили преко 80 људи, жена и ситне дјеце, половицу отјерали у село Подграда, затворили у кућу Нике Никића и са врата куће све поубијали, а затим побацали бомбе. Преосталих 40 жртава усташе су у непосредној близини окупили и збили под једну крушку и све онако у томили поубијали из митраљеца. Из куће се троје спасило – двоје од њих је настрадало 1944. г. од Нијемаца, а једна од њих која је и сада жива је Јованка Чвокић пок. Спасоја.

Факсимил посљедње стране оригинала

- 22 -

U mjesecu septembru su odrobili napadi NOV-a na Glamoč. Tada je ustašama došla pomoć iz Hercegovine - oko 600 ustaša, koje je predvodio ustaša Mijat Tomić emigrant. U mjesecu septembru nije bilo nekih većih ubijanja izuzev u selu Hasićima gdje su ustaše pokupile oko 20 staraca i žena i strijeljali ih u sred Glamoča na pijaci - pred gostionom Nike Mostaraca. Ova strijeljanja su izvršile domaće ustaše sa ustaškim oficirom Jožom emigrantom, Mijatovića i drugima. Hercegovci su se male zadržali na teritoriji glamočkog sreza i povlače se u pravcu Korčinje. Odmah iz njih dolazi iz pravca Mliništa oko 2.000 ustaša, čiji su komandanti bili ustaše emigranti i to je bila oras legija, koja se na terenu glamočkog sreza zadržala svega tri dana. Inali su namjeru da se prebace u Livno, ali im je to onemogućila talijanska vojska. Oni su se povukli u pravcu Banja Luke. Njihov prolazak kroz sela glamočkog sreza bio je obilježen ubistvima, pljačkom i paljenjem. Tako su iz sela Podgrada, Kresinac i Debeljak poubijali preko 80 duša. Kad su zapalili selo Debeljak - ne naživši tu nikoga otišli su u Livno zv. Laškovic, gdje je narod izbegao - pokupili preko 80 ljudi, žena i sitne djeca, polovicu otjerali u selo Podgrada, zatvorili u kuću Nike Nikića i sa vataš kuće sve poubijali, a zatim pobacali bombe. Preostalih 40 žrtava ustaše su u neposrednoj blizini okupili i zbili pod jednu krušku i sve onako u gomili poubijali iz mitraljeza, iz kuće se troje spaglo - dvoje od njih je nastradalo 1944. g. od Nijemaca, a jedina od njih koja je i sada živa je Jovanka Cveković pok. Spasoja.

Handwritten text, mostly illegible due to fading and bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text or a signature located to the right of the central stamp.

БАЊАЛУЧКИ ОКРУГ

Бања Лука

У месецу мају обилази Гугић срезове у Округу бањалучком. Иза његове посјете настају масовни покољи. У Бањој Луци и свим срезовима прво се хапсе и протјерују свештеници, а затим, од мјесеца јуна, почињу хапшења и убијања. Прво се убијају мање групе људи, а кад су се усташе окупирале и научиле овом занату, настаје масовно убијање и клање. Упоредо са овим убијањем, хапсе се у Бања Луци Срби и једни протјерују у Србију, кроз логоре, а једни се шаљу у логоре, гдје се у масама убијају. Иза првог говора, некако у мјесецу јулу, убијено је око 500 људи, што грађана, што тежака и то само у граду Бања Луци. Како је град био иселин и готово у њему није било више Срба, то је акција чишћења прешла на оближња села.

Први масовни покољ десио се у Дракулићу, које је насељено готово самим Србима, а лежи у непосредној близини фрањевачког манастира Петрићевац. Покољ у овом селу организује и изводи фратар тога манастира Филиповић - Мајсторовић. Са организованом бандом усташа упада у село, скупља све Србе на једно мјесто, и да охрабри усташе, узима у руке дијете Ђуре Гламоча, старо тек 6 мјесеци, и након одржаног говора, узима нож и пред свима сељанима коље дијете. Након тога настаје права касапница. Након тога одлази у школу, изводи из школе сву српску дјецу и коље их редом. Преосталу дјецу купи по кућама, трпа их у једну шталу, и тако живу спаљује. Тога дана побијено је људи, жена и дијете преко 700.

Сутра дан, извршен је масовни покољ од исте банде усташа у селу Мотикама. У том покољу побијено је преко 500 људи, жена и дјеце. Затим настају покољи по свим селима.

У мјесецу јулу 1941. у селу Рамићи извршен је масовни покољ на звјерски начин, и том је згодом убијено на мучнички начин преко 100 Срба. У децембру исте године убијено је у Раковици 80-100 људи. У Агину селу сатјерале су усташе у шталу Шервеља Павла око 150 људи, и шталу запалили,

тако су сви живи спаљени. Почетком 1942. у мјесецу јануару, у Челинцу похватано је око 100 људи, извели су их на пругу жељезничку и митраљезом побили.

Приједор

Први масовни покољ у граду почиње 21. јула 1941. Тога дана хватају усташе Србе по граду и по оближњим селима. Дана 29. јула долази у Приједор Кваторникова гарда, под заповједништвом Дидара Вјекослава. Сутра дан копају се велике раке. Покољ почиње 31. јула и траје два дана. За та два дана побијено је преко 400 Срба. Сутра дан по овом покољу долазе у Приједор домобранске јединице, које продиру у села и сваки дан доводе из села везане људе. У граду се формира Пријеки суд, који по кратком поступку осуђује на смрт све те доведене сељаке, и одмах их стријељају. За кратко вријеме тај домобрански Пријеки суд убија преко 500 Срба.

Мимо овог довођења у град, и по селима се људи убијају, било појединачно било у већим групама. Тако је 3. августа у Миска Глави убијено преко 100 Срба, у септембру у Палачишту 150, у Љубији преко 200, у Петров Гају убијено је у јулу те године 300 Срба. Дана 27. јула побијено је на звјерски начин, након страшног мучења око 160 Срба.

Босанска Дубица

У мјесецу јулу почињу масовни покољи, а до тог дана вршена су појединачна убиства и затварања. Тога мјесеца хапсе усташе грађане, а и са села доводе овеће групе тежака. Могло је бити ухапшених преко 200 људи. Од тога броја половину ликвидирају, а половину шаљу у логоре, гдје их у масама убијају. Крајем августа 1941. долазе у Дубицу усташе из вана, обијају једну мануфактурну радњу, покупе све фесове из радње, метају фесове на главу, промјене имена и почну да хватају и кољу Србе, дозивајући се при томе муслиманским именима. Тога дана побили су у једном замаху 50 Срба.

Овећи покољ у овом крају извршиле су усташе у мјесецу јануару 1942. и то у Драгсенићу, у цркви. Овај покољ извр-

шиле су Лубурићеве усташе из Јасеновца. Дана 15. јануара похватали су усташе преко 200 људи, жена и дјеце, стјерали све то у цркву и све поклали. Мимо овог убиства, те Лубурићеве усташе побиле су по селу у кућама још 100 људи. Крајем 1941. побијено је у селу Демировци преко 100 људи, жена и дјеце. У мјесецу августу 1941. убијају усташе у селима Которово и Маглајац преко 600 људи.

Босанска Градишка

У граду није било овећих масовних убистава у години 1941., али је било доста појединачних хапшења и убијања. У овој години тријеби се Босанска Градишка од Срба са пребацавањем цијелог српског становништва из града у Србију. Тако у граду остаје веома мало Срба.

Овећи масовни покољ Срба у овом крају био је онај у Подградцима. У мјесецу септембру запалили су партизани пилану у Подградцима. Као освету за то паљење, купе усташе сво становништво – око 200 (људи) села Совјак и Јабланица и врше над њима звјерска мучења. На једном љешу пронађено је преко стотину рана. Ту су порили живе трудне жене, и вадиле дјецу из утробе.

Босански Нови

Масовни покољ у Б. Новом почиње око 27. јула. У то вријеме партизани разарају пругу на више мјеста. Разјарени усташе купе по граду и по селима у масама Србе, доводе их у Б. Нови и затварају у школу и клаоницу, у судски срески затвор. Кад је све то било пуно, тада настаје мучење затвореника. Сјекли су жртвама уши, носеве, вадиле језик и очи, дерали са живих људи кожу. Неки усташа муслиман – Мулалић имао је ту пасију, да је људима, још док су били живи, резао полни уд, и тако одсјечене удове скупљао је, (у) вреће и носио по граду. Дневно је убијано по 300 људи, а убијање је трајало око три недеље. У масовном покољу убијено је преко 5000 људи. Мимо овај масовни покољ убијали су људе, жене и дјецу по селима, и тај број пење се преко 2000.

Концем јула 1941. након извршених неколико појединачних убистава, дигне се народ у Босанској Костајници на усташе, и отјерају их у Хрватску Костајницу. Истога дана предвече навале усташе из Хрватске Костајнице и похватају све што су живо затекли у граду. Ухапшене преведу у Хрватску Костајницу и ту их звјерски поубијају. Уживали су у томе, да су живе људе закопавали. Том згодом побијено је преко 300 људи, жена и дјеце. Кратко вријеме иза овога покоља, довежен је један транспорт Срба, који је пошао из Добоја за Њемачку, а било их је око 680. Сви су они поклани у Хр. Костајници.

У Сводној се дигао народ на устанак око Илин-дана, и протјерао усташе из свог краја. Међутим су се усташе повратиле са великом силом. Народ је одбијегао у шуму, али су неке од ових усташа примамили, обећавајући им да им се неће ништа догодити. Чим су се њих око 200 повратили, усташе су их покупили и све поклали. У малој Новској Рујишкој побијено је у то вријеме око 50 Срба, а исти број је убијен и у Чађавици, а у Масловарима побијено је преко 180 људи, жена и дјеце. У Добрљину за један дан похватано је око 75 радника Срба, одведено на Уну, поклано и у Уну побацано. За пар дана убијено је око 200 људи из мјеста и оближњих села. У Девегацима убиле су усташе у једном дану 60 људи, које су домамили из шуме, гдје је народ побјегао од усташког зулума. У Великој Жуљевици кољу усташе у августу 1941. око 15 Срба, иза којег покоља људи бјеже у шуму. На преваран начин домамљују усташе око 100 Срба и убијају их на звјерски начин.

Сански Мост

Први масовни покољ извршили су Нијемци дана 9. маја 191. Неко је припуцао, тобоже, на колону која се прикључивала Санском Мосту. Као одмазду Нијемци хапсе 77 Срба, 27 вјештају, а остале стријељају на мосту. Велики покољ Срба дешава се 31. јула, након Гутићеве посјете у овај град. Из града и околине похвагано је око 5000 људи, догјерано у С. Мост и кад се број попео на горњу суму, изводили су свакога дана и клали на Шушњару. Тај масовни покољ трајао је пет дана. У

Старом Мајдану побијено је за два дана, у мјесецу августу 1941., преко 66 Срба, а у Подлугу 92, у Сухачи 50.

Прњавор

Масовни покољ настаје иза посјете Гутића. Срби су хватани и затварани, у затвору су мучени и убијани. У близини Прњавора читава једна породица од 15 чланова Петровића Антонија побијена је и стари је Антоније морао гледати како му чланове породице туку и у ватру бацају. Том згодом побијено је преко 100 људи, жена и дјеце. Велика маса народа похватана је и отпремљена преко Бања Луке у логоре. У години 1941. убијено је 20 људи, у Галиповцу 30, у Околицама 25, у Штивару 24, у Вучјаку 25, у Брезичанима 10, у Штрбцу нађена је у једној кући гомила љешева од 30 људи, жена и дјеце. Жене су преклане са дјецом у нарамку, а дјечи су срца вађена.

Кључ

Масовни покољ у овом мјесту почео је одмах иза посјете Адемаге Мешића, Хакије Хаџића и Шуљка. Почетком јула похапшено је 40 грађана и 16 жена. Грађане су побили изван града, а жене су силовали и мучили, а затим поклали. Други масовни покољ извршен је августа 1941. Тада је у школи убијено преко 500 људи, жена и дјеце. У истом мјесту у селу Градгорју побијено је неколико породица. У Саници хватају око 200 Срба, једне одмах убијају, а једне шаљу у логоре, гдје се у масама убијају. У Хрустовима у Врполу убијају 50 људи, у Велигаћима преко 280, у Рибнику 150, у Привију 42, у Пођу 60.

Дервентџа

У Дервенти почиње прогон Срба већ у мјесецу мају. Али главни масовни покољ дешава се у августу 1941. Тада је похватано што у граду што из околине Дервенте преко 3.000 љу-

ди. Затварају их у Штапари, творници штапова. Ту су људе касипили на најзвјерскији начин. Резали су носеве, уши, вадиле очи и чупали језик, парали живе људе и вадиле им цријева. Сви су ти људи на тај начин ликвидирани. У исто вријеме у Љупљаници је побијено преко 20 људи, у Претицама похватано је преко 300 људи, и једни су одмах ликвидирани, једни отпремљени у Дубочац а једни у Кобаш. У Барицама похватано је око 190 људи и отјерано у Јасеновац. У Вишњику хапсе усташе 230 људи, воде их и Брод, и тамо их на Савском мосту стријељају. Из Жеравице је одведено око 500 људи у Пожегу и тамо побијено, а у мјесецу августу одведено је из Поља и Кулине око 200 људи, жена и дјеце и побијено у Броду. Дана 23. августа 1941. похватано је из села: Подновље, Божинци, Лугавица и Глоговци око 1.700 људи, жена и дјеце, и отпремљено у логоре. При превожењу људе су мучили на разне начине а жене су привезивали за кола, и тако их вукли. Много је жртава побијено при транспорту а у логору су дотучени. Причају очевидци, да су људе при мучењу силили да једу отсјечено своје месо. У селима Прањ и Мајевац похватано је око 100 људи, и на мукама побијено. Ту су живе људе закопавали.

Мркоњић Град

Први масовни покољ извршиле су усташе у селу Подрашнице. То је било 5–6 августа. Ту су побили 28 људи, жена и дјеце и попалили 17 српских кућа. Главни покољ извршен је од 1 до 5 септембра 1941. У том масовном покољу побијено је око 10.000 Срба из града и оближњих села. Прво су неколико дана хапсили и затварали у подрум Градске болнице, и кад би се покупио већи број жртава, тада би се усташе обукле у свештеничке одежде православних свештеника, и тако обучени наваљивали би са ножевима на жртве и клали их. По селима су обичавали затворити читаве породице у куће и тако их живе спаљивали. Ово је особина овдашњих усташа, коју срећемо готово у свим селима, кроз која су они пролазили.

Осим овога великог масовног покоља, усташе су убиле у истом мјесецу у селу Сарачевац 200, и то спалили их живе, у селу Хакови спалили су у кући Јаковљевић Стојана 40 људи, жена и дјеце, у Погори побили су 30 жељезничара, строје-

вођа и возовођа. Осим тога домамили су у том селу око 100 избјеглог народа и на преваран начин их побили. У Подрашници су убили око 20 људи, а у Мајдану око 100. У Горњој Пецкој похватили су око 180 људи, један део су измрцварили отсјекавши им носеве и уши, почупавши им бркове и тако унакажене пустили су их да се кућама враће. Један дио су побили. У Подбору запалили су 40 кућа, и у њима спалили 20 људи, жена и дјеце. У Ступарима је спаљено по кућама око 70 људи, жена и дјеце. У Герзову су 5. септембра побили све што су затекли, и том згодом је погинуло 98 лица. У Трнову су побили 100 људи, а у Барачи око 180.

Србац

И овдје је убијено у августу 1941. око 12 Срба, а у Кобаши су усташе поклале 96 људи и Ситницу Српском 133.

Пискавица

Масовни покољ Срба извршен је почетком 1942. Тада је похватано око 100 Срба и побијено. У Омарској диже се народ у августу и квари пругу. Као одмазду усташе хватају 50 Срба и стријељају их. У то време побили су у Ивањској 20, а неко вријеме иза овога покоља побили су у овом мјесту још 60 људи. У Борковићу убијају 11 Срба, у Ламовитој 30, у Бусковима 90.

САРАЈЕВСКИ ОКРУГ

СРЕЗ САРАЈЕВСКИ

Алипашин Мост

Седмог септембра 1941. године усташе су похапсиле српски живаљ из Алипашиног Моста и околине и то око 53 човјека у најбољим годинама. Везали су их бодљикавом жицом и из Алипашиног Моста транспортовали их за Рељево. У Рељеву су их затворили у 2 куће, затим куће полили бензином а онда запалили, тако да су ове несретне жртве изгорјеле у ове 2 запаљене куће.

Овај злочин је извршен под руководством усташког таборника Буљана Андрије родом из Чапљине.

Раковица

Десетог августа 1941. године усташе су предузеле велику акцију против српског становништва на подручју МНО Раковица. Похватали су преко стотину људи, жене и дјеце па су их све на звјерски начин поубијали из пушака, поклали и живе запалили. Повод за ове покоље био је напад на један усташки ауто од стране устаника којом приликом је погинуо један усташа, а двојица теже рањени. Устанак су организовали Рато Дугоњић, Војо Љујић и други.

По повратку из Раковице усташе су похватале око 26 Срба по селима у Врелу Босне и Блажују, све их одвели на Ступ, а одатле на Бутмир и тамо их у „Боровој шуми” све поубијали.

Семизовац

Око 7 септембра 1941. године дошле су усташе из Сарајева у село Кривоглавце. Том приликом су ово село до темеља спалили, а око 51 лице, људи, жена и дјеце бацили у ватру или поубијали. Овом акцијом усташа руководио је Локмић Бећир, који је лично бацио у живу ватру Копривицу Јоку, жену Максима.

МНО Илијаши

Десетог новембра 1941. године усташка Црна легија под вођством Францетића упала је у село Малешине. У року од 4 дана ове усташе су на најгрознији начин умориле преко 100 људи, жена и дјеце – Срба. Жртве су прво затворили у неколико штала, затим су пуцали из пушака у њих, а онда штале запалили, тако, да су многи које пушчана зрна нису погодила живи изгоријели у овим шталама. Том приликом у овом селу запалили су око 200 кућа за становање и споредних зграда.

МНО Рајловац

Седмог септембра 1941. године упале су усташе из усташког табора Алипашин мост у село Двор. Собом су довели око 250 лица које су похватили по околини Сарајева и Алипашиног моста. Сав тај живаљ затворили су у 2 куће, затим куће запалили, те су тако ове несрећне жртве живе погорјеле по овим кућама. Из села Двора том приликом је убијено 21. лице. Овом акцијом руководио је усташки таборник са Алипашина моста Андрија Буљан.

Вареш

У септембру 1941. године захватио је устанички талас села МНО Будожел. Пошто је устанак узимао све више маха дошле су усташе Францетићеве Црне легије у октобру 1941. године, те су том приликом убиле око 20 људи, жена и дјеце, из села Жижци и Карићи.

МНО Зубети

У новембру 1941. усташе Францетићеве Црне легије поклале су или живе у ватру бацили око 54 лица – људи, жена и дјеце по селима Шикунје, Чамовине и Бргуле.

МНО Ошве

Августа 1941. године наишле су усташе Францетићеве Црне легије на подручје овога МНО те су запалиле око 14 кућа, а убиле 63 лица људи, жена и дјеце – Срба.

МНО Пакленица

Августа 1941. приликом устанка усташе су на подручју овога МНО покупиле старце, жене и дјецу – њих око 40, те су их све затворили у једну шталу, коју су затим запалили, те су жртве у овој штали живе изгорјеле.

ТУЗЛАНСКИ ОКРУГ

Бијељина

У самом граду није било 1941. покоља масовних. Било је појединачног убијања. У овој години хватани су људи из града и села и слати су у логоре, гдје су побијени. Од јуна до августа те године послато је у логор преко 20 људи, жена и дјеце.

Масовне покоље извршиле су усташе у августу 1941. у селима: Богутово, гдје су побили 30 људи, у Трнови Доњој 40 људи, у Сухом Пољу побијено је 40 Срба, у Локању 38, у Угљевику 45, у Загонима 30, у Патковачи у кући Митровић Тодора побили су читаву породицу баш у часу када су били при ручку на саму његову Крсну Славу. У Глоговцу убијено је 46 људи, у Батарима 120 људи, жена и дјеце.

Брчко

У самом граду убијање је почело крајем 1941. године, и то прво у мањим групама. Већи број Срба убијен је у децембру, и то у два маха. Први покољ био је почетком децембра и тада је убијено 14 људи а други средином истог мјесеца, и тада је убијено 94 човјека.

У Брезнику убијено је 8. IX 1941. и 8 XI (1941) преко 30 људи, у Брезову Пољу у децембру 1941. убијено је преко 50 људи, у Горици око 40 људи. У Омербеговачи побили су усташе, у децембру, 12 Срба и побацали их у бунар. У Ражњеву између 20 и 25 августа 1941. упале су усташе у село и зашли по кућама и све што су затекли у селу поубијали. Ту је изгинуло око 74 човјека, жена и дјеце. У том су селу усташе убили још 15 лица, на 9. IX, а 24. IX похватили су и у логор отпремили 33 човјека. У Шаровићима, у октобру 1941., убијено је 20, а у децембру 10 Срба.

Власеница

До Видовдана било је појединачних убистава, а терор над народом вршио је неки Ћатовић Мурат, командант жандарма и усташа. Он је на разне начине понижавао Србе, а један од његових омиљених начина био је да су му Срби морали сваки дан слати по једну дјевојку и једно печено јагње. Већи покољ врше усташе пред Видовдан. Тада је побијено преко 15 Срба. Други покољ је извршен 1. јула 1941. Тада је побијено преко 20 Срба, а трећи је био онај у августу, када је побијено преко 50 Срба. Много је народа одведено у логор. Сви су ови покољи вршени веома свирепо. Људима су чупани језици, отсјецане уши и носеви, ноге и руке. Као особину ових усташа налазимо то, да су жртве поткивали као коње.

У Рашића Гају био је гроб многим жртвама. Ту су усташе доводиле жртве из околних села и ту су их убијали и мучили. Ту је побијено 22. јуна из Хан Пијеска 12 Срба, из Папраће 60, Милића 60, Залуковика 130 људи, жена и дјеце. У Јаковици побијено је 50, Залуковику Доњем око 150. У Пјеновцу убиле су усташе на Видовдан 1941. 35, а у августу 40 Срба.

Зворник

Прво гоњење Срба почиње иза посјете Адемаге Мешаћа, Шуљка и Неђелског. То је било почетком августа. Августа 8 десило се прво хапшење и убијање. Тада је убијено око 62 људи, а у септембру 1941. побијено је на клаоници зворничкој много народа из оближњих села. Тај број пење се на хиљаде, јер је Дрина била пуна српских љешева. Тачан се број није установио.

Усташе су крстариле селима и убијали појединце. Тако су у Мемићима убили у октобру 10 Срба, у Козлуку 12, у Снагову 21, у Глуминама 24, у Баљковици хватају 9. августа 1941. и одводе у логор око 300 Срба, а 3. октобра исте године убијају у самом селу 20 Срба. У Кусоњама хватају и воде у логор, у августу 1941, око 50 Срба, а у више махова убијају два до три у групама. У том мјесецу настрадало је ту преко 100 људи. Из Чалопека су послани у логор преко 100 Срба, а од 9 августа за неколико дана побијено је 79 Срба. У Међашима хватају и

доводе у логор око 100 људи, и то 9. августа 1941. У Роћевићу истог мјесеца убијају 23 човјека, а у Калесији 160.

У Дрињачи десио се већи покољ 4. августа 1941. Ту су похватили око 120 људи, жена и дјеце, затворили их у задружни магацин и ту су их неколико дана свирепо мучили. Живим људима гулили су кожу, вадили очи, резали дијелове тела, а главе нису одсјецали него пилом пилили.

Факсимил посљедње стране оригинала

ЗВОРНИК.

Прво гомање Срба почиње иза позјате Адамаг Мелића, Дулка и Неђедског. То је било почетком августа. Августа 8 дошло се прво хитиње у убијаче. Тада је убијено око 62 људи, а у септембру 1941 побијено је на клионици зворничкој много народа из оближњих села. Тај број неће се ни знаде, јер је Дрина била пуна српских лешева. Тачан се број није успио ише.

Усташе су претариле селима и убијали појединце. Тако су у Машкима убили у октобру 10 Срба, у Кошцу 12, у Смагову 21, у Глушцима 24, у Виноградима 9. VIII. 1941 и доводе у логор оне 300 Срба, и 3. X. исте године убијају у селу 20 Срба. У Кусовима хватају и воде у логор, у августу 1941, око 50 Срба, а у зиме махова убијају два по три у групама. У том мјесецу настрадао је ту преко 100 људи. Из Чинчека су послани у логор преко 100 Срба, а од 9 августа за неколико дана побијено је 79 Срба. У Неђицима хватају и доводе у логор око 110 људи, и то 9 августа 1941. у Равињу, истог мјесеца, убијају 23 човјека, а у Каласијама 160.

У Дрвини десно се нала пољак 4. августа 1941. Ту су похаћали око 120 људи, мама и дјеце, затворили их у Задрини магаци и ту су их неколико дана свирало мучили. Њихим људима гуљали су коњу, вадиле очи, ресали дјетовне тијела, а главе нису отијецали, него шилом пилили.

ПРИЛОЗИ

18011111

1.
ПРОГЛАС СЛАВКА КВАТЕРНИКА
О УСПОСТАВЉАЊУ НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ
10. АПРИЛА 1941. ГОДИНЕ*

ПРОГЛАШЕНА ЈЕ НЕЗАВИСНА ХРВАТСКА ДРЖАВА

Замјеник поглавника и врховни заповједник цјелокупне војне силе Славко Кватерник одржао је преко радија говор у коме је управио хрватском народу ријечи, које значе

УСКРС ХРВАТСКЕ ДРЖАВЕ

Хрватски народе!

Божја провидност и воља нашег савезника те мукотрпна вишељетна борба хрватског народа и велика пожртвованост нашег поглавника дра Анте Павелића, те усташког покрета у земљи и иноземству:

Одредили су да данас пред дан ускрснућа Божијег Сина ускрсне и наша независна Хрватска Држава.

Позивам све Хрвате у којем год мјесту они били, а нарочито све часнике, подчаснике и момчад цјелокупне оружане снаге и јавне сигурности, да држе највећи ред и да сви смјеста пријаве заповједништву оружане снаге у Загребу мјесто где се сада налазе, те да цијела оружана снага смјеста положи заклетву вјерности независној држави Хрватској и њеном Поглавнику.

Цјелокупну власт и заповједништво цјелокупне оружане снаге преузео сам данас као опуномоћеник Поглавника.

Бог и Хрвати! За дом спремни!

* *Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа* (у даљем тексту: *Зборник*), том V, књ. 1, док. бр. 220; вид. и *Априлски рат 1941*, књ. 2. „Зборник докумената Војноисторијског института“, Београд 1987, стр. 548; Богдан Кризман, *Павелић и усташе*, Загреб 1978, стр. 386.

2.

ПРОГЛАС СЛАВКА КВАТЕРНИКА ОД 10. АПРИЛА 1941. О ПРЕУЗИМАЊУ КОМАНДОВАЊА У НОВОЈ ДРЖАВИ*

Број 1101, 1941.

РИЈЕШЕЊА ЗАМЈЕНИК ПОГЛАВНИКА ХРВАТСКЕ ДРЖАВЕ

објављује:

1. да је са даном 10. травња 1941. преузео заповједништво цјелокупне оружане снаге и цјелокупног саобраћаја Хрватске Државе (жељезнице, цесте, ријеке, обале, пошту, телеграф, телефон, све радио постројбе и т.д.) замјеник Поглавника Хрватске Државе Др Анте Павелића – Славко Кватерник;

2. да је именовано заповједника цјелокупне оружане снаге пуковника Славу Станцера за заповједника свих копнених снага Хрватске војске;

3. да је именовано за заповједника морских обала, ријечне пловидбе и свих поморских снага капетана Ђуру Јакћина;

4. да је именовано за заповједника свих зрачних снага капет[ана]. Владу Крена;

5. да је по налогу поглавника Хрватске Државе промакнут за своје особите заслуге и пожртвовање у свјетском рату као и за своје увијек одважно Хрватско држање за вријеме нашег робовања пуковника Славу Станцера, првим генералом пјешачтва Хрватске војске;

6. по налогу Поглавника Хрватске Државе промакнут је у чин пуковника зракопловства за своје особите и дугогодишње усташке заслуге капетан Владо Крен са придржајем одликовања Усташким редом;

7. по налогу Поглавника Хрватске Државе а за своје особите и дугогодишње усташке заслуге промакнут је у чин мајора заклетих усташких капетан Андролић Владислав, те имаде у томе својству презети инспекторат над свим оружаним складиштима.

Надаље се помичу по налогу Поглавника Хрватске Државе:

8. у чин Пуковника збора јавне сигурности и реда капетан Звонко Ковачевић, ради својих особитих усташких заслуга;

9. за своје особите усташке заслуге у чин пуковника збора јавне сигурности и реда најора оружничтва Владислав Недовед;

10. за особите заслуге на бојном пољу у идеологији усташке Хрватске у чин потпуковника мајора Ивана Чанић, који је спасио у најтежим приликама за Хрватску војску топничке јединице од особите вриједности уз придржај одликовања Усташким редом;

11. за особите заслуге на пољу у идеологији Усташке Хрватске промиче се у чин потпуковника капетан Иван Шојат;

12. за особите усташке заслуге у чин мајора пјешачтва, заклетни усташа Иван Гргић и именује се особним побочником заповједника цјелокупне оружане силе Хрватске;

13. за неизмјерне заслуге скопчане највећим животним погибелима кроз пуних 20 година, именује се пуковником у главном стожеру Хрватске војске мајор Адолф Сабљак, уз придржај доличног одликовања;

14. из истих разлога а за своје дугогодишње вјерне и успјешне службе именује се потпуковником у главном стожеру капетан Душан Краљ;

15. за ријетке усташке заслуге на пољу усташког саобраћаја именован је данашњи опуномоћеник за железнички саобраћај Иван Марковић у чин сатника техничких трупа;

16. за изванредне заслуге учињене Хрватској војсци у најкритичнијем часу преузима се у главни стожер Хрватске војске генералштабни пуковник Фрањо Николић уз придржај доличног одликовања и ставља се на расположење заповједника цјелокупне копнене војне снаге Хрватске;

17. за своје заслуге у Хрватском народном покрету именује се Генералом у административном главном стожеру пуковник Интендант Вилко Бегић.

За Дом спремни!

Замјеник Поглавара
Хрватске Државе и
заповједник цјелокупне оружане силе
Хрватске државе:
Славко Квајерник, в.р.

* *Априлски рай 1941*, књ. 2, док. стр. 548.

3.

ТЕЛЕГРАМ МАРШАЛА СЛАВКА КВАТЕРНИКА ОД 10. АПРИЛА 1941. АДОЛФУ ХИТЛЕРУ*

Телеграм маршала Кватерника Фиреру од 10. априла 1941.

Фиреру!

Док је Србија трпијела поразне ударце од стране њемачких оружаных снага, хрватски народ, који се кроз вјекове борио за своју слободу, као човјек узвишено, за своју судбину и свој живот, који је могућ и вриједан живљења сам на страни њемачког народа, треба само да се развија.

У четвртак, 10. априла 1941, преузео сам на легалан начин из руке бившег предједника југословенске владе, Др Влатка Мачека, све пуномоћи командовања. У складу с вољом хрватског народа прокламовао сам Независну Државу Хрватску. Сви органи извршне власти су под мојом командом. Управа ради даље мирно. Мир и ред у земљи су обезбијеђени. Са командом њемачких оружаних снага успостављен је најтешњи споразум за сарадњу и за све неопходне мјере.

У часу ослобођења, за које смо се ми Хрвати тако тешко борили и тешко патили, у нашу радост мјеша се кличање доласку Ваших величанствених оружаних снага. Захваљујем Вам у име хрватског народа за заштиту, коју њемачка војска пружа хрватском националном устанку и молим за признавање наше Независне Државе Хрватске од стране Великог Њемачког Рајха.

Живео Фирер немачког народа.

Славко Квајтерник

* Препис са њемачког језика у Архиву Војноисторијског института (даље АВИИ), фонд НДХ к-233, рег. бр. 11/7-1

4.

ТЕЛЕГРАМ АДОЛФА ХИТЛЕРА ОД 15. АПРИЛА 1941.
ДР АНТИ ПАВЕЛИЋУ, КОЈИМ ПРИЗНАЈЕ
НДХ ОД СТРАНЕ НЕМАЧКОГ РАЈХА*

Др Анти Павелићу

Захваљујем Вам за Ваш телеграм и за телеграм генерала Квајтерника којим ме саобразно вољи хрватског народа упознајете с прокламовањем Независне Државе Хрватске и којим молите признавање независне Хрватске од стране Немачког Рајха.

За мене је сасвим особита радост и задовољство да Вам у овом часу, у коме хрватски народ победоносним наступним маршом јединица сила Осовине опет налази своју дуго жељену слободу, могу изрећи признање Независне Државе Хрватске од стране Немачког Рајха. Немачку владу ће веселити да се о границама нове државе споразуме с националном хрватском владом у слободној размени мишљења. Моје најбоље жеље упућујем Вама и будућности хрватског народа.

Берлин, 15. 4. 1941.

Адолф Хитлер

* Препис у АВИИ, ф. НДХ, к. 233, рег. бр. 13/7-1.

5.

КОНЦЕПТ ТЕЛЕГРАМА ДР АНТЕ ПАВЕЛИЋА ОД 15. АПРИЛА 1941. ФИРЕРУ, КОЈИМ ПОТВРЂУЈЕ ПРИЈЕМ ТЕЛЕГРАМА О ПРИЗНАВАЊУ НДХ*

Фиреру

Дубоко дирнут потврђујем Вам пријем телеграма којим сте ми изразили признавање Независне Државе Хрватске од стране Њемачког Рајха.

У име цијелог хрватског народа, а нарочито у своје сопствено име захваљујем Вам, Фиреру, за велико повјерење које сте указали хрватском народу и мени с молбом да примите увјеравање да ћемо у читавој будућности показати да смо достојни тог повјерења.

Увјерени смо и у најдубљу захвалност и дивљење за побједоносне јединице Сила осовине.

Љубав и дивљење хрватског народа за Фирера Великог Њемачког Рајха су безгранични.

Загреб, 15. IV 1941

Др Анте Павелић

* Концепт телеграма у рукопису на њемачком језику налази се у АВИИ, ф. НДХ, к. 233, рег. бр. 12/7-1.

6.

ОДРЕДБА О ИМЕНОВАЊУ ПРВЕ ХРВАТСКЕ ДРЖАВНЕ ВЛАДЕ ОД 16. АПРИЛА 1941*

Ја поглавник Независне државе Хрватске именујем Прву Хрватску Државну Владу.

1. Предсједништво Владе и вањске послове преузимам сам особно.

2. Подпредсједником Владе именујем дра Османа Куленовића из Бихаћа.

3. Заповједником војске и уједно Министром Хрватског Домобранства, састојаће се од копнене, зрачне и поморске војске, те оружништва и цјелокупног промета именујем војсковођу Славка Кватерника из Загреба. Подједно у сваком случају, у којему бих био спријечен вршити дужности Поглавника именујем га својим замјеником.

4. Министром правосуђа именујем дра Мирка Пука из Глине.

5. Министром унутарњих послова именујем дра Андрија Артуковића из Љубушкога.

6. Министром здравства именујем дра Ивана Петрића из Шолте.
7. Министром народног господарства именујем дра Ловру Сушића из Мркопоља.
8. Министром богоштовља и наставе именујем дра Милу Будака из Св. Рока.
9. Министром шума и руда именујем Инг. Ивицу Фрковића из Личког Новог.
10. Министром удружбе именујем дра Јозу Думанчића из Клобука.
11. Предсједником законодавног повјереништва именујем дра Милована Жанића из Сења.

Поглавник
Државе Хрватске
Др. Анџе Павелић, в.р.

* Проглашено у броју 4. *Народних новина* од 17. травња 1941; *Зборник ЗиН*. НДХ.

7.

НАРЕДБА МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА ОД 25. АПРИЛА 1941. ЗА СПРОВОЂЕЊЕ ЗАКОНСКЕ ОДРЕДБЕ О ЗАБРАНИ ЋИРИЛИЦЕ НА ТЕРИТОРИЈИ НДХ*

ПРОВЕДБЕНА НАРЕДБА
министарства унутарњих послова законској одредби о забрани ћирилице

§ 1.

Забрањена је свака упораба ћирилице на цијелом подручју Независне Државе Хрватске. То се нарочито односи на цијело пословање свих државних и самоуправних тијела, на уреде јавног поретка, на трговачке и њима сличне књиге и дописивање и на све јавне написе.

Према томе наређујем:

да се на цијелом подручју Независне Државе Хрватске одмах обустави свака упораба ћирилице у јавном и приватном животу свако штампање ма каквих књига ћирилицом је забрањено.

Сви јавни написи писани ћирилицом имају се неодвлачно, а најкасније у року од три дана скинути.

§ 2.

Прекршитељи ове наредбе казнит ће се по управним областима новчано до 10.000 динара и затвором до мјесец дана.

У Загребу 25. травња 1941

Министар унутарњих
послова

Број 34–з. п.–1941

Др Андрија Аријуковић, в.р.

* Народне новине, 25. IV 1941.

8.

ЗАКОНСКА ОДРЕДБА ПОГЛАВНИКА ОД 30. АПРИЛА 1941. О РАСНОЈ ПРИПАДНОСТИ ЖИТЕЉА НДХ*

На приједлог министра унутарњих послова прописујем и проглашујем

ЗАКОНСКУ ОДРЕДБУ
о расној припадности

Точка 1.

Аријског поријетла је особа, која потјече од предака, који су припадници еуропске расне заједнице или који потјечу од потомака те заједнице изван Еуропе.

У колико за становите службе не постоје друге одредбе, аријско се поријетло доказује крсним (родним) и вјенчаним листом предака првог и другог кољена (родитеља те дједова и бака). Код припадника исламске вјерске заједнице, који не могу придонјети наведене исправе, потребно је писмено посвједочење двојице вјеродостојних свједока, који су познавали њихове предке, да међу њима нема особа неаријског поријетла.

У двојбеним случајевима доноси одлуку министарство унутарњих послова на приједлог раснополитичког повјеренства.

Точка 2.

Особе, које поред аријских предака имају једног предка другог кољена Жидова или другог еуропског неаријца по раси изједначују се обзиром на стицање држављанства с особама аријског поријетла.

Особе са два предка другог кољена Жидова по раси такођер могу бити обзиром на држављанство изједначене с особама аријског поријекла, у колико то у точки 3. није другачије одређено.

Точка 3.

Као Жидови у смислу ове законске одредбе вриједе:

1. Особе, које потјечу барем од троје предака другог кољена (дједова и бака), који су Жидови по раси. Дједови и баке вриједе као Жидови, ако су мојсијеве вјере или су се у тој вјери родили.

2. Особе, које имају два предка другог кољена, који су Жидови по раси, то у овим случајевима:

а) ако су биле 10. травња 1941. припадници мојсијеве вјере или ако су касније на ту вјеру прешли;

б) ако имају брачног друга, који вриједе као Жидов у смислу 1.;

ц) Ако су последије ступања на снагу ове законске одредбе склопили брак с особом, која има двоје или више предака другог кољена Жидова по раси, и потомци из таквог брака;

д) ако су незаконита дјеца са Жидовом у смислу 1., а роде се последије 31. сижечња 1942.;

3. Особе, рођене изван територија Независне Државе Хрватске од родитеља, који не потјечу из Независне Државе Хрватске ако су биле 10. травња 1941. мојсијеве вјере или имају најмање двоје предака другог кољена Жидова по раси, или вриједе као Жидови у смислу Закона земље, из које потјечу.

4. Особе, које су последије ступања на снагу ове законске одредбе склопиле обилажењем законске одредбе о заштити аријске крви брак, који је забрањен и њихови потомци.

5. Особе, која су незаконита дјеца Жидовки у смислу 1.

Точка 4.

Као Циганин у смислу ове законске одредбе вриједи особа, која потјече од двају или више предака другога кољена, који су Цигани по раси.

Точка 5.

Код министарства унутарњих послова оснива се расно политичко повјеренство, које донаша мнијења и приједлоге у свим двојбеним случајевима расне припадности.

Коначно рјешење у двојбеним случајевима расне припадности донаша министарство унутарњих послова.

Прописе о устројству и дјелокругу рада тога повјеренства издати ће министарство унутарњих послова посебном наредбом.

Точка 6.

Особама, које су се прије 10. травња 1941. исказале заслужним за Хрватски народ, напосе за његово ослобођење, као и њиховим брачним друговима, с којима су склопиле брак ступања на снагу ове законске одредбе и потомцима из таквог брака, у колико би се на те особе могла односити ова наредба, може поглавар државе изван прописа ове наредбе признати сва права, која припадају особама аријског поријетла.

Точка 7.

Проведба ове наредбе повјерава се министру унутарњих послова.

Точка 8.

Ова законска одредба ступа на снагу даном проглашења у Народним новинама.

У Загребу 30. травња 1941.
Број: XLV-68 З. п. 41.

Поглавник
Др Анђе Павелић, в.р.

Предсједник законодавног
повјереништва при Поглавнику
Др Милован Жанић, в.р.

* Народне новине, 23. V до 5. V 1941; Вид. и зборник докумената *Злочини на југословенским просторима у I и II свијетском рату* (даље: *Злочини*), ВЈ, Београд 1993, стр. 23-25.

9.

ЗАКОНСКА ОДРЕДБА ПОГЛАВНИКА ОД 30. АПРИЛА 1941.
О ЗАШТИТИ АРИЈЕВСКЕ КРВИ И ЧАСТИ ХРВАТског НАРОДА*

На приједлог министра унутарњих послова прописујем и проглашујем

ЗАКОНСКУ ОДРЕДБУ
о заштити аријске крви и части Хрватског народа

Точка 1.

Брак Жидова и иних особа, које нису аријског подријетла с особама аријског подријетла, је забрањен. Исто тако је забрањен брак особе, која поред аријских предака има једног предка другог кољена по раси Жидова или другог еуропског неаријца с особом, која је по раси једнаког поријетла.

Које особе вриједе као Жидова или неаријци одређује законска одредба о расној припадности.

Точка 2.

Посебна дозвола за склапање брака потребна је у следећим случајевима:

1. за брак особе са два предка другог кољена Жидова по раси са особом, која имаде једног предка другог кољена еуропског неаријца по раси, или с особом, која је аријског поријетла;

2. за брак особе, која имаде међу предцима припаднике других неевропских раса с особом исто таквог поријетла, или с особом, која имаде једног или два предка другог кољена Жидова по раси или једног предка другог кољена Циганина по раси, или с особом аријског поријетла;

3. за брак између држављана и државних припадника, уколико нису по точки 1. забрањени.

Дозволу за такав брак издаје министарство унутарњих послова по саслужању раснополитичког повјеренства.

Точка 3.

Изванбрачно сполно опћење Жидова или ине особе, која није аријевске крви, са женском особом аријског поријетла је забрањено.

Мушка неаријска особа, која се огријешу против ове забране почиња злочин оскврнућа расе, те се кажњава са затвором или тамницом. У нарочито тешким случајевима, напосе ако се ради о силовању невинне дјевојке, може се изрећи смртна казна.

Точка 4.

Жидови или ине особе, које нису аријског поријетла, не смију запослити у кућанству женске особе аријског поријетла испод 45 година старости.

Точка 5.

Неаријцима и државним припадницима је забрањено извјешање хрватске државне и народне заставе и истицање хрватских народних боја и амблема.

Све промјене жидовских презимена које су извршене послје 1. просинца 1918. стављају се изван кријепости, те се имају замјенити са првотним презименима.

Тко је Жидов одређује законска одредба о расној припадности.

Точка 6.

Министар за унутарње послове издати ће наредбе о provedби ове законске одредбе.

Точка 7.

Ова законска одредба ступа на снагу даном проглашења у Народним новинама.

Загреб, 30. травња 1941.

Поглавник
Др *Анђе Павелић*, в.р.

Број: XLIV-67-Z. п.-1941

Предсједник законодавног
повјереништва при Поглавнику
Др *Милован Жанић*, в.р.

* Народне новине, 23. IV до 5. V 1941.

10.

ЗАКОНСКА ОДРЕДБА ПОГЛАВНИКА ОД 3. МАЈА 1941. О ПРЕЛАСКУ ИЗ ЈЕДНЕ ВЈЕРЕ У ДРУГУ*

На приједлог министра богоштовља и наставе прописујем и проглашујем

ЗАКОНСКУ ОДРЕДБУ
о прелазу с једне вјере на другу

§. 1.

До доношења закона о вјероисповједним односима укидају се сви досадашњи законски прописи о начину прелаза с једне вјере на другу. За ваљаност прелаза потребно је, да странка која мијења вјеру поднесе писмену пријаву управној власти прве молбе (которској области односно градском поглаварству) о својој одлуци и да добије потврду о тој својој пријави, те да се испуне вјерски прописи оне признате вјероисповјести, на коју странка прелази.

§. 2.

Ова законска одредба ступа на снагу даном проглашења у Народним новинама. Тим даном престају вриједети сви законски и наредбени прописи, који су с овом законском одредбом у противуречју.

Проведба ове законске одредбе повјерава се министру богоштовља и наставе.

У Загребу дне 3. свибња 1941.
Број: LV/87-Z.п.1941.

Поглавник
Др *Анђе Павелић*, в.р.

Министар за богоштовље и наставу
Др *Миле Будак*, в.р.

* Народне новине, 5. свибань 1941.

11.

ОДРЕДБА МИНИСТРА ПРАВОСУЂА ОД 8. МАЈА 1941. О ПОСТАВЉЕЊУ ИЗВАНРЕДНОГ НАРОДНОГ СУДА СА СЕДИШТЕМ У БАЊА ЛУЦИ*

ОДРЕДБА
о постављању изванредног суда са сједиштем
у Бањој Луци

На темељу законске одредбе за обрану народа и државе од 17. травња 1941. постављам изванредни суд са сједиштем у Бањој Луци.

Предсједником тога суда именујем Др Оскара Вилфана, одвјетника из Бања Луке, а као његова замјеника Махмута Диздаревића, суца судбеног стола у Бањој Луци, те за чланове тога суда Бећирбега Куленовића, подпуковника из Бање Луке, и Николу Чондића, грађевног подузетника из Бање Луке, а њиховим замјеницима Ахмета Беглеровића и Ивицу Сумајсторчића, месарске обртнике из Бање Луке.

Нека се ова одредба изврши.

Број Прс 15-1941.
Загреб, 8. свибња 1941.

Министар правосуђа
Др *Мирко Пук*, в.р.

* *Народне новине*, 8. V 1941; зборник докумената *Злочини...* стр. 28-29.

12.

ПРЕДСТАВКА МУСЛИМАНА ИЗ НОВЕ ВАРОШИ ОД 10. МАЈА 1941. ПОВЈЕРЕНИКУ ЗА БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ У САРАЈЕВУ ЗА ПРИПАЉАЊЕ САНЦАКА НЕЗАВИСНОЈ ДРЖАВИ ХРВАТСКОЈ*

Госп. ПОВЈЕРЕНИКУ ЗА БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ
професору Хакији Хаџићу

САРАЈЕВО

Ми, доље потписани муслимани из Нове Вароши-Санцака изражавамо Вам и овом приликом своју оданост и приврженост на путу, којим водите тако мудро, несебично и корисно за ствар Босне и Херцеговине у Независној Држави Хрватској, па желимо да истакнемо да су животни интереси Санцака потпуно подударни са животним инте-

ресима Босне и Херцеговине, да су наше жеље, мисли наши путеви без икакве резерве упућени у шехер Сарајево, као пиемонт наше старе славе и нашег будућег заједничког и нераздјеливог живота у слободној и независној Држави Хрватској.

Ради тога сматрамо неопходним изнијети Вам наш нада све тешки положај у Санцаку, а специјално Нове Вароши, која је насељена 70% муслиманима а чија је околина насељена православним житељством, па изражавајући своју бојазност, да ми муслимани по онаквим чиновничким апаратом, наслијеђеним од бивше Југославије не би још опетовно трпјели, ми Вам преко наших испослатих делегата предложимо листу лица која би била најпогоднија да преузму истакнута мјеста, да би ред и поредак био зајамчен и да би муслимани, у данашњим приликама, док још неодговорни четници и други разни непожељни елементи обилазе наше крајеве и желе да изазову своје истовјернике на обрачун са нама муслиманима били обезбијеђени.

Да би ти наши истакнути и испробани прваци били на висини и власт вршили на начин који најбоље одговара нашим животним интересима загарантовали нам таквим радом слободан развој на своме огњишту молимо да нам изволите, Господине Повјерениче, издати декрет о њиховом наименовању.

За предложене личности јамчимо да ће својим радом загарантовати поштовање највиших интереса у нашем дијелу слободне и независне државе Хрватске што ће одговарати и интересима нас муслимана у Новој Вароши.

Ови, по Вашем декрету постављени повјереници и носиоци Ваше воље били би идеална спона између Њемачких војних власти и наших Хрватских оружника, којих имаде 100 у Новој Вароши.

Предлажемо:

За политичког повјереника: Мустафу Шећерагића, трговца из Нове Вароши

За његова замјеника: Ибрахима Бајровића, трговца из Нове Вароши

За котарског претстојника: Османа Хаџића, бившег градског поглавара

За његова замјеника: Бећирагић Ђамила, пол. чиновника трговца из Нове Вароши

За градоначелника: Салка Шећерагића, трговца из Нове Вароши

За његова замјеника: Назифа Крџовића, месара из Нове Вароши

Предлагачи горње листе:

Алија Алибеговић, трговац	Хасо Јахибеговић, посједник
Мошо Далмагић, трговац	Алија Далмагић, посједник
Бећир Туркмановић, трговац	Мујо Ноговић, зидар
Ибро (Грцовић), радник	Садик Хоџић, студент филозофије
Назиф Зајмовић, посједник	Мурат Зајмовић, посједник
Осман Бећирагић, посједник	Мехмед Бећирагић, тишлер
Шабан Далмагић, чиновник	Адем Туркмановић, трговац
Алија (Ноговић), радник	Хајро Хоџић, чиновник
Јусуф Хоџић, кафеџија	Сулејман Бегић, посједник
Ћамил Салибеговић, брицо	Хафиз Мустафа Ибишбеговић, џемат-имам
Хасо Хацимуртезић, посједник	Шаким Шећерагић, посједник
Ћамил Бегић, посједник	Авдо Хацимуртезић, кафеџија
Касум Хацић, пекар	Сулејман Хацић, бријач
Реџеп Хацимуртезић, кројач	Амир Мусић, ковач
Ибро Мусић, ковач	Јусуф Козичић, радник
Бећир Мујагић, радник	Халил Кратовац, радник
Шабанија Хаџибеговић, кафеџија	(Ханофија) Туркмановић, радник
Хафиз Хајдар Салихбеговић, мујезим	Сеид Мусић, ковач
Дедо Бећирагић, посједник	Тахир Хаџиибрахимовић, посједник
Авдо Хацић, шофер	Мухарем Бећирагић, дипл. правник
Наил Твртковић, трговац	Нијаз Шећерагић, свршени правник
(Салих) Хацимуртезић, мудерис	Ибро Бајровић, трговац

Нова Варош 10. свибња 1941.

* АВИИ, ф. НДХ, к. 171-1, рег. бр. 43/1: Зборник докумената *Злочини...* стр. 36-41.

Predlagani germje liste:

Nova Varoš 10. svibnja 1941.

Alja Alibegović
kao whitigari porodica

može Dalmagije ^{tergovac}

Alja Dalmagije ^{posjednik}

Jurkmanović Bećić ^{tergovac}
može trgovac ^{može}

Žbro grovnić radnik ?

Sadić Hrvatiz, student fakulteta

Kišić Zajnovič ^{posjednik}

Klanić Surkomanović ^{tergovac}

Uzmu Zajnovič ^{posjednik}

Mlynar ^{posjednik}

Osman Bećiragić ^{posjednik}

Mnogo ^{posjednik}

Laban. Dalmagije ^{posjednik}

Agon ^{posjednik}

Agon ^{posjednik}

Alja Hadrić ^{posjednik}

Agon Zajnovič ^{posjednik}

Agon Zajnovič ^{posjednik}

Agon Zajnovič ^{posjednik}

Agon Zajnovič ^{posjednik}

Agon Zajnovič ^{posjednik}

Agon Zajnovič ^{posjednik}

Agon Zajnovič ^{posjednik}

Agon Zajnovič ^{posjednik}

Agon Zajnovič ^{posjednik}

Agon Zajnovič ^{posjednik}

Pravin Karmacharya's system
Kant's four stages

1971-1
1971-2

Refers upward to bar.
Sayed. Karamat pasguat.
Bait hijrah & negu'e
Hadi' Khawarizmi pasguat
Kawangs kaminirah & koberyo

Nemobonyo Δ Hjo Karamat pasguat
Kapus. Lajap. Cawadidat upguat.

Rang negu'e. robar
Sajer Chimpasat upguat

Ill noup Jarutpaamadat inoeguat.
Hjo. Hajuat. inoeg

Wukem Anegis' diji pasguat
Nail Indekans' teparu
Tjiet neogoi' aream pasguat

Spakil Hadis' mu'tahid' undukis
Iho Rajawid' hupar

7 7
2024

8. 2
7 28 11 41
LW

13.

ЗАПИСНИК ОД 11. МАЈА 1941. СА ПОЛАГАЊА ЗАКЛЕТВЕ ВЈЕРНОСТИ НЕЗАВИСНОЈ ДРЖАВИ ХРВАТскоЈ ОД СТРАНЕ ПРЕДСТАВНИКА МУСЛИМАНА У ОЦАКУ*

ЗАПИСНИК

састављен дне 11. свибња 1941. у уреду Опћинског поглаварства у
Оцаку.

ПРЕДМЕТ

је полагање присега према прописима Закона о полагању присега
вјерности Држави Хрватској од стране изабраног одбора представ-
ника Муслимана у Оцаку.

На присегу обвезани су: 1. Хафиз Ариф Цанановић, 2. Ферхатбег
Капетановић, 3. Рецо Салкановић, 4. Хасан Ахметовић, 5. Х. Хасан
Пирагић, 6. Хилмо Карић, 7. Асиф Јупић, 8. Ахмед Машић, 9. Мујо
Хоџић-Мехић и 10. Сејфудин Маглајић.

ПРИСУТНИ

Од стране Усташких власти: г. Др Зденко Одић, повјереник Државних
Усташких Власти,

Свједоци полагања присега; г.г. Павле, Живко и Матија Радић из
Оцака,

Перовођа: Есад Алибеговић, опћински биљежник, те напријед на-
ведених 10 чланова поменутог одбора.

На присегу обвезани напријед наведених десет чланова одбора пред-
ставника Муслимана вароши Оцак, полажу слиједећу

ПРИСЕГУ

Присижем Богу Свемогућему и дајем своју часну ријеч, да ћу
Независној Држави Хрватској и Поглавнику као представнику њеног
суверенитета вјеран бити, да ћу њене уставне одредбе и законе пош-
тивати и њих се придржавати, да ћу интересе Независне Државе Хр-
ватске и народа Хрватскога увијек пред очима имати и пожртвовано
промицати, да ћу налоге претпостављених савјесно извршити. Тако
ми Бог помогао.

Хафиз Ариф Цанановић
Капетановић Ферхатбег
Салкановић Рецо
Хасан Ахметовић
Пирагић Хасан

Карић Хилмо
Асиф Јупић
Машић Ахмед
Хоџић Мехић Мујо
Сејфудин Маглајић

Потврђујем, да су напријед наведених десет чланова одбора, које лично познајем и то г. Ариф Хафиз Цанановић предамном, а остали пред њим као џематским имамом, данас положили горњу присегу.

Џематски имам
Хафиз Ариф Цанановић

Повјереник Државних
Усташких Власти
Одић Зденко

Закључено и потписано:
Перовођа
Есад Алибеговић

Свједоци
Павле Живко
Машија Радић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 114Б, рег. бр. 6/1-1.

14.

НАРЕЂЕЊЕ ИЗАСЛАНИКА ВЛАДЕ НДХ У САРАЈЕВУ ОД 13. МАЈА 1941. ЗА СПРОВОЂЕЊЕ РИЈЕШЕЊА МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА О ОТПУШТАЊУ ИЗ СЛУЖБЕ СВИХ СРБА И ЦРНОГОРАЦА*

ИЗАСЛАНИК ВЛАДЕ СЛОБОДНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ
ПРЕДСТОЈНИК
ЗА ЗБОР ЈАВНОГ РЕДА И СИГУРНОСТИ
През. број: 211/41
13. свибња 1941. год.
Сарајево

ГОСПОДИ
ПРОФЕСОРУ ХАКИЈИ ХАЦИЋУ
И
ДОН БОЖИДАРУ БРАЛУ
Повјереницима Поглавника

САРАЈЕВО

Према рјешењу Министарства Унутрашњих послова Независне Државе Хрватске Бр. 2203 Пр. М.У.П. 1941 од 10. свибња треба отпусти из службе све Србијанце и Црногорце, а од осталих Срба оне који су се истицали протухрватским радом.

Достављајући Вам ово до знања молим Вас, да би изволили сходно расположити према свим подређеним уредима, да се точно и брзо изврши предња одредба.

Ради поднашања извјештаја Министарству молим Вас да тражите од појединих извјештај који су чиновници и намјештеници Србијанци отпуштени, а који Срби задржани у служби.

Навести поред имена и презимена својство у којем је служио.
И они Срби који су задржани у служби не смију да буду на воде-
ћим положајима и треба тачно и конкретно навести разлоге пот-
крепљене са доказима, да су достојни и потребни да буду задржани у
служби.

За Дом спремни!

Изасланик владе слободне државе Хрватске,
предстојник за збор јавног реда и сигурности
(потпис нечитак)

* АВИИ, ф. НДХ, к. 171А, рег. бр. 2/1.

15.

САОПШТЕЊЕ МИНИСТАРСТВА БОГОШТОВЉА И НАСТАВЕ ОД
16. МАЈА 1941. ПРОСВЈЕТНОМ ОДЈЕЛУ ПОВЈЕРЕНИШТВА ЗА
БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ - САРАЈЕВО, ЗА ОТПУШТАЊЕ ИЗ
СЛУЖБЕ НАСТАВНИКА ЈЕВРЕЈА И СРБА СА ТЕРИТОРИЈЕ НДХ*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
МИНИСТАРСТВО БОГОШТОВЉА И НАСТАВЕ
Број. Пов. 57-1941.

Предмет: Отпуштање наставника

ПОВЈЕРЕНИШТВО ЗА БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ
Просвјетном одјелу

САРАЈЕВО

У вези тамошњег упита од 7. свибња 1941. број 52, а да би се то
повјереништво знало равнати, саопћује Вам се слиједеће:

За подручје бивше бановине Хрватске, на којем је ово мини-
старство већ приступило отпуштању наставника, који нису родом из
Независне Државе Хрватске и Жидова, одлучено је:

1. да се наставници Жидови испод 10 година службе отпусте
2. да се наставници Жидови изнад 10 година службе умирове, и
3. да се Србијанци и Војвођани Срби отпусте.

За наставнике Словенце и Црногорце нису још извршене ни-
какве промјене, осим, гдје се ради о истакнутим непријатељима хр-
ватског народа.

С обзиром на вашу напомену, да би услијед редуције настав-
ника трпјела школска обука, јер би многе школе остале без довољног
броја наставника, треба нагласити, да се у средњим школама обука и
онако не врши, нити ће се вршити до мјесеца рујна ове године. Код
овог министарства налази се, међутим, знатан број досад неријеше-

них молба дипломираних филозофа, који моле намјештење. Овај ће се број још и повећати новим молитељима, који ће своје молбе поднјети до почетка идуће школске године, па има наде, да ће се потребама наших школа моћи углавном удовољити са наставницима из Независне Државе Хрватске.

У Загребу, дне 16. свибња 1941.

Државни тајник
код министарства богоштовља
и наставе:
/потпис нечитак/

* АВИИ, ф. НДХ, к. 87А, рег. бр. 1/7-1.

16.

ОДРЕДБА МИНИСТРА ПРАВОСУЂА ОД 21. МАЈА 1941. О ПРОГЛАШЕЊУ ПРИЈЕКОГ СУДА ЗА ПОДРУЧЈЕ СУДБЕНОГ СТОЛА У САРАЈЕВУ*

(168)

ПРОГЛАШЕЊЕ ПРИЈЕКОГ СУДА
за подручје судбеног стола у Сарајеву

На темељу точ. I. законске одредбе о пријеким судовима од 17. свибња 1941. године (Народне новине од 20. свибња 1941. бр. 32. проглашујем пријеки суд за подручје судбеног стола у Сарајеву.

Овај пријеки суд ће пословати код судбеног стола у Сарајеву.

Суце за пријеки суд има одредити предсједник, односно замјеник предсједника судбеног стола у Сарајеву и то тако, да два суца буду чланови судбеног стола у Сарајеву, а трећи судца има бити из редова усташа.

Пријеки суд код судбенога стола у Сарајеву надлежан је, да суди сва кажњива дијела наведена у точ. II. у вези с точ. X. законске одредбе о пријеким судовима, а која су учињена у времену од дана 6. травња 1941. па до дана, док не буде овај пријеки суд укинут.

Пријеки суд се има свестрано огласити на цијелом подручју судбенога стола у Сарајеву.

У Загребу 21. свибња 1941.
Број 228-З. п. - 1941.

Министар правосуђа
Др *Мирко Пук*, в.р.

* Народне новине, 21. V 1941.

17.

ИЗВЈЕШТАЈ КРИЛНОГ ЗАПОВЈЕДНИШТВА ЗА САНЦАК
ОД 22. МАЈА 1941. ДА СУ ДЕЛЕГАЦИЈЕ ИЗ НОВОГ ПАЗАРА И
СЈЕНИЦЕ ТРАЖИЛЕ ПРИПАЈАЊЕ ОВИХ ДИЈЕЛОВА НДХ*

КРИЛНО ЗАПОВЈЕДНИШТВО
ЗА САНЦАК
Број службено 2. V 1941. г.
ПРИЛЕПОЉЕ

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

Извјештавам да су многе делегације из Новог Пазара и Сјенице поново отишле у Сарајево и Загреб да траже припојење и ових дјелова Независној Држави Хрватској.

У Сјеници нема уопште никакве окупаторске војске а у Новом Пазару су Њемци.

Припојење ова два котара Албанији траже само неколико људи Арнаута досељеника цио народ јесте уз нас.

У Новој Вароши и том котару јесте постављено хрватско ору-
жништво али до данас још није постављен наш котарски предстојник
као ни наш предсједник општине. Њемачка војска која је била пову-
чена је из Нове Вароши а друга није била дошла, те би добро било да
се ту пошаље један вод хрватских војника и то овај вод који се налази
у Увцу и Прибоју. Депешу по овоме сам послао јучер Дивизији и тој
пуковнији. Молим да се ово брзо ријеши.

За Дом спремни!

Заповједник ппуковник
Стиј[ејан] Јаковљевић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143, рег. бр. 5/1-6.

18.

ИЗВЈЕШТАЈ ЗАПОВЈЕДНИШТВА КОПНЕНЕ ВОЈСКЕ ОД 22. МАЈА 1941. О СИТУАЦИЈИ НА ТЕРИТОРИЈИ НДХ СА ПОДАЦИМА О ЗЛОЧИНИМА УСТАША И НИЈЕМАЦА КОД САНСКОГ МОСТА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
Заповједништво копнене војске
Војни уред В.Т.В. Број 21
У Загребу 22. свибња 1941. г.

Предмет: извјештај по заповједи
бр. 527/41

ГЛАВНОМ СТОЖЕРУ ВОЈСКОВОЂЕ
/за II уред/

Савезно заповједи бр. 527 од 19. свибња 1941, поднаша се извјештај за протеклих 10 дана, слиједећег садржаја:

1/a – Новообразоване су слиједеће јединице:

- 6. походни батаљун у Загребу,
- 7. походни батаљун у Вараждину и
- 10. походни батаљун са 2. и 3. сатнијом у Пожеги, а осталим дијеловима у Винковцима.

Сваки од ових батаљуна састоји се из: стожера, 4 сатније од којих је 4. сатнија стројопушчана и Догласног вода.

Бројчано стање свакога батаљуна износи: 25 часника, 70 подчасника, 763 момака и 61 коња.

Наоружање свакога батаљуна износи: 690 пушака, 12 пушкомитраљеца, 4 стројне пушке, 54 самокреса, 15 кола и 4 пољске кухиње.

б – У току су образовања слиједеће јединице:

– стожер Јадранског дивизијског подручја у формирању привремено у Сарајеву,

- 8. походни батаљун Карловцу,
- 9. походни батаљун у Оточцу,
- 11. походни батаљун у Госпићу,
- 12. походни батаљун у Сарајеву,
- 13. походни батаљун у Тузли, и
- 14. походни батаљун у Травнику.

Састав батаљуна: 8., 9. и 11. је исти као батаљун под 1/, док је састав осталих батаљуна слиједећи: стожер и 3 сатније.

У току су образовања слиједећа попунидбена заповједништва: Мостарско, Требињско, Сињско и Книнско.

2/ У сврху посједања Јадранског дивизијског подручја извршени су покрети слиједећих јединица:

- 6. походног батаљуна из Загреба у Сарајево,
- 7. походног батаљуна из Вараждина у Сарајево, и

– 10. походног батаљона из Винковаца, а дијелом из Пожете у Сарајево.

3/ Расположење народа је слиједеће:

а – Хрватски дио је добро расположен.

б – Српски-православни дио се притајио, те злурадо очекује неко побољшање садашњег положаја, помоћу утицаја Италије.

ц – Жидови-масони и комунисти издали су летак пун погрда на Поглавника и Независну Државу Хрватску, као и на наше савезнике. Прозире се акција за ускрс Југославије.

Чврсто и сигурно поступање власти, озбиљан и оштар наступ Усташа, расформирање и разоружање Селачке заштите, чишћење усташких редова од разних типова, па и видљиви јачи запт код Усташа, добро утичу на опћу сигурност и расположење народа.

Требало би побољшати исхрану народа у пасивним крајевима.

4/ Четничка акција и резултат:

– У ноћи 11/12. свибња је јављено за мање групе четника из Оточца – за њима су упућене одмах мање опходње у потјеру.

– 10/11. свибња у Хрв. Благају стрељани су ухваћени четници и побуњеници.

– 13/14. свибња у предјелу Глинског котара /села Бркчевина и Жалај, опћина Станковић/ и села Покупско котар Писаровина, а гдје су се појавили четници, њемачка војска врши чишћење.

5/ Акција наших снага и резултат:

– За чишћење Глинског трокута биле су у припреми наше сатније из Карловца и Сиска, но употребљене су само чете из Сиска. Резултат овога био је негативан, прикупљено је само нешто ратног материјала и оружја. Само чишћење завршиле су њемачке јединице.

– Код Санског Моста Нијемци су стрељали 45 Срба. – Усташе су код Санског Моста имале 2 рањена, а устријелили 3 четника.

6/ Односи са Њемачким и Италијанским трупима:

– Са Нијемцима врло добри, има усамљених случајева реквизирања аутомобила и коња.

– Са Италијанима до 19. свибња нису били најбољи. Било је много притужби о насилном одузимању ствари, реквизирању хране, разоружавању нашег оружничтва, пљенидби оружја и војничке опреме, заробљавању наших војника, присиљавању на присегу Краљу Италије и т.д.

Очекује се побољшање тих односа послвије заповиједи Дуче-а, а особито се очекује да ће престати са протежирањем Срба.

7/ Прикупљање ратног материјала и опреме је отежано, пошто се прикупљено одузима од стране окупаторских власти, то се ово мора чинити кријомице.

Услијед овога недостаје и оружје и опрема за формирање нових јединица, јер оружја и опреме недостаје, а у колико га имаде на једном мјесту, не дозвољава се пребацивање овога материјала у друга мјеста.

Новообразовање јединица /походних батаљона/ отежано је и због мањег одзива људства, пошто се многи часници и подчасници како дјелатни тако и причувни још нису вратили кућама из ропства, а у неким попунидбеним заповједништвима уништене су многе књиге.

Замјеник заповједника
копнене војске,
Подмаршал
(Владимир) Лакса

* АВИИ. ф. НДХ, к. 85, рег. бр. 14/2-1.

19.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ИЛИЦА ОД 25. МАЈА 1941. О ЛЕШЕВИМА ВОЈНИКА ПРОНАЂЕНИМ У ОКОЛИНИ ЖЕЉЕЗНИЧКЕ СТАНИЦЕ БАЊА ИЛИЦА*

ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА ИЛИЦА
Број: 207 25. свибња 1941. године
ИЛИЦА

Извјештај о пронађеним
љешевима доставља

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ
ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

Дана 21 свибња 1941 у мјесту Илици у близини жељезничке станице Бања Илица пригодном затрпавања јама које су проузроковане од бомбардовања Илице 13 травња 1941. пронађен је један војнички љеш за којег се по легитимацији утврдило да се зове Петровић Четец, члан удружења четника из Београда, до чим родно мјесто се не зна. *

23 свибња 1941. пригодном истог рада на означеном мјесту а у близини наведеног љеша пронађене су слиједеће љешине:

1. Јагер Стипан, наводно родом из Сомбора а служио је у штабу 3 ваздухопловне базе у Нишу као редов, што је установљено по дописној карти нађеној код истог.

2. Торомановић Илија, редов 32 ваздухопловне базе Ниш, родно мјесто непознато. Код истог је пронађено 108 динара и један српски сребрни динар.

3. Радовић Ђуро, редов 32 ваздухопловне базе Ниш, родно мјесто непознато.

4. Стојановић Никола из Ресна, општине Подморанске, редов 32 ваздухопловне базе Ниш.

5. Др Косановић Милутин, предсједник одељења за народно здравље Загреб, што је установљено из његове објаве и визит карте. Код њега је пронађено и то: 10 комада банкнота од по 1000, једна од 500, 27 комада од 100 динара, 3 комада по по 50, 5 комада по 20, 6 комада по 10, један комад од 2 и 3 комада од по 1 динар, свега укупно 13.515 динара и један златан сат марке „Анкер” Н.С. Број 145798.

Сви напред наведени љешеви су од овдашњег мјесног љекара Др. Птачника Зденка и овдашњих бањских чиновника Мирка Дукића и Ризе Вранића прегледани, напријед наведене пронађене вриједносне ствари пребројене и предате овој постаји на похрану.

Љешеви покопани су у српско православно гробље у Блажују.

Заповједник постаје
стражмештар,
Стијејан Озимица в.р.

*АВИИ, ф. НДХ, к. 143Б, рег. бр. 41/1-3.

20.

УПУТСТВО МИНИСТАРСТВА БОГОШТОВЉА И НАСТАВЕ ОД 27. МАЈА 1941. О ПРЕЛАСКУ ИЗ ЈЕДНЕ ВЈЕРЕ У ДРУГУ*

МИНИСТАРСТВО БОГОШТОВЉА
И НАСТАВЕ
Број 178 У. м. 1941.

УПУТА ПРИГОДОМ ПРЕЛАЗА С ЈЕДНЕ ВЈЕРЕ НА ДРУГУ

Услијед упита са стране некојих котарских области и градских поглаварстава гледе provedбе законске одредбе о прелазу с једне вјере на другу од 3. свибња 1941. упућују се све управне власти прве молбе и интересиране особе, да у уредовање речених управних власти спада само издање потврде дотичној странци о њезиној пријави вјерозаконскога прелаза.

Када ће пак и под којим увјетима та странка бити примљена у вјерску припадност друге признате вјероисповијести, за коју је најавила свој прелаз, спада у бригу дотичне странке.

Странка ће у случају потребе и пред својим бившим душобрижником исказати свој иступ из цркве само потврдом управне власти.

За прелаз малолетника између седме и осамнаесте године до-
статна је само изјава родитеља, а није потребна и посебна дозвола
надтуторствене области.

Законском су одредбом докинута сви они прописи и формално-
сти, које је до сада код најављенога прелаза сваки прелазник морао
извршити пред душобрижником своје дотадање вјероисповијести.

Загреб 27. свибња 1941.

Министар
богоштовља и наставе
Др. Миле Будак, в.р.

* Народне новине, 27. V 1941.

21.

НАРЕДБА УСТАШКОГ СТАНА ДОБОЈ ОД 27. МАЈА 1941. СРПСКОЈ
ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВЕНОЈ ОПШТИНИ О РУШЕЊУ ПОСТОЉА
СПОМЕНИКА ПАЛИМ БОРЦИМА ИЗ I СВЈЕТСКОГ РАТА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
УСТАШКИ СТАН ДОБОЈ

Примљено 27. свибња 1941
Број 1275/41 Реф. Д.М.

СРПСКО – ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВЕНОЈ ОПШТИНИ

ДОБОЈ

Саопћује Вам се слиједеће:

Споменик, који сте дигли на брежуљку у близини Ваше цркве,
над костима страдалника из свијетског рата, схваћао би се као споме-
ник вјере и пијетета према мртвима, али Ви сте му, сав Ваш клер и
народ, дали једно друго значење: значење великосрпске хегемонис-
тичке политике у бившој Југославији.

Пригодом његова откривања одржан је фамозни сабор, гдје су
се правиле резолуције и против оних биједних права, што су их Хрва-
ти уживали у бившој Југославији. И зато је природно да онај Ваш
споменик не буди у нама само обичне реминисценције сваког над-
гробног споменика, него нас потсјећа на наше ропство и на Ваше зак-
летве, да ћете се за овјековјечење нашег ропства борити.

Кад би тај споменик био дигнут н. пр. Краљу Александру на не-
ком тргу ми бисмо га без скрупула срушили. Али како је то уза све

профанаџије, споменик над костима мртвих и близу цркве, то Вам дајемо могућност овакова рјешења.

Изволите у року од 7. дана скинути ступ изнад споменика и криж, који је на врху, поставите ниско над сам споменик, а камење од ступа превезите пред Хрватски Дом.

У случају неизвршења ове наредбе, наредићу сам да се ступ поруши, а Вашу опћину казнићу са 10.000 динара глобе или у случају неутјеривости похапсићу читав одбор на 10. дана и одборнике употребићу код јавних радова.

Котарски Повјереник
Др. [Драгушин] Камбер

* АВИИ, ф. НДХ, к. 114Б, рег. бр. 25/1-1.

22.

РАСПИС ПОВЈЕРЕНИШТВА САРАЈЕВО ОД 29. МАЈА 1941. О ЗАБРАНИ УПОТРЕБЕ ЋИРИЛИЦЕ*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
Повјереништво Сарајево

Предмет: Забрана ћирилице
Сарајево 29. свибња 1941.

На темељу законске одредбе о забрани ћирилице од 25. травња 1941. забрањена је свака упораба ћирилице на цијелом подручју Независне Државе Хрватске, а то се нарочито односи на цијело пословање свих државних и самоуправних тијела, на уреде јавног поретка, на трговачке и њима сличне књиге и дописивање, као и на све јавне натписе.

Према тому је министарство унутарњих послова од 5. травња 1941. број 34-Z. п. наредило, да се на цијелом подручју Независне Државе Хрватске одмах обустави свака упораба ћирилице у јавном и приватном животу. Свако штампање ма каквих књига ћирилицом је забрањено.

Сви јавни натписи писани ћирилицом имају се неодвлачно, а најкасније у року од 3 дана скинути.

Прекршитељи ове наредбе казнит ће се по управним властима новчано од 10.000 динара и затвором до мјесец дана.

Предње се доставља ради знања и најхитније provedбе – у колико то већ није учињено с тиме да ми се о сваком случају прекршаја ове наредбе има поднијети посебан извјештај.

Поглавников Повјереник
Божидар Брало

* АВИИ, ф. НДХ, к. 171А, рег. бр. 16/1-1.

ИЗВЈЕШТАЈ КРИЛНОГ ЗАПОВЈЕДНИШТВА БИЛЕЂА ОД 1. ЈУНА 1941. О ХАПШЕЊУ И СТРИЈЕЉАЊУ СРБА У ТРЕБИЊУ*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА

Крилно Заповједништво
Тај. број 5, 1 липња 1941 год.
БИЛЕЂЕ

Стријељање Срба у Требињу.

ЗАПОВЈЕДНИШТВО 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

Заповједник Вода Требиње извјештава:

„28 свибња 1941 године допутовало је у Требиње 10 усташких омладинаца, студената Загребачког Универзитета. Наредили су да се одмах по свим радњама и јавним мјестима отстране натписи писани са ћирилицом, што је учињено и на два споменика и то Његушевом и Требињских мученика.

У ноћи од 31 свибња на 1 липња пуцали су омладинци Усташке Организације по претходном одобрењу Загребачких Свеучилиштарца по Требињу, па је по улицама и на периферију Требиња изаслат извјестан број наших војника и оружника.

1 липња 1941 године између 5 и 7 сати наведени свеучилиштарци и по једна група наших војника стријељали су српске четнике из Требиња и околине и то:

1. Поповић Владо, биљежник опћине Требиње, који је био староста и организатор соколскога друштва у Требињу. За цијело вријеме истицао се је у своме јавноме раду против опћих интереса хрватског народа.

2. Бабић Васо, трговац из Требиња, који је био старјешина четничког друштва у Требињу. Од ранијих времена је познат као Велико-Србин и противник опћих интереса хрватског народа.

3. Ногулић Душан, гостионичар из Дражин Дола код Требиња, а био је замјеник старјешине четничког друштва и солунски добровољац.

4. Ковачевић Гашо, бивши седлар мајстор бившег 24. југославенског артилериског пука у Требињу, родом из села Мустаћа код Требиња. Био је члан четничког друштва и Велико-Србин.

5. Лечић Радован, столар из Требиња, активни члан четничког друштва у Требињу.

6. Паликућа Влајко, из села Мустаћа, активни члан четничког друштва у Требињу, а поред тога је био и отворени противник католика и муслимана.

7. Ђурић Шћепо, месар из Требиња, истакнути члан четничког удружења у Требињу.

8. Брковић Милош, чиновник општине Требиње, родом из Нецвећа, котара Требињског, настањен у Требињу, био је активни члан четничког друштва у Требињу и солунски добровољац. Уопште је мрзио Хрвате и муслимане, па је увијек био спреман на сваку акцију против муслимана и Хрвата.

9. Кукурић Илија, из села Полица, фанатичан Србин и активни члан четничког друштва у Требињу.

Сви су стријељани у непосредној близини њихових станова на јавним мјестима.

Осим горе именованих који су стријељани још је ухапшено 15 истакнутих лица из Требиња и околних села, који су се истицали у својој раду против Хрвата и муслимана, били чланови четничког друштва и сокола. Сазнао сам да ће и од ових један дио бити стријељан, али не у Требињу, већ ће се из затвора котарског суда, гдје се сада налазе, одвести у аутомобилу ван Требиња, где ће бити стријељани, док ће други дио бити задржан у затвору.

Усташе из Загреба у споразуму са војним властима у Требињу узеше око 30 гаоца из Требиња и околине од угледнијих људи, који ће служити као залога да ће становништво бити мирно.

Стријељања напред наведених проузроковала су јаку узрујаност у Требињу и околним селима, те и ако нема отвореног испољавања негодовања ипак се може очекивати каква било реакција од стране Срба из Требиња и околине, ради чега може доћи и до сукоба.

Војне власти наше и талијанске у Требињу пооштриле су мјере опрезности, те се врши и детаљан претрес станова и терена у циљу прикупљања оружја и остале спреме, при чему сарађује и оружништво. Народ се је слабо одазвао позиву за предају оружја како наших тако и талијанских власти.

Наредио сам да се заведе појачана служба и строга приправност, а да о свакој сумњивој појави одмах и најхитније извјештавају.

Одржавам сталне везе са повјереником Усташког Стана, нашим војним властима и талијанским карабинијерима.”

За Дом спремни!

Заповједник потпуковник
Муха[рем] Ј. Агановић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143А, рег. бр. 12/1-1.

24.

НАРЕЂЕЊЕ ЗАПОВЈЕДНИШТВА 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ ОД 1. ЈУНА 1941. КРИЛНОМ ЗАПОВЈЕДНИШТВУ БИЛЕЂА О МЈЕРАМА ОДМАЗДЕ И УЗИМАЊУ ТАЛАЦА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
Заповједништво 4. Оружничке пуковније
Тај. ЈС Број 43

КРИЛНОМ ЗАПОВЈЕДНИШТВУ

БИЛЕЂЕ

Сарајево, 1 липња 1941.

Заповједник нека на своме подручју предузме све мјере потребне за одржавање реда и мира.

Народу треба објавити да се све ватрено оружје, муниција и убојни материјал има одмах предати најближој војној јединици, а најдаље за 24 сати од проглашења објаве.

Ово објавити плакатирањем и на други начин који је уведен у дотичном мјесту: путем телала, у богомољи и т.д.

Напокон истодобно објавити да ће се кажњавати смрћу напади на трупе, на поједина војна лица, намјештенике наше државе уопће, као и свако слично насиље, сваки рад против наше државе и њене војне или цивилне управе, као и помагање лица која то чине, шпијунажа, крађа, разбојништво, паљевина, убојство, пљачка, оштећивање или кварење телеграфа, телефона, жељезница, путева, мостова и прометних установа уопће, као и друге радње опће опасне по живот и имање људи. Такођер ће се смртном казном казнити покушаји наведених дјела и потстрекавање (наговарање) на иста, као и лица која у одређеном року не предаду ватрено оружје, муницију или други убојни материјал, а која казна ће бити на лицу мјеста извршена.

Ако устреба, узети у сваком мјесту гдје је заповједништво таоце. Њихов број нека не пређе дванаест, према величини мјеста. За таоце узимати лица мушког спола, која су у дотичном крају народу позната и уживају углед (народни посланици и сл.). Природно је, да се за таоце не узимају лица, наклоњена и покорна нашој држави и властима. Народу објавити да су узети таоци (најистакнутији се могу именовати) и да ће исти бити стријељани у сваком случају који је изнесен у ставу четвртгом ове заповједи. У смислу ове заповједи заповједник ће онда поступати, а истодобно узети и нове таоце.

Како ова пуковнија нема потребног броја људства да се по свима мјестима пошаље довољно момчади ради извршења предњег, настојати да се у моралном погледу дјелује на тамошњи народ у циљу побољшања садањег стања.

На знање и строго поступање.

Заповједник
/потпис нечитак/

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143А, рег. бр. 20/1-2.

25.

ЗАПИСНИК СА СЈЕДНИЦЕ ЊЕМАЧКОГ ПОСЛАНСТВА У ЗАГРЕБУ ОДРЖАНЕ 4. ЈУНА 1941. У ВЕЗИ СА ПРЕСЕЉАВАЊЕМ СЛОВЕНАЦА ИЗ РАЈХА У ХРВАТСКУ И СРБИЈУ, ОДНОСНО СРБА ИЗ ХРВАТСКЕ У СРБИЈУ*

Пријепис I.
Пријевод.

ЗАПИСНИК са сједнице одржане 4. 6. 41. под

вођством њемачког посланика у Загребу, СС-обергрупенфирера З.
Кашеа, у вези са разговором о пресељавању

Садржај:

- Прилог I - Списак присутних
- II - Тема разговора
- III - Записник са сједнице

Списак присутних на сједници њемачког посланства у Загребу, 4. 6. 41.

Редни број	Име	Функција
1.	З. Каше (Siegfried Kasche)	Посланик
2.	Др. Бенцлер (D. Felix. Benzler)	"
3.	С. Кватерник Славко	Министар војске
4.	Иберајтер Др. Зигфрид (Dr. Siegfried Uiberreither)	Шеф цивилне управе, државни намјесник
5.	Турнер (Harold Turner)	Војни заповједник у Србији
6.	Др Лорковић Младен	Државни секретар у Министарству вањских послова
7.	Глез фон Хорстенау (Glaise von Horstenau)	Њемачки генерал у Загребу
8.	Др Везенмајер (Dr Edmund Vessenmayer)	Њемачко посланство
9.	Кисел (Dr. Georg Kissel)	Војна управа у Србији
10.	Реквард (Willi Requard)	Штандартенфирер
11.	Кин (Dr. Ernest vn Kühn)	Њемачко посланство
12.	Крајнер (Dr. Kreiner)	Њемачко посланство
13.	фон Трол (Herbert von Troll)	Њемачко посланство
14.	Зарстањен	Шеф цивилне управе у Доњој Штајерској
15.	Хумић	Ком полиције безбј., Марибор

16.	Др Вајнман (Dr. Weinmann)	Полиција безбједности
17.	Др Фукс СС (Dr. Fuchs)	
18.	Франц Нојхаузен (Franz Neuhausen)	Националсоцијалистички
Групенфирер вазд. корпус
19.	Др Думанцић	Министар корпорације
20.	Др Вјекослав Вранчић	Замјеник министра вањских
послова

Предмет: Предмет разговора био је следећи:

Пресељавање Словенаца из Рајха у Хрватску, односно у Србију и Срба из Хрватске у Србију. С тим у вези су и поједина питања о поступку према Хрватима у оним областима Југославије, које су припојене Рајху. Разговор је одобрило Министарство вањских послова телеграмом бр. 389 од 31. 5.

Одобрење Фирера за поступак пресељавања саопштава се овдје телеграмом бр. 344 од 25. 5. 44.

На сједници од 4.5. 1941 о пресељавању Словенаца из Рајха у Хрватску, односно у Србију и Срба из Хрватске у Србију, учествовала су слиједећа лица:

Посланик Каше (Kasche), СС-обергрупенфирер

Војсковођа Кватерник

Министар Др Думанцић

Државни секретар Др Лорковић

Државни намјесник Иберајтер (Uiberajther)

Шеф војне управе, државни савјетник Др Турнер (Dr. Turner)

Националсоцијалистички ваздух. корпус, групенфирер Нојхаузен (Neuhausen), (оба господина за Доњу Штајерску)

Посланик др Бенцлер (Dr. Benzler), као замјеник команданта у Србији

Генерал Глез фон Хорстенау (Glaise von Horstenau), као њемачки генерал у Загребу

Одређене су следеће мере за пресељавања:

I. Преселиће се:

1. *Први талас*: У периоду од 5. 7. 41. из Штајерске 5.000 Словенаца, политички сумњиви и интелектуалци (у Србију), од ових католички попови долазе у Хрватску. Као рекомпензацију Независна Држава Хрватска ће исти број ортодоксних попова са њиховим породицама преселити у Србију. Остатак њихових породица доделиће се 2. таласу. Већи део пресељеника из 1. таласа преселиће се директно у Србију.

2. *Други талас*: Око 25.000 Словенаца, који су се послије 1914. године преселили у Штајерску, преселиће се из овог краја потпуно у Хрватску од 10. јула до 30. августа. У исто вријеме из Независне Државе Хрватске преселиће се исти број Срба у Србију, умањен за број чланова породица ортодоксних попова из 1. таласа.

3. Трећи шалас:

Бр. 1. Око 65.000 Словенаца, већином сељака из граничних области Доње Штајерске. Осим тога 80.000 Словенаца исте категорије из Корушке. Ови ће се преселити у Хрватску у периоду од 15. септембра до 31. октобра 41. Уколико се међу оним Словенцима, који се пресељавају из Корушке, налазе политички сумњиви и интелектуалци, исти се требају преселити директно у Србију, изузев католичких попова, који се у замјену за ортодоксне попове пресељавају у Хрватску. Ортодоксни попови долазе у Србију.

Бр. 2. Осим споменутог броја (под бројем 1) из Независне Државе Хрватске треба да се пресели у Србију највише 30.000 Срба, који не припадају Хрватској. Ово пресељавање ће се извршити до 31. октобра.

Бр. 3. За извођење пресељавања Независна Држава Хрватска ће државном намјеснику у Штајерској у Марибору од 9. 6. 41. додијелити два повјереника, а исто тако два повјереника државном намјеснику у Бледу. Као веза између команданта у Србији и хрватске владе додијелиће се Њемачком посланству у Загребу СС-штурмбанфирер Бајснер (Wilhelm Beissner), који ће по питањима пресељавања сарађивати са господином Др Вајнманом (Dr Weinmann), повјереником војног заповједника у Србији.

Бр. 4. Пресељенике ће у већим или мањим транспортима предавати повјереник једне државе повјеренику друге државе. Ко без ове легитимације прекорачи границу или не посједује никакву другу уредну исправу, вратиће се натраг као илегалца.

Бр. 5. Сваки пресељеник може са собом понети пртљаг до највише 50 кг тежине. Може се уговорити да сељаци са собом могу терати кола, коњску запрегу или теглећу стоку, а терет на колима може бити према датој могућности.

Уговорено је да се из Хрватске у Србију може извести она иста количина кола, коња и теглеће стоке колика из Рајха дође у Србију путем пресељавања.

Бр. 6. Код пресељавања сваки пресељеник може са собом да понесе 500 динара по глави. Србија и Хрватска ће овај новац размјенити према за то одређеном термину.

Потписи: Кватерник С., З. Каше, Турнер, Др Бенцлер, Глез, Франц Нојхаузен, Иберајтер (Kvaternik S., S. Kasche, Turner, Dr Benzler, Glais, Franz Neuhausen, Uiberreither).

Потврђује се да овај пријевод записника са сједнице од 4. 6. 41. (Сједница у Загребу) одговара оригиналу, који је пронађен у Комесаријату за избјеглице Квислиншке владе Милана Недића, у предмету „Разна акта” 1941-1944, XI „под бројем 12, а који документ се налази у

Архиву Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Београду, као и да је овај документ заплијењен у октобру 1944. године.

Београд, 25. август 1945.

Предсједник Државне комисије
потп.: *Др. Душан Недељковић*
професор Универзитета

Ја, поручник О. Гроздић, истражни орган Државне комисије, овим изјављујем да потпуно владам српскохрватским и њемачким језиком и да је горњи документ тачан превод оригиналног документа.

Београд, 25. августа 1945.

Потписан: поручник *О. Гроздић*

* Документ Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Војном архиву, На, к. 49, 3/1, стр. 125-126 (пријевод са њемачког)

26.

ИЗВЈЕШТАЈ ЗАПОВЈЕДНИШТВА 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ ОД 6. ЈУНА 1941. ЗАПОВЈЕДНИШТВУ ХРВАТског ОРУЖНИШТВА О СИТУАЦИЈИ НА ПОДРУЧЈУ ПУКОВНИЈЕ СА ПОДАЦИМА О УСТАШКИМ ЗЛОЧИНИМА*

ЗАПОВЈЕДНИШТВО
4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ
ПУКОВНИЈЕ
Тај. Ј. С. Бр. 31

Извјешће по догласној
служби доставља
Сарајево 6. липња 1941.

На темељу прикупљених података по догласној служби за вријеме од 28. свибња до 6. липња т.г. подносим слиједеће извјешће:

І. УНУТАРЊА СИТУАЦИЈА

Расположење народа према Влади и Поглавнику врло је добро, што се је нарочито осјетило послје Поглавниковог говора Хрватском народу на радиу 20 свибња т.г. Католици и муслимани прате све догађаје који се збивају, будно и хладнокрвно са пуном вјером у Поглавника, да ће он знати у сваком погледу сачувати народ и унутарњи државни поредак, те доношењем нових закона омогућити сваком опстанак, праведном подјелом рада и зараде.

Предузете мјере против Јевреја народ одобрава.

Рад и кретање православног живља будно се прати од стране власти, те нису у могућности предузимати ма какву акцију.

Са великим одушевљењем примљена је и препричава се побједа њемачке војске на Крети [Криту] код Хрватског народа, до чим су православни и Јевреји депримирани и губе наду у побједу Енглеске.

Опхођај пучанства према савезничкој војсци срдачан је и сусретљив. Инцидентата није било.

Домаћа и страна штампа повољно утичу на становништво.

Ред, мир и сигурност на подручју пуковније повољни.

Економске прилике се побољшавају.

II. ВАЖНИЈИ ДОГАЂАЈИ

1. 16. свибња 1941 око 24 сата Симић Јефто и Пушоња Јефто наоружани пушкама и сјекирама провалили су у кућу Дундић Миље у селу Стрмици, котара Рогатица и однијели 1525.50 динара, 10 метара платна и 2 ручника. Оба ухићена и предана власти.

2. 21. свибња 1941 у селу Врсињу, котара Власеница, несретним случајем експлодирала је 1 бомба и убила Бегиха Сејму и његову мајку Фатиму.

3. 21. свибња 1941 у Илици, котара Сарајево, пронађена је љешина Петровића Четена погинулог од бомбардирања 13. травња т.г.

4. 23. свибња 1941 у Илици, котара Сарајево, пронађене су љешине војника: Јегора Стипана, Торомановића Илије, Радовића Ђуре, Стојановића Николе и доктора Косановића Милутина претседника одјела за народно здравље из Загреба, који су погинули од бомбардирања 13. травња т.г.

5. 24. свибња 1941 пронађена је у ријечи Лашви код села Грабаља, котара Травник, непозната мушка љешина са траговима на глави од 2 револверска набоја. Истовјетност и убојице траже се.

6. 26. свибња 1941 у Илици, котара Сарајево, пронађена је љешина Дурмана Милана, причувног пјешачког поручника и новинара из Загреба.

7. 26. свибња 1941 у 5 сати у својој кући убио је са сјекиром Ристић Максим из освете Дукића Василија. Убојица ухићен и предан власти.

8. 27. свибња 1941 у 5 сати упућено је из овог заповједништва 6 часника и 300 оружника за запосједнуће Невесиња, Требиња, Гацког и Билеће, који су наведена мјеста и околно подручје посјели и отпочели тамо вршити службу, сугласно са осталим органима наших власти.

9. 27. свибња 1941, 12 Хрватских оружника је одведено по италијанским војницима у Пљевље са постаје Челебић, крило Горажде јер их је православно наредник Маркаило Марко пријавио као бандите италијанским војним властима. По нашој интервенцији исти још нису пуштени.

10. 28. свибња 1941. у 18 сати приликом подизања дрвеног моста на индустријској жељезничкој прузи „Нашичке д.д.“ 8 км од Завидовића, срушила се конструкција моста и погинуо радник Хусановић Ибрахим, теже повријеђена 2 и лакше повријеђено 5 радника. Истрага се води, до кога је за ово кривица.

11. 30. свибња 1941. ухићен је четник Неђо Милан из Загоре, котара Сарајево и предан власти, због сумње прикривања војничког оружја и ношења четничке капе.

12. 31. свибња 1941. у 6 сати убио је Хускић Химзо у Рогатици, истог котара, једним набојем из револвера Бараковића Ђамила заповједника опћинске страже, када га је овај хтио предвести њемачкој команди у мјесту ради неког саслушања. Убојица ухићен и предан власти.

13. 1. липња 1941. између 5 и 7 сати усташе свеучилиштарци и група наших војника стријељали су српске четнике из Требиња и околине и то: Поповић Владу, Бабића Васу, Ногулића Душана, Ковачевића Гашу, Лечића Радована, Паликућу Влајка, Ђурића Шћепу, Брковића Милоша и Кукурића Илију.

14. 3. липња 1941. око 11 сати код села Дрежња, котара Невесиње, око 50 мјештана напали су ватреним оружјем патролу од 20 заштитних ловаца. Након једносатне борбе нападачи су побјегли, те је од њих ухићен са пушком Бранко Стојић. Људских жртава није било.

15. У времену од 26. свибња до 6. липња 1941. одјел оружника за пратњу влакова при водном заповједништву Сарајево заједно са редарственим детективима ухватили су 327,5 кг кријумчареног духана и 9 кријумчара 720 књижица цигарет-папира, 900 кутија жигица и 95 кг шећера, те све предали властима.

III. УПОТРЕБЕ ОРУЖЈА

22. свибња 1941. око 20 сати у селу Херићи, котара Зворник, вођа 29. редовне опходње оружничке остаје Живинице, крила Тузла, каплар Бафтић Саит испалио је 1 набој из службене пушке на Ихтића Ахмета, кад му је овај хтио отети пушку при службеном уредовању, те га погодио у лијеву ногу од чега је након кратког времена Ихтић умро. Истрага се води.

IV. УВРЕДА ПОГЛАВНИКА

21. свибња 1941. Радовић Милан у селу Крушевцима, котара Власеница, увредио је Поглавника. Исти је ухићен и предан власти.

V. ЗАКЉУЧАК

Јавна сигурност на подручју пуковније поновљена је, осим на подручју крила Билеће, гдје је тек организирано оружничтво од 28.

свибња т.г. почело вршити службу, те ће се и тамо у најкраће вријеме прилике нормализирати.

Страна пропаганда није примјећена.

Опћа политичка ситуација повољна је.

Заповједник
[*Фрањо*] *Видас*

* АВИИ, ф. НДХ, к. 142, рег. бр. 8/1.

27.

ЗАКОНСКА ОДРЕДБА ПОГЛАВНИКА ОД 7. ЈУНА 1941. О ИСТОЧНОЈ ГРАНИЦИ НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ*

ЗАКОНСКА ОДРЕДБА о источној граници Независне Државе Хрватске

Чланак 1.

На темељу хрватског државнога права и на основи начела непрекинутости хрватскога народнога подручја

ОДРЕЂУЈЕМ

овом законском одредбом источну границу Независне Државе Хрватске, која тече:

1. од утока ријеке Саве у Дунав узводним током Саве до ушћа ријеке Дрине у Саву;

2. од ушћа ријеке Дрине узводно том ријеком, и то њеним најисточнијим рукавима тако, да сва острва на Дрини припадају Независној Држави Хрватској, до утока потока Храснице у Дрину источно од села Земнице;

3. од утока потока Храснице у Дрину тече граница Независне Државе Хрватске копном источно од Дрине точно строгом границом између Босне и Србије, какова је постојала од године 1908.

Чланак 2.

Овој законској одредби прилаже се земљописна карта у мјерилу 1 : 200.000, на којој је граница Независне Државе Хрватске означена црвеним потезом. Ова земљописна карта јесте саставни дио ове законске одредбе.

Чланак 3.

Проведбу ове законске одредбе повјеравам министру хрватског домобранства и министру унутарњих послова тиме, да горе означену границу напосе одмах запосједну са постројбама хрватског домобранства и хрватске усташке војнице, те да одмах на лицу мјеста поставе

међашење знакова изузев подручје града Земуна с околицом, које творећи саставни дио Независне Државе Хрватске споразумом са Великим Њемачким Рајхом остаје до конца рата војнички запосједнут од пријатељске њемачке војске.

Ова законска одредба ступа на снагу данашњим даном.

У Загребу, дне 7. липња 1941.
Број 378-З. п. 1941

Поглавник: *Др. Анџе Павелић*, в.р.
Војсковођа *Славко Квайерник*, министар хрватског домобранства;
Др. Милован Жанић, Предсједник законодавног
повјеренства при Поглавнику,
Др. Мирко Пук, министар правосуђа;
Др. Миле Будак, министар богоштовља и наставе;
Др. Андрија Аршуквић, министар унутарњих послова;
Инг. Ивица Фрковић, министар шума и руда;
Др. Ловро Сушић, министар народног господарства;
Др. Иво Пејрић, министар здравства;
Др. Јосип Думанчић, министар удружбе.

* *Народне новине*, 8. VI 1941.

28.

НАРЕДБА МИНИСТРА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА ОД 7. ЈУНА 1941. О ОБАВЕЗНОЈ ПРИЈАВИ СРБИЈАНАЦА*

НАРЕДБА о дужности пријаве Србијанаца

Позивају се сви Србијанци, који бораве на територији Независне Државе Хрватске, да се у року од 10 дана рачунајући од дана проглашења ове наредбе пријаве опћинском, односно градском поглаварству свог боравишта, а у граду Загребу редарственом равнатељству.

Ова се одредба односи на све Србијанце, који су се доселили на подручје Независне Државе Хрватске послјије 1. сијечња 1900. године, као и на њихове потомке ма којег они звања били, дакле и на сељаке.

Ова наредба обухваћа и особе, које се налазе у притворима или болницама.

Тко се од наведених не одазове овом позиву на пријаву у означеном року, сматрат ће се ратним заробљеником и бит ће одведен у заробљенички логор.

Пријављене уносит ће опћинско, односно градско поглаварство у попис по реду пријаве редним бројем и пријављеном издавати потврду.

По измаку прописаног рока за пријаву опћинска ће поглаварства препис пописа доставити надлежној котарској области, а градска поглаварства котарској области свог сједишта.

За опћинску управу одговорне особе (начелници и други) који начине какав пропуст односећи се на ову наредбу, бит ће потегнуте на казнену одговорност по прописима, који вриједе за кажњавање оних, који сакривају побјегле ратне заробљенике и отпуштене од службе.

Исто тако поступаће се са сваким, за кога се докаже, да је знао за Србијанца, који се не пријављен крије, а не буде то власти пријавио.

Котарски предстојници имаду дужност да се побрину, да подручна опћинска поглаварства проведу уредовања по овој уредби.

Обзиром на важност и хитност предмета дужни су сви дневници, који излазе на подручју Независне Државе Хрватске на видном мјесту одштампати ову наредбу.

Све котарске области и сва опћинска поглаварства и редарствено равнатељство у Загребу дужни су ову наредбу одмах прогласити не чекајући доставу.

У Загребу дне 7. липња 1941.
Број 372 Z. п. 1941

У заступању
министра унутарњих послова
Војсковођа
Квајерник, в.р.

* Народне новине, 7. VI 1941.

29.

ОДРЕДБА МИНИСТРА ПРАВОСУЂА ОД 7. ЈУНА 1941. О ПРОГЛАШЕЊУ ПРИЈЕКОГ СУДА ЗА ПОДРУЧЈЕ СУДБЕНОГ СТОЛА У ТУЗЛИ*

МИНИСТАРСКА ОДРЕДБА
о проглашењу пријеког суда за подручје
судбеног стола у Тузли

На темељу тачке I законске одредбе о пријеким судовима од 17. свибња 1941. године („Народне новине” од 20. свибња 1941. број 32) проглашујем пријеки суд за подручје судбеног стола у Тузли.

Овај ће пријеки суд пословати код судбеног стола у Тузли.

Приједседником пријеког суда постављам Еду Трајера, вијећника судбеног стола у Тузли, за његовог замјеника Др. Милана Човића, повјереника судбеног стола у Тузли, а за суце пријеког суда: Нурудина Бегића, вијећника судбеног стола у Тузли, и Велимира Дивковића пок. Марјана из Тузле, за њихове замјенике: Јусуфбега Јашарагића, повјереника котарског суда у Тузли, и Даутбега Омориза умрл. Хасанбега из Тузле и за перовође: Ибрахима Бешлагића и Хилмију Шахинпашића, прислушнике судбеног стола у Тузли.

Пријеки суд судбеног стола у Тузли надлежан је, да суди сва кажњива дјела, наведена у точ. II у вези с точ. X. законске одредбе о пријеким судовима, а која су учињена или буду учињена у времену од 10. травња 1941. па до дана, док овај пријеки суд не буде укинут.

Смртну казну стријељањем имају извршити оружници.

Пријеки суд имају свестрано огласити на цијелом подручју судбеног стола у Тузли градска и опћинска поглаварства.

У Загребу 7. липња 1941.

Број 32.315 1941.

По овлашћењу министра правосуђа
Државни тајник
Угљен, в.р.

* Народне новине, 11. VI 1941.

30.

ИЗВЈЕШТАЈ ЗАПОВЈЕДНИШТВА ОРУЖНИЧКОГ ВОДА ГАЦКО ОД 16. ЈУНА 1941. О СТРИЈЕЉАЊУ ТАЛАЦА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
КРИЛНО ЗАПОВЈЕДНИШТВО
Број 263, 22 липња 1941. год.
БИЛЕЋЕ

Извјештај о путу Талијанских
официра у пограничним
крајевима Котара Гатачког

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

Заповједник оружничког вода Гацко, својим извјешћем Бр. 94 од 16 липња 1941. године, доставио је слиједећи извјештај:

„13 липња о.г. послје подне дошао је у Гацко један Талијански обавештајни капетан и питао ме извјесне ствари као узрок због чега су се одметнули српски становници источног дијела Гатачког котара.

Ја сам му навео да је највећи узрок лична мржња и освета. Међутим талијански капетан остао је на становишту да се нешто више иза тога крије. Замолио је да му додјелим једног оружника као пратњу и ја сам додијелио привременог оружника Хусу Хусовића. На пут су наводно кренули због тога, јер су чули да су усташе на Црногорској страни запалили два села, што апсолутно не одговара истини.

На пут се кренули 14. липња у 5 сати из јутра и то 3 официра и 22 војника, свеукупно 25 људи. У селу Берушица срели су групу од 30 наоружаних људи, који су кад су видјели Талијане почели бацати оружје и говорити Талијанским окупаторним властима да се предајемо. На питање зашто су се одметнули и латили оружја, одговорили су „морамо да се бранимо, јер нас Турци и Хрвати бију и бацају у јаму.” Талијански капетан оставио им је оружје, а тада су они од њега тражили да им да још оружја да се бране. Осим тога тражили су да читав овај крај све до Коњичке ђуприје припоје Црној Гори. Наш оружник препознао је двојицу вођа, а то су два брата Бјелогрлићи из Автовца. Кад су прешли границу Црне Горе није се више видело наоружаних људи, већ ови наоружани људи су искључиво мјештани, а никако Црногорци. Талијански капетан си је правио на терену становите забиљешке. За вријеме цијелог пута није било инцидената.

10 липња 1941 године, по налогу усташког повјереника г. Францетића [Јурета] стрељано је 20 особа као таоци**, јер се побуњеници нису хтјели предати и да се тиме утиче на њих. Међутим кад су их возили на стријељање побјегао је поп Мاستиловић из Надинића, који је преко Липника побјегао у Црну Гору и сада је у Цетињу.”

Предње достављам на знање.

Заступник заповједника,
Надпоручник
Авдија Зеџ

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-а, рег. бр. 39/9-1, к. 85, рег. бр. 3/4-3.

** Таоци стријељани на Павлићу код с. Степена су: Вишњевац Вељко, Вишњевац Перо, Вишњевац Грујо, Гутић Петар, Милошевић Тодор, Мاستиловић Богдан, Поповић Богдан, Савић Новак, Старовић Тодор, Аџић Миле, Старовић Шпиро, Косовић Раде, Кошутић Глигор, Лојовић Јован, Лојовић Трифко, Говедарица Ристо, Комненовић Миле, Ненадић Спасоје и Ојековић Лазо. Др Саво Скоко, *Покољи херцеговачких Срба '41*, Београд 1991, стр. 61, 62.

31.

ИЗВЈЕШТАЈ КРИЛНОГ ЗАПОВЈЕДНИШТВА БИЛЕЋА ОД 16. ЈУНА 1941. О ЗЛОЧИНИМА УСТАША У СЕЛУ КОРИТА *

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
КРИЛНО ЗАПОВЈЕДНИШТВО
Тај. Број 31, 16 липња 41 г.
БИЛЕЋЕ

Удаљавања становника
из разних села.

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

1. 8 липња 1941 године сељаци села Врбице, Трновице и Прераци, котара Билећа, отишли су од својих кућа у брда и посакривали се у околним шумама. Разлог за овај одлазак је по њиховом исказу страх од усташа из Гацког, зато што су усташе из Гацког поубијали у Коритима 140 људи, које су бацили у једну рупу. Они су ово наводно дознали од оних који нису били дотучени него су из те рупе извађени.

15 липња 1941 године са котарским престојником из Билеће са-стао сам се са 18 сељака из горе наведених села код села Трновице без икакве пратње, којом су нам приликом горе наведени разлог казали. Савјетовано им је од стране котарског престојника да се одмах врате у своја села и наставе нормалан живот, иначе ће бити проглашени од-метницима а имања конфискована у корист државе. Објаснили смо им да ће искусити рђаве посљедице само они који су криви и који убу-дуће не буду лојални према држави а према власти коректни. Са ова-квим објашњењем су се сељаци задовољили и изјавили да ће се својим кућама повратити а према држави бити лојални, одани и послушни.

2. 13 липња 1941 године у 22 сата стража од 7 сељака муслимана становника села Пријевора, котара Билећа осјетили су према њихо-вом исказу бат људских ногу, који је долазио са источне стране овога села са брда званог Вијенац, али никога нијесу видјели. Из страха да то нијесу Црногорци или Срби из сусједних села, који хоће да их на-падну, отворили су пушчану ватру у томе правцу и испалили око 20 метака. На Вијенцу на простору од 500 метара бачено је према њихо-вом исказу око 10–15 ракетли црвених. Овакво стање потврђује стра-жар Мургус Ариф, према чему је до пуцњаве дошло само из забуне, али се није могло установити ко је ракетле бацао. По исказима више људи види се да се муслиманска и православна села једна других боје, па је довољан и најмањи повод да дође до пуцњаве у једном селу. Је-дино се сумња за бачене ракетле, да су их испалили Срби из села Баљ-ци, који су те ноћи поводом пуцњаве у Пријевору из својих кућа одб-јегли у оближња брда, а које им ракетле служе као опомена за опас-ност. Ово је само сумња али се право стање у погледу ракетли није мо-

гло установити. Село Баљци се налази источно од Пријевора и почиње од горње ивице брда Вијенац. Пуцњава је трајала око три четврт сата, послје чега се у току ноћи није више ништа догодило. Ово сам установио на лицу мјеста у селу Пријевору.

14 липња отишао сам са котарским престојником у село Баљци котара Билећа, насељено само са Србима, који су изјавили да су од својих кућа одбјегли због пуцњаве у Пријевору бојећи се да их неко не нападне. За испалене ракетле нијесу признали да су то они учинили. Котарски престојник је становнике села Баљци позвао да се врате својим кућама, што су они послушали и за вријеме нашега боравка у овоме селу већина се била повратила. Оно што је речено Србима села Врбице, Трновице и Прераца, то је речено и овима из села Баљци.

На овај начин је враћање овога становништва из шума у њихова села ликвидирано на миран начин, а вјерујем да је то корисно за нашу државу нарочито у овијем крајевима, који се граниче са Црном Гором и гдје је боље да бар за сада не долази ни до каквог сукоба између становника и органа власти. Са оваковим ријешењем се сложио и усташки стан у Билећи, при чему се мора имати још у виду да је муслиманско и католичко становништво према православним у овоме котару у мањини, јер муслимана и католика има 4000 а православних 20000.

15 липња обишао сам још села Плана и Меку Груду.

3. На 14 липња Митар Радовановић из Дивина, котар Билећа, ухапшен је по органима усташа из Стоца, што је тамошње српско становништво преплашило тако, да су почели да се удаљују у оближње шуме али како ће Радовановић према обавијештењу из Стоца бити пуштен на слободу то су се опет почели враћати својим кућама те овај случај није имао никаквих хрђавих посљедица.

С обзиром на навеђени случај у Коритима Срби се јако боје усташа и немају у њиха повјерења и желе да противу њиха за сваки случај уредују само оружници.

4. Удаљавање становништва постоји и у котару Љубиње како сам то са поуздане стране сазнао али нисам тврдио, те сам са засебним актом Тај. Бр. 32 од данас молио да ми се одобри 10 дана службеног путовања за вршење смотре упознавање ситуације у котаревима Невесиње, Љубиње и Требиње осим службенога путовања које ћу обавити према телефонском наређењу Заповједниковом од данас на територији оружничког вода Гацко.

Заповједник, потпуковник
Мух[арем] Агановић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-а, рег. бр. 27/1-1.

32.

ОДРЕДБА МИНИСТАРСТВА ПРАВОСУЂА ОД 17. ЈУНА 1941. О ПРОГЛАШЕЊУ ПРИЈЕКОГ СУДА ЗА ПОДРУЧЈЕ СУДБЕНОГ СТОЛА У БИХАЋУ*

МИНИСТАРСТВО ПРАВОСУЂА
Број 34459-1941

МИНИСТАРСКА ОДРЕДБА о проглашењу пријеког суда за подручје судбеног стола у Бихаћу

На темељу тачке 1. законске одредбе о пријеким судовима од 17. свибња 1941. године (Народне новине од 20. свибња 1941. број 32) проглашујем пријеки суд за подручје судбеног стола у Бихаћу.

Овај ће пријеки суд пословати код судбеног стола у Бихаћу.

Предсједником пријеког суда постављам дра Смају Градашчевића, предстојника котарског суда у Бихаћу, за његова замјеника дра Миховила Вујачића, вијећника судбеног стола у Бихаћу, а за суце пријеког суда: Ислама Вукачевића, котарског суца у Бихаћу, и Петра Дујмовића, усташу у Заваљу; за њихове замјенике: Ферду Јенгића, суца котарског суда у Бос. Петровцу, и усташу Петра Симиша, студента технике, Бихаћ, Скочај.

Смртну казну стријељањем имају извршити оружници.

Пријеки суд имају свестрано огласити на цијелом подручју судбеног стола у Бихаћу градска опћинска поглаварства.

Загреб 17. липња 1941.

По наредби
министра правосуђа- државни тајник
Др. Угљен. в. р.

* Народне новине, 18. VI 1941.

33.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКОГ ВОДА ЗЕНИЦА ОД 18. ЈУНА 1941. О ЛЕШЕВИМА СРБА КОЈЕ СУ УСТАШЕ ПОБАЦАЛЕ*

ВОДНИК ОРУЖНИЧКОГ ВОДА ЗЕНИЦЕ

Џемал Хаџић оружнички поручник

Лашва 18. VI 1941 год.

Предмет: Пронађени љешеве у ријечи Лашви.

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

Дана 17 ов. мј. обавјештен је овај вод од постаје Лашва, овога вода, да су у ријечи Лашви пронађени љешеве. По добивеној обавјести упутио сам се на лице мјеста и установио:

Дана 17 липња 1941 год. пријавио је оружничкој постаји Лашва Марчета Јово Перин, из Лашве, стар 18, да је истога дана око 7 сати у јутро видио у ријечи Лашви 4 мушка љеша.

По пријави је одмах оружничка постаја Лашва послала патролу на лице мјеста/патрола наред. Сулејман Сабић, Јаковљевић Александар и каплар Дракулић Мато/, који је у присутности Галића Мартина и Пашалића Смаила оба из Лашве установила да се на ушћу ријеке Лашве која улази у ријеку Босну налази 8 мушких љешева а на мјесту зв. Јањичке Аде 6 мушких љешева, тако да је пронађено укупно 14 љешева.

Поведеном истрагом установио сам да су непозната лица у ноћи 17 ов. мј. око 24 сата дошла у два аутомобила и то: један ауто луксузни и један аутобус у коме су били смјештени убијени и убице, те су аута зауставила на Државном путу на км. 62.52 који се налази поред жељезничке пруге на км 65-2. У непосредној близини гдје су аута заустављена налази се гвоздени мост на ријечи Лашви, преко кога иде жељезнички саобраћај.

Убице су непозната лица довели на жељезнички мост, те их на мосту стријељали из револвера кал. 6.35, 7.35 а по завршеном стријељању лешеве су побацали са моста у ријеку Лашву, која их је однијела у ријеку Босну и низводно су пронађени љешеве.

По завршеном стријељању непозната лица сјела су у аута и вратила се у непознатом правцу према Травнику.

Претраживањем лица мјеста гдје су непознати стријељани нашао сам на жељез.[ничком] мосту веће локве крви а претресом љешина није се ни код једнога могао наћи ма какав докуменат ради установљења идентитета.

На љешинама констатовао сам да су поубијани јако повезаних руку са челичном жицом и на рукама примећују се модрице. Међу поубијаним лицима запажају се два жељез.[ничка] службеника и то:

један званичник П/2 и један жељезнички бравар-радник. Остала поубијена лица су у грађанском одијелу осим једнога, који је био у сеоском.

На убијеним љешинама види се да су исти поубијани из непосредне близине позади у тјеме и зрна су неким пробила лубању а неким поред уха изишла тако да им је повријеђен мозак. Других рана није било.

На љешинама виде се боља грађанска одијела са добрим ципелама, осим једнога, који је био обучен у сеоско одијело са гуменим опанцима.

Свједок Кукараш Обрен, жељезнички службеник са жељезничке станице Лашва изјављује, да је критичне ноћи био као чувар на жељезном мосту, који иде преко ријеке Лашве и да је видио када су непозната лица дошла са аутима на лице мјеста и да су непозната лица одвели на жељезнички мост и ту их поубијали из револвера. Један од ових лица наредио је чувару Кукашу да иде у чуварницу и да о догађају не смије ником ништа причати, јер ће у противном случају бити и он убијен. Пошто се Кукаш устрашио није смио излазити из чуварнице, нити је смио ма кога да зове телефоном /и ако телефон има и у чуварници/ од жељезничког особља како би га известио о догађају.

На лице мјеста изишла је судско-љекарска комисија, која је извршила увиђај и у томе међувремену дошао је и Државни одвјетник из Сарајева, који је такођер извршио увиђај, и издао заповјед постаји Лашва да ухапси Кукараш Обрена из разлога тога што ствар као очевидац није пријавио оружничкој постаји.

У договору са Државним одвјетником и судско-љекарском комисијом пронађене љешеве упутио је, теретним аутомобилом из Лашве за Сарајево у Државну болницу ради обдукције. Теретно ауто дале су му њемачке војне власти ради преноса љешева.

На лицу мјеста предузео сам мјере да се кривци пронађу и за кривцима расписаће се тјералица. Заповједнику постаје Лашва заповједио сам да починитеља мора пронаћи.

Достављам предњи извјештај на знање

За Дом спремни!

Заповједник, поручник
Хаџић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143, рег. бр.18/1-1.

34.

ИЗВЈЕШТАЈ СТОЖЕРА ВРБАСКОГ ДИВИЗИЈСКОГ ПОДРУЧЈА У БАЊАЛУЦИ ОД 19. ЈУНА 1941. О БЈЕКСТВУ СРПСКОГ ЖИВЉА ЗБОГ УСТАШКИХ ЗЛОЧИНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
Стожер Врбаског дивизијског подручја
В.Т.В. Број 746
у Бања Луци дне 19. VI. 1941.

Извјешће по наредби
В. Т. бр. 2, точ. XIII

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ КОПНЕНЕ ВОЈСКЕ /Војни уред/

На темељу наредбе В.Т. бр. 2, точ. XII, заповједништва копнене војске, достављам слиједеће извјешће:

а. Разоружавање становништва наставља се по плану и врши се у околици Прњавора, Котор Вароши, Приједора, Љубије, Бихаћа и Дрвара.

Становништво не даје отпора. Оружја је до сада нађено само у околици Дрвара, док на другим дијеловима нађена је само по нека стара пушка.

б. Прикупљање ратног и осталог материјала добро напредује. Тешкоћа има у неколико села са мањинским народним групама, који су војничку спрему сматрали својом, а нису признавали компетентност наших власти. Правилном организацијом и пажљивим поступком ово је отклоњено.

в. У погледу слања у њемачке заробљеничке логоре нема промјене.

г. Формирање наређених јединица је углавном завршено, али је попуна до формацијског стања доста спора услијед тешкоћа показаних у извјешћу ВТ. В. бр. 681/41. г.

Према заповједи ВТ. В. бр. 404/41 Заповједништва копнене војске формиран је у Бања Луци 19. походни батаљун и 18. ов. мјес. у 1 сати упућен је у Карловац, гдје треба да прими страже и посадну службу од посадног батаљуна у Карловцу.

д. Бројчано стање доставља се у прилогу под 1.

ђ. Односи са њемачким и италијанским властима су коректни. Међутим, држање Талијана у Оточцу и околици више личи на држање окупаторске власти, па се појавило незадовољство код становништва, које је потенцирано још и великом оскудицом у живеженим намирницама.

е. Пучанство се држи мирно, осим у Дрвару гдје је избило незадовољство поводом паљевина и неких убојстава од стране усташа. Према усменом извјешћу побочника заповједника 1. походног бата-

љуна из Приједора, код Дрвара су усташе упалили неку цркву, једну трговину и још неке зграде, и убили 2 човјека, па су скоро сви мушкарци побјегли у шуме, а у селима су остале само жене и дјеца. Побјегли мушкарци наводно спремају се да нападну на усташе.

Ради тога, заповједник овог подручја, генерал г. Румлер, који се налази на обиласку гарнизона, наредио је на лицу мјеста заступнику заповједника 1. походног батаљона у Приједору да се полусатнија 3. сатније истог батаљона из Санског Моста упути у појачање посади у Дрвару. – Полусатнија је упућена из Санског у Дрвар 18. ов. мј. у вечер – жељезницом.

Заповједнику сатније наређено је да изда проглас пучанству у коме ће позвати људе да се врате домовима и гарантовати им сигурност, а у случају да то не изврше у року од 48 сати, да ће се предузети репресалије над њиховим породицама.

Детаљнији извештај доставит ће се накнадно, пошто се добију тачни подаци.

Талијанска стража на демаркационој линији, која је била код с. Ракани /јужно од Б. Новог/ повукла се за око 15 км јужно у с. Отоке.

Замјеник заповједника,
пуковник
Богдан Мајетић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 84. рег. бр. 28/2.

35.

ИЗВЈЕШТАЈ ЗАПОВЈЕДНИШТВА 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ ОД 19. ЈУНА 1941. О СИТУАЦИЈИ У САНЦАКУ, СА ПОДАЦИМА ДА СУ УСТАШЕ НА ПОДРУЧЈУ КРИЛА БИЛЕ ЋЕ УБИЛИ 250 ЛИЦА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
Заповједништво 4. Оружничке пуковније
Ј.С. Број 288

Извјешће по заповједи
Ј.С. бр.215/42.

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ ХРВАТског ОРУЖНИШТВА

Сарајево, 19. липња 1941.

ЗАГРЕБ

На темељу заповједи наслова Ј.С. Бр. 215 од 20. свибња 1941.
достављам слиједеће извјешће:

По точ. 1. У водном заповједништву Вишеград, крила Горажде 14. липња 1941. основане су нове постаје: Каменица, Велетово и Бијело Брдо у истоименим селима са по 15 оружника.

Град и котар Сјеница у Санцаку 16. и 17. липња т.г. запосједнути од једног одјела наших оружника и успостављено оружничко водно заповједништво у Сјеници са 30 оружника, заповједник надпоручник г. Михаљевић.

По точ. 2. Крило Пријепоље запосијело цијели котар Сјеницу и припојило већ запосједнутом дијелу Санцака.

По точ. 3. Расположење народа на подручју луковније врло је добро код католичког и муслиманског хрватског живља, дочим код православних влада забринутост.

По точ. 4. Код села Јавора, југоисточно од Штиткова, крило Пријепоље, 16. липња т.г. приликом сукоба са четницима 8 их је убијено.

На подручју крила Билеће убијено је око 250 лица, приликом напада на оружничке и усташке органе; погинули оружници Полуган Фрањо и Селимовић Фехим.

По точ. 5. На подручју крила Пријепоље и то у цијелом котару Сјеница крстарење нашег оружништва у вези са једним одјелом њемачке војске још је у току.

По точ. 6. Односи су са Њемачким трупама најсрдачнији, дочим се према Италијанским трупама осијећа извјесно неповјерење, јер у Санцаку спречавају рад наших власти и оружништва.

По точ. 7. Неодређене границе на нашем југоистоку су највећа запрека, да се на том подручју прилике не могу нормализирати.

Заповједник
[Фрањо] Видас

* АВИИ, Ф. НДХ, к. 84. пер. бр. 56/2.

36.

ИЗЈАВА ПРЕДСТАВНИКА УСТАШКИХ ВЛАСТИ ИЗ БОСАНСКОГ ПЕТРОВЦА ОД 21. ЈУНА 1941. О СТРИЈЕЉАЊУ СРБА И ПРОТЕСТУ КОМАНДАНТА ИТАЛИЈАНСКИХ СНАГА ПОВОДОМ ТОГА*

Рађено дне 21. липња 1941.
у котарском престојништву у Бихаћу

УРЕДОВНИ ЗАПИСНИК

Дне 21. липња у 11 сати позвао је мјесни командант талијанских трупа у Бос. Петровцу, подпуковник г. Lohengrin Giraud котарског предстојника у Бос. Петровцу Бранка Црнића, оружничког сатника Швоба и усташког поручника Шнарића, те им у присутности мајора Терзија и Спаде као тумача рекао повишеним и демонстративним тоном слиједеће:

Примјетио сам да се у задње вријеме догађају ствари које ми се ни најмање не свиђају, а које се код нас у Италији називају уморствима. Прије неколико дана ухапсио је заповједник Усташког одреда неколицину Срба, те је заповједник дао часну официрску ријеч талијанскоме мајору Тарзиу, да они неће бити стријељани, већ одведени у Бања Луку на суђење. Међутим установио сам да су та лица уморена, а то је звјерство и барбарство. То су учинили усташе а не редовне власти. Ја признајем у Хрватској само редовну власт и жандармерију, а за Усташе нећу да знам. За у будуће шта се год деси чиним одговорним оружничког сатника, који ће ме о свему обавјештавати. Ако не буде мир са стране Усташа, ја ћу употријебити силу. Имам 2000 пушака и митраљеза и не треба даље ништа да говорим. Ко год шта учини заповједник оружнички дотичног ће ухитити и предати редовном суду. То сам наређење добио од Дучеа и А. Павелића.

Да су напријед наведене ријечи изговорене, тврде:

1. Котарски предстојник из Бос. Петровца Бранко Црнић, в.р.
2. Оружнички сатник из Бос. Петровца Вилим Швоб, в.р. и
3. Усташки поручник Антон Шнарић, в.р.

Истинитост копије овјерава:

Заповједник, сатник
Вилим Швоб, в.р.

* АВИИ. ф. НДХ, к. 85. рег. бр. 49/8.

ИЗВЈЕШТАЈ ЗАПОВЈЕДНИШТВА БОСАНСКОГ ДИВИЗИЈСКОГ ПОДРУЧЈА ОД 22. ЈУНА 1941. О КОНФЕРЕНЦИЈИ ОДРЖАНОЈ 20. ЈУНА НА ЗАХТИЈЕВ ЊЕМАЧКОГ МЈЕСНОГ ЗАПОВЈЕДНИКА У САРАЈЕВУ ПОВОДОМ УСТАШКОГ НАСИЉА НАД СРБИМА*

ЗАПОВЈЕДНИШТВО БОСАНСКОГ
ДИВИЗИЈСКОГ ПОДРУЧЈА
В.Т. Бр. 729, 22. липња 1941.
САРАЈЕВО

На личност!

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ КОПНЕНЕ ВОЈСКЕ
(Војни Уред)

Њемачки мјесни заповједник у Сарајеву, пуковник г. Suschinigg, замолио је на дан 20. о. м., да се у овом стожеру закаже хитна конференција, којој нека присуствује и заповједник мјеста пуковник г. Стипчевић.

Пошто сам био службено одсутан, са наше стране конференцији је присуствовао пуковник г. Пацак, пуковник г. Стипчевић и замјеник главара стожера, а са њемачке пуковник г. Сушинг (Suschingg) са својим побочником и њемачки „Leiter der Geheimpolizei” Др. Henrich (Хенрих).

Пуковник г. Suschingg, саопћио је при своме доласку, да је циљ посјете и конференције, да нам изнесу извјесна своја опажања и страховања из области опћег унутарњег рада и јавне сигурности, за коју сматрају да је угрожена.

Ријеч је прво добио Др. Henrich, који је рекао, да му је дужност да нас упозори на „дивљи” поступак (wilde Venehmigung) усташа према Србима и опће, али да може позитивно доказати, да овом поступку нису подлежни само Срби, већ и други наш чисто Хрватски живаљ, јер су у питању по кад-кад и лични обрачуни усташа са појединим грађанима. Примјерице ради, изнео је следеће случајеве сувише оштрог поступка, а који су га случајеви и навели на то, да изабере овај пут саопћавања тако:

15. о.м. у Травнику се је одржала свечаност устоличења жупана, којој је из Бања Луке присуствовао усташки часник Кутић, а који је у свом ватреном говору на свечаности изнио, да је на усташки ауто отворена ватра, у приједлу Коморана. Посљедица ове тврдње била је та, да су усташе стријељали 15 сељака Срба.

16. о.м., један усташки аутомобил превозио је затворенике Србе из Сарајева у Травник. Код моста у Лашви 14 њих је поубијано и са моста бачено у р. Босну. Један од Срба, који је успио да побјегне, изнио је цио овај случај Њемцима тражећи од њих заштиту.

Др. Henrich налази, да су ови поступци усташа неоправдано строги и да прелазе у насиља најгоре врсте, произвађајући страховит

утисак на житеље, те се многи свјесни Хрвати зграђају и о томе с негодовањем разговарају с њиме.

Послије овога, у говор Др. Henrich упао је пуковник г. Suschnigg подвлачећи нарочито (а ово је током даљег разговора више пута подвукао), да он као представник њемачке војске нема намјеру да се мјеша у унутарња разрачунавања усташа и унутарње наше односе према Србима, али нас упозорава на посљедице, које би могле проистећи из таквих поступака усташа, које би могле довести до нарушавања опћег мира и поретка, за чију сигурност он одговара.

Безобзирни поступци усташа, у вези са:

– тешким стањем у погледу исхране, која је у већим градовима доста оскудна, а у мањим и на селу у врло жалосном стању;

– комунистичком пропагандом, која се то више шири, а код незадовољника налази на добар пријем (легло ове пропаганде је железничка радионица у Сарајеву), могли би довести до нежељених посљедица.

Пуковник г. Suschnigg налази, да неће бити никакво чудо, ако из свега тога дође до јачег нарушења јавног реда, јер здвојника увијек има.

Затим је Др. Henrich изјавио, да је изабрао овај пут, да се предњем стане на крај и нарочито је нагласио, да је мишљења да је наша полиција затајила (Ganz versagt). Рекао је, да је о напријед наведеним случајевима обавјестио и повјереника г. Петковића, примјетивши са огорчењем у гласу, да му је овај рекао, да о овим случајевима ништа не зна.

С наше стране му је одговорено, да ћемо све предузети, да се у смислу захтјева Њемаца предузме потребно, али им је при томе наглашено, да војска тек у посљедњем реду долази на ред, да учествује активно у одржавању унутарњег реда. (Наређење Заповједништва копнене војске в.Т.В. р. 342/41. годину).

На тој је пуковник г. Suschnigg додао, да се по његовом мишљењу оваква улога наше војске може да се примјени у редовним приликама, али не сада и да њега озбиљно забрињава опће стање на овом дивизиском подручју. Нарочито је при томе подвукао, да је потребно и прије свега регулирати исхрану живља.

Послије тога изјавио је, да њемачка војска није ту да прави ред, већ да нас – војнички евентуално само у крајњем случају помогне, те налази, да би наша војска требала дати тон и обилно припомоћи цивилне власти (полиција и оружништво) у одржању ригорозног реда, циљајући при томе на то, да би војска требала ограничити и рад усташа.

Као закључак свега предњег: вјеровање Њемаца да наше цивилне власти немају довољно снаге и енергије да успоставе прави-

чност и ред у јавном животу, те су изабрали овај пут као једини да се нешто позитивно уради.

За сада, одбијају захтјеве припадника њемачке народне мањине, којом они траже, да се у извјесне крајеве упути њемачка војска ради одржавања реда и мира.

О свему предњем, поднијели су извјештај својим надлежним, а надају се, да ће се овом стању стати на крај, те да они неће требати уредовати.

Достављајући предње, молим да се предузму сходни кораци, како би се питање централне војничко-грађанске управе у Босни и Херцеговини што прије ријешило.

Имам утисак, да поједини дијелови збора за јавни ред и сигурност не раде у пуној хармонији, те да између њих постоји и мала суревњивост у послу, која иде на штету наших интереса, а која би заиста могла довести до тога, чега се њемачки одговорни фактори у Босни плаше т.ј. до нереда, који би могао да нам нанесе великих неугодности и да доведе до нежељене интервенције Њемаца.

Једини лијек, којим би се предње могло избјећи био би, да се за Босну и Херцеговину одреди војни гувернер, којему би биле потчињене све грађанске и војне власти.

С друге стране налазим да би усташким организацијама у Босни и Херцеговини требало издати строга упутства гледе тактичнијег поступка према Србима. Раде сувише „јавно” и навлаче на себе негодовање пучанства, а позорност странаца, који се о овој организацији неповољно изражавају, сматрајући је недораслом свога задатка. При избору чланова требало би водити строго рачуна о прошлости сваког који се за организацију јави да би се избјегли случајеви самовлашћа личног разрачунавања према нашем живљу, што баца ружну слику на цијелу организацију и каља усташко име.

Заповједник, пуковник
Петар Блашковић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 84. рег. бр. 46/2.

КРИЛНО ЗАПОВЈЕДНИШТВО БИЛЕЋА ОД 22. ЈУНА 1941.
ДОСТАВЉА ДОПИС АНОНИМНОГ ГРАЂАНИНА
О ЗВИЈЕРСТВИМА УСТАША НАД НЕДУЖНИМ
СТАНОВНИШТВОМ*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
КРИЛНО ЗАПОВЈЕДНИШТВО
Тај. Број 41. 22. липањ 1941. г.
БИЛЕЋЕ

Допис од побуњеника
предан војној команди.

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ ЈАДРАНског ДИВИЗИЈског ПОДРУЧЈА

МОСТАР

Заповједништво мјеста Билећа под Д.З. број 17 од 16. липња 1941. године доставило је слиједеће:

Заповједник 2 сатније 7 походног батаљона из Автовца примио је слиједећи допис од једног грађанина слиједеће садржине:

Ми сви који смо се склонили ван својих домова неко у пећине неко у шуми, склонили смо се од наоружаних олоша звјерова, који праве и поштене људе муче на звијерски начин убијају и онда полумртве бацају у јаме склонили смо се зато да нам не одузму моменталну слободу, док дође власт и закон над нама, надамо се да ћете ви стати на пут поменутом звјерству.

Ми смо живјели под неколико државних управа и увијек били лојални и поштени грађани г. ђенерале молимо вас да нам гарантујете слободу живота и кретања, да пустите мирне људе из затвора, а ако је који од њих кривац нека закону одговара, да разоружате олош и пљачкашку банду да не каљају част поштених Хрвата, а ми од како постамо живисмо са Хрватима и до данас незнадосмо да су звјерови.

Г. ђенерале, ми сви који смо се склонили, гарантујемо да ћемо се повратити, сви предати државно све што имамо, само вас молимо и преклињемо да дозволите један рок, јер је народ уплашен и застрашен а треба да се прибере.

Да пустите и поштене људе из затвора.

Да разоружате олош и пљачкаше. Иначе смо ми приморани постати горски звјерови док нас негдје судбина нађе да изгубимо живот.

Надамо се у вашу милост да ћете имати срце и душу те спасти народ од пропасти.

БРАТСКИ ПОЗДРАВ

Остајемо у нади да ћете издати хитна наређења за све поменуто.
Предње се доставља с молбом ради знања.

у. з.

Заповједника надпоручник
Авд[ија] О. Зеџ

* Вид. Радован Папић, *Херцеговина у револуцији*, „Ослобођење”, Сарајево 1985, стр. 86-93.

39.

ДЕПЕША КОТАРСКОГ ПРЕДСТОЈНИКА ИЗ ГАЦКА УПУЋЕНА
23. ЈУНА 1941. ПОГЛАВНИКОВОМ ПОВЈЕРЕНИШТВУ
У САРАЈЕВУ О ПАЉЕЊУ СРПСКИХ СЕЛА, ХАПШЕЊУ
И УБИЈАЊУ ЉУДИ ОД СТРАНЕ УСТАША*

ПОГЛАВНИКОВОМ ПОВЈЕРЕНИШТВУ
УПРАВНИ ОДЈЕЛ САРАЈЕВО

По наредби Мије Бабића усташког надпоручника дана 23. липња ове године око 200 хрватских усташа налазили су се од мјеста Зборне гомиле преко Степена до близу Кобиље главе котара гатачког ради осигурања. Око 11 сати домаћи Срби граничари њих око 600 до 1000 осули су паљбу на наше тако да се је борба водила до 6 и пол сати навечер. Са наше стране су погинула четворица а четворица лакше рањени побуњеници су одбијени и попаљена су им села Прзине, Степен и Пусто поље. На терену је ухваћено 13 Срба и у ноћи у Автовцу су стријељани по наредби усташког надпоручника Судара. У ноћи између 23 до 24 овога мјесеца ухапшени су сви одрасли Срби у вароши Гацку нешто их је одмах убијено а остали ће бит послани у логор у Невесиње. У цијелој акцији војска није учествовала.

През бр 37/41

Котарски предстојник
Јосип Ром

* АВИИ. ф. НДХ, к-84, рег. бр. 9/3-1.

40.

ИЗВЈЕШТАЈ ЗАПОВЈЕДНИКА ОРУЖНИЧКОГ ВОДА ТРЕБИЊЕ О ЗЛОЧИНИМА УСТАША НАД СРБИМА У НОЋИ 23. И 24. ЈУНА 1941. КОД СЕЛА ПРИДВОРИЦЕ, ПОЉИЦЕ, МРКОЊИЋА И О НАСИЛНОМ ПОКРШТАВАЊУ ПРАВОСЛАВАЦА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
КРИЛНО ЗАПОВЈЕДНИШТО
Тај. Броја 54, 28. липња 1941. г.
БИЛЕЋЕ

Извјештај о ситуацији на подручју
вода Требињског доставља.

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ
ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

Заповједник оружничког вода Требиње извјештава:

„У ноћи између 23. и 24. липња 1941. године изведена је једна група хапшеника Срба-православних из затвора котарског суда у Требињу, а који су похапшени почетком мјесеца липња као чланови четничког удружења као и за рад против хрватског муслиманског житељства.

У овој групи њих је било 17, који су из Требиња спроведени код села Придворица, једне природне јаме, удаљене од Требиња 2 км. Ту је од ових 14 стријељано и бачено у јаму. Од стријељаних су били, предсједник окружног суда Требиња Давидовић Богдан, родом из Чајнича, Кукурић Лазар гостионичар из Требиња а као четник, командири страже сигурности Шакота Бошко у Требињу родом из Стоца, Милковић Стево стражар страже сигурности родом из села Мустаћа код Требиња, оба ова су били чланови четничког удружења у Требињу, Пижула Божо из Алексине Међе код Требиња и његов син 18 годишњи Милорад, овај се је вазда истицао велики Србин, Братић Васо трговац из Требиња, Ђурић Благоје гостионичар из Требиња, овај је био као секретар четничког удружења. Осталима нисам могао установити имена, пошто се ово држи у тајности а чланови усташких ловаца који бораве у Требињу, неће имена да никоме да искажу а од ове групе хапшеника пригодном спровода побјегли су тројица и то: Мађар Јово гостионичар из Ридвораца, Ђурић Ђорђе из Требиња и један жељезничар којем имена нисам могао установити, за овима је исте ноћи упућена потјера, али се нијесу ухватили, јер су умакли користећи се познавањем терена и ноћном тмином.

Ово стријељање истих извршили су чланови усташа-ловаца по-вјереника г. Ротквића који бораве у Требињу.

На подручју оружничке постаје Добрмани из села Пољица, Мркоњића осталих села гдје су православни насељени дана 24 и 25 липња 1941 године дошли су чланови усташког повјереништва из Љубиња те су одвели око 40 истакнутих Срба-православаца са камијонима у непознатом правцу. Незна се шта је са истима урађено, имена одведених нисам прибавити могао, јер су одведени из разних раштрканих села.

На подручју вода по свима оружничким постајама данас сам наредио строгу приправност, пошто се у свима рејонима постаја осјећа нека већа узрујаност ради убијања Срба и хапшења код Срба православаца, а извјештен сам од појединих поузданих људи да би Срби-православци могли организовати опћенити устанак сада око њихова Видовдана, а о овоме ме је извјестио и заповједник оружничке постаје Ластва путем телефона.

На подручју вода по иницијативи предстојника области Требиње г. Тавре поведен је покрет код православаца да пређу у вјеру католичку или тко хоће у мухамеданску, па у овоме погледу до сада постигнут је успјех тако, да се је данас пријавио већи број православаца, да прелазе у католичку вјеру а појединци су долазили код овдашњег католичког наджупника Дон Маријана Вујиновића те су изјавили да желе прећи у Римокатоличку вјеру али да не знају и да се боје како ће проћи 28. овога мјесеца т.ј. Видовдан, те има вјероватноће да се код Срба православаца припрема покрет за опћенити устанак на подручју бивше Херцеговине.

Потписати непрекидно одржава везе са свима подређеним ми постајама, котарским предстојником, нашим војним заповједнишвом и усташким повјереником те ћу предузети све потребно, да не буде какова изненађења.”

Предњи извјештај доставља се с молбом на увиђај.

Заповједник потпуковник
Мух[арем] Агановић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143, рег. бр. 43/1.

41.

ДОПИС УПРАВНОГ ШТАБА ВОЈНОГ ЗАПОВЈЕДНИКА У СРБИЈИ ОД 25. ЈУНА 1941. ЊЕМАЧКОМ ПОСЛАНСТВУ У ЗАГРЕБУ О ТЕРОРУ ХРВАТА НАД СРБИМА У НДХ*

Повјерљиво

ПРЕПИС

ВОЈНИ ЗАПОВЈЕДНИК У СРБИЈИ

Управни штаб

Бр 1879/41 V

Београд, 25. јун 1941.

Њемачком посланству у Загребу

Према повјерљивим извештајима догодила су се слиједећа терористичка акта Хрвата према Србима који станују на територији Независне Државе Хрватске;

1. Жељезнички службеник Душан Докмановић из Карловаца бачен је у Купу везаних руку и ногу. Два дана касније његов љеш је испливао на обалу.

2. Адвокат др Вујичић и капетан Јањанин, обојица из Карловца, убијени су и њихови љешеви су закопани до половине на ивици једног потока.

3. Један жељезнички службеник из Дуге Ресе заклан је у тамошњем магацину и пронађен везан за једну греду.

4. Усташе су зауставиле двојицу чувара пруге из Горње Дубраве да бих их одвели у затвор. Успут, на путу између Дуге Ресе и Звечаја усташе су убили обојицу и љешеве бацили у јарак поред пута.

5. Поп Бранко Добросављевић из Вељуна и његов син, тамошњи учитељ, убијени су од усташа на слиједећи начин:

– У присуству цијеле фамилије усташе су испребијали и злостављали најпре учитеља, извадили му очи, одсјекли му нос и уши и најзад убили ножем. Потом су наредили оцу да изнад љеша свог сина говори молитву. Онда су почели да злостављају попа. Најпре су му ишчупали браду и косу, затим, пошто су га ослијепили, одсекли нос и уши да би га на крају убили.

6. Усташе су одвукли 350 људи из села Вељун, срез Госпић. Послије неколико дана од овог броја се натраг вратило педесеторо испребијаних, злостављаних и знакажених, док су љешеви других пронађени у околним шумама. И мртваци одреда показују трагове најтежих злостављања и унакажења.

7. На исти начин као поп Добросављевић (тач. 5) убијен је и поп Стефан Ђурчић у Огулину.

8. Свештеник Душан Клипа из Влашког је ухапшен и страшно злостављан и о његовој даљој судбини се ништа не зна.

9. У Глини је на најстрашнији начин убијено 450 Срба.

10. Многи људи су, да би избјегли сигурној смрти, побјегли у Србију, а велики дио се сакрио у шумама. Њихове фамилије су без изузетка осуђене на смрт усљед глади, пошто општинска управа врши продају животних намирница, од којих ништа не дају Србима.

11. Усташе говоре свуда сасвим отворено о томе да ће Србе уништити, да повлачење граница треба да се изврши према етнографским гледиштима. На овај начин се наводно српска већина промијенила у незнатну мањину.

12. Шеснаестог јуна ове године усташе су везали 10 сељака из села Петровац, општина Буковица Нова, срез Подравска Слатина, одвели у село Чачинце и тамо убили. Затим су наредили српским сељацима у Чачинцима да сахране убијене у једну претходно ископану масовну гробницу. Када су притом поједини још давали знаке живота усташе су их све посипали нераствореним кречом. После тога усташе су се вратиле у село Петровац и тамо пред очима своје жене и деце заклали сељака Мишка Стојановића.

Вођа ове усташке групе био је извјесни Холанђанин, родом из Ретфале код Осиека.

Имена српских сељака из Петровца које су убили усташе, су слиједећа:

1. Миле Буква, отац шесторо дјеце, 2. Ђорђе Турудија, отац седморо дјеце. 3. Илија Богдановић, отац седморо дјеце. 4. Дане Пувача, отац троје дјеце, 5. Шиме Шормаз, отац троје дјеце, 6. Лазар Крнета, отац двоје дјеце, 7. Гојко Бојанић, отац једног дјетета, 8. Илија Миљуш, отац петоро дјеце, 9. Божо Митић, отац једног дјетета, 10. Лука Цуца, отац једног дјетета.

13. У ноћи између 12. и 13. јуна ове године усташе су дошли у село Сусиње, управа среза Нашице и убили односно заклали после претходног тешког злостављања слиједећа лица:

1. Рајко Новаковић, 2. Петар Симић, 3. Лазар Симић, 4. Ђорђе Игњатић, 5. Влада Жижих и још једног сељака, чије се име досада није могло утврдити.

У овим недјелима учествовали су: Галинчић из Прибишеваца као коловођа, Бонифацијус Серић, Фране Лустиг, Ђуро Јозић, Божо Жарковић, Иван Сабљак, Дане Буторац, Јозе Павлић, Иван Балар, Иван Лулић, Франьо Видмар и Иван Дир.

14. Петнаестог јуна ове године у 9 часова усташе су у Босанској Костајници распели слиједеће двадесетогодишње младе мушкарце: Станко Куних, Стојан Крнета и Лазар или Бозар Јајзанин, тако што су им руке и ноге приковали за врата.

15. Петнаестог јуна ове године у Бања Луку је одведен Симо Марјанчић, бивши народни посланик из Јајца, гдје није стигао. О његовој судбини ништа није познато.

16. Деветнаестог јуна ове године у Крупи на Врбасу код Бања Луке заклани су бивши народни посланик Душан Бранковић и шеф сељачке странке бискуп (православни свештеник) Богдан Врањешевих.

17. Шеснаестог и седамнаестог јуна у Дрвару су убијени 32 угледна Србина, међу којима: Јово Крецо, бивши предсједник општине, Богдан Калаба, инг. предсједник „Шипад-а” и бискуп Бањац.

18. Деветнаестог јуна убијено је у Бихаћу 42 угледна Србина, међу којима и инг. Михаило Мандић, његов брат трговац Вељко Мандић, сестрин муж Богољуб Кујунџић, Божо Поповић, директор земаљске банке, љекар Др Матавуљ, браћа Козомарић Жарко и Јово.

19. У Сремским Карловцима усташе су ухапсили око 80 угледних Срба, злостављали у затвору и довели у Загреб. Међу осталима ухапшена су слиједећа лица: бивши министар и предсједник Сабора Стефан Ђирић, адвокат Др Стеван Симеонових-Џокић, Др Јован Поповић - Тадић, Мг фарм. Павле Штрасер, Мика Божић - „Карапанца”, Александар Матић, Александар Манојловић, Миленко Пишчевић, Радован Просенц, Борислав Матејић и Гостојић.

Као доказ приложено је 14. фотографија, које је послало српско Министарство унутрашњих послова, на који начин су усташе у селу Гутовац код Бјеловара убиле Србе.

Опет хитно молим да се код хрватске владе уложе најхитнији приговори. Српским становништвом на подручју војног заповједника овладало је једно немо очајање с обзиром на судбину његових сународника у Независној Држави Хрватској, а то очајање морам забележити као знатну опасност.

Молим саопштење о заузимању става хрватске владе по овим догађајима.

За војног заповједника у Србији
Начелник Управног штаба
потп. *Др Турнер*
државни савјетник

За тачност
потп. *Пецке (Paetzke)*

* АВИИ, ф. НДХ, к. 233, рег. бр. 15/2-8-12. (пријевод са њемачког)

42.

ИЗВЈЕШТАЈ КРИЛНОГ ЗАПОВЈЕДНИШТВА БИЛЕЋА ОД 25. ЈУНА 1941. О ЗЛОЧИНИМА УСТАША НАД СРБИМА У СРЕЗУ ГАЦКО*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
КРИЛНО ЗАПОВЈЕДНИШТВО
Број 384, 25 липња 1941
БИЛЕЋЕ

Податке о ситуацији на
подручју Крила Билеће шаље

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

Од 17 до 23 липња 1941 године био сам на терену и установио слиједеће.

Ноћу од 4 на 5 липња 1941 год. побијено је од стране Усташког повјереника за котар Гацко г. Хермана Хоногала 140 људи села Корита котара Гацко код Голубије јаме више самога села која је дубока око 30 метара па су побијени онда у ту јаму бачени. Неки од њих који су у ту јаму бачени нису били мртви, па су се из исте спасили и онда о томе обавјестили своје сељане а и друга села. Из Корита је заплијењено 5294 комада крупне и ситне стоке која је раздата разним муслиманским селима котара Гацко на чување, од које се коље једино за потребе Усташког стана у котару гатачком. Лица код којих је ова стока не смију је ни под каквим изговором за себе клати.

Овај сам случај навео једино зато што је то био само један повод за догађаје који су се одиграли 7 и 8 липња 1941 године као и то да су становници села Корита и осталих села источно од пута Корита – Автовац напустили своје куће и отишли у ближња брда и шуме, а вјероватно и у Црну Гору. Јама у коју су поубијани бачени је поред самога пута Корита-Автовац, и из исте се развија неиздржљив смрад. Да би се спријечило тровање Требишњице, као понорнице, која се појављује у Билећи, дате су потребне упуте котарском предстојнику у Гацком од стране војног љекара из Билећа који је ту јаму на 17 ов. мј. такођер прегледао.

5 и 9 липња убијено је по Усташама из Степена, Автоваца и Гацка још 27 људи и у ту јаму бачено те је у истој сада 167 љешева осим неколико оних, који су се спасили, а говори се, да их има више у што ја нијесам хтјео да улазим јер то и није од важности.

Одбјегли сељаци из котара Гацко нијесу се задовољили само са удаљавањем од својих кућа, него су остали прави побуњеници јер су на 7 липња напали и поплачкали оружничку постају у Јасенику, Степену и Казанцима тако, да су се оружници из наведених села морали повући, како сам то изнио у својем извјешћу, Тај. број 28 од 13 липња 1941. Осим тога често се дешавају напади на пролазнике на путу Сте-

пен-Корита те је саобраћај на овом дијелу пута угрожен а повремено и у прекиду. Неколико пута је покушавано, да се оружници врате у војарну на Степен што до сад није успјело, услијед јаке ватре од стране побуњеника, који су на вишем и бољем положају него војарна оружничке остаје Степен. Ово је познато и котарском предстојнику и Усташком повјеренику у Гацком. Осим тога је у селу Хоџићима, Планику и Коритима на 20 липња била нападнута и војска из Билећа, која је тога дана вршила претресе у тим селима, у циљу проналаска оружја, којом је приликом један војник погинуо а два рањена.

За ово неколико дана, настајао сам да се побуњеници на миран начин врате својим кућама и наставе редован посао, те сам на 18 и 19 липња са котарским предстојницима и представником Усташа из Гацког отишао у села Липник и Јасеник. Са овим је био сагласан и велики жупан у Дубровнику. Сељацима из оба села је савјетовано да се врате својим кућама и приступе редовноме раду, што су обећали и дјелимично извршили. Ипак им се не може вјеровати, да ће бити послушни и одани поданици наше државе јер је утисак који се добио у овим селима, да сељаци не поклањају повјерење нашим властима, а нарочито према Усташама. Сељаци из села Јасеника су сами молили, да се оружници не шаљу у Јасеник јер се наводно боје Црногораца, да не нападну оружнике како представљају, да је било 7 липња и њих Јасеничане довели до одговорности. Овај изговор за напад на оружнике од Црногораца није искрен ни истинит, јер Црногорци нису могли, а нити могу вршити нападе на оружничке постаје без сурадње самих сељака, па је сигурно да су и они у нападу и пљачкању на 7 липња учествовали, и ако то не причају. Јасеник је у непосредној близини границе и за сада се постаја у Јасенику не може успоставити, док се са побуњеницима свих села источно од пута Автовац-Корите, не буде потпуно обрачунало, једном јачом заједничком акцијом оружничтва, Усташа и војске како би им се убудуће онемогућила свака слична акција. Изговор сељака да се не смију повратити кућама од страха пред Усташама за које не желе да долазе у њихова села, не може бити оправдање за њихово садање држање и нападе на органе власти, како сам то горе навео.

Прави разлог за ову побуну је тај, што они неће никад моћи да се на лијеп начин упокоре и признају нашу власт, него ће се то морати учинити силом па онда економски убити толико, да потпуно осиромаше. Сви су превише одани великосрпској идеји и неће моћи никада да се помире с тим да ови крајеви потпадају под нашу државу, док потпуно не ослабе. Одвођење стоке по Усташама из Корита, не представља још ни приближну вриједност оне стоке, коју су Срби котара гатачког од муслимана котара Гацко 1918 године отели, а чија је вриједност процијењена на 18 милијуна динара, али од стране државе а ни од приватних није надокнађена. Ове ми је податке казао Џемил Тановић, начелник опћине Автовац, који је био члан тадашње процјенбене комисије. Податци, који би се прикупили о извршеним убиствима мусли-

мана од стране Срба у овоме котару, били би такођер врло обилни, у што овог пута нисам улазио. Срби се праве као да свега тога није било и тумаче све догађаје онако, како њима и њиховим жељама одговара.

Са осталим селима источно од пута Автовац – Корита, осим Самобора који је потпуно миран, нисам на лијеп начин могао да дођем у додир а сељаци из села Степена, Данића, Дулића и Пржине су и писмено изјавили да међу њих могу доћи представници окупаторских земаља, а друге да не признају, па се на тај начин није могло доћи до Казанаца који лежи још западније од ових села, на самој граници. Мирољубива средства су потпуно исцрпљена.

Оружници постаје Степен су сада у Међулићима, из Казанаца у Столцу, из Јасеника у Автовцу, одакле се свакодневно врше насилна извиђања, нарочито према Степену, чиме се побуњеници узнемиравају. Оружници из Автовца врше опходње у непосредној близини Автовца и сурадњу са оружницима из Међулића и Столца.

На 22 липња сам отишао у Невесиње и ступио у везу са Усташким Станом, те је на 23 липња из Невесиња отишао заповједник са већим бројем усташа у Автовац, одакле су у сурадњи са Усташама из Гацкога и Автовца извршили једно насилно извиђање у правцу Степена са 200 Усташа. На мјесту званом Зборна Гомила усташе су дочекали пушчаном ватром од побуњеника морали се развити за борбу. Успјело им је, да протјерају побуњенике са Степена и Пржине након чега су упалили села Шуковиће, Степен, Пржине и Пусто Поље и осам кућа уз цесту код Степена. Борба је била врло оштра и трајала је до 18 сати и 30 минута кад су се усташе из наведених села повукли праћени пушчаном ватром побуњеника. На Зборној Гомили је преко ноћи остављено једно стројопушчано одјељење, које се је 24 липња повукло у Автовац. Усташе из Невесиња њих око 100 су још на 23 липња отишли у Невесиње, оставивши у Автовцу и у Гацкоме по 20 људи. Према томе је, са наше стране судјеловало у наведеној борби око 200 људи док се је добио утисак да је противника било око 600 до 1000 људи. Губитака од стране усташа је било четири мртва и четири рањена а губици непријатеља су непознати и ако се мисли да су бројни. У селу Међулићи и Солац је ухапшено 13 Срба који су у Автовцу од Усташа стријељани, али они нису учествовали у борби већ су живјели у ова два муслиманска села. По налогу заповједника усташа ноћу од 23 на 24 липња похапшени су у Гацком сви Срби од 16 година на више од чега је у току ноћи побијено 26, а остатак ће наводно бити отпремљен у логор у Невесиње. Те мјере нијесу предузете у Автовцу. Оружници су у току тога дана имали дужност да осигуравају Гацко и Автовац јер су сви Усташе били заузети у овој борби. Војска није ступала у акцију.

Услијед оваквог стања молим да оружничке постаје Јасеник, Степен и Казанци остану привремено у садањим својим мјестима т.ј. Автовцу, Међулићима и Столцу док се побуњеници потпуно не упокорје.

У Автовцу се сад налази једна сатнија војске а број усташа и оружника није такођер тако велик, да би то било довољно за овакву ситуацију, ради чега би најхитније требало у Автовац послати два батаљона војске, од којих би било потребно да се по једна сатнија дислоцира у Степену и Коритима, па би се онда од стране усташа и оружника могле предузети јаче мјере за упокорјење овога краја, док се не постигне коначан резултат. Тада би постаје Јасеник, Степан и Казанци истом могле почети да дјелују, али са већим бројем оружника. Осим тога би у Гацком за заповједника оружничког вода требало поставити једног искуснијега оружничкога часника, пошто је садањи заповједник вода причувни пјешачки часник, који нема смисла за организацију службе јавне сигурности.

Од цијеле акције побуњеника добија се утисак да у истој учествују и Црногорци јер сами сељаци са наше територије и ако су врло отпорни и борбени неби се у толикој мјери противу наших власти експонирани, да немају подршке и поуке са друге стране границе. Говори се да наше сељаке организују и предводе црногорски часници, што се може узети као врло вјероватно.

Држање оружника за све вријеме од успостављања овога Крила је према прикупљеним податцима, до сад било коректно, осим оружничког каплара Азиза Ђатовића којег сам према заповједниковом одобрењу упутио у Сарајево а његове ће се кривице извидити чим то садање прилике буду дозволиле. О држању оружника добио сам податке од угледнијих грађана са којим сам долазио у додир у Автовцу и Гацком, а такво мишљење има и котарски предстојник у Гацком. То су ми исто рекли и представници талијанске војске у Гацком које сам такођер посјетио. Једино су се Талијани два натпоручника рђаво изражавали о муслиманима, што је долазило из непознавања односа између Срба и Хрвата у овом крају. Уједно сам видио, да су Италијани одржавали везе и са Србима у Гацком јер су по њиховом приповједању поједини Срби код њих долазили и притуживали се на усташе, чији су рад Талијани такођер пратили и о свему обавјештени, а та обавјештења су могла свакако потицати једино од Срба.

Данас у 8 сати сам извјештен, да је у 4 сата и 30 минута нападнута и разоружана оружничка постаја Лукавац, оружничког вода Невесиње. Нападача је било око 150. Испод Трусине се је чула пјесма Срба и поклици краљу Петру куда је упућена помоћ од стране усташа из Љубиња и сада је борба још у току.

25 липња до подне нападнута је постаја Дивин оружничког вода Билећа, од око 300 нападача Срба. Оружници се још држе и истима сам упутио потребну помоћ оружника а и сам ћу одмах поћи на лице мјеста.

25 липња до подне ишла је према Невесињу једна већа група људи који се цијене на 3000, а говори се, да их води Чедо Милић бивши трговац из Мостара. Веза са Невесињем из Гацког је прекинута око 11

сати али сам сазнао да је Невесиње благовремено затражило помоћ из Мостара и Сарајева.

Од Усташког стана у Гацком је такођер затражена војска из Сарајева, која им је обећана.

Из свега се види да је ово прави организовани устанак па су мјере за појачање које сам навео, потребне како би се већ у почетку устанак угушио.

Заповједник потпуковник
Мух[арем] Агановић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143, рег. бр. 36/9-2; к. 143-1, рег. бр. 8/12-1.

43.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ КОРАЈ ОД 27. ЈУНА 1941.
ЗАПОВЈЕДНИКУ ОРУЖНИЧКОГ ВОДА БИЈЕЉИНА О ТЕШКИМ
УСТАШКИМ ЗЛОДЈЕЛИМА НАД ПРАВОСЛАВНИМ ЖИВЉЕМ*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА КОРАЈ
В. Тај. Бр. 18, 27. липња 1941. године
у Корају

Рабијатан и незаконит поступак
усташких органа према народу

ЗАПОВЈЕДНИКУ ОРУЖНИЧКОГ ВОДА

БИЈЕЉИНА

У вези достављених извјештаја догласне природе на територији ове постаје извјештавам водно заповједништво још и о слиједећим запажањима:

Потписати сам приспјео на ову постају 30 свибња т. год. и примио дужност заповједника постаје. У току овог времена упознао сам се донекле са приликама на реону постаје па сам се освједочио о слиједећем:

На реону постаје влада потпуни ред и мир, али овом су на смењени усташки органи чији је логор успостављен у овдашњем мјесту Корају и имајих бројно око 20 људи. Управо не може им се знати тачан број, јер се чешће мјењају кад им је коме воља. У овакву деликатну установу примају се махом људи из најнижих слојева, који заслу-

жују да се ставе под надзор власти а не да им се повјери функција око одржавања поретка у данашњим приликама.

Поменути органи врше службу без икаква плана и тактике према народу. Њихова надлежност као територија постала је неограничена. Како сам обавјештен и сам сам се освједочио у народу, особито код православног живља влада паничан страх од усташких органа ради чега поједини људи бјеже од својих кућа. Нарочито влада страх код дјеце и жена. Тако је недавно дјете Саве Лазића из Милина села, који се још није вратио из ропства, под депресијом страха, оболело од епилепсије (падавице). Није риједак случај да појединци при изненадном сусрету на путу са оружничким органима нагну у бјегство и тиме навуку сумњу противу себе, те када буду пронађени и ухићени те испитани зашто бјеже правдају се да су бјежали мислећи да им иду у сусрет усташе, који туку људе и без икаква разлога. Ништа боље расположење не влада и код виђенијих људи исламске вјероисповести према усташким органима на реону постаје.

На челу усташких органа постављен је садањи начелник општине у Корају г. Бурхан Бегић из Кораја, а његов помоћник је Стјепан Смодиш предузимач за набавку техничког дрвета сада настањен у селу Тутњевцу, који се експонира да је главни повјереник усташког стана, те као такав распоређује и управља службом усташких органа у Корају у споразуму поменутог Бегића, а и сам више пута виђа се по селима са по неколико усташа.

Дознао сам да је наведени Смодиш пред неким људима православне вјероисповјести испољавао се, да ће сви православни бити исељени да им не вриједи што раде. Оваквим начином народ је деморалисан ради чега је и полет у опадању у привредном погледу, када се осјећа највећа потреба за обраду земљишта.

Ових дана усташки органи запленили су све бицикле од власника православне вјероисповјести и ако су власници снабђевени са саобраћајним књигама и регистровали бицикле за ову годину. Како сам обавјештен да ће заплењени бицикли бити продати у корист самих усташа у Корају. У овом погледу ова постаја није добила никаква наређења и сматрам да је овај поступак усташки органа незаконит.

Усташким органима колико је познато није одређена берива из општински или који други извора а како што је споменуто у овај састав ушли су махом сиромашни људи па је логично да су као такви зависни и у својој дужности пристрасни те наклоњени да за обезбједу свог опстанка чине и незаконита дјела као што је споменуто.

Поред изложеног установио сам да поменути органи врло грубо и разбитно поступају са мирним становништвом и службе се нечасним интригама приликом вршења службе. Тако сам дознао када поједине усташе изаберу жртву кога намјеравају мучити, испале по неки метак у близини, а потом од дотичног захтјевају да каже ко је пуцао или од самог дотичног траже да им преда оружје и ако су убјеђени да догични нема оружја.

Овакав поступак усташких органа повод је да народ губи повје-рење према власти па наравно и према ново основаној држави чији се темељи тек почињу зидати, а поред тога шкоди и оружничкој устано-ви јер за сада народ не зна правити разлике између усташа и оружника чије су униформе односно одоре једнаке.

На темељу изложеног намеће се потреба да се усташки органи у Корају распусте пошто њихов рад како је споменуто прелази у чисто анархистички поступак према народу а нема ни потребе да постоји усташки логор у овдашњем мјесту с обзиром на повољне прилике јавне сигурности. Ако већ надлежни фактори сматрају да су потребни усташки органи онда се намеће потреба, да се за ову сврху поставе лојални и поштени а изнад свега праведни људи, који ће радити на бази правде и општих интереса у сређивању независне Домовине Хрватске.

У више махова претпостављене старјешине наређују тјесну сарадњу са усташким органима, али с обзиром на изложени њихов поступак сматрам да је са њима врло тешко сарађивати. Тим теже што су оружници више везани законским формалностима, а у исто вријеме колико сам се могао освједочити бар у овдашњем мјесту усташки органи ни сами не желе присуства и сарадње оружнички органа, да би били у свом незаконитом поступку комотнији.

Молим заповједника да се овај извјештај сматра потпуно истинитим, да га заповједник размотри и у колико се може сматрати потребним да се достави под дискрецијом вишим претпостављеним старјешинама, како би се могле предузети потребне мјере, да неби насту-пиле нежељене пошљедице.

Постаје заповједник
оружнички поднаредник
Сулеј[ман] И. Сијерчић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-а, рег. бр. 44/1-3.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ЗАВАЉЕ
ОД 28. ЈУНА 1941. О ХАПШЕЊУ ПРАВОСЛАВНОГ ЖИВЉА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА ЗАВАЉЕ
Тај. Број 43, 28. липња 1941. године
ЗАВАЉЕ

Извјештај о одвођењу лица
с подручја ове постаје доставља.

КОТАРСКОМ ПОГЛАВАРСТВУ БИХАЋ

Дана 24 липња 1941 године Усташки логорник преко усташа из Бихаћа са подручја ове постаје т.ј. из мјеста Завала одвео је са аутима сва лица која су била Грчко-источњачке вијере, за која лица овој постаји није познато гдје су одведена.

Са подручја ове постаје одведена су слиједећа лица:

Дракулић Петар оружнички сатник у пензији, његова супруга Даринка и син му Милован, Душан Орел финансики прегледник у мировини, Буро Пејновић оружнички поручник у мировини, Петар Бабић и жена му Сока, кћери Даница, Смиља и Марија и син му Милан тежак из Завала и Сока Пањковић и њена кћи Милка Пањковић. Сви из Завала, опћине исте. Укупно 13 лица.

Истога дана усташе су одвеле и Петра Хрњака родом из села Језера, опћине Плитвице, који је био лугар код имовне опћине Оточац и његову супругу Евицу Хрњак, који су стално били са службом у селу Малом Скочају, опћине Завалае.

Кључеви од куће Дракулића Петра налазе се код ове постаје а од куће Орела Душана и Бабић Петра налазе се код њихове родбине који су католици, пошто имају своју стоку ради чувања.

Предњи извијештај достављам на надлежност.

На подручју ове постаје има лица Грко-источњака у селу Међудражју, Мељиновцу и Великом Баљевцу, који се налазе код својих кућа и до сада по усташама нису дирана.

Заповједник постаје, стражмештар,
/потпис нечитак/

* АВИИ, ф. НДХ, к. 201, пер. бр. 11/21-1.

45.

ИЗВЈЕШТАЈ КОТАРСКЕ ОБЛАСТИ У БРЧКОМ ОД 29. ЈУНА 1941. О САМОВОЉИ УСТАШКОГ ЛОГОРА У ВРШЕЊУ СЛУЖБЕ*

КОТАРСКА ОБЛАСТ У БРЧКОМ
Бр. През. 110/41

Прелис.
Дана 19 липња 1941.

Предмет: Вршења јавне власти по
Усташком логору.

МИНИСТАРСТВУ УНУТАРЊИХ ПОСЛОВА
РАВНАТЕЉСТВУ ЗА ЈАВНИ РЕД И СИГУРНОСТ

ЗАГРЕБ

Под бр. 5951/41 од 8 свибња 1941 године извјештен је наслов, да Усташки логори не врше никакову јавну власт, него да то врше редовне власти.

Ово стање се је измјенило, јер садањи Усташки логор у Брчком врши многе функције, које спадају у надлежност редовних управних или судских власти.

Сада примјерице се врши ово:

1. Издају пропуснице за кретање по држави не признавајући пропуснице издане по овој власти.
2. Издају наредбе о ограничењу кретања (ноћу) по самом граду Брчко.
3. Смијењују и именују повјеренике у жидовским и иним радњама, мада је за то надлежно Министарство по приједлогу управних власти.
4. Испражњују из станбених просторија поједина лица и обитељи мада и то спада у надлежност Министарства по приједлогу управне власти.
5. Изричу и наплаћују казне по наредбама о сузбијању спекулације, мада у истим стварима већ воде поступак редовне управне власти.
6. Кажњавају и убиру глобу ради редарствених прекршаја.
7. Од појединих ухићеника наплаћују кауцију.
8. Врше се хапшења и држе ухићеници дуже времена у затвору а да о том не предају пријаве редовним властима на поступак.
9. Постављају повјеренике у појединим хрватским, културним и шпортским друштвима, чиме се ствара нерасположење код овдашњих мјештана Хрвата.

Сматрам, да се тиме крши закон и пољуљава углед власти па молим за упуте како имадем у оваквим случајевима поступати.

Истичем да нема разлога да се управна власт мимоилази, јер је потпуно у хрватским рукама, којој стоји на челу котарски предстојник, који је ради свог хрватског рада за вријеме ранијих режима прогоњен, рањаван, кажњаван, оптуживан ради велеиздаје, отпуштен из службе, држан под паском, лишен војничког чина и др.

Потписани је скренуо пажњу Усташком логору на придржавање законских одредаба, али безуспјешно ваљда ради неупућености Усташког логора у погледу компетенције.

Котарски предстојник
Пушкарић, в.р.

* АВИИ, ф. НДХ, к. 174, пер. бр. 4/11-2.

46.

ИЗВЈЕШТАЈ КОТАРСКОГ УРЕДА У БИЈЕЉИНИ ОД 1. ЈУЛА 1941. О РЕКВИЗИЦИЈИ, ХАПШЕЊУ КОМУНИСТА И СЛАЊУ У КОНЦЕНТРАЦИОНЕ ЛОГОРЕ*

КОТАРСКИ УРЕД У БИЈЕЉИНИ
През. Бр. 62/49

Присилна контрибуција и
сузбијање комунизма
На Ст. пов. бр. 1/4 од 1./ VI. 41.

ВЕЛИКОЈ ЖУПИ ПОСАВЈЕ

БРОД н/с.

На горњу окружницу извјешћује се слиједеће:

1. Прикупљање присилних прилога од стране усташке организације у Бијељини обустављено је. У погледу усташких организације по селима издата је сходна наредба и упуте оруж. постајама.

Молим за упуте како се треба поступати у случајевима ако су реквириране поједине ствари од сељака по усташким органима јер се

чује да су одузети неки точкови, шиваћи стројеви и др. да ли се има одредити повраћање пријашњим власницима.

2. У погледу акције за сузбијање комунизма извјешћује се, да се у овом питању поклања појачана пажња од дана избијања рата између Њемачке и СССР. Све особе које се сматрају да би могле бити опасне ухићене су и послане Редарственом равнатељству у Загреб /њих 27/ ради смјештања у конц. логор. Редарственим органима наређено је да пажљиво мотре на кретање непоузданих особа како би се спријечио сваки покушај угрожавања јавне сигурности.

Досад није примјећено никакво гибање, договарање или ширење ком. пропаганде.

Бијељина, 5. VII 1941.

За котарског предстојника
/потпис нечитак/

* АВИИ, ф. НДХ, к. 174, рег. бр. 2/11-1.

47.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ОЛОВО ОД 3. ЈУЛА 1941. О ПОБИЈЕНИМ СРБИМА У СЕЛУ БРДА И БЈЕКСТВУ ПРАВОСЛАВНОГ ЖИВЉА У ШУМЕ ЗБОГ УСТАШКИХ ПОКОЉА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА ОЛОВО
Број 298, 3 српња 1941 године
ОЛОВО

Погибија 6 људи извјештава

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

„29. липња 1941 године око 9 сати дошли су у село Брда опћина Олово, котар Кладањ, Оловски усташаи и без ма каквог узрока извели су 6 људи из истог села, те пред самим селом удаљеним око 300 метара побили их из пушака и одмах на мјесту сахранили у једну раку, ово је све рађено на очиглед њихових жена и дјеце.

Побијени су и то: Васо Жуга стар 52 године, отац 3 дјеце, Паво Жуга стар 38 година, отац 7 дјеце, Нико Жуга стар 56 година, отац 7 дјеце, Стеван Жуга стар 32 године, отац 5 дјеце, Лазар Жуга стар 26 година, отац 3 дјеце и Михајло Вуковић стар 53 године отац 9 дјеце,

сви из села Брда, опћине Олово, Котар Кладањ. Ово се све радило скривено и потајно од оружничке постаје Олово, за који је случај постаја сазнала тек сјутра дан т.ј. 30 липња 1941 године око 12 сати.

Ради напријед наведеног случаја завладало је у околини нера-сположење како код православних тако и код муслимана и католика. Православно становништво разбјегло се по шумама услијед страха и терора од стране Усташког табора Олово.

Према постојећим заповједима од службени надлежни власти, да се служба јавне сигурности врши у споразуму између оружничтва и Усташки табора онемогућена је, услијед дрскости и терора од стране усташа, а чак и међу народом се издвајају да су они усташе као контролни органи оружничтва и да се без њи не може ништа радити.!"

Заповједник постаје
достражмаштер
Лука Цидић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б, пер. бр. 10/3-1.

48.

ИЗВЈЕШТАЈ ПРЕДСТОЈНИКА КОТАРСКЕ ОБЛАСТИ БИЛЕЋА О СИТУАЦИЈИ НА ПОДРУЧЈУ КОТАРА И ЧИТАВЕ ХЕРЦЕГОВИНЕ ЗА ПЕРИОД 11. ЈУНИ – 4. ЈУЛИ 1941. *

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
КОТАРСКА ОБЛАСТ БИЛЕЋА
Број: 14/41 През. 4. српња 1941 године

Предмет: Извјештај о ситуацији.

РАВНАТЕЉСТВУ ЗА ЈАВНИ РЕД И СИГУРНОСТ
Независне Државе Хрватске

ЗАГРЕБ

На темељу наређења број 1956/41 част ми је за подручје котара билећског поднијети слиједећи извјештај:

Ад. I. а.–

У котару билећскоме до сада није примјећена никаква комунистичка акција ма у ком погледу. Међутим десиле су се извјесне појаве, на које ће бити у овоме извјештају скренута опажња.

Ад. I. б.

Котар билећски броји око 25.000 становника, од којих су око четири петине т.ј. 20.000 православних, а једна петина т.ј. око 5.000 муслимана. Православно становништво настања периферију котара, а

котар граничи како се види из приложене карте котаровима Требиње, Љубиње, Столац, Невесиње, Гацко и Црном Гором. Муслиманско становништво је већином у Билећи, те се пружа један релативно узак крак од Билећа, ка опћини Плана и Дивину до Фатничког односно Дабарског поља.

Потписани котарски предстојник је на дужност у Билећи наступио 11. липња 1941. године и нашао је слиједеће стање.

Цјелокупни српски елеменат са свима члановима обитељи, са цјелокупном стоком и покретним имањем је иселио из својих домова. Имања се нису обрађивала. – Дошао сам у додир да извјесним угледним лицима православним, те сам установио, да су исти иселили из својих домова и одбјегли у планине, а нарочито они су са Црногорске границе, из разлога, јер су у сусједним котаревима (Столац, Гацко, Љубиње, Требиње и Невесиње) а нарочито у котару Гацко, баш непосредно на самој граници гатачко-билећског котара побијена нека лица и побацана у једну јаму код села Корита покрај самог пута Гацко-Билећа. Потписани је сам прегледао предметну јаму и колико се је могла видјети и по смраду осјетити у истој се збиља налазе неки љешеве у стадијуму распадања. Према извјештају крилног заповједника из Билеће у предметну јаму је бачено око 170 лица. Кроз православни народ се је пронијела вијест, да ће тако бити са цјелокупним српским становништвом у Херцеговини. Пронијете су вијести о убијањима Срба у котаревима Требиње, Љубиње, Столац и Невесиње. – Наравна ствар да су ове гласине достигале фантастичне размјере, те се ни на који начин овај елеменат није могао увјерити да се у Билећском котару неће такве ствари догодити. – Потписани је даноноћним обилажењем котара успио да се већина становника врати својим домовима и да настави са редовним пословима. Скоро цијело становништво котара се је било смирило, јер су се увјерили да је управу узела у своје руке редовна власт и да ће бити кажњена само она лица, која се буду огријешила о интересе Независне Државе Хрватске, али да ће та казна бити изречена од стране суда, па макар то био и пријеки суд. Цјелокупно становништво котара је показивало тенденцију, да буде лојално и било је почело да влада спокојство.

У међувремену је у сусједним котаревима настављено убијање тако да је цијела акција на смиривању и у котару билећском опет потпуно пропадала. Ово из разлога, јер су из котарева Требиње, Љубиње, Невесиње стално исељавана цјела села и крајеви у овај котар планине. Нарочито у планину Ситницу, која се протеже од опћине дивинске преко Крстаца, Змијанца и опћине Љубомирске све до границе котара Требиње. – Ова исељена лица су била мирна, све дотле, док у Невесињском и Гатачком котару није настала отворена побуна. – У народу има много оружја, које је исти по своме вјековном четничком менталитету посједовао од прије, а сада приликом расула бивше Југословенске војске, много сваковрсног оружја и муниције донешено је и није предато. – Док су раније биле Италијанске, окупаторске

власти, исте су оружје покупиле али углавном, од муслимана, који су одувјек свакој власти били лојални елеменат, дочим Срби нијесу предали скоро ништа. – Од народа је с обзиром на огромно пространство и подручја конфигурације терена немогуће одузети оружје, јер га никад не држе код куће него добро скривено по разним кршевима и гудурама, којих у овоме карсном терену има веома много на сваком кораку. – Километрима и километрима се протеже сами крш и гол камен и у таком је терену могуће сакрити и тешку артиљерију.

Када је дана 24 липња 1941. год. у цијелом Невесињском и Гацком котару са почетком њемачко-руског рата избио отворени устанак, и када су у исто вријеме у тим котаревима нападнуте све Државне власти, као војне и Оружничке постаје, извршен је напад на оружничку остају Лукавац на подручју Невесињског котара а у непосредној близини границе овог котара. – Наоружана маса сељака предвођена отпуштеним бившим Југословенским официрима, подофицирима и жандарима, заробиле су све оружнике постаје Лукавац. – Отпуштени морнарички наредник Сава Будалић из Лукаваца, дошао је у село Давидовиће, опћине дивинске овога котара и јавио, како је дошла руска војска у Невесиње, и како је бивши Југословенски краљ Петар опет дошао на пријестол, те да је потребно да се разоружа оружничка постаја Дивин. – Оружничка постаја је обавјестила телефоном потписаног и исти је одмах аутом отишао у Требиње и по одобрењу Заповједника Дивизијског подручја из Мостара донио 150 комада пушака и одговарајући број муниције и за вријеме трајања борбе однио оружје и муницију у Дивин а у исто вријеме и помоћ у људству, те је успјело напад на постају Дивин одбити. – Пошто се код саме оружничке постаје налази неколико муслиманских села, то је истима за одбрану властитих живота додијељен довољан број оружја и муниције, те исти заједно са оружничким органима осигуравају своја имања.

У исто вријеме, на основу једнаке агитације из котара Невесиње и Гацко сељаци села Врањске, Крстаче, Змијанац са оним одбјеглим из котарева Гацко, Требиње, Љубиње, Столац напали су оружјем у руци оружничку постају Кистаће, која нема никакве везе са Билећем, да би могла тражити помоћ у људству и оружју. – Када су оружници истрошили сву расположиву муницију, морали су напустити постају и под заштитом мрака су се повукли и дошли у Билећу. Иста је судбина задесила оружничку постају Змијанац, која такођер нема никакве везе са Билећом, јер у томе крају нема никаквих комуникационих средстава. – Маса се је одатле кренула према селу Љубомиру гдје се је сукобила са одредом оружника и усташа, који су били из Билећа послати у помоћ оружничкој постаји Змијанац. – Оружници и усташе су се повукли у зграду Државне основне школе у Љубомиру и ту су дали отпор и на истој су се држали 48 сати, док им није стигла помоћ војске и усташа и када су били ослобођени. – У тој борби је погинуо оружник-стражар Ченгић Осман.

Када је 28 липња 1941. год. Подмаршал г. Лакса а по овласти Поглавника преузео у своје руке сву власт на подручју жупа Хум и Дубрава и издао о томе проглас у коме је загарантовао сигурност живота и имања сваком грађанину Независне Државе Хрватске ма које вјере био, потписани је лично пошао по свим селима да раздијели издате прогласе и да растумачи свима садржај прогласа и да народ позове да се врати на своја имања и својим кућама. – У томе је успио утолико, да се становништво билећске, завођске и један дио љубимирске и дивинске повратио својим кућама. – Међутим становништво села Врањска, Змијанац, Крстача и дио љубимирске опћине није хтјело да прими никаква објашњења ни позиве, него су цијело подручје осигуровали стражама и изјављују да се неће вратити својим кућама и покорити Државним властима. – Изјављују преко извјесних лица, да они неће никога нападати, а и да недозвољавају да међу њих дође неко од Хрватских власти, него да примају интервенцију окупаторских (Италијански и Њемачких власти). – Поједини сељаци са подручја котара Билећког су ми поручивали да би се они радо повратили својим кућама и да се они покоравају властима, али да су је формално задобили бјегунци из котарева Љубиње, Требиње, Невесиње и Столац. У тим крајевима нарочито у задње вријеме се налази народа из котара Столац, из села Берковићи и околине, јер су прије 7 дана у Берковићима нека лица, наводно усташе, направили читав покољ. – Сељаци из села Бијељани, опћине Дивинске које село је на самој граници Столачко-Билећког котара, потписаном су причали, да је побијена огромна маса људи, жена и дјеце (наводно преко 1000 лица). – Поједини остаци тих породица, који су одбјегли у планине у подручју Крстаче, Врањске и Змијанца, поручују да се ни на који начин вратити кућама неће, са изговором да се немају куда вратити. – Ови сељаци су потписатом и оружничком потпуковнику Агановићу изјавили да су сељаци били домамљени да се врате кућама да им се саопћи нека наредба власти, а да су потом сви редом поубијани. – Да ли у томе има и колико неистине потписаном је непознато, али у народу влада такво увјерење, и стога да не могу поклонити вјеру ни позиву потписаног Котарског престојника нити прогласу Подмаршала г. Лаксе.

Према изјавама сељака у тим приједелима су сва лица организирана, постављене су страже, тако да је мјештанима немогуће изићи из тога краја, јер добјегли убијају свакога онога, који им се не покорава. – Вођа ових побуњеника је наводно калуђер Мирон Никић из Манастира Крстаче, који је побуњенике и присегао и одредио пријеки суд од 10 лица, који свакога ко се њему и његовим одредбама не покорава, одмах на лицу мјеста стријеља. – Да је све вјероватно доказ је случај, који је се догодио у селу Милавићима на граници подручја које се опире. – Сељаци из села Врањске са другим лицима из сусједних котарева пошли су да попале муслиманско село Милавиће. – Неки сељак Попадић, успротивио се је разбијању и уништавању муслимана на шта је вођа побуњеника неки Кашиковић потегао пушку и на лицу

мјеста убио поменутог Попадића. – Син Попадића је из пушке убио Кашиковића и још једног ранио, на што се је маса побуњеника вратила неуништивши село Милавиће.

Поменути калуђер Мирон Никић је наводно именовао између побуњеника и генерала и остале чиновне, те завео неку врсту дисциплине. Према довиквању сељака Срба и муслимана, калуђер Никић је то подручје прогласио Србијом и сељаци Срби довикују муслиманима да не прелазе у њихово подручје, јер је то Србија: наводно се међу побуњеницима налази и неки црногорски поручник, који војнички организује отпор.

На подручју котара билећског Срби нису имали никаквог разлога да се дижу на оружје нити да пружају отпор Државним властима, јер су на подручју Котара свега убијена два православна сељака и то: Рајчевић Сава и Милошевић Лука из села Давидовића, а по сељацима усташама: Овћина Алија, Овћина Ахмет, Бајрамовић Адем, Бајрамовић Шаћир и Јакуповић Адем. – Оружничка постаја у Дивину је извјестила списом број 109/41 од 27. VI 1941. г. да су поменуте усташе дошле у село Давидовиће (дан касније од напада на оружничку постају Дивин) и да су питали побијене сељаке да ли су они учествовали у нападу на оружничку постају и када су рекли да нијесу, они су им рекли да пређу са њима на оружничку постају и када су рекли да нијесу, они су им рекли да пређу са њима на оружничку постају и да таме изјаве да нијесу. – Чим су изашли из села Давидовића поменутих пет усташа су ове сељаке побили. – Врло је вјероватно да побијени сељаци нису учествовали у нападу, јер према изјави заповједника оружничке постаје, прије самога напада на постају дошли су неки сељаци из села Давидовића и извјестили су заповједника да се спрема напад. – Ово убиство међутим не прелази границе обичнога криминалитета у овим крајевима, па не може бити узрок устанка и оружничком отпору према Државним властима.

По мишљењу потписаног узрок овоме стању у суседним котаревима па и у Билећи је слиједећи:

За усташке повјеренике са специјалним дужностима су у котаревима Гацко, Столац, Љубиње, Требиње и Невесиње су постављена лица из других, већином пречанских крајева, који апсолутно нијесу познавали терен, нити менталитет овдашњег живља. – Цијелу акцију поставили су на погрешан темељ и мјесто позитивних постигли су негативне резултате. – И у колико су та лица имала специјалне дужности, они су требали да најприје заведу у свим котаревима државну власт, да народ предходно разоружају, да покупе сву Државну имовину и да ситуацију прво ухвате у своје руке, па су онда могли да проводе свој програм, који им је евентуално био намијењен. – То су били већином младићи, неискусни управно-политичким пословима, неприступачни сваком добронамјерном савјету, и свакоме ко би им ма и једну ријеч рекао у погледу њихова рада који никако није могао уродити коришћу по Независну Државу Хрватску, сматрали су саботером и заштитником Срба. – Дешавали су се случајеви, да су Државним

органима, који су им добронамјерно свраћали пажњу на њихове грешке, приносили револвере под грло тако да је свако био толико уплашен да се је бојао за свој живот. – Ови младићи непознавајући тачно вјековни антагонизам Срба и муслимана у овим крајевима, нису ступили у везу са старијим и искреним далековиднијим муслиманима, него су прикупљали оне на које су прво наишли, а то су у скоро свим мјестима били уличари, лица која по својој прошлости нису могла бити ни обични намјештеници, а камоли усташе. – Иста лица су наоружали и дали им пуну власт живота и смрти свих становника. Ова лица руководећи се својим мрачним инстинктима и стољетним мржњама, давали су посве противне информације својим старијешинама, и они су их слијепо изршавали. – Сви поштени и старији муслимани, са којима сам у додир долазио изражавали су ми своју бојазан од тих наоружаних лица, јер ни они нису у њих имали повјерења. – Ова наоружана лица гледала су у своју личну корист, јер се је потписани лично у Коритима у котару Гатачком освједочио, да нигдје ни у једној кући нема ни једна ни најмања кућна ствар, јер је све разнешено. – Часници Хрватске војске који су се задесили приликом убијања у Коритима изјавили су ми, да су својим очима видјели лице које је имало пушку и које је носило на леђима опљачкане ствари, и кад су га питали зашто носи те ствари он је одговорио: „Па ја сам усташа”. – У самоме мјесту Билећи има 12 заклетих и наоружаних усташа, а од тих 12 лица тачно 6 не одговара по својој политичкој и друштвеној прошлости да буде усташа, јер их има међу њима који су били осуђивани за крађу.

Износјећи све горње, потписани је хтјео да укаже на разлоге, који су довели тако брзо до отпора Срба, и доскоро опћег оружаног устанка и непокорвања Државним властима. Потписаном је јасно и зна то врло добро да Срби сви мрзе ову Државу, и да би они сви у даном моменту и без икаква разлога скочили на оружје, када би им се указала најмања прилика да поврате оно што је изгубљено за њих. Али су они свијесни да та акција не би успијела, па се без напред наведених разлога не би дизали на отворену буну. – Морам да укажем још на једну чињеницу, која је по мишљењу потписаног свој инстинктивни и спонтани страх и бјег Срба од својих домова претворили и организовали у опћи оружани отпор.

Народ у граничним селима у котаревима Требиње, Билећа, Гацко је у родбинским и пријатељским везама са Црногорцима. – Сваки гест наших власти одјекне у Црној Гори десетоструко и пошто се у Црној Гори налази маса отпуштених бивших Југословенских официра, подофицира и осталих чиновника, који су у већини без посла, исти су почели да врше агитацију у народу који спада под нашу Државу. – Пошто је граница отворена и теренски врло тешка, то нема скоро никаквих комуникационих средстава, а према томе ни могућности контроле, те су ова лица несметано могла пролазити из Црне Горе и вршити агитацију гдје им се свиди и како им се свиди. – Ово се је нарочито потенцирало у моменту, када је настао Њемачко-руски рат, када су

у Црној Гори према сазнању извјешене многе црвене заставе. – Талијанске власти које су до тога момента из не знам којих разлога биле врло толерантне према свим појавама и завеле су одмах оштрији режим, тек је доста тих лица комунистички настројених пребјегло у нашу Државу, и повели агитацију за један организован отпор према Државним властима. – Ово се осјетило у организованој акцији у котаревима Невесињском и Гатачком као и по организованом отпору у планини Ситници овога котара.

Пошто је Подмаршал г. Лакса преузео цијелу власт у жупама Хум и Дубрава и пошто је започео планску војничку акцију уз припомоћ савезничких трупа, ствар се одвија повољно и биће Државна власт потпуно заведена. – Према изјавама појединих Талијанских официра, који воде акцију против побуњеника јер су у Гатачком котару изгинули њихов војници, затворена је Црногорска граница од стране талијанских власти, и тако је сада онемогућено пребацивање Црногораца на нашу територију, па би према томе и та опасност била отклоњена.

Иначе котар Билећи је у овом дијелу Херцеговине остао једини котар гдје је одржан релативан мир и гдје се није догодило ништа, што би дало повода буни. – У колико има побуњеника, то је из разлога напред наведених.

Потписани је ово све горње навео у намјери да своје више власти извјести о правом стању ствари и све наведено може поткријепити по потреби документима. – Сматрам, да је потребно изнијети право стање ствари и да се неће десити да буде узет на одговорност као што се је дешавало за вријеме бивших Југословенских власти, када је сваки чиновник морао своје извјештаје подешавати расположењу моменталних властодржаца и био је узиман на одговор ако је изнио право стање ствари. – Пошто је потписани Хрват и као такав и страдао у служби, а ову Државу воли, те је потребно изнијети истину, па ма како горка била.

Ад. I. ц.

На подручју котара није постојала уопће Х.С.С. нити Грађанска и сељачка заштита.

д. I. д.

На подручју котара нема уопће Жидова.

Ад. II.

Извјештај о криминалитету је садржан у извјештају о Србима.

Ад. III.

Котар Билећи је пасиван крај, који ни уком случају не може да исхрани становништво, те је сваке године потребан увоз жита. – Овом котару је од стране Повјереништва за исхрану диспонирано 4 вагона кукуруза, још прије 20 дана, али до данас није приспјело ништа. – Муслимански елеменат тражи храну јер је заиста оскудан, а православни

елеменат уопће не тражи, јер је услијед напријед изнешеног пре-
плашен и скором не долази у Билећу. – Потребно је што прије достав-
ити диспонирани кукуруз, како би се народу могао раздијелити.

Ад. IV.

Негативан.

Предњи извјештај част ми је доставити с молбом ради знања. –
Уједно се прилаже попис персонала у овом котару. – Из тога се види
да је потписаном немогућ сваки уредски рад јер је 16 чиновника из
котара отпуштено пошто су били све Црногорци.

Котарски предстојник

* АВИИ, ф. НДХ, к. 220, пер. бр.52/3-4, 5, 6, 7.

49.

ИЗВЈЕШТАЈ ПОСЕБНОГ ОПУНОМОЋЕНИКА ПОГЛАВНИКА ПОДМАРШАЛА ЛАСКЕ ОД 5. ЈУЛА 1941. О ДИВЉАЧКИМ ПОС- ТУПЦИМА УСТАША У ХЕРЦЕГОВИНИ*

ПОСЕБНИ ОПУНОМОЋЕНИК ПОГЛАВНИКА
В.И. Бр. 40, 5. липња 1941 године
МОСТАР

ЗАПОВЈЕДНИКУ КОПНЕНЕ ВОЈСКЕ НА РУКЕ
ПУКОВНИКУ ГОСПОДИНУ ЛУЛИЋУ

Савезно мојим досадашњим усменим и писменим извјештајима
јављам слиједеће:

Мало дана послје преузимања повјерене ми војне управе од
Поглавника у подручјима великих жупа Хум и Добрава био сам у мо-
гућности да при хладном разматрању и далеко од сваког страног ути-
цаја добијем о прошлим догађајима слиједећу слику.

Немири у Херцеговини, незадовољство и утученост пучанства
били су, према изјавама свих слојева пучанства, највећим дијелом иза-
звани дивљачким и нечовјечним поступцима „тако званих усташа”.

Приликом организирања усташких постројби узимало се је
људство без икаквог избора. Комунисти, ноторни алкохоличари и т.д.
направљени су преко ноћи усташама, и не треба се тада чудити, што је
дошло до тако неугодних испада.

Ја сам због тога већ у првим данима заповједио, да се ови људи /
усташе/ касернирају и да предају оружје, које да им се издаје само
онда када врше службу.

Ове „тако зване усташе“ погазиле су ногама узвишене идеале усташког покрета, подкопале његов углед и навукле мржњу пучанства.

За вријеме „усташког режима“ није био ни један чиновник ни један часник, нити грађанин, ни једна жена па ни дијете дању ни ноћу сигурно за свој живот. Ове усташе пустошили су свуда гдје би упали. Многи од ових људи-усташа-хвалили су се колико су људи побили, колико су људи тукли и злостављали до смрти. Мушкарци и жене били су без избора одвлечени у затворе, а да им се није могао доказати ни најмањи преступ. Тако „зване усташе“ дрско тврде, да су они „очистили простор“: Гацко–Автовац–Билеће–Невесиње и да су тиме учинили велике услуге Независној Држави Хрватској. Они вјероваху, да су своју задаћу извршили крвопролићима, а не мисле, да су уклонили само један дио људи, а напротив највећи дио српског пучанства из страха побјегао је са оружјем у кршеве, планине и шуме, ријешен да радије умре смрћу достојна човјека, него да буде код куће злостављан и тучен без свијести.

Највећим дијелом усташе носе кривицу за садашње немире, који немири морају бити у клици угушивани од младе Хрватске војске што је досада захтјевало више жртава, а захтјеваће их и даље.

Представници државних и осталих власти, органи оружних и тако даље били су поступцима усташа потиснути у страну, уплашени и поколебани, да се нијесу усуђивали одупријети дављењу ових људи.

Усташе су тврдиле, да раде по заповједи организације из Загреба и да им се мора све покоравати. Представници власти и други бијаху толико морално утучени, да из страха пред усташама о догађајима нису слали никакове извјештаје. На један прикладан, али оштар начин ја сам овим представницима предочио њихово не достојно и не мушко држање у улози шефова, главара и тешком муком успјело ми је увјерити их, да је мјесто режима силе и без закоња сада дошао режим закона и праведности и ако они у будуће не буду подузимали све потребне мјере и кораке, да самовољу и без закоње спријече, то ћу и против њих поступити у смислу мога прогласа и по ратним законима (прилог број 1).

Угледни грађани, свећенство, чиновници, па чак и озбиљни усташе тужили су се на поступке и држање ових „назови усташа“, који су потпуно недисциплинирани. Праве усташе сами кажу, да и међу њима нема сугласности и да ће ове на брзу руку прикупљене људе разоружати и одпустити.

Сматрам, да не смијем пропустити, а да не нагласим, да су поступци усташа учинили такођер тежак и мучан утисак на нашу младу војску. У Невесињу били су од стране усташа /надпоручник Фрањо Судар/ у подруму једне зграде људи до безсвијести тучени и у затвору стројном пушком поубијани. Није била лака ствар утицати на наше младе војнике, да они сами не употрејебе силу против ових крвожедних људи.

Са проглашењем опсадног стања и пријеког суда прилике су се побољшале, и само у ноћи 30/VI на 1/VII у Љубушком догодио се немио случај /као што се види из преписа писма прилог 2/, да је већи број људи опет поубијан. Месар Осмић из Љубушког ухићен је и случај је предан судцу истражитељу.

Сагласно свему изнијетом нека ми је допуштено да кажем слиједеће:

1. Ја сам дубоко освиједочен, а и са свију страна то се потврђује, да није било у смислу заповиједи Поглавникове већ ноћу 27. липња тек. године проглашено опсадно стање и пријеки суд, дошло би на Видовдан 28/VI до једног опћег крвопролића, које је могло собом повући најнеугодније посљедице.

2. Потребно је и даље појачати Јадранско дивизијско подручје са: 2 бојнице пјечаштва, неколико батерија топништва, тешким стројопушчаним сатнијама, бацачима мина. Батерије и бацачи својом добро упереном ватром могу лако чистити гнијезда устаника и отпор од побуњеника и незадовољника.

3. Све војне акције против побуњеника морају се изводити полако и методично, да би се губитци свели на најмању мјеру.

Наши домобрани који долазе из равнице, након кратке изобразбе, не познавајући овдашње земљишне тешкоће нити герилски начин ратовања са војнички организованим бандама, могу код најмањих изненађења подлећи паници.

4. У државном је интересу, да војничка управа остане дуже времена на Јадранском дивизијском подручју због узрока које сам изложио, као и због тога што војска ужива повјерење пучанства.

У циљу популаризирања режима и државних власти војничку управу требало би увести на подручје цијеле Босне и Херцеговине.

5. Да би се у овим крајевима успоставио потпуни мир требало би распустити садању ад хок организацију усташа и организиран је изнова, и то од људи који су достојни идеала усташког покрета у сваком погледу.

Посебни опуномоћеник
Поглавника
Подмаршал
[Владимир] Лакса

* АВИИ, ф. НДХ, к. 84, рег. бр. 55/3.

РАСПИС ДРЖАВНОГ РАВНАТЕЉСТВА ЗА ПОНОВУ ОД 9. ЈУЛА
1941. О ОРГАНИЗАЦИЈИ ИСЕЉАВАЊА ПРАВОСЛАВНОГ
СТАНОВНИШТВА*

РАСПИС ВЕЛИКИМ ЖУПАНИМА

Унутар повјерене ми Велике жуле, а путем котарског предстојника изволите извршити организацију око исељавања особа. – Рад се састоји у овоме:

1. Ухапшења извршавати ће се према добивеним налазима уз што мању буку.

2. За смјештање ухапшеника ваља основати сабиралиште подесно за ноћење. – У ту сврху могу служити соколски и просвјетни домови, веће разне зграде, школе и сл.

Чување ухапшеника треба помно организирати све до отпреме у сабирни логор. – Исто тако и за вријеме путовања од сабиралишта до логора.

3. Организирати комисије, које ће достављене упитне картице попунити са точним податцима о имовини сваког ухапшеника и прибрати остале потребне податке према упутима из исте картице...

5. У сабиралишту основати уред и комисију која ће:

а. прибрати генералије о свакој за испуњење одређеној глави и обитељи,

б. обавити строги особни преглед као сваке особе, дакле и дјече, које се упућују у логор, као преглед њихове пртљаге,

в. записнички преузети од ухапшеника сву готовину, уложнице, вриједносне папире, драгоцености и т.д.

г. сву заплијењену готовину, драгоцености и вриједности уз реверс и препис записника депонирати у мјесној банци или задрузи.

6. Државном равнатељству за понову након довршења ових послова треба одмах послати:

а. попуњене картице са генералијама,

б. попуњене картице о заплијењеној имовини,

в. оригиналне записнике о одузетима имовинама, вриједности-ма, и т.д.

г. извјештај о току уредовања са опаскама и приједлозима,

д. исказ повјереника који су преузели и чију имовину а. на чување б. на управу.

7. Да се лакше дође до ухапшеникових драгоцености, вриједносних папира, уложница, готовине и сл., ухапшенику треба на умјестан начин предложити и дозволити, да све то из стана са собом понесе.

Свака ухапшена особа смије у логор унести ефективних 500. Дин. и 50 кг. пртљаге.

8. Организирати прехрану ухапшеника до дана отпреме у логор. У том раду може се у помоћ позвати мјесна женска добротворна друштва, домаћинске школе и сл.

9. Ради олакшања прехране сваки ухапшеник мора понести из свога стана све резерве хране као: маст, сухо месо, брашно, грах, рижу, каву, чај, уље, оцат, компоте, пекмезе, шећер, сол, конзервирано поврће и т.д.

Ради отпреме наведених намирница треба реквизирати коње и кола, теретне аутомобиле па и сељачка кола. Сабрану храну треба уредно сложити у сухе и здраве просторије, те водити прописани складишник. У потреби се може у тај рад намјестити и стручно особље као дневничара.

Сабрана храна преважати ће се према налозима равнатељства у сабирне логоре.

10. У свима комисијама и радовима скопчанима са овим пословањем мора судјеловати цјелокупно учитељство, професорство, суди и судско особље, финансијско и порезно чиновништво и остало особље, градско и опћинско чиновништво и остало, полиција, оружништво, Усташе, а у потреби и редовита војска.

Управу кућа преузимају опћинска поглаварства, чување запечаћених станова повјерава се свима укућанима, који носе све одговорности за случај провале и сл.

Управу трговине и обрта преузимају у трговини и обрту намјештени Хрвати, али након обављене инвентуре и уз пристанак овог равнатељства.

Према томе до даљнега трговине и обрти остају затворени, док намјештеницима Хрватима плаћа тече од 31. VIII. 1941.

Љекарне, поступак исти као и код трговине и обрта.

Управу индустрија и подuzeћа након обављене инвентуре и саставка биланце преузима ад хок састављени одбор од 3 – 5 чланова на челу са стручњаком – по могућности са најстаријим намјештеником из те индустрије или подuzeћа – уз пристанак овог равнатељства.

У колико индустрија или подuzeће мора прекинути с радом намјештеницима и радницима Хрватима плаћа тече до 31. VII 1941. године.

Управу свјетовних и црквених посједа, велепосједа након обављене инвентуре преузимају опћински, градски, државни, економски, пољопривредни учитељи и агрономи, те на посједу затеченим особље Хрватима уз накнадно одобрење тог равнатељства. Сељачке посједе након преузећа живог и мртвог инвентара преузима под надзор опћинско поглаварство са ад хок састављеним одбором добрих и поштених господара сељака.

Земља се издаје у наполицу сиромашним и најсиромашнијим мјесним сељацима.

Чување куће и остале имовине провјерава исти одбор поштенним људима мјештанима, млађим брачним паровима и сл.

Живо благо – крупно и ситно – хранит ће се у заједничким стајама уз надзор котарских агронома и ветеринара.

Продају млијека, подмлатка и т.д. организираће опћина и мјесни одбор у споразуму са ветеринаром и агрономом уз писмено саопћење равнатељству, што је учињено и што је получено. – Убрани новац шаље се равнатељству.

Контролу над управом са имањима односно како се чува и уздржава преузета имовина, могу обавити летеће контроле полиције, Усташа, оружника и сл.

Одвјетничке, љечничке, инжењерске и друге пословнице, након обављене инвентуре остају службено запечаћене и чуване по укућанима, или у употреби под за то одређеним особама.

Чување чиновничких станова, поступак као под предњим.

Сви оправдани трошкови извршени у организацији и касније у овим пословима падају на терет државног равнатељства за Понову.

Сва заплијењена имовина власништво је Независне Државе Хрватске, те треба уобичајеним путем обзнанити и огласити, да за покушај крађе, или извршену крађу, за покушану и извршену пљачку покретни пријеки суд изриче смртну казну.

То исто вриједи и за оне особе, које ће куповати, примати дарове, или преузимати на т з.в. чување било што од Срба и Жидова.

Ко је то већ до данас учинио, почам од 1. III. 1941 године позива се, да се сам пријави писменим поднеском, што је купио, што му је даровано, или што је преузео на тзв. чување, како би тиме избјегао законским посљедицама.

Ту пријаву морају овакови поднести најкасније до 10. VII 1941 до 12 сати о подне.

Уселивање. Сваки котар нека рачуна, да ће на пролазан или сталан од 10. VII. 1941. до 31. X. 1941. морати преузети по прилици 2.400 душа на смјештај по приватним кућама и прехрану.

* АВИИ, ф. НДХ, к. 170, рег. бр. 9/12-2, 3, 4.

51.

ИЗВЈЕШТАЈ СТОЖЕРА ЈАДРАНСКОГ ДИВИЗИЈСКОГ ПОДРУЧЈА ОД 9. ЈУЛА 1941. О ВОЈНО-ПОЛИТИЧКОЈ СИТУАЦИЈИ СА ПОДАЦИМА О ПОКРШТАВАЊУ ПРАВОСЛАВАЦА СА ПОДРУЧЈА КОТАРА ТРЕБИЊЕ, ХАПШЕЊУ, СТРИЈЕЉАЊУ И БАЦАЊУ У ЈАМУ КОД СЕЛА ПРИДВОРЦЕ*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
СТОЖЕР
ЈАДРАНСКОГ ДИВИЗИЈСКОГ ПОДРУЧЈА
В.Т.В. Број 78-
У Мостару, дне 9. VII-1941.

Извјешће по наредби
Бр. 527/41.г.

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ КОПНЕНЕ ВОЈСКЕ
Војни уред – III. одсек

На темељу наредбе Бр. 527/41. г. Заповједника копнене војске доставља се слиједеће извјешће:

1. ОБРАЗОВАЊЕ ЈЕДИНИЦА

Формиране бојнице, до сада, су слиједећег састава и то:
Мостар – 3. бојница 13. пјешачке пуковније
Часника стожерних - 1, дочасника -20 и домобрана 260
Требиње – 2. бојница 14. пјеш. пуковније
Часника стожерних – 1, надчасника – 14, дочасника – 4, развод-
ника – 4 и домобрана – 190.

Книн – У овој посади сада се образује стожер 15. пјешачке пук-
овније.

2. ПОКРЕТИ НАШИХ ЈЕДИНИЦА

На дан 2. липња о.г., око 16 сати, упућен је један вод са заповјед-
ником, 1 теретним и 1 путничким аутомобилом из Билећа за Автовац
са налогом да ојача сатнију у Автовцу и одвезе потребну јој муницију.
Из Требињског батаљуна упућен је на дан 29. липња о.г. 1 вод ради
спријечавања четничке акције, у с. Беговић Кула-Јасен и Љубомир.
Вод се је повратио дне 3. српња о.г. у војарну без губитака.

1. српња о.г. упућена су из 8. походног батаљуна – Книна – 2 час-
ника и 40 домобрана у Врлику ради опкољавања околице при пре-
тресу становништва у циљу одузимања оружја и војне опреме.

У циљу појачања трупа стигао је Мостар 23. походни батаљун и
2 битнице обица 14/19-100 м.м; из Сарајева је преко Калиновника упу-

ћен до о. Длужине 11 походни батаљун. Једна битница, која је прва стигла, употребљена је у операцијама, а друга која је стигла 8. септембра о.г. налази се сада у Мостару. 15. походни батаљун који је стигао 29. септембра из Травника одмах је камионима пребачен у операциону зону и данас се налази у Гацком.

Остали податци о покретима наших трупа налазе се у точ. 5. – акција наших снага.

3. РАСПОЛОЖЕЊЕ НАРОДА

Православно пучанство и надаље се држи пасивно, повучено је и депримирано, али се је донекле умирило од дана Прогласа посебног опуномоћеника Поглавника за велику Жупу Хум и Дубрава, којим су прогласи гарантирали сигурност живота и несметано отправљање свакодневних послова.

У Бишини–котару Невесињском – и околним селима, када је сељацима објављен и објашњен издати проглас, сељаци су се почели враћати својим домовима и приступили су својим свакодневним пословима.

У области котара Требињског, по иницијативи предстојника г. Тавра, поведен је покрет код православног пучанства да пређу у римокатоличку или исламску вјеру. Данас се је пријавио већи број православног пучанства за прелаз у римокатоличку вјеру.

У котару билећком народ и надаље показује своје нерасположење према данашњој држави Хрватској у томе што је напустио своје домове и свој редовити посао, одметнуо се у планине придружујући се осталим одметницима у циљу узнемиравања и нападања муслиманских села.

У Книну и његовој околини народ је веома нерасположен према талијанској војсци, која сељацима наноси веома велике штете крађом поврћа, воћа и гажењем усјева. Депутације сељака тражиле су заштиту код тамошњих талијанских војних власти неколико пута, али је све остало безуспјешно.

Хрвати-католици и муслимани излазе у сусрет војсци у сваком погледу и са истом, као и осталим властима, сарађују.

4. ЕВЕНТУАЛНА ЧЕТНИЧКА АКЦИЈА

Према извјешћу крилног заповједништва Билећа Т. Бр. 54/41., у ноћи 23/24. септембра о.г. изведена је из затвора котарског суда у Требињу једна група хапшеника Срба-православаца, похапшени као чланови четничког удружења и због рада против хрватско муслиманског живља.

У овој групи било их је 17, а одведени су из Требиња код с. Придворца, једне природне јаме, код које су 13 стријељали и у јаму бацили.

Приликом њиховог спровођења успјело је тројци побјећи и за њима су упућене потјере.

Постајно заповједништво у Сињу са Д.В.Т. Бр. 9/41, а према телефонској обавијести Усташког повјеренства у Гламочу, извјештено је, да се је дне 30. липња о.г., око 23 сата, појавило једно одјељење од 5–6 четника у околици Гламоча. Борбене дјелатности није било и предузете су мјере за чишћење терена.

Горе споменуто заповједништво сазнало је преко шофера Владе Слијепчевића из Ливна, да у околици Ливно–Гламоч има око 200 четника, под водством два дјелатна часника бив. југословенске војске – 13. пјешачког пука у Сињу. Један од ових, именован Јанковић Хранислав надпоручник, родом је из Врања /Србија/.

Овај податак још није провјерен.

Книнско постајно заповједништво са Д.В.Р. Бр. 4/41 обавјештава, а према сазнању од путника, да се од избјеглог православног становништва у Кистању формирају четници, у циљу предузимања акције против хрватског становништва и власти на наше подручје. Ова обавијест је у провјери.

Исто ово заповједништво примило је дне 29. липња брзојав из општине Срб, са којим је тражена интервенција због извјесних четничких напада. По овоме су интервенирали оружници 2. оружничке пуковније, јер је ова акција четника заиста постојала и том је приликом било и жртава.

Према извјешћу заповједника 7. походног батаљона Д.В.Т. Бр. 41/41 – упућени 1 вод са заповједником, 1 теретним и 1 путничким аутомобилом из Билећа за Автовац, дне 26. липња о.г., истога су дана око 17 сати и 30 минута нападнути од стране одметника са Кобиље главе к. 1114. Одметници су бомбама уништили аутомобиле и 4 сандука стријелјиве. Заробљен је заповједник вода и 8 домобрана, разоружани али потом пуштени на слободу /наводно као Хрвати/.

На дан 28. липња о.г., око 2 сата ујутро, одметници Гатачког котара напали су сатнију 7. походнога батаљона, која је била у Автовцу. Борба се је водила цијелога дана до 23 сата ноћу. Сатнија је била принуђена да се повуче услјед нестанка муниције.

Одметници су при уласку у Автовац, исти напали. Војарна је и цијелокупна опрема у њој изгорјела.

Заповједник Требињског посадног батаљона са Т. Бр. 50/41. извјестио је, да су четници дне 28. липња о.г. успјели разоружати 11 оружника оружничке постаје Змијанац и да су четници кренули према Беговића кули и Требињу. Упућени дијелови овог батаљона протјерали су четнике. Губитака није било.

5. АКЦИЈА НАШИХ СНАГА

Од 25. липња о.г. до 5 септембра о.г. вођене су на правцу: Мостар – Невесиње – Плужине – Гацко и на правцу: Невесиње – Дабарско поље

операције војске у циљу угушивања побуне српскога живља-четника, које је било по свима знацима судећи, помагано и од Црногораца.

Послије 30. липња наше трупе, послје борби са побуњеницима, завладале су сигурно раскрсницом путева код с. Плужине, очистиле околицу Невесиња и дјелујући правцем: Невесиње – Дабарско поље, дошле са 17. походним батаљуном 7. српња до с. Берковићи.

15. походни батаљун напредујући од с. Плужине према Гацком, стигао је 8. српња о.г. у Гацко, гдје ће остати као привремена посада, осигуравајући и вршећи контролу путева и околице.

17. походни батаљун, 9. српња о.г., има свој стожер и 1 сатнију у Стоцу; 1 сатнија упућена је 9. српња о.г. у Љубиње, а трећа остављена је на раскрсници код с. Берковићи.

11. походни батаљун задржан је на важној раскрсници код с. Плужине /за Гацко – Невесиње – Сарајево/ као привремена посада и ради контроле путева и околице.

У Невесињу налази се 1. бојница 13. пјешачке пуковније /пријашњи 6. поход. батаљ./ са 1. Осјечком битницом М. 14/19–100 м.м. и 3. сатнијом 2. бојнице 13. пјешачке пуковније /пријашњи 18. поход. батаљ./.

Све ове трупе сачињавале су Невесињску громаду, којом је до 5. српња о.г. заповједао топнички пуковник Антон Прохаска, а од 5. српња о.г. пјешачки пуковник Фрањо Шимић.

Овој громади успјело је да побуњенике прочисти на правцима напредовања и да осигура сва важнија раскршћа; са напредовањем трупа одмах су поправљани путеви и телефонско-брзојавне линије.

Сатнија 7. походног батаљуна која је била у Автовцу, нападнута је 28. липња од много јачих побуњеника и морала се је вући према Гацком и према муслиманском с. Кључу, са губитцима: – 1 часник и 5 домобрана – погинули, а у борби је нестало 2 домобрана.

Талијански тенковски одред, напредујући од Билећа до 1. српња о.г. према Автовцу, задржао се је у Гацком, одакле је вршио развијања и контролу према Фојници. 7. српња о.г. сусреле су се хрватске трупе са талијанским у близини Фојнице.

5. српња о.г. часник за везу у Дубровнику извијестио је да Талијани имају намјеру опет у Невесињу поставити своју мању посаду и да питају има ли мјеста у војарни; одговорено им је да мјеста у војарнама нема, али има мјеста за постављање табора – шатора, са водом у близини.

8. српња о. г. часник за везу извјестио је, да ће Талијани упутити 4 сатније тенкова и то: – 2 у Билеће а 2 у Гацко. Из овога се види да Талијани намјеравају појачати, односно обновити, посаде у појединим мјестима.

Што се тиче побуњеника, још се не располаже точним подацима, али се може рећи, да је код њих била проведена нека организација, да су имали своје заповједнике и одјеле; број побуњеника који је 25. липња о.г. напао Невесиње износио је око 800; према Усташком

одреду који је био на положају сјев. од с. Берковићи, било је око 2–300 побуњеника; на Автовац је напала јача снага, која се послѣје опет повукла у брда.

Српско становништво из подручја борби највећим дијелом је побјегло у планине и шуме; један дио повукао се је на подручје котара Љубиње. У појединим писмима, која су побуњеници писали, каже се да су се одметнули због зулума и терора „Турака” и „Усташа”, који су многе од њих поубијали и куће им попалили и да они нису против Хрвата и хрватске владе.

Губитци Невесињске громаде су слиједећи:

Погинули: бојника 1, водника – 2, десетника – 11 и домобрана – 8.

Нестали: разводника – 1 и домобрана – 2.

Губитци четника су знатнији, али још неутврђени, јер су четници своје рањене и мртве успијевали собом при повлачењу понијети.

6. ОДНОСИ СА ТАЛИЈАНСКИМ ТРУПАМА

Односи су и даље у формалном погледу коректни и срдачни. Нови заповједник талијанске дивизије „Marche” генерал Д’Амицо, посјетио је два пута Посебног опуномоћеника Поглавника, подмаршала г. Лаксу и заповједника подручја.

Талијани се интересирају за нестале Србе приликом послѣдњих догађаја и питају за њих, доносећи њихове пописе.

На спроводу талијанског наредника Францеска Цосета учествовали су наши часници и дочасници и на гроб погинулога положили су вијенац цвијећа, а чему се је талијански заповједник у Мостару овом заповједништву посебним дописом захвалио.

На спроводу пјешачког бојника Стјепана Павичића, заповједника 11. походног батаљона, који је на дан 30. липња погинуо у борби код с. Плужине био је и заповједник 56. талијанске пјешачке пуковније у Мостару, са више часника. На овом погребу учествовала је и талијанска војничка гласба и једна сатнија, а на ковчег покојника положили су лијепо вијенац.

Постајно заповједништво у Сињу са О. Бр. 12/41 извјестило је о овом догађају: – На дан 6. о. г. нападнут је велики Жупан, Велике жупе Цетина у Строжанцу код Стобрећа од стране једног фашистичког часника, а његова госпођа умало није погинула, јер је и она била нападнута од стране једног фашисте ножем, али је остала незлијеђена умакнувши сретно овом удару. Разлог овом нападу био је наводно предходни сукоб-развирице између фашиста и сељака у селу Мравинци код Омиша, те су сељаци дошли у Строжанац - гдје станује Велики Жупан Др Анте Луетић, потужили се против незаконитих поступака фашиста у Мравинцима, гдје се је нашао и часник фашистичке милиције са својим момцима фашистима и када је Велики Жупан почео објашњавати фашистима у погледу њиховог поступка, био је нападнут од стране дотичног часника из Мравинаца. Најстарији тали-

јански часник из Строжанца извинио се је код Великог Жупана и пожалио за догађај.

Дне 4. о.м., у 18 сати и 30 минута, један талијански путујући Вариете одржао је у Сињу за талијанске војнике један програм, на који су талијанске војне власти позвале и наше часнике, који су се овом позиву одазвали.

Са замолбом на знање и даље уредовање

Заповједник генерал
[Иван] Приић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 84, рег. бр. 14/5-1,2.

52.

ТЕЛЕГРАМ КРАЉЕВСКОГ ИТАЛИЈАНСКОГ ВИЦЕКОНЗУЛА
У БАЊАЛУЦИ ОД 9. ЈУЛА 1941. КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ
ЗАГРЕБ О МЈЕРАМА ХРВАТСКИХ ВЛАСТИ ЗА ПРОТЈЕРИВАЊЕ
СРБА СА ТЕРИТОРИЈЕ БИВШЕ ВРБАСКЕ БАНОВИНЕ*

Кр. Тал. Вицеконзулат
Бања Лука

Експрес брзојавка бр. 18

Кр. Тал. Посланство – Загреб
Кр. Ген. Конзулат – Сарајево

Бања Лука 9. септ. 1941. XIX

Предмет: Пучанство подручја бив. Врбаске бановине. Мјере за протјеривање Срба.

Како је познато, пучанство подручја бив. Врбаске бановине чине у великој већини православци, затим муслимани и католици. Православци су подијељени на двије група „Срба”, тј. православци рођени у Хрватској и они који потјечу из Србије, и „Србијанци” тј. православци рођени у Србији. Они представљају досада у овој жупи бирано и најбогатије друштво. Овај привилегирани положај, који уживају Срби, данас је престао постојати, те су исти православци одређени да нестану с овог подручја.

Православни бискуп,** који је остао након пада Југославије у Бања Луци унатоц увјеравања са стране католичког бискупа да се с њим неће зло поступати, био је убијен скупа с других 26 особа од усташа, те му се тијело пронашло у ријеци Врбањи. Православна црква, чија се велика и величанствена грађевина дизала на главном градском тргу, погођена је за вријеме рата од њемачких бомбардера и пре-

творена у хрпу рушевина, које су сада уклоњене. Надаље сви Срби, који су боравили у Бихаћу, те које с наше власти узимале у заштиту, смјештени су одмах након нашег одласка у отворени концентрациони логор у Кулен Вакуфу код Мркоњић Града. Што се тиче Срба, који се налазе у Бања Луци, стожерник је одредио једним налогом да нитко не смије изићи из града и да сви морају за два дана доћи у одређени уред и пријавити свој иметак. Моћи ће остати у Хрватској само они који се обрате на католичку вјеру.

У једном разговору са стожерником дознао сам да ће бити измјена словенског пучанства, који се налази на подручју Словеније, која је анектирана Њемачкој, и Срба који бораве у Хрватској. У прво доба њемачка је влада одлучила послати Словенце, чији је број око 250.000, у Србију, али је хрватска влада затражила и постигла да их замјени са Србима, који се налазе у Хрватској, будући да су Словенци као и Хрвати католици, те ће бити их лако асимилирати.

Ове мјере за протјеривање Срба и заплену њихове имовине сматрају овде боље хрватске обитељи претјеранима, јер су овим погођене и врло часне особе, које су заслужне за мјестно пучанство и које су се изложиле ради својих пријатељских осјећаја за Осовину. Ради овога оне траже заштиту код њемачког војничког заповједништва, али безкорисно. Многи су православци, који су рођени у крајевима, што се недавно анектирани Италији и управљани од талијанске владе, затражили код овог кр. Уреда нашу заштиту. Обзиром на ово бит ћу Вам захвалан, екселенцијо, ако ми учтиво одговорите што се може учинити за ове интересенте.

Кр. Вицеконзул
Обертио Фабиани, в.р.

* Препис у АВИИ, ф. НДХ, к. 153-а, рег. бр.13/5-140, 141. Докуменат се налази у елаборату Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача (у даљем тексту: КЗРЗ).

** Односи се на бањалучког епископа Платона Јовановића кога су усташе послје вишедневних злостављања убиле и бациле у ријеку Врбању. Његов леш је избацила вода код Кумсалама у близини Бањалуке и сахрањен је 24. маја 1941. на војничком гробљу (Милан Булајић, *Усташки злочини геноцида и суђење Андрији Аршковићу 1986. године*, књ. 1, Београд 1988, стр. 198-199).

ПРЕДСТАВКА САНЦАЧКИХ МУСЛИМАНА ОД 9. ЈУЛА 1941.
ШЕФУ ГЛАВНОГ ШТАБА ТУРСКЕ ОРУЖАНЕ СИЛЕ
ДА ПОМОГНЕ ПРИПАЈАЊУ САНЦАКА
БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ ОДНОСНО НДХ*

Предмет: Представка
санцаклија маршалу
Чакмаку.

Санџак
Кабинет

ВЕЛЕПОШТОВАНОМ ГОСПОДИНУ МАРШАЛУ ФЕВЗИ ЧАКМАКУ,
шефу главног стожера Турске оружане силе

АНКАРА

Екселенцијо,

У дотада најсрећнијим данима Таслице /Пљевља/, једног од окружја бившег косовског вилајета, Ви сте били мутесариф /оружник/ и командант војне посаде тог окружја. Предходно сте пак службовали неколико година у Митровици /косовској/ у својству шефа војног стожера митровачке дивизије. Уз своје високе одлике запажања Ви сте јамачно запазили све карактеристике и посебности краја и пучанства некадашњег седмог окружја бившег босанско-херцеговачког вилајета – Новопазарског Санџака, који је обухватао подручје од Пљеваља до Митровице. Запазили сте, да је већина санџачког пучанства исламске вјере, а по језику, значају и традицијама саставни дио народа који обитава у Босни и Херцеговини. К тому још уочили сте, да је Санџак по својим прометним и привредним везама претежно упућен на Босну и Херцеговину, односно на Хрватску.

Због споменутих веза на једној страни те због освједочења да ће у заједници са својом браћом у Босни и Херцеговини уживати све плодове слободе и напретка на другој страни, санџачки муслимани сматрају да ће имати најбољу и најсигурнију будућност у оквиру Независне Државе Хрватске. У томе смислу смо ми потписани изасланици Санџака одмах након распада б. Југославије подузели потребне мјере у Сарајеву и Загребу код хрватских високих државних чиниоца, као и код представника сила Оси, да би наш крај фактично и јуридикчки био припојен Независној Држави Хрватској.

Колико смо могли оцијенити високи државни кругови Reicha наклоњени су, да се наша будућност и наши интереси зајамче у смислу наших жеља и тежњи, док нам изгледа да су Талијани наклоњени Црногорцима, којима могуће желе препустити неке дијелове Санџака /Пљевља, Бијело Поље и Беране/. Нијесмо ли погријешили у овим запажањима и ако би се наш завичај уистину раздијелио међу Србију и Црну Гору, увјерени смо да се ничим не би могао зајамчити живот и

опстанак нас муслимана у тим управно-политичким оквирима. Познато Вам је, да су тлачења и разбојства, која су кроз последњих тридесет година долазила из српског и црногорског хајдучког легла, већ уполовила нашу бројчану и животну знагу. Ако би пак и надаље били изложени свему томе терору преостала би половина наше снаге за краће вријеме, а уз веће дивљаштво непријатеља, била разорена.

Страхујући пред таквом будућности и тражећи везе и путеве којима би могли осујетити такву жалосну могућност, очи и срца свих санџачких муслимана упућена су и према Вама. Очекујемо и надамо се да ћете и Ви заговарати наше тежње и жеље, па Вас молимо, да на начин какав нађете најсходнијим и најкориснијим порадите и, како би се наш завичај – Новопазарски Санџак у цијелости припојио и повратио Босни и Херцеговини, односно Независној Држави Хрватској.

Изразујући Вам осјећаје дубоког и искреног поштовања и захвалности својег, као и свих санџачких муслимана, љубећи Вам руке – остајемо уз махус селам.

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
МИНИСТАРСТВО ВАЊСКИХ ПОСЛОВА
Бр. 003688 Прим. 9. VII 1941.

* АВИИ, ф. НДХ, к. 238, рег. бр. 44/1-1.

54.

СПИСАК ЛИЦА ОД 9. ЈУЛА 1941. КОЈЕ СУ УСТАШЕ УБИЛЕ НА ПОДРУЧЈУ ПОСТАЈЕ ТРЕБИЊЕ*

Препис

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ЗАПОВЈЕДНИШТВО ПОСТАЈЕ
Тај. Бр. 30, 9 српња 1941 год.
у ТРЕБИЊУ

Извјештај о поубијаним
лицима на реону постаје
Требиње доставља

ПРЕСТОЈНИШТВУ СУДБЕНОГ СТОЛА ТРЕБИЊЕ

На основу заповијести Тај. Бр. 52 од 5. српња 1941 године, Заповједника оружанског вода, достављам списак лица која су поубијана у мјесецу липњу и српњу 1941 године на реону ове постаје с молбом на употребу.

ИСКАЗ

Лица која су поубијана на подручју постаје Требиње

Тек. Број	Име и презиме	Година рођења	Занимање	Да ли је био ожењен	Колико је имао дјеце	Опаска
1.	Васо Бабић	28-X-1883	трговац	јест	има	Убијени 1-VI-1941 год.
2.	Владо Поповић	26-VII 1896	биљезник	није	нема	исто
3.	Илија Кукурић	27-II-1898	трговачки помоћник	јест	нема	исто
4.	Душан Негулић	27-XII-1891	трговац	јест	3 дјеце	исто
5.	Гашо Ковачевић	25-XI-1894	држ. војни мајстор	јест	6 дјеце	исто
6.	Влајко Паликућа	15-V-1903	обућар	јест	нема	исто
7.	Милош Брковић	2-III-1898	опћински службеник	јест	6 дјеце	исто
8.	Шћепо Гјурић	3-XI-1910	месар	није	нема	исто
9.	Радован Лечић	28-IV-1897	бачвар	јест	4 дјеце	исто
10.	Бошко Шакота	14-XI-1890	командир полиције	јест	2 дјеце	Убијени 21-VI-1941. год.
11.	Стево Миљковић	8-VII-19	полицајац	није	нема	исто
12.	Лазар Кукурић	20-IX-1891	гостионичар	јест	нема	исто
13.	Јован Маџар	1898	гостионичар	јест	4 дјеце	исто
14.	Благоје Ђурић	1879	гостионичар	јест	3 дјеце	исто
15.	Трифко Бабић	2-IV-1891	десетар пруге	јест	4 дјеце	исто
16.	Божо Пижула	1885	трговац	јест	4 дјеце	исто
17.	Милован Пижула	1922	трговачки шегрт	није	нема	исто
18.	Јевто Шкоро	27-VII-1890	поштански жицар	јест	4 дјеце	исто
19.	Васо По повчевић	12-I-1903	путар	јест	3 дјеце	исто
20.	Михајло Андријашевић	1895	трговац	јест	3 дјеце	исто
21.	Јоко Миљановић	1875	тежак	јест	4 дјеце	исто
22.	Обрен Стијачић	1912	земљорад.	јест	1 дијете	исто

Заповједник постаје стражмештар
Саф. И. Љубовић, в.р.

* АВИИ, ф. НДХ, к. 151, рег. бр. 6/31-2.

55.

ЗАПОВЈЕСТ ЗАПОВЈЕДНИШТВА 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ
ПУКОВНИЈЕ ОД 9. ЈУЛА 1941. СВИМ КРИЛНИМ, ВОДНИМ И
ПОСТАЈНИМ ЗАПОВЈЕДНИШТВИМА ДА ДОСТАВЕ ПОДАТКЕ
О ЛИЦИМА УЗЕТИМ ЗА ТАОЦЕ УОЧИ ВИДОВДАНА*

ЗАПОВЈЕДНИШТВО
4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ
Ј. С. Бр. 430

Извјешће о таоцима
доставити заповјед.

СВИМА КРИЛНИМ, ВОДНИМ И ПОСТАЈНИМ
ЗАПОВЈЕДНИШТВИМА ОВЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО, 9. СРПЊА 1941.

Извјестите одмах име, презиме и звање, као и из којег су мјеста
особе биле уочи Видовдана узете као таоци, куда су исте отпремљене,
те тко их је био узео за таоце.

У извјешћу навести које су од тих особа пуштене на слободу, а
за остале особе гдје се сада налазе.

Извјешће доставите непосредно овом заповједништву.

Заповједник, потпуковник
[Фрањо] Видас

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-6, рег. бр 24/3-1.

56.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ КАЛИНОВИК ОД 9. ЈУЛА 1941
О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА
Број, 263, 9. 7. 1941 год.
у КАЛИНОВИКУ

Извјешће о таоцима
доставља

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

Према заповједи Заповједништва 4. Хрватске оружничке пу-
ковније Ј.С. Бр. 430 од 9 српња 1941. год. извјештавам о слиједећем да

је заповједник мјеста у Калиновику уочи Видовдана узео као таоце и притворио у овдашњу војарну Заповједништва мјеста и то:

1. Гавро Жмукић, земљодјелац из Јелашце,
2. Драго Суџум, земљодјелац, из Јелашце
3. Симо Елез, земљодјелац, из Берије
4. Ђоко Кларић, земљоделац, из Берије и
5. Петко Тепавчевић, земљодјелац из Јажићи.

Исти су задржани у затвору 3 дана а потом су пуштани на слободу својим кућама.

А исто тако заповједник мјеста наредио је ниже наведеним лицима из мјеста Калиновика који су се морали уочи Видовдана као и на сам Видовдан јављати свакога сата заповједнику мјеста лично, и то:

1. Данило Вишњевац, земљодјелац, из Калиновика
2. Јован Нинић, кафеџија из Калиновика
3. Душан Кезуновић, отпуштени опћински службеник из Калиновика,
4. Васе Тунгуз, свештеник из Калиновика.

Ова наведена 4 су после пролаза Видовдана по одобрењу Заповједника мјеста ослобођени јављања, али им је наређено да се без одобрења никуда из мјеста Калиновика не смеју удаљити, а ова постаја води дискретан надзор на рад и кретања свих горе наведених лица. – Сва горе наведена лица се сада налазе на слободи код својих кућа.

Заповједник постаје
стожерни наредник
Халил Хаџи Хурешовић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б. рег. бр. 24/3-51.

57.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ АЛИПАШИН МОСТ
ОД 12. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА
КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА АЛИПАШИН МОСТ

Број 838, 12. српња 1941. год.

АЛИПАШИН МОСТ (котар сарајевски)

Извјештај о таоцима
доставља

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ
ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ САРАЈЕВО

Према заповјести Ј. С. Бр. 430 од 9 српња тек. године достављам извјештај у слиједећем:

Дана 28. липња 1941. године од стране оружника ове постаје није се ни једно лице притворило, а на подручју владао је ред и мир.

Од стране усташког Логора Алипашин Мост били су притворени: 1. Арсо Кукић гостионичар, 2. Милован Кукић гостионичар, 3. Душан Капор гостионичар и 4. Ђуро Ђокић посједник сви из Алипашина Моста и сутрадан су били пуштени на слободу, сем Душана Капора који је поново 29. липња тек. године по истим усташама ухићен и спроведен у Сарајево и сада се налази на присилном раду у Копривници.

Ово је урађено зато што је исти био уведен у списак као четник.

Дана 26 липња тек. године од стране усташког табора Илијаш били су ухићени и притворени Стево Петричевић Јованов и син му Миле бивши добровољци из села Хатовица, Васо Мићић пок. Миле из села Рељева, Дујко Николајевић син Ђорђин из Рељева, Перо Калинић посједник из Рељева, сви опћине Рајловачке. – Напред наведена лица ухићена су од стране усташа из Илијаша и до данас се нијесу вратила својим кућама.

С молбом ради знања

Заповједник стражмештар,
Никола Хурица

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-6, рег. бр. 24/3-42.

58.

ОДРЕДБА МИНИСТРА ПРАВОСУЂА И
БОГОШТОВЉА ОД 12. ЈУЛА 1941. О ПРОГЛАШЕЊУ ПРИЈЕКОГ
СУДА ЗА ПОДРУЧЈЕ СУДБЕНОГ СТОЛА У МОСТАРУ*

МИНИСТАРСТВО ПРАВОСУЂА
И БОГОШТОВЉА
Број 42385-1941

МИНИСТАРСКА ОДРЕДБА
о проглашењу пријеког суда за подручје Судбеног стола
у Мостару

На темељу тачке 1. законске одредбе о пријеким судовима од 17. свибња 1941. (Народне новине од 20. свибња 1941. бр. 32) прогласујем пријеки суд за подручје Судбеног стола у Мостару.

Овај ће пријеки суд пословати код Судбеног стола у Мостару.

Предсједником пријеког суда постављам Фрању Журовеца, вијећника Судбеног стола у Мостару, а за његовог замјеника Шахира Коњхоџића, вијећника Судбеног стола у Мостару, а за судце пријеког суда Ибрахима Карабега, вијећника Судбеног стола у Мостару и Крешимира Бутигана, котарског суца у Мостару, за њихове замјенике: Салиха Агића, вијећника Судбеног стола у Мостару и Стјепана Катуриџију, котарског судца у Мостару, за записничара Енвера Крпу, судбеног послушника у Мостару, а за замјеника му Емила Гвозденивића, судбеног прислушника у Мостару.

Пријеки суд код Судбеног стола у Мостару надлијежан је да суди сва кажњива дјела наведена у тачки II. у вези с тачком X. законске одредбе о пријеким судовима и законске одредбе од 28. липња 1941. број СХIV-548-З. п. 1941. о промјени законске одредбе о пријеком суду и законске одредбе о покретном пријеком суду, а која су чињена или буду чињена у времену од 10. травња 1941., па до дана док овај пријеки суд не буде укинут. Смртну казну стријељањем имају извршити оружници.

Пријеки суд имају свестрано огласити на цијелом подручју Судбеног стола у Мостару градска и обћинска поглаварства.

У Загребу, дне 12. српња 1941.

По наредби
министра правосуђа и богоштовља
државни тајник:
Угљен, в.р.

* Народне новине, 14. VII 1941.

59.

НАРЕЂЕЊЕ РАВНАТЕЉСТВА ЗА ЈАВНИ РЕД И СИГУРНОСТ
ОД 12. ЈУЛА 1941. ДА СЕ ОБУСТАВИ ОДЛАЗАК ПРАВОСЛАВАЦА
СА ТЕРИТОРИЈЕ НДХ У СРБИЈУ И ЊИХОВА КОНЦЕНТРАЦИЈА
У ПОГРАНИЧНИМ ПРЕДЈЕЛИМА УЗ САВУ И ДРИНУ*

ЗА НЕЗАВИСНУ ДРЖАВУ ХРВАТСКУ

Број: 9870-VI-1941

Загреб, 12 српња 1941.

Предмет: обустава одласка у бив. Србију
садашњих и бив. православних особа.

– I –

Одмах обуставити одлазак из државног подручја у крајеве бив. Србије свима особама грчко-источне вјере или које су у истој раније припадале.

Издане пропуснице за односне крајеве поништити нове више не издавати, а молбе за одлазак не треба примати, док се не донесу посебне одредбе за то питање.

– II –

Пограничним, редарственим, управним оружничким органима уз Саву и Дрину особито се наређује, да онемогуће концентрацију Срба у тима крајевима и да никога не пребацују пријеко, док се прије не постигне пристанак њемачких војних власти у Београду.

Државни тајник,
равнатељ
Еуген Квашерник

* АВИИ, ф. НДХ, к. 179, рег. бр. 2/1.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ВИСОКО ОД 13. ЈУЛА 1941. О
БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА ВИСОКО
Бр. 490, 13 српња 1941.
ВИСОКО

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

На основи заповиједи тога заповједништва Ј.С. Бр 430 од 9 српња 1941. достављам исказ лица која су била у заточењу за време Видовдана на подручју ове постаје.

Сва наведена лица су ухићена од стране Усташког Логора Високо дана 26 липња 1941 год. а на слободу су сва наведена лица пуштена дана 30 липња 1941. год.*

Предње достављам на знање.

ИСКАЗ

Особа које су биле таоци ухићени уочи Видовдана
на подручју ове постаје

Тек. бр.	Име и презиме	Звање	Из којег мјеста	Који је пуштен на слободу	Гдје се сада налази
1	Гојко Ристић	свештеник	Високо	пуштен је на слободу	Сада се налази у Београду.
2	Јосиф Плаушић	трговац	Високо	„	Сада се налази у Београду
3	Пушара Васо	општин. већник	Високо	„	Налази се у Високом
4	Војислав Плаушић	трговац	Високо	„	у Високом
5	Богдан Митровић	трговац	Високо	„	у Високом
6	Миленко Гавриловић	директор кожар. школе	Високо	„	Отпутовао у Србију
7	Бошко Гошић	пензионер	Високо	„	у Високом
8	Лазар Милић	гостионичар	Високо	„	у Високом
9	Лазар Жалица	пензионер	Високо	„	у Високом
10	Миле Жалица	гостионичар	Високо	„	у Високом
11	Милан Танасковић	управн. школе	Високо	„	у Високом

Тек. бр.	Име и презиме	Звање	Из којег мјеста	Који је пуштен на слободу	Гдје се сада налази
12	Мирко Вукојевић	чиновник код српс. банке	Високо	„	у Високом
13	Трифко Бошковић	гостионичар	Елешевићи Високо	„	у Елешевићима-котар Високо
14	Богдан Савић	послуж. у котару	Рељево	„	у Рељеву котар Сарајево
15	Чедо Кувач	трговац	Високо	„	у Високом
16	Вељко Плаушић	трговац	Високо	„	у Високом
17.	Лазар Вуковић	кафеџија	Високо	„	у Високом
18	Радован Антуновић	надзорник перадарске станице	Високо	„	у Високом
19	Владимир Ковачевић	надзорник школа	Високо	„	у Високом

Заповједник постаје
стражмештер
Ибрахим Ситић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б. рег. бр. 24/3-40.

61.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ БРЕЗА ОД 14. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА БРЕЗА

Број 403, 14 септембра 1941.

БРЕЗА (котар Високо)

Извјештај о таоцима доставља

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

Према заповједи те пуковније Ј.С. Бр. 430 од ... 1941 године у прилогу достављам списак таоца са реона ове постаје који су били притворени у очи Видовдана од стране усташког табора у Брези и Подлуговима јер су сумњиви као четници.

Све притворене особе наведене у приложеном списку пуштене су и налазе се код својих кућа, о чему извјештавам ради знања.

СПИСАК

Лица која су у очи Видовдана узети као таоци са подручја оружничке постаје Бреза

Текући број	Име, презиме, звање	Из којег је мјеста		Опаска
		Село	Котар	
1	Алекса Жалица, деловођа	Бреза	Високо	
2	Косановић Душан земљорадник	"	"	
3	Косановић Јанко земљорадник	"	"	
4	Млађен Ристић земљорадник	Смрековица	"	
5	Српко Ристић земљорадник	"	"	
6	Ристо Зуровац гостионичар	Бреза	"	
7	Милош Билбија гостионичар	"	"	
8	Ђуро Билбија радник	"	"	
9	Вељко Спасојевић лимар	"	"	
10	Милош Макијевић радник	"	"	
11	Бранко Манога радник	"	"	
12	Рајко Метрлић радник	"	"	
13	Самојко Радић	Влахиње	"	
14	Момчило Радић земљорадник	"	"	
15	Ђорђе Радић земљорадник	"	"	
16	Грујо Радић земљорадник	"	"	
17	Данило Ђурић земљорадник	Жуте Семље	"	
18	Богдан Ђурић земљорадник	"	"	
19	Љубо Стојановић земљорадник	Смрековица	"	
20	Секула Стојановић земљорадник	"	"	
21	Перо Ковачевић пенз. жандарм	Бреза	"	
22	Саво Суботић земљорадник	Смрековица	"	
23	Стјепан Стојановић радник	Бреза	"	
24	Реља Петровић жељ. службеник	Подлугови	"	
25	Петар Орозовић жељ. службеник	"	"	
26	Богдан Перендија свр. ђак	"	"	
27	Цвјето Калас пекарски помоћник	"	"	
28	Ђорђе Калас бив. жандарм	"	"	
29	Живко Ађић стројовођа	"	"	
30	Боро Бајић стројовођа	"	"	
31	Војислав Вуковић при. намјеш.	"	"	
32.	Јосеп Халер стројовођа	"	"	
33	Радован Радан прегл. кола	"	"	
34	Гавро Мандић жељ. служб.	Подлугови	Високо	
35	Мирко Марић стројовођа	"	"	
36	Спасоје Капетина стројовођа	"	"	

Текући број	Име, презиме, звање	Из којег је мјеста		Опаска
		Село	Котар	
37	Душан Попић стројовођа	„	„	
38	Лазар Бајић радник	„	„	
39	Крсто Бајић радник	„	„	
40	Вјера Турбић учитељица	„	„	
41.	Марко Јокић радник	„	„	
42	Миле Јокић ђак	„	„	
43	Момчило Јефтић стројовођа	„	„	
44	Миле Дувњак радник	„	„	
45	Томо Бајић радник	„	„	
46	Раде Крављача радник	„	„	
47	Неђо Балорда стројовђа	„	„	
48	Богдан Бошковић лојач	„	„	
49	Јово Бошковић лојач	„	„	
50	Боро Вуковић ђак	„	„	
51	Мирко Савић радник	„	„	
52	Цвјетко Драгутиновић радник	„	„	
53	Мирко Драгутиновић радник	„	„	
54	Ристо Драгутиновић ђак	„	„	
55	Заско Михајловић жељ. служб.	„	„	
56	Јово Мацановић жељ. служб.	„	„	
57	Секула Попић радник	„	„	
58	Неђо Спасојевић радник	„	„	
59	Ристо Гарачић радник	Дабравине	„	
60	Јово Продилало радник	„	„	
61	Душан Продилало радник	„	„	
62	Мића Продилало радник	„	„	
63	Симо Јеврић радник	„	„	
64	Ђорђе Гаврић радник	„	„	
65	Симо Гаврић радник	„	„	
66	Беркан Гаврић радник	„	„	
67	Ђорђе Симић радник	„	„	
68	Ђоко Симић радник	„	„	
69	Димшо Димић радник	„	„	
70	Ђорђе Долаш радник	„	„	
71	Перо Тајчић радник	„	„	

Заповједник постаје
Иво Грубишић

* АВИИ. ф. НДХ. к. 143-б. рег. бр. 24/3-38, 39.

62.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ГОРАЖДЕ ОД 14. ЈУЛА 1941. О
БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА
Број 254, 14-VII, 1941. год.
у ГОРАЖДУ

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

На темељу заповједи те пуковније Ј.С. Бр. 430/41. доставља се предњи исказ лица са подручја ове постаје која се налазе у таоцима.

Именовани су узети за таоце 13 свибња 1941. године.

У исказу наведена лица спроведена су из Горажде за Сарајево по усташама а гдје се сада налазе овој постаји није познато.

Од напред наведених лица до данас није ни један пуштен на слободу.

ИСКАЗ

ниже наведених лица која се налазе у таоцима са подручја
оружничке постаје Горажде

Тек. број	Име и презиме	Звање	Одакле је родом			Опаска
			Село	Опћина	Котар	
1	Радивој Стојановић	крчмар	Горажде	Горажде	Чајнице	
2.	Данило Даниловић	терзија	Горажде	Горажде	Чајнице	
3	Драго Поповић	механичар	Горажде	Горажде	Чајнице	
4	Љубо Ђурић	шофер	Горажде	Горажде	Чајнице	
5	Воја Ђурић	крчмар	Горажде	Горажде	Чајнице	
6	Бошко Лековић	крмар	Чајнице	Чајнице	Чајнице	Настањен у Горажду
7	Перо Давидовић	судија	Чајнице	Чајнице	Чајнице	Настањен у Горажду
8	Раде Кнежевић	земљо-делац	Сопотница	Похрањен	Чајнице	

Заповједник постаје
стражмештер
Алија Хрњић

* АВИИ. ф. НДХ, к. 143-б. рег. бр. 24/3-50.

63.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ЗЕНИЦА ОД 14. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА ЗЕНИЦА
Број 471. 14 српња 1941 год
у ЗЕНИЦИ

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

На основу заповједникове заповједи Ј.С. Бр. 430 од 9 српња 1941 год. доставља се предње извјешће о таоцима који су били притворени у очи Видовдана т.ј. 30 липња 1941. год.

Именована лица узета су по заповједи усташког логора у Зеници Бр. 571 од 25 липња 1941 године, иста су се лица од 27 до 30–VI–т.г. налазила у усташком логору, које је Усташки Логорник и пустио.

ИЗВЈЕШЋЕ

О таоцима који су уочи Видовдана притворени са подручја оружничке постаје Зеница

Тек. број	Име и презиме	Звање	Одакле је		Оласка
			мјесто	котар	
1	Јевто Мишура	пољоделац	Свиће-Рачице	Зеница	
2	Миле Јовановић	„	„	„	
3	Марко Алексић	„	„	„	
4	Обрен Благић	„	Осојница	„	
5	Јово Јоцић	„	Распоточје	„	
6	Јово Бенцун	„	„	„	
7	Борђе Стјепановић	„	Тетово	„	
8	Миле Калајић	„	Градишче	„	
9	Ђоко Ђокић	„	Клопачки врх	„	
10	Богдан Раствоац	„	Клопча	„	

Заповједник постаје
стожерни наредник
Јозо П. Вулејић

* АВИИ, ф. НДХ. к. 143-б. рег. бр. 24/3-35.

64.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ЛАШВА ОД 14. ЈУЛА О
БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА
Број 379. 14 српња 1941. год
ЛАШВА (котар Зеница)

Извјештај о таоцима са
подручја постаје доставља

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

На основу заповједи заповједника 4. Хрватске оружничке пуков-
није Ј.С. Бр. 430 од 9 српња 1941. године извјештавам, да су уочи Ви-
довдана узете са подручја постаје слиједеће особе као таоци и то:

1. Бошњак Урош син Митра из села Бошњака
2. Танасић Симо пок. Нике из села Биљешева и
3. Михајловић Јово пок. Симе из Доњих Лучана.

Сви су наведени опћине Биљешевске, котара Зеница.

Ова су лица била у притвору Усташког логора у Зеници, који су
на дан 30 липња 1941 године отпуштени из наведеног логора својим
кућама. Тако сада са подручја ове постаје нема ниједнога таоца у ма
којем затвору.

На надлежност

Заповједник постаје
стражмештер
Сулејман Шабић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б. рег. бр. 24/3-33.

65.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ПАЛЕ ОД 14. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА ПАЛЕ

Број: 692, 14. српња 1941 год.

У ПАЛАМА (котар Сарајевски)

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

На основу заповједи Заповједника 4 оружничке пуковније Ј.С. бр. 430/41 достављам исказ особа са рејона ове постаје које су биле узете као таоци у очи Видовдана од стране Усташког Таборника из Пала, те су у притвору задржати сви од 25 липња до 2 српња 1941 год. осим особе на ред. бр. 7 која је упућена у Усташки Логор у Сарајеву, а остали се сви сада налазе код својих кућа.

ИСКАЗ

Особа са рејона постаје Пале које су у очи Видовдана узете као таоци од стране Усташког Таборника у Палама доставља

Тек. бр.	Звање	Име и презиме	Из којег је мјеста родом	Опаска
1	гостионичар	Новица Пандуровић	Пале	Затворен 25-6.41 пуштен 2-7.41
2	тежак	Милош Лучић	Пале	
3	„	Петар Лучић	Пале	
4	тежак	Влада Рајић	Зечевићи	„
5	тежак	Ђорђе Кусмук	„	„
6	поштанс. служб.	Илија Петровић	Пале	„
7	тежак	Данило Петровић	Пале	затворен 21-6-41 Налази се у Усташком логору Сарајево.
8	машинскиложач	Раде Гутаљ	Пале	Затворен 25-6.41 пуштен 2-7.41г.
9	радник	Милан Ђукић	Репци	„
10	гостионичар	Богдан Ковачевић	Подвitez	„
11	тежак	Марко Крајишник	Гпр. Пале	„

Заповједник пост. стражмешт.
Алија М. Кохњић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б. рег. бр. 24/3-43.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ СЕМИЗОВАЦ ОД 14. ЈУЛА 1941.
О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА
Број 421, 14 српња 1941 године
СЕМИЗОВАЦ

Исказ таоца у очи
Видовдана доставља

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО (Ј.С.)

На основу заповједи Заповједништва 4. Хрватске оружничке пуковније Ј.С. Бр. 430 од 9 српња 1941 године, достављам предњи исказ особа који су узети као таоци у очи Видовдана са подручја ове постаје. На знање.

ИСКАЗ

Особе које су у очи Видовдана узети као таоци са подручја оружничке постаје Семизовац

Тек. бр.	Име и презиме	Занимање	Одакле је		Куда је отпремљен	Тко га је узео за таоца	Опаска
			Село	Котар			
1	Мићо Бајић	жељ. службеник	Вогошћа	Сарајево	У Усташки логор Сарајево	Усташки табор Илијаш	Није пуштен на слободу нити је постаји познато гдје се налази
2.	Василије Зечевић	свећеник	Илијаш	Сарајево			Пуштен на слободу
3	Новица Ацић	трговац	Илијаш	Сарајево	
4	Симо Лулеција	гостионичар	Илијаш	Сарајево	..		
5	Никола Петровић	..	Илијаш		Усташки табор Илијаш	..	
6	Милан Ђебић	кафедија	
7	Данило Голуб	радник		

Тек. бр.	Име и презиме	Занимање	Одакле је		Куда је отпремљен	Тко га је узео за таоца	Опаска
			Село	Котар			
8	Душан Бешир	бријач	„	„	„	„	
9	Стојан Челик	пољоделац		„	„	„	„
10	Деспот Челик	„	„	„	„	„	
11	Мирослав Челик	„	„	„	„	„	
12	Неђо Остојић	„	„	„	„	„	
13	Ристо Дувњак	„	„	„	„	„	
14	Сава Росуљаш	жељез. службен.	„	„	„	„	
15	Буро Петровић	пољоделац	Небочај		Усташки табор Семизовац	Усташки табор Семизовац	
16	Алекса Бухач	„	„	„	„	„	
17	Неђо Лазих	„	Љубиња	„	„	„	„
18	Милинко Нешић	„	Свраке	„	„	„	
19	Ристо Беровић	„	„	„	„	„	
20	Видак Конзуловић	„	„	„	„	„	
21	Мирко Симендић	„	Јошаница	„	„	„	
22	Ристо Радић	„	„	„	„	„	
23	Млађен Јовановић	„	Јошаница	Сарајево	Усташки табор Семизовац	Усташки табор Семизовац	Пуштен на слободу
24	Спасоје Јовановић	„	„	„	„	„	
25	Симо Радић	„	„	„	„	„	
26	Владо Грачанин	„	„	„	„	„	
27	Блашко Спасојевић	„	„	„	„	„	
28	Ђорђе Радић	„	„	„	„	„	
29	Гојко Грачанин	„	„	„	„	„	
30	Стојан Вучковић	„	Малешић и	„	„	„	

Тек. бр.	Име и презиме	Занимање	Одакле је		Куда је отпремљен	Тко га је узео за таоца	Опаска
			Село	Котар			
31	Владо Маунога	жељез. службен.	Семизвац	„	„	„	
32	Нешић Гајо	пољоделац	Свраке	„	„	„	
33	Данило Црногорац	„	„	„	„	„	
34	Ратко Николић	„	Гора	„	„		
35	Никола Радић	„	Јошаница	„	„	„	
36	Илија Радић	„	„	„	„	„	

Заповједник постаје
Стражмештар
Перо Ј. Марић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б. рег. бр. 24/3-44.

67.

НАРЕДБА МИНИСТРА ПРАВОСУЂА И БОГОШТОВЉА ОД 14. ЈУЛА 1941. О МЈЕСНОЈ НАДЛИЈЕЖНОСТИ И САСТАВУ ПОКРЕТНОГ ПРИЈЕКОГ СУДА У САРАЈЕВУ*

Број 42676-1941

МИНИСТАРСКА НАРЕДБА о мјесној надлијежности покретног пријеког суда

На темељу законске одредбе о покретном пријеком суду од 24 липња 1941 број 26863 изашиљем овиме покретни пријеки суд који се састоји од Дра Мехмеда Хајровића предстојника Котарског суда у Прњавору као предсједника, усташе Дра Октавијана Свјежића и Срећка Ровера, усташа из Сарајева као чланове тога суда Дра Антуна Матијевића котарског суца из Сарајева, као државног тужитеља код тога покретног пријеког суда.

За замјенике и чланове покретног пријеког суда именујем Драгу Малтарића судског приправника, и Касима Буквића усташу обадојицу из Сарајева.

Мјестна надлијежност постављенога пријеког суда протеже се на подручје судбених столова у Бихаћу, Луци, Дервенти, Сарајеву, Травнику, те за подручје Судбених столова у Доњој Тузли и Мостару

узавши дијелове потоњих двају Судбених столова, који се налазе привремено под управом војних области.

Овим се ограничује мјестна надлијежност покретног пријеког суда у Загребу постављеног министарском наредбом од 24/VI-1941 број 36863.

Овај покретни суд надлијежан је судити сва кажњива дјела из §-а 2 законске одредбе о покретном пријеком суду од 24 липња 1941 са свим накнадним промјенама и надопунама ове законске одредбе.

У Загребу дне 14 српња 1941.

Министар правосуђа и богоштовља
Др *Мирко Пук* в.р.

* АВИИ, ф. НДХ, к. 87, рег. бр. 9/37.

68.

ОТПРЕМНИЦА УРЕДА ЗА ИСЕЉАВАЊЕ И УСЕЉАВАЊЕ РОГАТИЦА ОД 14. ЈУЛА 1941. СА ПОДАЦИМА О УХАПШЕНИМ ЛИЦИМА КОЈА СЕ УПУЋУЈУ У ЛОГОР СИСАК*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
Уред за усељавање и изсељавање
Пов. Број: 4/41. 14. српња 1941
РОГАТИЦА

ВЕЛИКА ЖУПА ВРХБОСНА
путем котарске области у Рогатици

САРАЈЕВО

Част ми је доставити препис „одпремнице ухапшених лица, који су упућени у логор Сисак 14 српња 1941 године” на употребу.

Члан водства уреда
Н. Бегич

ОДПРЕМНИЦА
исељених особа које су дана 14 српња 1941. год. одпремљене из логора
Рогатица у...

Ред. бр.	Презиме	Име (придјевак)	Дан, мјесец година рођења	Мјесто рођења	Звање	Котар	Досадашње боравиште		Опаске
							Опћина	Мјесто	
1.	Богдановић	Јосиф	3/ХП-906	Вишеград	поп	рогатички	Прача	Прача	
2.	„супр.	Нада	10/Х-910	Гацко	домаћица	„	„	„	
3.	„дијете	Рајко	15/ХП-31	Вареш	ученик	„	„	„	
4.	„	Михајло	11/У-933	Рељево	„	„	„	„	

Ред. бр.	Презиме	Име (придјевак)	Дан. мјесец година рођења	Мјесто рођења	Звање	Котар	Досадашње боравиште		Опаске
							Опћина	Мјесто	
5	Ристић	Саво	19/1-892	Вареш	поп	рогатички	Рогатица	Рогатица	
6	„	Момчило	6/II-907	„	учитељ	варешки	„	„	
7	„	Милинко	13/VIII-913	Високо	апс.	„	„	„	
8	„	Бранислав	21/XII-915	Кобањ	теологије свеш. Црк. суда	височки	„	„	
9	„	Драгојла	21/X-922	„	ученица	„	„	„	
10	„	Раденка	231/VII-924	„	ученица	Кобањ	„	„	
11	Веселиновић	Душан	19/1-910	Пријепоље	поп	пријепоље	Борике	Борике	
12	„ супр.	Вера	12/II-914	Јајце	домаћица	јајачки	„	„	
13	„ дијете	Светислав	12/III-932	Сјевеице	ученик	пријепоље.	„	„	
14	„ „	Војислав	28/II-934	„	дијете	„	„	„	
15	„ „	Нада	31/VII-935	Борике	„	рогатички	„	„	
16	„ „	Петар	23/II-935	„	„	„	„	„	
17	Јанковић	Драги					Рогатица	Рогатица	
18.	„ супр.	Стојанка	6/V-909	Штрбци	домаћица	вишеград	„	„	
19	„ дијете	Љубомир	3/IV-929	Јајце	ученик	јајачки	„	„	
20	„ „	Мила	6/V-932	Рогатица	ученица	рогатички	„	„	
21	„ „	Мирјана	28/VI-936	„	дијете	„	„	„	
22	Јевеђевих	Милош	15/I-909	Прибој	поп	прибојски	Гласница	Соколац	
23	„ супр.	Наталија	18/III-910	Соколац	домаћица	рогатички	„	„	
24	„ дијете	Синиша	12/XII-913	Пријепоље	ученик	пријепоље.	„	„	
25	„ дијете	Синиша	12/XII-913	Соколац	„	рогатички	„	„	
26	„ „	Александар	26/III-937	„	дијете	„	„	„	
27	Мијатовић	Вељко	1/VIII-901	Соколац	поп	рогатички	„	„	
28	„ супр.	Десанка	25/XII-903	Штрбци	домаћица	вишеград	„	„	
29	„ дијете	Здравко	24/X-29	Соколац	ученик	рогатички	„	„	
30	Коросић	Атанасије	10/X-867	Рогатица	поп	рогатич.	Рогатица	Рогатица	
31	„ дијете	Војо	17/XII-900	„	трговац	„	„	„	
32	„ жена	Вјера	24 год	Соколац	домаћица	„	„	„	
33	„кћер	Марта	9/1-37	Рогатица	дијете	„	„	„	
			Упућује	се на логор	логор	свега 25	/двадесет и пет/	лица.	
34.	Милић поћерка Ристић Саве	Божна	5/V-912	Грахово	домаћица	никшићки	„	„	

Упућује се у логор свега 26 /двадесет и шест особа.

Преписао:
/Потпис нечитак/

Котарски предстојник,
/Потпис нечитак/
Члан водства одбора
за усељавање и исељавање,
Н. Бегућ

* АВИИ, ф. НДХ, к. 179, пер. бр. 9/1.

ИЗВЈЕШТАЈ КРИЛНОГ ОРУЖНИЧКОГ ЗАПОВЈЕДНИШТВА
ТУЗЛА ОД 14. ЈУЛА 1941. О ВОЛНО-ПОЛИТИЧКОЈ СИТУАЦИЈИ*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
КРИЛНОЗАПОВЈЕДНИШТВО
ТУЗЛА
Број 2260

Извјештај по заповједи
Ј.С. 141/41. г. доставља.

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

Тузла, 14. српња 1941

САРАЈЕВО

На темељу заповједи тога заповједништва Ј.С. Бр. 141/41. од 14. сибња 1941. г. доставља се слиједећи извјештај:

1. Које су јединице новообразоване, гдје су смештене и просјечно бројно стање: Од поднијетог последијег извјештаја на рејону овога крила није образована ни једна нова јединица, осим једна сатнија пионира у Брчком у којој сада има око 200 војника, који раде на оправци моста а смјештена је у вој. баракама у Брчком.

2. Извршени покрети наших јединица и ради чега: Од поднијетог последијег извјештаја па до данас на рејону овога крила није извршен ни један покрет наших јединица, осим што је један батаљон из Тузле на 10. и 11. ов. мј. вршио претрес Тузле и кућа града Тузле, у циљу проналаска прикривеног оружја, муниције и војне опреме, те је овога добре количине пронађено. Судјеловало је код тога 16 оружника. О количини одузете спреме поднијет ће се извјештај.

3. Расположење народа: Расположење народа католика и муслимана је врло добро, дочим православни су потиштени и осјећа се нерасположење али ово испољавају него су резервисани. Нерасположење највише се доводи у везу са некоректним поступком усташа, који врло грубо поступају са православним народом, зостављају га, те су православни и у селима тако уплашени да када се појаве усташе бјеже у шуму, бојећи се да ће их поубијати. Ово се за сада највише дешава на рејону Котара Власеничког, о чему је већ извјештавано за поједине случајеве. Поједине усташе праве освете православнима својим комшијама са којима су раније имали разне свађе иначе су и православни покорни и одазивају се свима позивима власти.

4. Евентуална четничка акција – резултат: Од поднијетог последијег извјештаја па до данас на рејону овога крила није било никакве четничке акције нити се ма шта у овом погледу примјетило, једино случај бјегства двојице бив. граничара југославенски иначе родом Србијанци, који су побјегли са Грчке границе и планинама се пребацили до Бос. Шамца одатле преко Саве, мислећи преко Срема за Ср-

бију, али су ухваћени и властима предани, нису нигдје учинили нити покушали учинити које кривично дјело, али је њихова појава кроз шуме алармирала и узбунила сељаке да су мислили да су то четници.

5. Акција наших снага – резултати: Нису предузете никакве акције наших снага, нити је било какве потребе за ово, сем случаја истакнутог под точком 2. вршења претреса.

6. Односи са Њемачким и Италијанским трупама. Са Њемачким трупама гдје ових има односи су свугде врло добри, а Италијанских трупа у опће на рејону крила нема.

7. Евентуалије: Никаких нарочити догађаја није се десило на рејону крила од поднијетог последиједњег извјештаја па до данас. Дешава се да са десне обале ријеке Дрине – Србијанци довикују грубе изразе нашим војницима, па се чак дешава, да по који пут пред вечер и из пушке пуцају на нашу територију. Потребно би било предузети потребне мјере, да се ови случајеви спрече.

Предњи извјештај доставља се на знање.

Заступа
Заповједника крила
оружнички надсатник:
Гхиларди

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б, рег. бр. 85/3-6.

70.

ИЗВЈЕШТАЈ КОТАРСКЕ ОБЛАСТИ ВЛАСЕНИЦА ОД 14. ЈУЛА 1941. О РАДУ НА ИСЕЉАВАЊУ СРБА, ХАПШЕЊУ И УПУЋИВАЊУ У ЛОГОР СИСАК*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
КОТАРСКА ОБЛАСТ У ВЛАСЕНИЦИ
През Број: 36/41. 14. септембра 1941. г.
ВЛАСЕНИЦА

ДРЖАВНОМ РАВНАТЕЉСТВУ ЗА ПОНОВУ

ЗАГРЕБ
Качићева 26

Налогу тога равнатељства Ис. Број Пов. 72/941 од 7. септембра 1941. г. удовољено је 12. о. мјесеца, те су сва лица у списку исти број изузев под редним бројем 2, у колико су се налазила код куће, са својим породицама ухићена и доведена у сабиралиште у згради Пучке школе у Власеници. У свему је поступљено према издатом налогу и окружницама.

Шаље се у прилогу 7 комада плавих попуњених картица са генералијама и 5 картица о заплијењеној имовини, те 7 комада записника о покретницама и инвентарима преузетим од приватника односно од ухићеника. Међу ухићеницима се не налазе Бобар Душан протојереј из Власенице, Јакшић Љубо поп из Хан Пијеска, Мазгијевић Драго поп из Дервенте, Савић Јанко поп из Кнежине, Савић Милош поп из Милића јер су раније од Усташких власти као таоци ухићени и одведени, те Брежанчић Јанко протојереј из Сарајева, који се налази у Сарајеву и о томе је одмах то Равнатељство брзојавно извјештено 12. о. мјесеца.

Као што се из картица о генералијама види ухићено је свега 6 мушких одраслих лица, 6 мушке дјеце, 10 женских одраслих лица и 4 женска дијетета, у свему 26 лица.

Ухићење и читав поступак је прошао у потпуноме реду и без икаквог инцидента. Ухићење је потпуно завршено истом 12 ов. мјесеца у ноћи јер су многа мјеста, гдје су ухићеници живјели много удаљена од Власенице и због веома лоших путева тешко приступачна. Из истих разлога је тешко било пренјети односно превести заплијењене животне намирнице ухићених, па је тај посао довршен синоћ касно у ноћ. Из истих разлога такођер су се тек синоћ вратили пописивачи након обављеног посла.

Због свега тога није се могао ни поднијети овај извјештај раније, а нити доставити прилежеће картице и остали материјал. Осим тога због слабих поштанских веза касно је стигло и наређење т.ј. 11. о. мј. па је технички било немогуће овај посао организовати и свршити прије него што је сада почињено, па се моли то Равнатељство да то уважи, а да не схвати да се није радило са много воље и труда.

За извршење овога посла потпуно је проведена организација у читавом котару, али нису стигли извјештаји од свих опћина о организовању одбора, па се зато не може доставити списак лица у одборима, него ће се то накнадно учинити.

У вези са овим моли се Равнатељство, за упутство, да ли треба посебно оснивати Уред за исељавање према окружници Птк. Број 26 од 2. VII. 1941. г. и посебно Повјереништво тога Равнатељства према окружници Птк. Број 98 од 5. VII 1941 или је ту у питању промјена ријечи у називу, јер из самих окружница ово није потпуно јасно а према својој сврси и послу то би све могао да обавља један одбор. – У колико је то једно те исто, молим за објашњење којим ће се именом називати и да се према тому пошаљу евентуално потребни печати, књиге и формулари.

У погледу самог организовања исељавања, а нарочито досељавања потребно би било да се израде и доставе свима Котарским областима све потребне књиге, формулари, огласи и све остало што је са овим у вези у што већим количинама, јер треба имати на уму да многа котарска мјеста немају тискара, књижара и папирница, као што је то случај са Власеницом, па због тога ови технички послови, који се стварају писањем на писањем строју свих наведених ствари, задају много посла и одузимају много времена, па тиме коче сами рад. Осим тога може бити да сама ова техничка страна, коју ће свака област пре-

ма свома знању уредити, неће одговарати каснијим евентуалним потребама.

Овдје се неће моћи организовати заједничка прехрана и чување заплијењене стоке, јер је власенички котар сточарски крај и имућнији сељаци имају много стоке а нарочито ситне, па би технички било немогуће ову стоку на једно или више заједничких мјеста скупити, зато је стока која је заплијењена од ухићеника, предата уз потврду поузданим лицима, а то је потребно поготову у будуће чинити. Пријепис потврда о предатом благу послаће се накнадно, јер то сада није се могло на брзу руку учинити.

Сакупљена храна од ухићеника је доведена у сабиралиште и измјерена и с њоме ће се поступати према окружности Птк. бр.: 100 од 5. VII. 1941. године.

Да би се ухићена лица што прије отпремила у логор Сисак, брзојавно је 12. о. мјесеца замољена од тога Равнатељства интервенција за хитну додјелу и инстрадацију 2 вагона од жељезничке станице Хан Пијесак на шумарској жељезници Хан-Пијесак-Завидовићи и од Завидовића на државној прузи за Брод и даље, па се поново моли за хитну интервенцију у овој ствари, како због несташице хране не би ухићена лица у погледу њихове исхране задавала и ту бригу овој области.

Нарочито се напомиње да је велика оскудица у храни људској у котару власеничком, јер је то увијек био пасиван крај, а Погод не може да стави на располагање потребне количине, из тих разлога влада формално глад у народу. Зато је брзојавно тражено од тога Равнатељства да интервенише, да се што прије пошаље овамо 20 вагона хране, јер без тога не може бити ни говора о досељавању Словенаца, о чему се подноси засебан извјештај.

С обзиром на све изложено, моли се Равнатељство да и у будуће у погледу ухићења лица за иселење о свима наведеним околностима води рачуна и да не наређује велики број ухићења.

За Дом спремни!

Котарски предстојник
Грухоњић с.р.

* АВИИ, ф. НДХ, к. 179, рег. бр. 14/4-2.

71.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ЖЕПЧЕ ОД 15. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА ЖЕПЧЕ
Број. 474, 15 српња 1941 год
ЖЕПЧЕ

Извјешће и исказ о таоцима
доставља

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

На основу заповједи заповједника 4. оружничке пуковније број 430/41 годину достављам исказ свих лица која су била узета уочи Видовдана за таоце односно ухапшена на подручју ове постаје.

Сва у исказу наведена лица дана 25 липња 1941 године ухапшена су односно узета су као таоци по Усташама из Завидовића и притворена у притвор котарског поглаварства у Жепчу. Сва у исказу наведена лица остала су у притвору котарског поглаварства у Жепчу све до 4 српња 1941 године када су сви пуштени из притвора својим кућама и сада се налазе на слободи.

ИСКАЗ

Свих лица која су била узета уочи Видовдана за таоце односно ухапшена са рајона оружничке постаје Жепче

Тек. бр.	Име и презиме	Звање	Родом из		Тко га је узео за таоца односно ухапсио
			Села	Котара	
1	Богдан Стефковић	намјештеник шумарије Немила у Желеђој	Соколац	Рогатица	Усташе из Завидовића
2	Бошко Радан	поштански листоноша код поште у Жепчу	Блажуј	Сарајево	Усташе из Завидовића
3	Петар Удовичић	државни путар	Желеће	Жепче	Усташе из Завидовића
4	Остоја Удовичић	тежак	Желеће	Жепче	Усташе из Завидовића
5	Богдан Божичковић	тежак	Желеће	Жепче	Усташе из Завидовића
6	Симо Алексић	тежак	Желеће	Жепче	Усташе из Завидовића

Зам. заповједника постаје
оружник *Абдулах Шахиновић*

* АВИИ. ф. НДХ. к. 143-б. рег. бр. 24/3-34.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКОГ ВОДА ЗВОРНИК ОД 15. ЈУЛА 1941. О
БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКИ ВОД ЗВОРНИК
Број. 450

Извјештај о лицима која су уочи
Видовдана била притворена доставља

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ХРВАТСКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

Зворник 15 српња 1941

Темељем заповјести те пуковније Ј.С. Број 430 од 9 српња 1941
године извјештавам да су у очи Видовдана од стране усташа у
Зворнику узета и протворена лица и то:

1. Ђурчић Радо студент права из Зворника
2. Тушевљаковић Бранко студент из Зворника
3. Јевтић Косто студент из Зворника
4. Остојић Страхинја бив. поштански чиновник из Зворника
5. Остојић Драго трговац из Зворника
6. Поповић Тихомир трговац из Зворника
7. Поповић Вељко трговачки путник из Зворника.

Сви напријед наведени сем Остојић Драге и Поповић Вељка су
са привременим дозволама прешли у Србију и још ни данас се нијесу
повратили, а наведена двојица Остојић и Поповић се налазе у Звор-
нику.

Напријед наведени су од стране усташа по ноћи доведени у
затвор овог вода који су сутра дан т.ј. 19 липња 1941 год. по заповјести
логорника на слободу пуштени јер сам од истога тражио да се предају
у затвор Котарског уреда у Зворнику.

Логорник је изјавио да су ова лица сумњива и да се за овај као
свечани православни дан морају притворити, јер да је то и повје-
реништво Хрватске Државе у Зворнику захтјевало

Предњи извјештај достављам ради знања.

Замјењује заповјед. вода
оружнички стражемештер
Јашар Чакаљ

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-6. рег. бр. 24/3-3.

73.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ЛОПАРЕ ОД 16. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА ЛОПАРЕ
Број 458
ЛОПАРЕ 16 септембра 1941 год

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

На темељу заповиједи те пуковније број Ј.С. 430 до 1941. год. извјештавам да су доље наведена лица била узета за таоце уочи Видовдана од стране Њемачке војне команде и отпремљена у Затвор судбенога стола у Тузли одаклен су након 5 дана пуштени на слободу и сада се налазе код својих кућа у селу Тобуту, општине Прибојске, котара Тузла, /реон ове постаје/. Према томе сада се не налази у затвору ниједна особа као таоц са реона постаје.

ИСКАЗ

Лица са реона оружничке постаје Лопаре, Крилног заповједништва Тузла, 4 Хрватске оружничке пуковније, који су били уочи Видовдана узети ка таоци и то:

Тек. бр.	Име и презиме	Звање	Одаклен су			Опаска
			Село	Општина	Котар	
1	Симо Петковић	трговац	Тобут	Прибој	Тузла	Пуштен након 5 дана
2	Благоје Керовић	тежак	Тобут	Прибој	Тузла	Пуштен након 5 дана

Предње се доставља на знање

Јерко М. Никић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б. рег. бр. 24/3-19.

ИЗВЕШТАЈ ЗАПОВЈЕДНИШТВА ОРУЖНИЧКОГ ВОДА
У СРЕБРЕНИЦИ ОД 16. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ
УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ЗАПОВЈЕДНИШТВО ОРУЖНИЧКОГ ВОДА
Број 539, 16 српња 1941 год.
У СРЕБРЕНИЦИ

Извештај о таоцима,
доставља

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО за Ј.С.

На темељу заповиједи заповједништва 4. оружничке пуковније у Сарајеву број Ј. С. 430 од 10. српња 1941 године извјештавам, да су биле уочи Видовдана у Сребреници слиједеће особе као таоци узети и то:

1. Илија Николић, трговац из Сребренице,
2. Милош Зазаревић, ђак трговца из Сребренице,
3. Милош Петровић, бивши општински биљежник из Сребренице
4. Бранко Томић, радник из Сребренице
5. Чедо Маршалек, радник из Братунца,
6. Јакша Јовановић, радник из Братунца,
7. Илија Николић, радник из Сребренице.

Наведене особе биле су узете као таоци од стране усташког логорника, заповједника војничке јединице и котарског предстојника споразумно сви из Сребренице, који нису били лишени слободе нити притворени, већ су били дан раније позвани у котарско предстојништво, којим је било саопштено зашто су позвати и какву одговорност приме на себе за сваки евентуални неред и слично на дан Видовдана, па су након тога одмах пуштени својим кућама, а на сам Видовдан били су стално под присмотром тојест надзором.

Од горе наведених особа до сада драговољно је прешао у Србију Илија Николић трговац из Сребренице, и Чедо Јовановић, радник из Братунца, а сви остали налазе се у Сребреници, а радник Јакша Јовановић у Братунцу.

На знање и даљну употребу.

Замјењује заповједника водника
Стожерни наредник
Фрањо Ребелић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б. рег. бр. 24/3-6.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ УСТИКОЛИНА ОД 16. ЈУЛА 1941.
О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВОДАНА*

ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА
Број 238, 16 срдња 1941 год
у УСТИКОЛИНИ

Исказ лица узетих за таоце
у очи Видовог дана доставља

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

На основу заповијести Ј.С. Бр. 430 од 9. срдња 1941. год достављама исказ лица која су била узета као таоци у очи Видовог дана у мјесту Устиколини, а која су била узета за таоце по наређењу заповиједника мјеста Фоча г. поручника Фрање Кечека, усташког повјереника г. Хајровића и логорника Алије Гогалије, сви из Фоче, те лица од 1–10 по наређењу истих пуштена су на слободу, а од 11–17 спроведена су за Сарајево гдје се и сада налазе

Предњи исказ достављама наслову на знање.

ИСКАЗ

Лица која су била узета као таоци у очи Видовог дана

Тек. бр.	Име и презиме	Звање	Из којег су мјеста	Пуштени на слободу	Спроведени	Опаска	
1	Данило Тешевић	вој. референт	Устиколина, општина Устиколина, котар Фоча	Пуштени на слободу			
2	Нико Вукадин	кафеџија					
3	Гојко Ковач	кафеџија					
4	Јово Давидовић	земљоде.					
5	Перо Малешевић	кафеџија					
6	Симо Ивановић	земљоделци			Устиколина, општина Устиколина, котар Фоча	Спроведени за Сарајево под сумњом као четници	
7	Гојко Вуковић						
8	Васо Милинковић						
9	Благоја Давидовић						
10	Перо Ивановић						
11	Божо Михаиловић						
12	Коста Билинац						
13	Радован Мојовић						
14	Љубо Зарић						
15	Васо Зарић						
16	Никола Милинковић						
17	Вукола Симовић						

Заповједник постаје
стражмештер
Зећир Ахметовић

* АВИИ, ф. НДХ, к-1436, рег. бр. 24/3-53.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ВАРЕШ ОД 16. ЈУЛА 1941. О
БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

586

16 српња 1941 год.

Оружничка постаја ВАРЕШ (кот. Височки)

Исказ таоца доставља

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ
ПУКОВНИЈЕ У САРАЈЕВУ
/Ј.С./

На основу заповједи, заповједника 4 Хрватске оружничке Пук-
овније Ј.С. Број 430 доставља се извјешће о таоцима који су били уочи
Видовдана узети као таоци.

Сва наведена лица пуштена су на слободу и налазе се код својих
кућа.

ИСКАЗ
таоца оружничке постаје Вареш

Тек. бр.	Име и презиме	Звање	Из којег је мјеста	Куда је отпремљен	Тко га је узео за таоца	Опаска
1	Свето. Стојана Перишић	Радник	Вареш- Мајдан	Пуштен на слободу	Усташки табор Вареш	
2	Илија, Трифка Јошило	"	"	"	"	
3	Урош Борисава Милановић	"	"	"	"	
4	Јово Илијин Дурић	"	Планиница	"	"	
5	Никола Илијин Трифковић		Вареш – Мајдан	"	"	
6	Мијо, Мијата Ми- лановић	електричар	"	"	"	
7	Момчило, Јовин Јазић	радник	"	"	"	
8	Милан, Јовин Ерић	колар	Вареш	"	"	
9	Јово, Јовин Ерић	ковач	"	"	"	
10	Љубо, Николе Гли- горић	радник	Вареш- Мајдан	"	"	
11	Јозо, Матин Чолић	гостион- ичар	Вареш	"	"	
12	Остоја, Илије Трифковић	тежак	Чамовине	"	"	
13	Илија, Топаловић	"	Бргуле	"	"	
14	Богдан Мамиковић	"	"	"	"	

Тек. бр.	Име и презиме	Звање	Из којег је мјеста	Куда је отпремљен	Тко га је узео за таоца	Опаска
15	Бошко. Неђе Станишић	„	„	„	„	
16	Цвијан Горанчић	„	Блажа	„	„	
17	Блашко Лазаревић	„	Летевци	„	„	
18	Максо Лека	„	Шикуне	„	„	
19	Саво, Трише Терзаниновић	радник	Вареш – Мајдан	„	„	
20	Богдан, Васе Косановић	листоноша	„	„	„	
21	Станоја – Томо, Ђоке Панић	жељезичар	„	„	„	
22	Ристо, Лиге Михаћ	хотелијер	„	„	„	
23	Славко, Луке Милетић	радник	Вареш	„	„	
24	Јово, Јовин Кнежевић	„	Вареш – Мајдан	„	„	
25	Александар, Радоје Масал	љевар	Вареш – Мајдан	„	„	

Заповједник постаје
стожерни наредник
Франц Руйник

* АВИИ. ф. НДХ. к. 143-б. рег. бр. 24/3-32.

77.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ БИЈЕЉИНА ОД 17. ЈУЛА 1941.
О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА БИЈЕЉИНА
Број 426, 17 српња 1941 године
у БИЈЕЉИНИ

Списак о таоцима
доставља

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ
ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

Према заповједи заповједништва у С. Бр. 430 од 9 српња 1941 године, достављам списак лица која у као таоци узети у очи Видовдана из вароши Бијељине и околине.

Од свих наведени у списку ниједан још није пуштен на слободу, већ се сви налазе у Загребу.

СПИСАК
Лица која су као таоци узети уочи Видовдана из вароши
Бијељина и околине

Текући број	Име и презиме	Звање	Из којег су мјеста	Тко их је узео као таоце	Када су отпремљена	Опаска
1	Јудита Хајон	студент	Бијељина	Усташки логор	1 српња 1941 год.	као комуниста
2	Ибрта-Драгица Цосанић	"	"	"	"	"
3	Миливоје Досколовић	"	"	"	"	"
4	Аврам Тано	трговац	"	"	"	"
5	Аврам Леви	"	"	"	"	"
6	Јозеф Леви	"	"	"	"	"
7	Ибо Алкалај	"	"	"	"	"
8	Исидор Перера	"	"	"	"	"
9	Спасо Лазаревић	столар	"	"	"	Опасан по јавни поредак као Србин
10	Милош Вајић	кафеџија	"	"	"	"
11	Никола Војиновић	посједник	"	"	"	"
12	Тоша Петровић	обућар	"	"	"	"
13.	Слободан Глумац	студент	"	"	"	као комуниста
14	Димитрије Лапондић	пропали студент	Дворови Бијељина	"	"	"
15	Миленко Поповић	студент	Бања Лука	"	"	"
16	Спасоје Мијатовић	посједник и трговац	Загани-Бијељина	"	"	Опасан по јавни поредак као Србин
17	Будимир Васић	терзија	Дворови Бијељина	"	"	"
18	Михајло Станимировић	посједник	Бродац	"	"	као комуниста
19	Боца Стјепановић	трговац	Јања	"	"	велики Србин
20	Љубо Зарић	опанчар	"	"	"	"
21	Владо Васић	посједник	"	"	"	"
22	Михајло Стипановић	обућар	"	"	"	"
23	Војко Драгишић	механичар	"	"	"	"
24	Милош Станковић	трговац	"	"	"	"
25	Бранко Лазић	радник	"	"	"	"
26	Тодор Стјепановић	опанчар	"	"	"	"
27	Милош Ђокић	радник	"	"	"	"

Заповедник постаје
оружнички стражмештар
Иван Т. Ерцег

* АВИИ, ф. НДХ, к. 24306, рег. бр. 24-3-13.

78.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ БИЈЕЛО БРДО ОД
17. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ
УОЧИ ВИДОВДАНА*

ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА БИЈЕЛО БРДО
Број 118., 17 српња 1941 године
у БИЈЕЛОМ БРДУ

Извјешће о таоцима
доставља

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ
ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

Према заповјести Заповједника 4. Оружничке Пукровније за Босну и Херцеговину, Ј.С. Број 430 од 10 српња 1941 године, извјешћавам Заповједника да на подручју ове постаје има таоц Јосип Анђић из села Будимилије, опћине Бијело Брдо, котара Вишеград, који је ухапшен од стране Усташког логора у Вишеграду, 9 српња 1941. године, због што је био Србски Четник и учествовао у четничком друштву за вријеме Југословенског Режиа.

На подручју ове постаје расположење пучанства осећа се доста добро политичко сумњиви лица нејма.

Предње доставља заповједнику ради знања.

Заповједник постаје
Оружник тит. стражмештар
/потпис нечитак/

* АВИИ. ф. НДХ, к. 14306, рег бр. 24/3-52.

79.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ КОЗЛУК ОД 17. ЈУЛА 1941. О
БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА КОЗЛУК
Број 415, 17. српња 1941. године
у КОЗЛУКУ

Извјешће о таоцима
јавља

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

На темељу заповједи 4 оружничке пуковније Ј.С. Број 430 од 9 српња 1941. године, јављам да је опћинска управа у Козлуку са подручја ове постаје уочи дана Видовдана узела као таоце и то:

1. Алекса Пророковић трговац из Козлука
2. Васо Матић трговац из Козлука
3. Јевто Мићић тежак из Табанаца
4. Данило Аћимовић тежак из Тршића
5. Лазар Стевановић тежак из Тршића
6. Марко Обрић тежак из Скочића.

Сви наведени су из опћине Козлука котара Зворничког који су били у таоцима задржани до другог дана Видовдана, а потом су пуштени својим кућама.

Заповједник постаје
оружнички стражмештер
Лука Ловрић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б. рег. бр. 24/3-20.

80.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ОЛОВО ОД 17. ЈУЛА 1941. О
БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА ОЛОВО
Број 387, 17. српња 1941. године
у ОЛОВУ

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

На темељу тамошње заповјести Ј.С. Вр. 430 од /41 године, доставља се следеће извјешће, да су као таоци били узети од стране усташког табора у Олову и то:

1. Марко Голубовић трговац из Олова општина иста
 2. Ристо Грубачић тежак из Понијерке општина Олово
 3. Лука Ивановић тежак из Понијерке општина Олово
 4. Гавро Зекић тежак из Меороча општина Олово
 5. Марко Ивановић тежак из Понијерке
 6. Вукан Миличевић тежак из Дрецеља
 7. Обрен Парић тежак из Дуганчића
 8. Неђо Жугић тежак из Брда
 9. Мирко Митровић тежак из Ајдиновића
 10. Милан Миловановић тежак из Буков-дол у затвору
 11. Сретан Остојић тежак из Радочића
 12. Саво Вуковић тежак из Пргошева
 13. Душан Јерковић чиновник држав. шипади у Олову
 14. Милан Грубеша тежак из Олова-Луке
 15. Милан Грубеша /Васин/ тежак из Олова-Луке
- Напред наведених сви су сада пуштени на слободу сем под 10.
16. Васо Шкиљевић тежак из Дуганчића
 17. Љубо Грбеша тежак из Олов.-Луке
 18. Грујо Грујић тежак из Бјелиша
 19. Радован Трифуновић тежак из Калаковића
 20. Тодор Шкиљевић тежак из Дрецеља
 21. Милош Вулиновић тежак из Ајдиновића
 22. Петар Глишић тежак из Меораче
 23. Милош Зекић тежак из Меораче
 24. Стеван Аничућ тежак из Грабовице и
 25. Радован Крчо тежак из Понијерке.

Од 16 до 25 сви су у затвору усташког табора у Олову, сви напред наведени су из општине Олово, котар Кладањ.

Од редног броја 1-15 узети су за таоце дне 26. липња 1941 године, а од редног броја 16-25 узети су у затвор 13. септембра 1941. године.

Предње се доставља на знање

Заповједник постаје
дистражмештер
Јус. Цидић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-6. рег. бр. 24/3-2.

81.

ИЗВЈЕШТАЈ КРИЛНОГ ОРУЖНИЧКОГ ЗАПОВЈЕДНИШТВА ТУЗЛА ОД 17. ЈУЛА 1941. О МАЛТРЕТИРАЊУ ЖИТЕЉА МЈЕСТА ТОБУТ ОД СТРАНЕ УСТАША ИЗ КОРАЈА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
КРИЛНО ОРУЖНИЧКО
ЗАПОВЈЕДНИШТВО
ТУЗЛА
Број 2345

Извјештај о неправилном
поступку Усташа из Кораја,
доставља

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

Тузла 17. српња 1941

САРАЈЕВО

Заповједник оружничке постаје Лопаре са Тај. Бр. 62 од 16. српња 1941. доставио је извјештај, како слиједи:

На темељу заповиједи Котарског престојништва през. број 107 од 9. српња 1941. године, односно заповиједи Велике Жупе Усора-Соли број през 14/41. извјештавам слиједеће:

Дана 14. српња 1941. године у мјесту Тобут, опћине Прибојске, котара Тузланског, дошли су из села Кораја, Котара Бијељина, неколико тамошњих усташа са пушкама код куће Тодоровића Лазара, пок. Ристе, Цвијетиновића Пере и Јове и Симикића Јове и без икаквог законског ослонаца, почели су уредовати за неки пут који је у спору између напред наведених и Максимовића Максима из истог села, а за који је пут потписати прије неколико времена уредовао и наредио Максимовићу да пут несмије заграђивати, пошто је тај пут био од памтвијека што је овај и примио к знању. – Али су ове усташе Тодоровића Лазара и другове везали у ланце, мучили и тукли и нису их хтјели пустити док на њихов захтјев сваки није дао по 200 /двје стотине/ динара; па када су истима казали да немају новце почели су тјерати стоку, те су тако исти били приморани да нађу новце и да истима даду када су их пустили на слободу, а истовремено истима запријетили да у року 24 сата морају дати и Максимовићу Максиму 200 динара, а ако то не учине да ће они доћи и да онда њих неће бити живи, те су исти дошли на постају и несмеју да иду кући бојећи се освјете.

Истовремено су изјавили да оружништво није ништа и да су они старији и могу радити шта хоће да им нитко не може ништа и да оружништво у опште је под њиховом контролом и што им они нареде само имају извршавати.

Ово није први случај прелаза усташа који су све мјештани и неонаображени људи да прелазе у реон ове постаје и без икаквог разлога малтретирају становништво, пуцају из пушака, опијају се, и стварају у селима страх и становништво бјежи по шумама, те би ово могло дове-

сти до врло хрђавих посљедица, поред тога купе по селима војно одијело, стоку изосталу иза пропасти Југославије и јавно се поговара да ово ништа не предају сем да се са овим служе и препродају што има међу становништвом веома хрђав утисак и шкоди добром гласу Прави челични усташа и Државе Хрватске, а са тиме омаловажавају оружништво као органе јавне сигурности, те исти у мјесто да сарађују са оружништвом исти се крију од оружника да се не сретну сем иду по најзабаченијим крајевима гдје их се не може примјетити и праве разне противзаконитости.

Предње се доставља с молбом, да се преко Велике Жупе ово истима спријечи да би престала ова противзаконитост јер у противном могло би да доведе до нежељени посљедица јер је народ на овакав поступак веома огорчен

Заступа
Заповједника крила
оружнички надсатник
Гхиларди Фрањо

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143, рег. бр. 7/4-1.

82.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ХАН ПИЈЕСАК ОД 17. ЈУЛА 1941. О ПЉАЧКАЊУ И ЗЛОСТАВЉАЊУ СТАНОВНИШТВА ОД СТРАНЕ УСТАША НА ТОМ ПОДРУЧЈУ*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
КОТАРСКА ОБЛАСТ У ВЛАСЕНИЦИ
През. Број: 84/1941.

Власеница дне 19. српња 1941.

Извјештај о незаконитом раду
појединих Усташких органа

ВЕЛИКОЈ ЖУПИ ВРХБОСНА

САРАЈЕВО

4. бојница Војне Крајине у Власеници доставила је овој области спис слиједећег садржаја:

Оружничка постаја у Хан Пијеску са Број службено од 17. српња о.г. доставила је слиједећи извјештај:

1. Дана 30 липња т.г. пријавио је овој постаји Нерић Никола из Малог Поља, да су дана 30 липња т.г. дошли код његове куће и то Ме-

хо Кућанин из Бабина, Ахмет Ивојевић из Ивојевића и Мехмед Мујић–Мујан из Казимировића, сви опћине Кнежина, котара Власеничког и да су га злостављали у толикој мјери, да су му нанијели неколико тешких тјелесних повреда, те се сумња, да ће именовани тешко остати у животу.

2. Исте усташе дошле су код куће Милке Нерић из Малог Поља и код именоване су извршили претрес стана, и када нису ништа сумњивог пронашли, скинули су јој вјенчани (златни) прстен са руке те су јој запријетили, ако и коме каже, да јој је прстен одузет, бит ће убијена.

3. Исти су дошли код удове Саве Нерића и од именоване на разбојнички начин одузели сребрни појас у вредности од 400 динара и послѣје тога на звијерски начин је злостављали.

4. Исти су дана 2. српња т.г. дошли у кућу Стојана Андрића из Малог Поља, гдје су нашли његову мајку Стоју, стару 62 год., од исте су тражили новац, те када им је старица одговорила да нема новца и да су превише сиромашног стања, именовани су старицу злостављали у толикој мјери, док није пала у несвјест и послѣје када се је на земљу срушила, један од тројице именованих ударио ју је кундаком у леђа, и том приликом нанио јој тешке тјелесне повреде.

5. Данa 11. српња т.г. пријавио је овој постаји Љубомир Дрљић из Малог Поља, да су двојица усташа, не сјећа се њихових имена, дошли код његове куће и одузели му 100 кг пшенице и око 30 литара ракије. Исти су купили сво дјевојачко рухо и понијели га, али на молбу дјевојака и дјевојачких родитеља рухо су дјевојкама повратили.

6. Данa 11. српња т.г. тројица непознатих усташа дошли су код куће Богданке Лелек из Малог Поља и од исте одузели посљедних 20 кг пшенице.

7. Данa 13. српња т.г. пријавио је овој постаји Емин Деламић десетар жељ. пруге, да су му усташе Нурија Имамовић и Авдо Карајичић, оба из села Невачке, ноћу истога дана око 23 сата дошли и извршили пријетрес стана и разбацали му све кућне ствари, истог дана наредили су му, да им мора купити једно јагње и да им га испече, јер иначе ће бити убијен по Усташком закону. Данa 14. српња т.г. иста двојица су била на прагу, гдје се је пријавитељ налазио са својим радницима на оправци жељезничке пруге, те су именовани његове раднике злостављали и везали их. Именовани су истог дана били у потпуно пијаном стању, гдје су из кафане Мује Кобаша том приликом пуцали, да умало нису убили Нурију Омеровића, који је испред помунуте кафане од прилике око 300 м. удаљености налазио се, те да именовани није легао на једну стијену, био би убијен.

Од стране појединих усташа има још много незаконити насиља, али пучанство не смије да пријављује, јер се боји освете од стране појединих усташа.

Сви су извршиоци ових незаконитих дијела пријављени надлежним властима, а уједно је достављен извјештај и Усташким старијешинама.

Достављам предње са мишљењем, да треба предузети мјере, које ће те поступке спријечити, јер су на штету гледа Усташког покрета, предвиђеног реда и ствара узнемиреност у народу.

Предњи извјештај доставља се на знање са молбом, да се предузме што је потребно код надлежних Усташких власти, а да изнијети случајеви испитају, те да се кривци позову на одговорност.

Ово је све нужно у интересу одржавања јавне сигурности и реда.

Котарски предстојник
Грухоњић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 179, рег. бр. 15/1.

83.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ТУЗЛА ОД 17. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА ТУЗЛА
Број 770, 17 септембра 1941

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

На темељу заповјести, Заповједништва 4 Хрватске оружничке пуковније Ј.С. Бр. 430 доставља се исказ лица која су уочи Видовдана узети за таоце, те од истих који су пуштени на слободу а који су задржани у затвору.

Укупно је и уочи Видов-дана затворено 35 лица, од тога броја пуштено на слободу 20 лица, а 15 лица је отпремљено у Загреб. Сва набројена лица за таоце узела је овдашња Њемачка команда.

ИСКАЗ

Лица из овдашњег затвора у Тузли, која су уочи Видов-дана узети као таоци

Тек. бр.	Име и презиме	Звање	Одаклен је			Гдје се налази		Опаска
			Село	Котар	Жупанија	На слободи	Затвору	
1	Никифор Васиљевић	трговац	Тузла	Тузла	Усора Сол	-	Загребу	
2	Душан Ђерић	адвокат	Тузла	Тузла	Усора-Соли	-	Загребу	
3	Стево Миличић	адвокат	Тузла	Тузла	Усора Соли	-	Загребу	

Тек. бр.	Име и презиме	Звање	Одаклен је			Гдје се налази		Опас ка
			Село	Котар	Жупанија	На слободи	Затвору	
4	Јово Марковић	трговац	Тузла	Тузла	Усора Соли	-	Загребу	
5	Нико Марковић	трговац	Тузла	Тузла	Усора Соли	-	Загребу	
6	Ђорђе Ајвас	посједник	Тузла	Тузла	Усора Соли	-	Загребу	
7	Никица Антић	трафикант	Тузла	Тузла	Усора Соли	-	Загребу	
8	Ристо Михајловић	кафеџија	Тузла	Тузла	Усора Соли	-	Загребу	
9	Јован Симић	трговац		Тузла	Тузла	Усора Соли	Загребу	
10	Јово Згоњанин	бивши полицајац	Тузла	Тузла	Усора Соли	-	Загребу	
11	Јово Магарашевић	прав. поп	Тузла	Тузла	Усора Соли	-	Загребу	
12	Лазо Тишма	радник	Тузла	Тузла	Усора Соли	-	Загребу	
13	Јово Тољевић	таблицирер	Тузла	Тузла	Усора Соли	-	Загребу	
14	Драго Ерић	електричар	Тузла	Тузла	Усора Соли	-	Загребу	
15	Љубо Станковић	радник	Тузла	Тузла	Усора Соли	-	Загребу	
16	Игњат Стјепановић	трговац	Тузла	Тузла	Усора Соли	на слободи	-	
17	Здравко Стјепановић	лимар	Тузла	Тузла	Усора Соли	на слободи	-	
18	Стево Паклар	кафеџија	Тузла	Тузла	Усора Соли	на слободи		-
19	Милан Латиновић	радник	Тузла	Тузла	Усора Соли	на слободи		-
20	Машо Пинто	кафеџија	Тузла	Тузла	Усора Соли	на слободи		-
21	Машо Данон	трговац	Тузла	Тузла	Усора Соли	на слободи		-
22	Митар Митровић	гробар	Тузла	Тузла	Усора Соли	на слободи		-
23	Миле Срдић	радник	Тузла	Тузла	Усора Соли	на слободи		-
24	Ђорђо Симић	молер	Тузла	Тузла	Усора Соли	на слободи		-
25	Милан Јовановић	бивши редар	Тузла	Тузла	Усора Соли	на слободи		-
26	Васо Симеоновић	радник	Тузла	Тузла	Усора Соли	на слободи		-

Тек. бр.	Име и презиме	Звање	Одаклен је			Гдје се налази		Опас ка
			Село	Котар	Жупанија	На слободи	Затвору	
27	Тимотије Стефановић	радник	Тузла	Тузла	Усора Соли	на слободи		-
28	Нико Стојановић	радник	Крека	Тузла	Усора Соли	на слободи		
29	Исмет Јолдо	кафеџија	Тузла	тузла	Усора Соли	на слободи	-	
30	Јово Благојевић	трговац	Пурач ић	Тузла	Усора Соли	на слободи	-	
31	Нико Благојевић	трговац	Пурач ић	Тузла	Усора Соли	на слободи	-	
32	Симо Петковић	трговац	Прибој	Тузла	Усора Соли	на слободи	-	
33	Благоје Керовић	посједник	Прибој	Тузла	Усора Соли	на слободи	-	
34	Урош Станковић	трговац	Пурач ић	Тузла	Усора Соли	на слободи	-	
35	Танасије Стопрић	радник	Крека	Тузла	Усора Соли	на слободи	-	

Заповједник постаје,
стражмештар
Мајо Прскало

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-6. рег. бр. 24/3-18.

84.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ КНЕЖИНА ОД 18. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА КНЕЖИНА
Број 325 . 18. српња 1941. год. у КНЕЖИНИ

О таоцима са реона
ове постаје извјештај
доставља

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

(за Ј.С.) САРАЈЕВО

На темељу заповједи тога заповједништва Ј.с. Број 430/41. године, достављају се имена свих лица са реона ове постаје, која су у очи Видовдана као и прије неколико дана одпремљена као таоци у Власеницу по заповједи Усташког логора у Власеници и то:

1. Митровић Љубомир, чувар шума из села Бијеле-Воде
2. Голијан Јанко, посједник из села Невочке
3. Пилиндавић Пеко, столар из села Кнежине
4. Јовановић (Чудамин) Панто из села Драпнића
5. Ивановић Неђо, земљорадник из села Врабаца
6. Вишњић Мате, земљорадник из села Драпнића
7. Вишњић Тимотије, земљорадник из села Мркова
8. Васковић Тодор, земљорадник уз села Речица
9. Васковић Реља, земљорадник из села Речица
10. Голијан Ђуро, земљорадник из села Жеравица
11. Савић Јанко, свештеник из села Кнежине
12. Јоксимовић Чедо, земљорадник из села Врабаца
13. Радовић Ђуро, земљорадник из села Крушеваца
14. Вуковић Момир, земљорадник из села Штрбовине
15. Мумовић Миле, земљорадник из села Буковика
16. Боровчанин Рајко, земљорадник из Шаренова-Поља
17. Радић Душан, земљорадник из села Кнежине и
18. Јевтић Миливоје трговац из Кнежине. Сви наведени котара

Власеничког.

Од наведених лице (таоца) пуштени су и дошли својим кућама сви, сем наведених под редним бројем 1, 11, 14, 15 и 18. који нијесу још пуштени а нити се зна гдје су. Од ових под бр. 14 и 15 спроведени су због прикривеног оружја, док је наведени под ред. број 18, прије Видовдана на 10 дана по Усташким органима из Власенице спроведен.

Заповједник постаје
оружнички стражмештер
Бејто Хасановић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б. рег. бр. 24/3-22.

85.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ДРИЊАЧА
ОД 18. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ
УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА ДРИЊАЧА
Број. 476, 18 српња 1941 год
у ДРИЊАЧИ

4. ХРВАТСКА ОРУЖНИЧКА ПУКОВНИЈА САРАЈЕВО*

На темељу заповјести Ј.С. Бр. 430 од 9 српња 1941 године извјештавам да су на овој постаји као таоци били и то:

1. Милан Петковић прото
 2. Марко Машић бив. народни посланик оба из Дрињаче, котара Зворничког
 3. Расто Петковић
 4. Александар Петковић из Зелиња, котара Сребреничког.
- Напред именовани су узети као таоци по заповјести Команданта 4. походног батаљона у Зворнику, а након проласка Видовдана сви су напред наведени пуштени својим кућама сем Милана Петковић проте из Дрињаче који је упућен по заповједи Котарског предстојника из Сребренице у збиралиште са другима свештеницима са реона из Котара Сребреничког.

Предњи се извјештај доставља с молбом на знање.

Заповједник оружничке постаје
стражмештер
Хос. С. Лекић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-6, пер. бр 24/308.

86.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ НЕВЕСИЊЕ ОД 18. ЈУЛА 1941.
О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА НЕВЕСИЊЕ
Број 231/41

Извјешће о таоцима према
заповједи доставља

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ Ј.С.

САРАЈЕВО

Невесиње, дне 18 српња 1941 год.

На основу заповједи заповједникове Ј.С. Бр. 430/41 Извјештавам да су као таоци пред Видовдан у Невесињу узети 25 липња т.г. и то: Новака Др Лојевића, љечника из Невесиња, Илију Солотића трговца, Неђељка Поповића трговца, Данила Лажетића трговца, Драгутина Вуковића трговца и Петра Васиљевића гостионичара сви из Невесиња. Сви су они били таоци код заповједништва мјеста у Невесињу до 29 липња т.г. када су пуштени својим кућама, гдје се и сада налазе.

Усташе истодобно су одвели од куће и то: Ђорђа Аћимовића трговца, Душана Аћимовића, Љубу Вуковића месара, Виду Самарцића гостионичара, Тодора Лазовића посједника, Милована Војичића

школског подворника. Никола Докић подворник грађанске школе, Видак Додер млинар, Владо Сикилић трг. помоћник, Владо Ларетић кројач, Никола Голијанин зидар, Драго Голијанин фратар, Ђорђе Граховац судски гласник, Раде Граховац лимар, Тодо Бјелица ашчија, Вељко Милошевић бојација, Аћим Лажетић земљорадник, Симо Васиљевић пензионисани судски гласник и Јово Бјелица калајџија. Ових 19 људи које су усташе у Невесињу били узели као таоце од 25-28 липња т.г. сви су поубијани од стране усташа. За неке од убијених породице знаду да су убијени, а за неке мисле да су одведени у концентрациони логор.

Заповједник стожерни наредник
Маше Рукавина

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б. рег. бр. 24/3-46.

87.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ПАЛАТАР ОД 19. ЈУЛА 1941. О
БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА ПАЛАТАР
Број: 335, 19 срдња 1941 године
у ПАЛАТАРУ

Извјештај о таоцима доставља

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

На темељу заповједи пуковније Ј.С. број 430 од 9 срдња 1941. извјештавам заповједника, да су уочи Видовдана биле узете слиједеће особе и то:

1. Стојановић Никола трговац из Шепка Српског, котара Зворничког

2. Милаковић Весо трговац из Пилице Доње, котара Зворничког

3. Божић Стојан земљорадник из Главичица, котара Зворничког.

Именовани су отпремљени у Зворник а за таоце узео их је Заповједник 5 походног батаљона у Зворнику.

Све три особе пуштене су на слободу.

Предња достављам знања ради.

Заповједник постаје
оружнички стражмештер
Хас. З. Сушић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б. рег. бр. 24/3-15.

88.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ПАЗАРИЋ ОД 19. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА ПАЗАРИЋ
През. број 91 дне 19. српња 1941 године
ПАЗАРИЋ котар Сарајевски

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

Према заповједи тога заповједништва Ј.С. Бр. 430 од 9 српња 1941 године, доставља се предњи исказ особа које су биле узете за таоце за време Видовдана.

Под текућим бројем 22, 45, 46 и 47 Никола Шаран из Бијоче, Урош Крстић и Јово Лалушић из Раштелице и Миладин Бошковић из Тарчина су отпремљени у Усташки логор Сарајево, а сви остали пуштени су на слободу.

ИСКАЗ

Особа које су уочи Видовдана узете као таоци на подручју оружничке постаје Пазарић

Тек. бр.	Име и презиме	Одакле је мјесто			Звање	Опаска	
		Село	Опћина	Котар			
1	Стево Т. Лаушић	Раштелица	Бјелашница – Хаџићи	Сарајево	тежак		
2	Душан Т. Лаушић	„					
3	Марко С. Крстић	„					
4	Младен Р. Мијатовић	„					
5	Илија Н. Кулић	„					
6	Стево М. Марић	„				шумар	
7.	Илија Р. Симић	Тарчин				стројо-бравар	
8	Недељко Л. Крстић	„				тежак	
9	Миленко Л. Крстић	„				„	
10	Ристо Л. Ковачевић	„				„	
11	Војно П. Мркаја	„				„	
12	Ђорђо Р. Лојаница	„				„	
13	Гојко Р. Лојаница	„				„	
14	Јово Ј. Мркаја	„				„	
15	Никола Ј. Куљанин	„				„	
16	Илија Р. Костић	„				„	
17	Васо Р. Кривић	„				пензионер	
18	Мато Н. Биговић	„				шофер	
19	Миле К. Шаренац	„				трг. помоћник	
20	Главаш И. Тома	Биоча				тежак	
21	Остоја Ј. Главаш	„				„	

Тек. бр.	Име и презиме	Одакле је мјесто			Звање	Опаска
		Село	Опћина	Котар		
22	Никола Б. Шаран	„			чувар културе	Усташком логору Сарајево спроведен
23	Илија И. Пандуровић	„			тежак	
24	Богдан П. Виктор	Корча			„	
25	Никола Л. Виктор	Биоча			„	
26	Саво Н. Виктор	Корча			„	
27	Ристо И. Жужа	Луке			„	
28	Остоја Т. Самарџија	„			„	
29	Ристо С. Голуб	Осеник			„	
30	Душан Т. Главаш	„			„	
31	Медо И. Голуб	„			„	
32	Мирко Прдан	„			„	
33	Јово Ј. Крстић	„			„	
34	Данило Т. Главаш	„			„	
35	Спасоје К. Главаш	„			„	
36	Данило Ј. Оетрић	Осеник			железнич. звани	
37	Мојсије В. Савић	„			пензионер	
38	Бранко М. Реметић	Пазарић			чиновник	
39	Вељко М. Реметић	„			поште чиновник	
40	Воја И. Николић	„			гостионичар	
41	Никола С. Главаш	Хаџићи			пиљар	
42	Стојан А. Милошевић	„			тежак	
43	Стеван Ј. Бандука	Дрозго-метва			„	
44	Спасоје Р. Ковачевић	Граб			„	
45	Урош Ј. Крстић	Раштелица			„	
46	Јово М. Лалушић	„			„	Отпремљени у Усташки логор Сарајево
47	Миладин Б. Бошковић	Тарчин			„	

Бјелашница – Хаџићи

Сарајево

Све напред наведене особе за таоце узела је ова постаја и Усташки табор у селу Пазарићу, према наређењу Усташког логора Сарајево Бр. службено од 24 липња 1941 године, у ком су наређењу по списку поменуте особе означене.

Заповједник постаје
стражмешетер
Јозо Ј. Дрља

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-6. рег. бр. 24/3-41.

89.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ЈАЊА ОД 19. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА ЈАЊА
Број. 4050, 19 српња 1941 год.
У ЈАЊИ
КОТАР
БИЈЕЉИНА

Извјешће о таоцима на реону
ове постаје достављам

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

На темељу заповједи 4 оружничке пуковније Ј.С. Бр. 430/1941. год. извјештавам да су у месту Јањи реона ове постаје уочи Видовдана узета слиједећа лица за таоце и то лично их је узео Владин повјереник из Бијељине.

1. Мико Радић трговац из Јање, 2. Станковић Алекса трговац из Јање, 3. Стјепановић Милан трговац из Јање, 4. Светко Радић трговац из Јање, 5. Дико Стјепановић трговац из Јање, 6. Иљо Васић млинар из Јање, 7. Симо Лазић посједник из Јање, 8. Владо Зорић шустер из Јање, 9. Марко Николић кафеџија из Јање, 10. Тико Лазић посједник из Јање, 11. Вељко Стјепановић трговац из Јање, 12. Микајло Петровић посједник из Јање, 13. Милан Перковић бирташ из Јање, 14. Ђоко Секањић посједник из Јање, 15. Слободан Мићић посједник из Јање, 16. Љубо Шкорић поп из Јање и 17. Тихомир Нешковић поп из Јање.

Владин повјереник из Бијељине Г. Ђојо Перковић наведена лица је утамничо због бегства велепосједника из Јање Петровић Илије и његових синова Васе и Милана у Србију и истима одредио да се 3 пута дневно јављају оружничкој постаји Јања и 3 пута усташком табору Јања дневно, која се лица и сада налазе код својих кућа у мјесту Јањи сем наведена два попа који су 12 српња 1941 године по телефонском наређењу Логора Бијељина притворени и отерани наводно у Митровицу.

Заповједник постаје
Оружнички стражмештер
Адем С. Мујановић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-6. пер. бр. 24/3-9.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ БОСАНСКИ ШАМАЦ ОД 19.
ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ
ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА БОС. ШАМАЦ
Бр. 491 од 19-VII. 1941.
БОС. ШАМАЦ

Исказ лица која су као таоци третирали шаље

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ
ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

Л.С./

На темељу заповједи Заповједника 4. Хрватске Оружничке пукровнице Ј. С. Бр 430 од 9 српња 1941. год. извјештавам, да су у прилогећем исказу наведена лица а као таоци из рејона ове постаје прије два дана Видовдана затворени у затвор котарске испоставе у Бос. Шамцу; именоване је затворио Усташки логорник Иво Врљић из Бос. Шамца.

Сви су на дан Видовдана на вечер у 20 ч. својим кућама на слободу пуштени.

Сви бивши таоци сада се налазе код својих кућа у родном мјесту.

ИСКАЗ

лица из реона оружничке постаје Бос. Шамац, Крилног оружничког заповједништва Тузла, који су били узети /затворени/ као таоци уочи Видовдана. – 1941.

Тек. бр	Име и презиме	звање	Одаклен је			тек бр.	Име и презиме	звање	Одаклен је		
			село	опћина	котар				село	опћина	котар
1.	Товирац Перица	посејдник Тишма Бос. Шамац Брчко				13.	Славко Поп. Ристић	поп	Гора Слатница Бос. Шамац Брчко		
2.	Товирац Јелисије					14.	Благоја Савић	посејдник			
3.	Бабић Симо					15.	Лазо Мокрић				
4.	Васо Глигоријевић					16.	Митар Тодоровић				
5.	Јован Мичић	тежак Гребнице Бос. Шамац Брчко	17.	Јово Тодоровић	посејдник Крушково поље	"	"				
6.	Јоцо Бачић	посејдник Брник Бос. Шамац Брчко	18.	Јован Симић							
7.	Стево Бачић		19.	Нико Симић							

Тек. бр	Име и презиме	звање	Одаклен је			тек бр.	Име и презиме	звање	Одаклен је		
			село	опћина	котар				село	опћина	котар
8.	Стево Стојановић	посеједник	Баткоше	„	„	20.	Недо Лујић	посеједник	Брковина	„	„
9.	Симо Симић			Доња Слатина	„	„	21.			Симо Симендић	
10.	Андрија Марковић	посеједник	Доња Слатина	„	„	22.	Станко Васиљевић	посеједник	Брковина	„	„
11.	Перо Тодоровић					23.	Гавро Куршевић				
12.	Јован Станишић					24.	Гојко Маснић				

Заповједник постаје
стражмшетаp
/потпис нечитак/

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б, рег. бр. 24/3-54, 55.

91.

ОБАВЈЕШТЕЊЕ ЗАПОВЈЕДНИШТВА ВОЈНЕ КРАЈИНЕ САРАЈЕВО ОД 19. ЈУЛА 1941. О ПРЕСЕЉЕЊУ 12. 000 СРПСКИХ ИЗБЈЕГЛИЦА СА ДРИНЕ У ВИШЕГРАД И ОКОЛИНУ*

ЗАПОВЈЕДНИШТВО
ВОЈНЕ КРАЈИНЕ
Војни одјел
Број 26, 19. сpњња 1941.
САРАЈЕВО

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ САРАЈЕВО

Дивизија за Босанско подручје доставља:

„Из Уреда Војсковође /пуковник Јендрашић/ заповјеђено је:
Њемци јављају да још увијек има на Дрини 12.000 Срба недалеко [од] Ужица. Ти су Срби гладни и без крова и обуће.

Њемци пријете да ће на 24 дана обуставити сваки транспорт /до-сад су већ на 14 дана обуставили све транспорте/ ради ових 12.000.

Војсковођа заповједа да се тих 12.000 Срба одмакне од Дрине, да се за пар дана прехране и настане /у Вишеград и околицу или камо другома/ а то да се врши помоћу Црвеног Крива, оружничтва Војне Крајине и војске у опће.

Сутра или прекосутра донијет ће Поглавник одлуку што да се с њима уради и камо да их смјести, али за то вријеме их треба привремено збринути како је горе наведено”.

Доставља Вам се предње на знање. Усташки стожер у Сарајеву 20. српња рано ујутру шаље свога изасланике, који ће овим пресељењем руководити, те се њему стављају све бојнице и оружничке постаје у овом послу на расположбу.

П.н. заповједника
оружнички подпуковник
/потпис нечитак/

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-а, рег. бр. 1/2.

92.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ БРЕЗОВО ПОЉЕ ОД 19. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА
БРЕЗОВО ПОЉЕ
Број 445, 19 српња 1941.
БРЕЗОВО ПОЉЕ

Извјештај о таоцима на
подручју ове постаје доставља

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

На темељу заповједи Ј.С. Бр. 430 од 9 српња 1941 год. заповједништва 4. Хрватске оружничке пуковније, извјештавам у слиједећем:

1. Поповић Бранко свештеник источно-православне вјероисповјести, из села Грбета, опћине Брезово-пољске, котара Брчанског, који је био од стране котарске области из Бијељине у очи Видовдана позват и задржан као таоц Бијељини, који је одмах по лијечнику прегледан и пронађен услед старости 75 година, да је превише изнурен и живчано оболео, ради чега је од стране котарске области Бјељина пушћен који се је вратио у своје родно мјесто, да може несметано вршити даље црквене обреде.

2. Поповић Милева супруга свештеника Бранка у очи Видовдана затворена је као таоц 4 дана, након чега је од котарске области у Брчком пуштена и повратила се је у своје родно мјесто у село Грбете опћине Брезово-пољске, котара Брчанског.

Предњи извјештај достављам на надлежност.

Заповједник постаје
дотражмештер
Хусеин Ибрашимовић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б, рег. бр. 24/3-16.

93.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ МИЛИЋИ ОД 20. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА МИЛИЋИ
Број: 391, 20 септембра 1941 год.

Извјештај о узетим таоцима
са рејона ове постаје, доставља

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО За Ј.С.

На темељу заповједи заповједништва 4 оружничке пуковније Ј.С. број 430 до 1941. год. извјештавам, да су узети као таоци у очи Видовдана са рејона ове постаје слиједећа лица.

Драго Јакшић из Милића гостионичар општине Милић, котар Власеница, отпремљен је у Власеницу, по усташама, а усташки логор је истога узео за таоца.

Љубо Јакшић православни свештеник, из Хан-Пијеска, родом из Милића, општине Милићи, котар Власеница, отпремљен је у Власеницу по усташама, а Усташки логор га је узео као таоца.

Од ових двојице нијесу нико пуштени, а гдје се сада налазе није познато.

На надлежност

Заповједник постаје
Достражмештер,
Рагиб Демировић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б. рег. бр. 24/3-27.

94.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ БРАТУНАЦ ОД 20. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА БРАТУНАЦ
Број 458, 20 септембра 1941. у БРАТУНЦУ

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО. (Ј.С.)

На темељу заповједи заповједништва те пуковније Ј.С. Бр. 430 од 9 маја 1941 год. достављам предњи исказ лица која су у очи Видовдана на реону ове постаје била узета за таоце на знање.

ИСКАЗ
Лица која су уочи Видовдана узета из као таоци реона оружничке постаје
Братунац

Тек. бр.	Име и презиме	Звање	Из којег су мјеста		Куда су отпремљени	Тко их је узео за таоце	Од ових пуштених на слоб.	Где се сада налази
			село	котар				
1.	Михајло Остојић	земљорадник	Побрђе	Сребреница	Никуда	Опћина Братунац	Пуштен на слободу	Код своје куће
2.	Павле Зекић	„	Блечева	„	„	„	„	„
3.	Алекса Ковачевић	„	Лозница	„	„	„	„	„
4.	Обрад Савић	„	Вољвица	„	„	„	„	„
5.	Гавро Радић	„	Загони	„	„	„	„	„
6.	Лазар Остојић	„		„	„	„	„	„
7.	Томо Мићић	„	Подчауш	„	„	„	„	„
8.	Војин Живановић	„	Сува	„	„	„	„	„
9.	Цвија Тодоровић	„	Реповац	„	„	„	„	„
10.	Младен Крмановић	„		„	„	„	„	„
11.	Миладин Вукашиновић	„	Магашини	„	„	„	„	„

Заповједник постаје
Стожерни наредник
Рудолф Шустарић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-6. пер. бр. 24/3-17.

95.

**ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ БОСАНСКА РАЧА
ОД 20. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ
УОЧИ ВИДОВДАНА***

ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА БОС. РАЧА
Број 338. 20 српња 1941 године
у БОС. РАЧИ.

Извјешће о таоцима
достављам

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

На темељу заповједи те пуковније Ј. С. Бр. 430/41 годину извјештавам слиједеће:

Са подручја ове постаје уочи Видовдана узети су у таоце два свештеника грчко источне вјере и то: Стево Поповић и Љубо Крњић, оба из Бродца, опћине исте, Котара Бијељинског, од стране Усташког стана у Бијељини, који су идућег дана спроведени из Бијељине у наводно мјесто Керестинац код Загреба, одакле се још нису повратили.

Заповједник постаје
Стожерник-наредник
Машио Ј. Бобан

*АВИИ. ф. НДХ. к. 14306, рег. бр. 24/3-52.

96.

**ДОПИС КОТАРСКЕ ОБЛАСТИ ВЛАСЕНИЦА ОД 20. ЈУЛА 1941.
ВЕЛИКОЈ ЖУПИ ВРХБОСНА О ПРЕСЕЉЕЊУ 12.000 СРБА СА
ОБАЛЕ ДРИНЕ НА ТЕРИТОРИЈУ ОВОГ КОТАРА**

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
КОТАРСКА ОБЛАСТ У ВЛАСЕНИЦИ
Стр. През. бр. 2/41.

Власеница дне 20. српња 1941.

ВЕЛИКОЈ ЖУПИ ВРХБОСНА
у Сарајеву

Ова област обавјештена је са поуздане стране, да се ових дана имаде [да] од Дрине одмакне 12.000 Срба и да се исти за пар дана пре-

хране и настане у котареве даље од Дрине, међу које котареве долази и овај котар. – Обзиром, да је овај котар пасиван крај и да већ дуље времена пучанство овог котара формално гладује, јер је набава хране за овај котар веома отежана обзиром на комуникационе везе и помањкање превозних средстава. – Ово тешко стање које влада због помањкања хране за исхрану пучанства доласком поменутих Срба довело би до ужаса и биједи, а што би неминовно имало и тежих послједица. – Осим изложеног мора се имати у виду, да овај котар броји преко 75% Срба од цијелокупног пучанства, и када би достигли ови исељени Срби у овај котар у онако биједном стању у каквом се налазе – гладни, жедни-голи и боси, а Срби овога краја и тако страхују од исељавања и већ се данима налазе по шумама у увјерењу да их се тражи за транспортовање у сврху исељавања, створио би се код истих револт, због чега би неминовно дошло код истих до побуна у већим размјерама због чега би муслимански живаљ, на који су Срби и онако огорчени био за најкраће вријеме уништен.

Обзиром на изложено молим, да се код надлежних најхитније предузму потребне мјере, да се свако упућивање Срба у овај котар одмах обустави и да се нареди, а да исти ни у ком случају не могу бити овамо транспортовани, него да се исти транспортују у оне котареве у којим је доспјела жетва и гдје није претежно пучанство српско.

Котарски предстојник
Грухоњић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-а, рег. бр. 1/2.

97.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ОРАШЈЕ Н/САВИ ОД 20. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА ОРАШЈЕ н/С.
Број 537, 20. српња 1941 године

Извјешће о таоцима за
Видовдан доставља.

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

На темељу тамошње заповједи Броја Ј.С. 430 од 9 српња 1941.
доставља се извјешће о узетим таоцима и то:

1. Ристанић Милош сељак из Копаница, опћина Брчко, котар Брчко

2. Душан Ристанић сељак из Копаница, опћине и котара Брчко

3. Урош Ристанић сељак из Копаница, опћине и котара Брчко

4. Стево Ристанић сељак из Копаница, опћине и котара Брчко

5. Стеван Ристанић сељак из Копаница, опћине и котара Брчко

6. Мићо Марковић сељак из Копаница, опћине и котара Брчко

7. Војко Јовановић сељак из Копаница, опћине и котара Брчко

8. Крсто Митровић сељак из Копаница, опћине и котара Брчко

9. Цвјетко Радић сељак из Копаница, опћине и котара Брчко

Сва наведена лица била су узета као таоци у очи Видовдана, по Усташким органима у Копаницама, те у истом селу била у једној кући затворена два дана а потом пуштена на слободу.

Предње се доставља на надлежност.

Заповједник постаје
стражмештер
/потпис нечитак/

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б. рег. бр. 24/3-16.

98.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ПАПРАЂА ОД 21. ЈУЛА 1941. О
БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА ПАПРАЂА
Број 354, 21. српња 1941 године
ПАПРАЂА

Извјештај по заповједи бр.

Ј.С. 430 од 9. српња

1941. г. доставља

ЗАПОВЈЕДНИКУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

На темељу заповједи Заповједника 4. Хрватске оружничке пук-
овније у Сарајеву Ј.С. Број 430 од 9 српња 1941 године, извјештавам
Заповједника, да су таоци са рејона ове постаје били притворени у очи
Видовдана ове године по Заповједи Заповједника Стожера 5. опход-
ног батаљона у Зворнику Бр. сл. од 26. VI. т.г. код ове постаје слије-
дећи Срби и то:

1. Вукашиновића Љубо бив. претседник општине Папраћа, и његов билежник Јефтић Милутин, оба из села Матковца, општине Папраћа Котара Власеничког,

2. Бошковић Перан, старијешина села Калабаче, општине Дрињача, котара Зворничког,

3. Пантић Глигор, земљорадник из истог села, општине и котара,

4. Зекић Лазар и Јекић Неђо сељаци оба из Папраче, који су били притворени 27. VI. 1941. год. у 12 сати а у исти су пуштени на слободу својим кућама 28. VI. т.г. у 12 сати по заповједи Заповједника 5. опходног батаљона из Зворника бр. сл. од 18. VI. која је заповјед достављена куриром.

Осим горе наведених таоца бијо је притворен Симанић Милош трговац из Папраће, који је по истој заповједи отишао са извјештајем заповједнику 5. опходног батаљона Зворник и тамо бијо притворен од 27-29 VI. т.г. када и он пуштен на слободу.

Ниједан од напријед наведених није био протјеран у које друго мјесто већ се исти налазе и сада код својих кућа, осим Љубе Вукашиновића и Милутина Јефтића који су од стране Усташа из Власенице послје отпуста код ове постаје отјерани у Власеницу одакле се до данас повратили нису, нити се сада знаде гдје се исти налазе.

Предњи извјештај достављам с молбом на знање.

Заповједник постаје
Оружнички стражмештар
Мула Агановић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-6. рег. бр. 24/3-24.

99.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ КАЛЕСИЈА ОД 21. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА КАЛЕСИЈА
Број. 442, 21 септембра 1941 год.

Извјешће о таоцима доставља

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

На темељу заповједи Заповједништва 4 Хрватске оружничке пукровније С.Ј. Бр. 430/41 извјештавам, да су били узети за таоце уочи

Видовдана и задржани у притвору опћине Спречанске под стражом оружника ове постаје а по заповједи оружничког вода Зворник број службено од 25 липња т.г. а са накнадном заповједи оружничког вода Зворник број службено од 26 липња т.г. таоци су пуштени својој кући и то:

1. Ђетковић Тошо земљорадник из села Дубнице
2. Ђетковић Трато земљорадник из села Дубнице
3. Сандић Јован земљорадник из Рајинаца
4. Николић Петар земљорадник из Кусоња и
6. Тешић Марко кафеџија из Дубнице.

Ове таоце узео је заповједник постаје по свом избору а на темељу предње заповједи оружничког вода Зворник.

Назнање,
В.Д. Заповједника оружник
Хасан М. Зухрић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-6. рег. бр. 24/3-10.

100.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ КЛАДАЊ ОД 21. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
Оружничка постаја КЛАДАЊ
Број. 391/41, 21 VII 1941 год

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

На темељу тамошње заповједи Ј.С. Бр. 430 од 16. VII. 1941 године доставља се предњи исказ лица са реона ове постаје, која су уочи Видовдана била узета за таоце по овдашњем Усташком логору.

ИСКАЗ

Лица—таоца која су била притворена у очи Видовдана по Усташком логору у Кладању, а са реона су постаје Кладањ

Тек. бр.	Име и презиме	Занимање	Одаклен су родом		Опаска
			Село	Котар	
1	Михајло Савић	парох	Кладањ		Сада се са породицом налази у кон. логору у Сиску
2	Вићентије Савић	индустриј.	„		„
3	Саво Палангета	сељак-пољ.	„		Код куће
4	Неђо Вуловић	„	Вучинићи Кладањ		„
5	Милован Ећимовић	кафеџија	Кладањ		„
6	Јован Куцаловић	пољодел.	Врановићи Кладањ		„
7	Мићо Бујак	кипар	Кладањ		„
8	Неђо Шкиљевић	пољод.	Врановићи Кладањ		„
9	Јован Штукења	„	„		„
10	Периша Алексић	„	„		„
11	Владимир Јовичић	„	Орловци		„
12	Десимир Станишић	„	„		„
13	Божо Станишић	„	„		„
14	Лазо Човић	кафеџија	Ступари		„
15	Миле Симић	пољоделац	„		„
16	Јако Ђерић	„	„		„
17	Јако Милић	„	„		„
18	Милан Ерделија	„	„		„
19	Димшо Јањуш	„	Сливне		„
20	Милан Зорановић	„	Коњевићи		„
21	Сава Станишић	„	Вучинићи		„
22	Лазо Милетић	„	Ковачићи		„
23	Матија Крунић	„	„		„
24	Радован Милетић	„	„		„
25	Милан Реметић	„	„		„
26	Бранко Тамбурић	„	Старићи		„
27	Васо Миловић	„	„		„

Сва у исказу наведена лица после Видовдана упућена су на слободу т.ј. својим кућама а од којих се само на тек. бр. 1 и 2 сада налазе у концентрационом логору Сисак са породицама као исељени дочим се остали налазе код својих кућа.

Заповједник постаје стажмештер
Раиш. Д. Јакујовић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б. рег. бр. 24/3-26.

101.

**ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ГОРЊИ ЖАБАР ОД
22. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ
УОЧИ ВИДОВДАНА***

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА
ГОР. ЖАБАР
Број.513

Извјешће о таоцима
доставља

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ
ПУКОВНИЈЕ САРАЈЕВО

Горњи Жабар 22. српња 1941

На темељу заповједи те пуковније Ј. С. Бр 430 од 9 српња 1941. год. извјештавам заповједништво, да су као таоци уочи Видовдана са подручја ове постаје била узета лица и то:

Нико Ђурић земљоделац, Влајко Павловић тежак, Стојан Томић тежак, Мићо Којић тежак, Петар Симић тежак, Мићо Павловић тежак, Павле Павловић тежак, Перо Петровић тежак, Стево Давидовић тежак, Лука Ивановић тежак, Димитрије Стефановић (свећеник), Лазо Сајловић тежак, Стако Стакић тежак, Мика Стакић тежак, Марко Павловић ковач, Симо Стакић тежак, Јово Сајловић тежак, Јоцо Лазих гостионичар, Марко Живковић тежак, Перо Трифуновић тежак, Недељко Николић тежак, Живан Николић тежак, Стојан Скуљевић тежак, Љубо Дујмовић тежак, Милан Сајловић тежак сви из Горњег Жабара и Алекса Видаковић (начелник опћине) из Доњег Жабара, котара Брчко.

26. липња 1941 наведене особе по овој постаји а споразумно и заједнички са усташким табором у Трамошници, као такови су уочи Видовдана приведени усташком логору у Брчко.

Од свих наведених особа једино је пуштен на слободу Мика Стакић из Гор. Жабара, а дочим су сви други задржани на логорнику и данас се још налазе у притвору у Брчком.

Постаје заповједник
стражмештер
Јосип Павић

* АВИИ. ф. НДХ, к. 143-б. рег. бр. 24/3-25.

ПРИЈЕДЛОГ ПОГЛАВНИКОВОГ ПОВЈЕРЕНИКА У САРАЈЕВУ ОД
23. ЈУЛА 1941. МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА ЗА
НАСЕЉАВАЊЕ ИСТОЧНЕ ГРАНИЦЕ НДХ МУСЛИМАНСКИМ И
КАТОЛИЧКИМ ЖИВЉЕМ*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
ПОВЈЕРЕНИШТВО САРАЈЕВО
Број 2326/41

Сарајево 23. српња 1941.

Насељавање источне
границе.

МИНИСТАРСТВУ ХРВАТскоГ ДОМОБРАНСТВА
ЗАГРЕБ

Током овог мјесеца обишао сам што с доглавником Адемагом Мешићем што сам могао мјеста у унутрашњости Б и Х. и ова погранична мјеста уз Дрину: Рогатицу, Власеницу, Сребреницу, Зворник и Бијељину. Свуда сам одржао скупштине или шире састанке, а осим тога уже договоре са претставницима мјесних власти и осталих дужностника, и тако дошао сам у непосредни додир са свима мјеродавним слојевима грађанским и сељачким.

Свагдје се видно опажа задовољство и велико одушевљење народа са стварањем Независне Државе Хрватске и дубока захвалност и љубав према Поглавнику и приврженост Држави Хрватској.

Сва источна Босна као и Херцеговина настањена је искључиво муслиманским и грчко-источним пучанством. Муслиманско сеоско пучанство врло је оскудно са земљом, јер је аграрном реформом коју је проводила бивша Београдска влада преко својих мјесних власти, погођен само муслимански свијет не само градски као посједнички него и сеоски. Познато је, да су одузета не само сва тзв. кметовска земљишта него и беглучка т.ј. потпуно слободна земља, ако се само догодио какав случај, да је муслиманска нека породица за вријеме свјетскога рата или прије тог рата дала коју своју њиву на обраду неком припаднику грчко-источне вјере, било да је та муслиманска обитељ остала без домаћина, било да је овај био у војсци.

Приликом узурпација аграрног земљишта или опћинских пашњака поступак је такођер био двојак. Муслиманима је узурпирано земљиште с ријетким изузетцима одузимато, док је припадницима грчко-источне вјере узурпирано земљиште остављано.

Опћинска испашаишта и утрине у муслиманским селима били су предмет одузимања и диобе међу добровољце са отвореном тенденцијом да муслиманског сељака што већма стијесне и ограниче.

Све је то довело до осиромашења муслиманских сељака и до стварања великог броја бескућника.

И ако су и мени као и сваком познаваоцу прилика у Босни и Херцеговини ове некултурне мјере биле врло добро познате, ипак је

ово све на сваком мом састанку изношено са једнодушним захтјевом: да им све ове неправде и насиља, која су на муслиманима кроз цијело вријеме српске владавине вршене, исправе и да добију земљу они муслимани сељаци и грађани бивши посједници, који су остали без својих земаља, што су их наслиједили од својих предака или током времена куповали било као сељаци било као мали обртници, занатлије и трговци од својих скромних уштеда.

Пошто ће пресељавањем Срба остати доста слободне обрадиве земље, сасма је природно, да ове земље треба првенствено населити сељацима и сиромашним грађанима из дотичних крајева, који имају или врло мало или нимало земље.

Насељавање Словенаца у ове пограничне котареве, за које је народ чуо, није пожељно из ових разлога:

Насељавањем домаћег становништва на напуштена и слободна земљишта удовољава се једној пријекој потреби за збрињавањем једног великог броја домаћих људи, рођених у том крају, вичних опасностима, који познају опће прилике тога краја, те су спремни и одлучни да у свим згодама и под цијену својих живота бране своју родну груду, а с тим уједно да буду и најјача и најпоузданија брана и одбрана источне границе наше Независне Државе Хрватске. Мора се рачунати с тим, да су то све прекаљени граничари, који су знали стољећима стајати на бранику своје домовине и који су предано и будно бдили као вјечна стража на Дрини.

Конечно, и свака стопа земље дуж цијеле источне границе натопљена је потоцима крви њихове и њихових предака. Као граничари од рођења прекаљени су борци и вични свим марифетлцима србијанских граничара с ону страну Дрине, увијек спремни да за свој Дом и родну груду пролију без устезања своју крв.

Насељавање Словенаца у граничним котаревима према Србији и Црној Гори није опортуно нити пожељно из ових разлога:

Словенци су католици, па се не само по језику негоћ и по вјери битно разликују од тамошњег муслиманског пучанства. Као католици имаћ ће дакако своје посебне богомоље-цркве и своје посебне вјерске свечаности и састанке, па ће увијек остати као посебна цјелина, збијени у своје редове и повучени у се, а то подвајање бити ће појачано још и језичком разликом. Разлика у вјери не може довести ни до склапања бракова и родбинских веза између муслимана Хрвата и католика Словенаца, па ће стога бити знатно отежана свака асимилаторска могућност тих словенских насељеника, те ће се за догледно време осјећати Словенцима и сматрати се нечим посебним и туђим.

Сасма друго ће бити, ако се Словенци населе у крајевима са домаћим католичким пучанством гдје ће имати хрватско-католичко свећенство – имаћ ће заједничке богомоље, цркве, заједничке вјерске свечаности и састанке, те ће постојати могућност за склапање бракова и родбинских веза са хрватским католичком пучанством.

Има још једна и то врло важна околност, коју не смијемо из вида губити, а то је ово:

Политика је словенских вођа за вријеме Југославије била увијек у складу са српским жељама, а против хрватских интереса. Пропашћу Југославије и ти словенски наши насељеници осјећати ће се још дуго времена као плачидрузи са Србима, а то ће нарочито подгријавати њихови сународници Словенци, који су као и ови наши морали напустити своју земљу па се преселити у Србију. Тако ће они кроз дуље вријеме кушати одржавати не само духовне него и стварне везе и са Србима и напосе са Словенцима, који буду насељени у Србији.

Та ће духовна па и стварна веза са Словенцима у Србији бити тим лакша, ако са обадвије стране Дрине буду насељени ти Словенци исељеници.

Како према томе ти Словенци немају никакве ни симпатије камо ли љубави према нашој држави Хрватској, а нијесу ни иначе познати као храбри и пријегорни граничари, то би њихово усељавање у нашем пограничном подручју могло бити само један непотребни а можда штетни баласт нашем обрабеном систему.

Према свему изложеном предлажем, да се на слободна земљишта уз нашу источну границу населе домаћи муслимани или католици граничари из самих дотичних котарева. А ако би претекло земље, предлажем да се на њу населе рођени Хрвати било католици било муслимани из других, првенствено пограничних, а онда из унутрашњих котарева.

Свима тим граничарима било старосједоцима било досељеницима треба дати земље у обилној мјери, тако да буду потпуно задовољни па да се на тај начин потенцира не само наталитет него и њихова пожртвованост у одбрани своје куће и домовине.

Овај приједлог послао сам Министарству унутарњих послова, Министарству сељачког господарства и Државном равнатељству за понову.

Поглавников повјереник
Проф. Јакија Хаџић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 171-а, пер. бр. 45/1-1,3.

103.

ИЗВЈЕШТАЈ ПОТПУКОВНИКА СТЈЕПАНА ЈАКОВЉЕВИЋА ОД 23. ЈУЛА 1941. О СИТУАЦИЈИ У САНЦАКУ*

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ И ЗАПОВЈЕДНИШТВУ
ВОЈНЕ КРАЈИНЕ САРАЈЕВО

Налазим се у Сјеници. Заузели смо стратегијски положај између постаје Велике баре и Вуђера према Црној Гори у циљу да спречимо надирање црногорских побуњеника према Сјеници. Воде се међусобне непрестане борбе. Муслимани са женама и дјецом стижу у масама на нашу страну. Црногорци попалили су сва муслиманска села. Појачао сам наше снаге са пола сатније из Прибоја. Побуна у Црној Гори даље траје. Данас су талијански авиони бацали летке, који позивају побуњенике да се умире и врате својим кућама.

Постављен је рок од 3. дана. Све ухваћене побуњенике су стријељали.

Сада би било згода да хрватска војска окупира Санџак, под изговором да се уведе ред и заштити наш муслимански елеменат, који је овдје у већини. – Мислим да ова прилика не би се смјела пропустити у колико се у опће рефлектира за Санџак и да извршимо свету дужност, да заштитимо муслимане, Хрвате у Санџаку.

Ово доставите још данас: госп. Хакији Хаџићу, госп. Брале Божидару, госп. Францетићу и заповједнику Дивизије.

Тај. Број, 40.

Потпуковник
Стјејан Јаковљевић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-а, рег. бр. 11/2-1.

104.

ОКРУЖНИЦА РАВНАТЕЉСТВА УСТАШКОГ РЕДАРСТВА
ОД 23. ЈУЛА 1941. ЗА РЕГИСТРОВАЊЕ СРБА – ПРАВОСЛАВАЦА
НА ТЕРИТОРИЈИ НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ*

РАВНАТЕЉСТВО УСТАШКОГ РЕДАРСТВА
НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ У ЗАГРЕБУ
Број: тајни: 1/1941.-II.

Предмет: Регистрирање Срба
Православаца-окружница.
Особно!

Загреб, дана 23. српња 1941.

ЖУПАМА 1-22.
УСТАШКОМ ПОВЈЕРЕНИШТВУ ЗА БОСНУ
И ХЕРЦЕГОВИНУ – САРАЈЕВО – Г. ФРАНЦЕТИЋ

Наслов се позива да према узорцима приложених тисканица изда сходну одредбу Редарственом Равнатељству, Равнатељству Усташког Редарства уколико су већ таква основана у сједиштима Жупа, Предстојништвима редарства и Котарским областима и мјестима гдје нема редарства, да свако на своме подручју т.ј. сједиштву Редарства, Котарске области /град, мјесто/ проведе у року од 15 дана регистра-тање свих Срба као и оних који су били када православне вјере.

Ваља испунити најприје листове, а затим само најважније податке /личне и породичне-вјерске/ преписати у картоне, те сложити картотеку по бројевима и абецедном реду.

Картотеку треба водити у дуплику, од којег ће се један при-мјерак слати овом Равнатељству.

Потребни персонал замолити од Усташког Стожера у мјесту.

Ваља радити само са поузданим људима, точно и савијесно.

Главу тисканице промјенити према називу уреда који ће спрово-дити регистрање. О учињеним са бројем регистраних Срба / без т. зв мјешовитих бракова и већ проведених на католицизам/ извјестити непосредно ово Равнатељство позивом на број горњи.

За Дом спремни!

Равнатељ усташког редарства
Независне Државе Хрватске
Церовски в.р.

* АВИИ, ф. НДХ, к. 179. рег. бр. 13/2-1.

105.

УПУТСТВА ДРЖАВНОГ РАВНАТЕЉСТВА ЗА ПОНОВУ ОД 24. ЈУЛА 1941. ЗА ИСЕЉАВАЊЕ ПОРОДИЦА МЈЕШОВИТИХ БРАКОВА*

ДРЖАВНО РАВНАТЕЉСТВО ЗА ПОНОВУ
Птк Број: 16/1927-1941

Загреб, дне 24. српња 1941

Предмет: Упуте за исељавање
обитељи двају вјера.

СВИМА КОТАРСКИМ ОБЛАСТИМА
СВИМА РЕДАРСТВЕНИМ РАВНАТЕЉСТВИМА

На многобројне, а разнолике упуте ради исељавања мјешаних
бракова одговарамо ово:

1. ако је муж православне вјере, жена католичке, а дјеца право-
славна, тада се цијела обитељ може оставити једино и само у случају,
ако се муж није особито политички истицао у протухрватском смислу,
и ако није и сувише економски јак, да би могао и даље бити опасан;

2. ако је муж католичке жена православне вјере, била или још
јест, а дјеца католици, онда цијела обитељ има остати;

3. ако је муж православне вјере, вјенчан с католикињом у като-
личкој цркви, а дјеца су исто католици, онда и та цијела обитељ има
остати;

4. ако је муж православне вјере, вјенчан са католикињом у като-
личкој цркви, а дјеца су православне вјере, тада се цијела обитељ мо-
же оставити, у колико не предлеже разлози као под 1;

5. ако православни живи у конкубинату са католикињом и има
дјеце која су такођер католичке вјере, онда и та цијела обитељ има ос-
тати;

6. ако католик живи у конкубинату са православном и има дје-
це која су православна, онда морају бити исељени, поготову ако пре-
длеже разлози под 1;

7. ако православни живи у конкубинату са католикињом и има
дјеце која су православна, онда цијела обитељ може остати, у колико
не предлеже разлози као под 1;

8. ако је обитељ православна, а један члан из те обитељи ак-
тивно служи у хрватској војсци, тад цијела обитељ може остати, у ко-
лико не предлеже разлози из точ. 1;

9. ако је обитељ или самац последице 10. VI 1941. затражио прелаз
на католичку вјеру, или је међутим на ту вјеру већ прешао /или на коју
другу вјеру/, а опће је познато, да је својим досадањим радом и живо-

том радио против интереса хрватског народа, тај мора бити исељен. У противном има остати:

10. онај самац или обитељ православне вјере, која се цјело вријеме од 1918. до данас лојално односила према хрватском народу и то народно настојање морално, материјално и политички подупирала, тад таква обитељ, или самац, може остати;

11. код брачних парова, који су задржали сваки своју вјеру и гдје су мушка дјеца православне, женска католичке вјере, а познато је да мушки или женски брачни друг није радио збором и твором против хрватског народа, тада такођер иста обитељ може остати, у колико не предлеже разлози из точ. 1.;

12. ако је Хрват или Хрватица прешао на православну вјеру само ради женидбе, а дјеца су остала католици, а из то остали добри Хрвати, тад имаду и ти остати. Исти је случај ако су обоје брачних другога прешли на православну вјеру ради женидбе, а дјеца су им католици;

13. ако је муж Србин побјегао, а дјеца и жена Хрватица, или друге народности остала, тада их треба оставити;

14. старци и старице у колико су сами, без чланова обитељи имаду остати.

Поново нагласујемо у свим олакотним случајевима, особе могу бити ослобођене од исељења само онда, ако нису познате као непријатељи Хрвата и Хрватске Државе, и ако сви без разлике напусте православну вјеру и пређу у католичку цркву.

Прилог: Упута за састав молбе
ради самосталног изсељења.

Државни равнатељ
Ј. Рожанковић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 170, рег. бр. 18/12-1.

ОКРУЖНИЦА ДРЖАВНОГ РАВНАТЕЉСТВА ЗА ПОНОВУ ОД 24.
ЈУЛА 1941. О ПОСТУПКУ СА ПОКРЕТНОМ И НЕПОКРЕТНОМ
ИМОВИНОМ ИСЕЉЕНИХ И НЕСТАЛИХ СРБА*

ДРЖАВНО РАВНАТЕЉСТВО ЗА ПОНОВУ
Птк. Број: 15/1920-1941.

Загреб, дне 24. српња 1941.

Предмет: Чување покретне и непокретне
имовине испражњених посједа, трговина,
индустрија, обрта, те кућа исељених
и несталих Срба.

СВИМА ОПЋИНСКИМ ПОГЛАВАРИМА

О поступку, сврси и раду овог Равнатељства упознати сте путем надлежне Вам котарске области. Шта више, код Вас сигурно већ постоји и ради испостава повјереништва као и потребни мјесни одбор.

Међутим из многих мјеста примили смо разне вијести о раду испостава и мјесних одбора као и о нехају опћинских управа, а то нас нука, да Вам изравно саопћимо ово:

Цјелокупни посједи—трговине—обрти—индустрије, те покретна и непокретна имовина несталих и већ исељених Срба, као и оних који ће се још иселити, постали су законском одредбом поглавника власништво Независне Државе Хрватске, с којим једино право управљања и располагања имаде државно равнатељство за понову.

Савезно с тиме изволите одмах прогласити у сједишту опћине, те по свим селима и заселцима:

1. да сваки онај који је до данас било што купио, преузео на чување, уживање или као поклон од Србина, да то сами најкасније у року од 8 дана писмено пријаве опћинском поглаварству,

2. да сваки онај који је самовољно одузео или присвојио покретну имовину са посједа или из куће бившег добровољца, или отишлог Србина, исту врати у року од 3 дана уз обавјест опћинском поглаварству.

То се односи на живо благо—ситно и крупно—кућни намјештај, господарско оруђе—готов новац—вриједносне предмете и т.д., и т.д.

Тко се овом позиву не одазове, а накнадно се установи, да се код њега налази туђа имовина, бит ће предведен пред покретни пријеки суд.

Све опћине упозорујемо, да су нам већ познати многи случајеви распродаје имовине буд за што, као и неповласно присвајање свеврсне имовине, као: некретнина—покретнина—стоке—господарског оруђа—вршачких и других стројева, и т.д., и т.д.

Стога, ако за 10 дана не примимо позитивне писмене извјештаје о тоци 1. и 2. из којих ће бити видљиво; тко је од кога што присвојио, или добио, те да ли је то вратио, када и кому, повест ћемо поступак

против свих одговорних функционера и намјештеника односних опћина.

Да што брже добијемо точан преглед већ напуштених и остављених посједа и кућа, са територија свију опћина, позивамо Вас, да нам у року 10 дана пошаљете такав прегледни исказ, из којег ће бити видљиво: тко је изселио или нестао—из којег мјеста—са колико душа, или сам што је све оставио /приложити точан детаљни попис о имовини/, тко чува ту покретну и непокретну имовину, тко већ обрађује или ће обрађивати земљу—што је са жетвом жита, како ће се обавити берба кукуруза, винограда-воћа, кошња, тко ће извршити нову сјетву и т.д., и т.д.

Како су истодобно из Хрватске Државе отишли Срби, разноврсни индустријалци и власници пилана, те трговци-гостионичари-хотелијери-обртници и т.д. дужност Вам је у року 10 дана послати попис и тих људи по струкама и њихове имовине уз напомену; тко је, поименично провео инвентуру тих послова – тко чува дању и ноћу, /као и сељачке посједе/, да ли је могуће већ тко у послу постављен повјереником, тко је то, тко га је поставио повјереником и када, т.ј., да ли су остављена и ина српска подузећа у погону, или су затворена и запечаћена и по кому.

У посебном изказу пошаљите нам попис Срба: трговаца, обртника и слично, који још самостално воде своје послове, па и подузећа у којима су Срби сувласници.

Истодобно јавите и ово:

чије-у којој улици-кбр-какове-како велике-са колико станова станбене куће и виле-су напуштене и препуштене на чување Вама, као грађанској или сеоској опћини.

Има ли свака таква кућа чувара-пазитеља? Тко сада убире најамнине и чијом дозволом, гдје се депонирају убране најамнине? Тко се брине за управу кућа, плаћање јавних даћа и т.д.?

Посебним исказом јавите нам тко на територији Ваше опћине чува бившу српску црквену имовину, парохије, те манастирска и епархијска добра, куће и друго.

Од 1. VIII. 1941., па даље, имате нас редовито стално извјештавати о свима промјенама у горњим предметима, као и о оном што сами установите да ово равнатељство мора знати.

Потврдите нам примитак ове окружнице!

Посебице нам је журно потребно знати колико већ сада имаде: рогате стоке копитара, свиња и т.д. остављених по исељеницима и код кога се благо налази на чувању.

Прије него ли се приступи јавним дажбама и распродаји овог инвентара, како смо дали упуте котарским предстојништвима, потребно нам је – затражени попис, састављен по селима – доставити заједно са горе затраженим податцима.

Према томе са јавном дражбом стоке треба мало почекати.

НАРОЧИТА НАПОМЕНА!

Упозоравате се да су сви послови напред наведени, строго тајне природе, хитни и неодгодиви, и да сваки пропуст и неправилно извршење горњег налога подпада под удар прописа о пријекном суду.

Изволите повремено достављати нам извјештаје о току уредовања, те о евентуалним опаскама, како би ово равнатељство могло ускладити своје налоге према фактичким приликама и пракси.

Државни равнатељ
Ј[осип] Рожанковић

* АВИИ, ф. НДХ, к. 170, рег. бр. 17/12-1.

107.

ИЗВЈЕШТАЈ РАВНАТЕЉСТВА ЗА ЈАВНИ РЕД И СИГУРНОСТ ОД 26. ЈУЛА 1941. О ХАПШЕЊУ И ИСЕЉАВАЊУ СРБА*

МИНИСТАРСТВО УНУТАРЊИХ ПОСЛОВА
РАВНАТЕЉСТВО ЗА ЈАВНИ РЕД И СИГУРНОСТ
НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ
Прс. Број:1304-1-1941.

Предмет: Извјешће о стању до
26. српња у 8 сати.
Загреб 26. српња 1941.

ИЗВЈЕШЋЕ

Између 24 и 25. VII. у ноћи око 1 [час] атентатор Јосип Селанец хтио је бацити бомбу кроз прозор спаваће собе на усташког таборника Милу Шкорњача из Тополовца код Сиска, али се бомба одбила од жељезне прозорске решетке и усмртила атентатора.

У ноћи између 24. и 25. VII, испаљено је из шуме крај цапашког логора 20 пушчаних хитаца на исељенички логор. Логору је послано појачање.

У Бијељини је било концентрирано око 28.00 добровољаца из Срема. Око 25.000 је побјегло у Србију, док је остатак од 3.000 по наређењу Војсковође пребачен у Тузлу. Из котара Бјељине побјегло је око 500 домаћих Срба у Србију.

У сукобима са комунистичким побуњеницима из Црне Горе у Санцаку пало је око 50 побуњеника на подручју Пријепоља. Међу палима било је неколико обучених у одоре талијанске војске, а оружје такођер талијанско. Међу истима било је неколико бивших дјелатних

часника југословенске војске затим студената и сељака. 16-шњи усташа Хадшадић убио је сам 3 четника у борби.

Заповједништво 3. хрв. оруж. пуковније јавља из Бањалуке о настојању проналаска падобранаца, који су се наводно спустили 19. о. мј. у околици Кулен Вакуфа, а који се случај спомиње у извјешћу од 20. о. мј. Досадашњи резултат у том правцу је нијечан.

У Независној Држави Хрватској има још 2204 учитеља и учитељица грчко-источне вјере, те министарство наставе предлаже њихово отпремање у сабирне логоре.

Усташе наводно из Вировитице, а не зна се по чијем налогу ухватили су 12 Срба у Дарувару, те осморицу одвели у непознатом правцу.

Из Дарувара јавља котарска област, да жетва обећаје изванредни природ, а слично и Вуковар. Напротив котарска испостава у Куресу јавља, да хране уопће нема, и народ гладује. Слично јавља и Сомобор. Котарска област у Метковићу тврди, да се уопће не може добити било каквог круха. Дошло је по селима до обољења.

Из свих извјешћа произлази, да комунистичких летака и промичбе уопће те саботаже и атентата има само око индустријских већих мјеста (Загреб, Сисак, Карловац, Сарајево), дочим комунистичке дјелатности сада готово другдје нема осим појединачних покушаја.

Котарска област из Гјурђевца јавља, да су се још 14. о. мј. повукле мађарске страже са лијеве обале Драве на стару државну границу посвема.

Котарска област у Маглају напомиње, да је најављен долазак исељеника Словенаца изазвао душевно нерасположење пучанства, јер и домаће пучанство потпуно оскудјева у храни, у земљи и склоништима, те је о томе са стране котарске области извјештено равнатељству за понову.

19. о. мј. ухваћено је у Сењу двоје Жидова који су се помоћу талијанских карабињера хтјели пребацити у Италију, а долазили су из Загреба. Код њих је пронађено 26.000 лира.

18. о. мј. одржао је у Загребу Др. С. Бућ предавање: „Борба комунизма са националсоцијализмом“, те је прије завршетка предавања нагласио, да је дужност сваког честитог усташе Хрвата, да припомогне властима у борби против комунизма. Предавање је завршено усташким поздравом „За Дом спремни!“

За Дом спремни!

Равнатељ
Квајтерник Еуген

* АВИИ, ф. НДХ, к. 153-а, рег. бр. 8/1-1.

ИЗВЈЕШТАЈ ИТАЛИЈАНСКОГ ВИЦЕКОНЗУЛА У БАЊАЛУЦИ
ОД 26. ЈУЛА 1941. ИТАЛИЈАНСКОМ ПОСЛАНСТВУ У ЗАГРЕБУ О
ПРОТЈЕРИВАЊУ СРБА И ЈЕВРЕЈА СА ТЕРИТРИЈЕ БИВШЕ
ВРБАСКЕ БАНОВИНЕ*

Кр. Тал. Вицеконзулат
БАЊА ЛУКА

Предмет: Мјере за протјеривање Срба.

Вежа: Моја експрес брзојавка бр 18. од 9. т. мј. и брзојавке бр. 22 и 23. да од 12 и 13 т. мј.

Како сам извјестио горе означеним брзојавкама, премјештено је 13 т. мј. око 150 православних обитељи, које овдје бораве, железницом у Сл. Пожегу, гдје се сада налазе.

Одласком горе споменутих обитељи, које су биле најбогатије у Бања Луци, број се православаца, којих још имаде овдје, смањено за 2000. Међутим су одпутовали предходно својевољно. Говори се, да ће кроз мјесец листопад сви православци и Жидови морати бити премјештени другамо, али то се сматра неизвршивим, ако се промотре потешкоће, на које су власти досада наилазиле при премјешању првих континената ових особа. Овдје затим готово сви православци бораве у пољима, а који су у већини насупрот муслимана и католика. Рачуна се, да им се број на подручју бив. Врбаске бановине креће око 40.000 према 180.000 муслимана и 135.000 католика. Што се тиче непокретнине и обћенито целог иметка, које су оставили у овоме граду избјеглице или изгнаници, она је заплијењена од овдашњих власти које су прилепиле печате на вратима станова. Дознајем, да су ипак неке куће са покућством реквириране од овдашњег њем. заповјед., које их је употребило за станове частницима и војницима. Углавном станови, који су оставили слободне Срби и Жидови, и које су узеле хрватске власти бит ће најприје употребљени, гдје треба, за њем. окупационе чете и затим за хрв. мјесне власти. Није мало случајева код којих је дошло до размимоилажења при избору непокретнина србског власничтва између њем. заповједничтва и стожерника др. Гутића.

Што се тиче трговина, које су припадале православцима или Жидовима, а налазе се у овоме граду, оне су великим дијелом повјерене водству хрв. повјеренику, који су затим постављени.

Протјеривање православаца са подручја бив. Врбаске бановине догађа се на основу најчешће личног критерија, по разбору стожерника и компетентног Великог жупана. Доиста, док у Бихаћу није остао ни један православац, у Бања Луци их је остало, како сам прије рекао, око 2000., а неки су овдје имали и времена да спреме пртљагу и да се побрину пригодно за свој иметак, док су други морали одпутовати кроз мало сати. Многи су повјерили дио свога иметка, који је лако преносљив, родитељима или пријатељима католичке вјере, који су могли овдје остати неометани, али једном недавном мјером овда-

шњих редарствених власти сви они којима је повјерен иметак са страна православца обавезни су пријавити под најтежом казном.

Једна важна мјера је одредба овдашњег стожерника од дана 21. т. мј. која је управљена свим подручним властима подручја бив. Врбаске бановине, која наређује сабирање свим могућим средствима свих пописа, које су имале православне жупе, и уручење истих најближим католичким жупним уредима.

Осим тога у овај град су почели долазити Словенци са словеначког подручја, које је припало Њемачкој савезно са уговором који је постигнут између владе Рајха (Reicha) и Хрватске. 20. тек. м. стигло је око 200, који су се привремено смјестили у згради Трговачке Академије.

Кр. Вицеконзул
Обершо Фабиани в.р.

* АВИИ, ф. НДХ, к. 153-А, рег. бр. 13/5-124. Извјештај је у саставу елабората КЗРЗ.

109.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ ВЛАСЕНИЦА ОД 27. ЈУЛА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
4. ХРВАТСКА ОРУЖНИЧКА ПУКОВНИЈА
ОРУЖНИЧКА ПОСТАЈА ВЛАСЕНИЦА
Број 437, Власеница. 27-VII. 1941.

Извјештај о таоцима
достављен

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

На темељу заповјести, заповједника 4 оружничке пуковније Сарајево Ј.С. Број 430 од српња 1941 године доставља се извјештај о узетим таоцима на подручју ове постаје у очи Видовдана и то:

1. Душан Бобар поп, Данко Јокић, трговац, Јово Мићић трговац, Марко Галмић бив. билежник, Бранко Ждерић геометар, Лазо Радаковић гостионичар, Ђорђо Вишковић, писар код котарског суда, Момчило Мићић, студент, Немања Бобар, грунтовничар, Анђелко

Дракулић, опанчар, сви из Власенице, Душан Јовић, пољоделац, Деурић Саво, пољоделац, Деурић Васо пољоделац сви из села Горњег Залуковика, Новица Дракулић пољоделац, Коста Дракулић пољоделац и Душан Дракулић пољоделац.

2. Сунарић Манојло трговац, Радислав Сунарић гостионичар, Вуле Сунарић трговац, Чишић Мустафа бив. котарски претстојник, Ристо Анђелић пољопривредни референт, Владо Мисета, пољоделац, Рајко Мићић гостионичар, Милан Мићић гостионичар, Љубомир Савић пекар, Душан Савић студент богословије, Марко Остојић опанчар, Чедо Максимовић записничар код котарског дуда, Станоје Јурошевић шустер, Раде Бајагић шустер, Радован Чечур пољоделац, Ристо Бајагић пољоделац, Милорад Мићић трговац, Саво Турић столар, Милан Станишић гостионичар, Јово Јокић пољоделац сви из Власенице, Слободан Марковић писар код котарског претстојништва, Бошко Маровић надзорник школски у мировини, Никодин Петровић гостионичар, Јован Николић кафеџија сви из села Тетиме, Цвијан Драгић пољоделац, Милош Драгић пољоделац, Остојић Јован пољоделац, Чедо Остојић пољоделац, Зарија Остојић пољоделац, Ковачевић Радован пољоделац сви из села Српског Џемата, Вељко Ступар студент богословије и Јаков Симанић гостионичар оба из села Цикота, Ристо Ђурић пољоделац, Никола Ђурић пољоделац и Душан Ђурић пољоделац из села Доњег Залуковика.

Напред именовани под 1 није се могло дознати куда су отерани као таоци а под 2 налазе се на слободи, сем Манојла Сунарића, Радислав Сунарић и Вуле Сунарић који су поклонили своје покретно и непокретно имање држави, те затражили пропратницу за пресељење у Србију, са породицом што им је и одобрено, те су отселили. Предњи извјештај доставља се на знање.

Заступа
заповједника постаје
оружнич. достраж мештар.
Хусо Муџић

* АВИИ. ф. НДХ. к. 143-б. пер. бр. 24/3-23.

СПИСАК ЈЕВРЕЈА КОЈИ ЈЕ УСТАШКО РЕДАРСТВО БАЊАЛУКА
ДОСТАВИЛО 29. ЈУЛА 1941. РЕДАРСТВЕНОМ РАВНАТЕЉСТВУ
РАДИ ТРАНСПОРТОВАЊА У КОНЦЕНТРАЦИОНИ ЛОГОР*

Бања Лука, 29. септембра 1941.

НЕЗАВИСНА ДРЖАВА ХРВАТСКА
Усташко Редарство
Број 304 1941

РЕДАРСТВЕНОМ РАВНАТЕЉСТВУ

БАЊА ЛУКА

Упућује Вам се списак доље наведених Жидова с молбом да се спреми у Ваше Равнатељство, јер ће исти бити транспортовани у концентрациони логор.

Када буду сви допремљени изволите обавијестити ово Равнатељство.

1. Пољокан Р. Јакоб	21. Леви Ј. Мајер
2. Краус Д. Александар	22. Монтијас Х. Леон
3. Монтијас Х. Рафаел	23. Леви И. Хајим
4. Монтијас Х. Исак	24. Нахмијас Ј. Самуел
5. Пољокан Р. Исак	25. Хофман М. Филип пуштен (г. Ребац)
6. Монтијас И. Јозеф	26. Брамер Р. Ернест г. Ребац
7. Леви Ј. Мамо пуштен	27. Херцог М. Леополд
8. Баум И. Лавослав	28. Алтарац И. Јозеф
9. Полгар Р. Фрањо	29. Ласло М. Игњат
10. Леви М. Леон	30. Салом А. Аврам
11. Леви М. Јозеф	31. Леви Т. Исак
12. Леви М. Алберт	32. Барух Ј. Исак
13. Леви Ј. Исак	33. Браун М. Јулио пуштен (г. Ребац)
14. Рот М. Јосип	34. Леви С. Мориц
15. Најбах Б. Хуго	35. Алтарац М. Мико
16. Зеликовић А. Самуел	36. Лихтенштајн И. Јозеф
17. Штајнлауф Ј. Давид	37. Папо С. Јозеф
18. Нахмијас Д. Јозеф	38. Папо А. Сумбул пуштен на слободу
19. Штајнлауф Х. Изидор	39. Салом Алберт Бертин
20. Нахмијас С. Јозеф	40. Кабиљо А. Елијас

За Дом спремни!

Равнатељ усташког редарства
Бања Лука
Надзорник Усташког
Редарства за
Бившу Врб. Бановину
Квајерник Озрен

* АВИИ, ф. НДХ, к. 169, рег. бр. 2/2. Исто: Антун Милетић, *Концентрациони логор Јасеновац*, Београд 1986, књ. 1, док. бр. 12, стр. 67.

III.

ИЗВЈЕШТАЈ ОРУЖНИЧКЕ ПОСТАЈЕ БРЧКО ОД 5. АВГУСТА 1941. О БРОЈУ ЛИЦА КОЈА СУ УЗЕТА КАО ТАОЦИ УОЧИ ВИДОВДАНА*

9. српња 1941.
БРЧКО
5. коловоза 1941. год.

ЗАПОВЈЕДНИШТВУ 4. ХРВАТСКЕ ОРУЖНИЧКЕ ПУКОВНИЈЕ

САРАЈЕВО

Предњи исказ особа узетих као таоци уочи Видовдана са реона Брчко на темељу заповједи заповједника пуковније Ј.С. Бр. 430 од 9 српња 1941 год. достављам на надлежност.

ИСКАЗ

Особа са реона оружничке постаје који су уочи Видовдана у Брчком узети као таоци

Тек. бр.	Име и презиме	Звање	Из којег је мјеста	Опаска
1	Саво Колаковић	трговац	Брчко	
2	Ђорђо Вуковић	„	„	
3	Саво Узновић	„	„	
4	Цвјетко Дамјановић	„	„	
5	Славко Мединић	опћ. чинов.	„	
6	Коста Нешковић	гостионичар	„	
7	Љубо Цвјетковић	трговац	„	
8	Перо Павловић	„	„	комуниста
9	Сека Павловић кћи Перина	„	„	
10	Душан Бућен	трговац	„	
11	Љубо Божичковић	„	„	четник
12	Тошо Видаковић	„	„	„
13	Драго Папић	„	„	„
14	Саво Целовић	„	„	Карађорђевић

Постаје заповједник
стожерни наредник
/потпис нечитак/

* АВИИ, ф. НДХ, к. 143-б. рег. бр. 24/3-45.

112.

МЕМОРАНДУМ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ ОД АВГУСТА 1941. ГЕНЕРАЛУ ФОН ДАНКЕЛМАНУ, ВРХОВНОМ ВОЈНОМ ЗАПОВЈЕДНИКУ У СРБИЈИ О УСТАШКИМ ЗЛОЧИНИМА НАД СРБИМА ОД ОСНИВАЊА НДХ ДО АВГУСТА МЈЕСЕЦА*

Његовој екселенцији

Ваздухопловном ђенералу фон Данкелману,
Врховном војном заповеднику у Србији

Београд

ЕКСЕЛЕНЦИЈО!

Жалосне вести, које нам стижу свакодневно о зверствима и насиљу које се проводи над незаштићеним народом српским у хрватској држави уопште а нарочито у српским крајевима: Лици, Срему, Босни и Херцеговини, налажу нам да на те ужасе скренемо пажњу Ваше Екселенције као претставника њемачког народа и као човека.

На подручју данашње државе Хрватске налази се преко 2,000.000 Срба. Они живе на тој територији или већ од доласка Словена на Балкан, као н. пр. у Босни и Херцеговини, Далмацији и Лици, или су се доселили за време ратова између Аустрије и Турске када их је Аустрија населила у војној Крајини да штите Аустрију и средњоевропску културу од турске најезде. У тој војној Крајини уживали су Срби као ратници посебне повластице још од времена цара Леополда, које су још проширили царица Марија Терезија и цар Јосип II. Војна Крајина је укинута осамдесетих година прошлог века.

Њемачка је војска створила независну државу Хрватску и предала у њој управу Павелићу и његовим усташама. Ми верујемо да је интенција њемачког војника – кога знамо као храброг и смионог војника, што су му признали и највећи непријатељи његови – била да створи државу у којој ће владати ред, закон и правда, а да је од њемачког војника била далеко и помисао да стварањем Хрватске створи државу у којој ће се систематски проводити злочин и зверства какве историја није забележила до данас.

Од самог оснивања Хрватске државе, почео је прогон народа српског, затварање, мучење, пљачкање и убијање, али се то изводило у мањој мери док су њемачке трупе биле распоређене у Хрватској и док су команданти њемачких гарнизона и као војници, и као људи сузбијали зверске инстинкте управљача хрватских и њихових помагача. И у то су се доба дешавали злочини који су оличење свирепости и садистичке нарави. Убијани су људи на најокрутнији начин, а пре тога су били страховито мучени, вађене су им живима очи, сечене уши, нос, полни удови, разапињање на кућним вратима, мучење на све начине које је могло да измисли само безумље и дивљаштво.

По одласку њемачких и италијанских окупаторских трупа са подручја хрватске државе прогони, пљачкање, мучење и убијање Срба, које је дотле било ограничено, претворило се у хајку на Србе и масовно убијање је добило карактер потпуног истребљења народа српског. Министри Хрвати: Миле Будак, др. Милован Жанић, др. Мирко Пук и стожерник др. Виктор Гутић натецали су се који ће што више да надражи народ хрватски против Срба и да у њему пробуди најниже инстикте зверске. Ти су министри јавно изјављивали да ће трећину Срба побити, трећину иселити, а трећину покатоличити и на тај начин искоренити преко 2.000.000 Срба из државе Хрватске.

Ови говори министара хрватских проведени су у дело и настало је масовно одвођење Срба у концентрационе логоре, истеривање из земље и немилосрдно убијање људи, жена и деце. Одведени су свештеници српски са породицама, матичне књиге православне предате су жупницима католичким, цркве српске рушене, манастири пљачкани, а народ српски присиљаван да остави своју православну веру и прелази у католичку. У свима овим неделима имало је нажалост удела и католичко свештенство.

ЕКСЕЛЕНЦИЈО,

Народ српски, који је вековима крвљу својом бранио част свога имена и на најгрознијим мукама умирао за своју свету веру, није могао остати равнодушан према овим најновијим усташким насиљима, него је иако разоружан и голорук устао у одбрану своју, имања свога, нејачи своје и вере своје. И ову оправдану и нужну одбрану народа српског, која је захватила Херцеговину, Босанску Крајину и Лику, а у најновије време и Средњу Босну, проглашују управљачи хрватски комунистичким покретом и желе том лажју да оправдају насиља и зверства своја пред цивилизованим светом, а првенствено пред народом њемачким који је почео да испољава своје негодовања против ових злочина.

Српски је народ дубоко религиозан и национално свестан и ту је своју религиозност и националну свест доказао и својим вековним борбама до данас. Српски је народ у огромној већини 90% земљорадник са патријархалним одгојем и нити је имао нити има ишта заједничког са комунистичким идејама, идејама индустријског пролетаријата. И зато је најбестиднија неистина када се одбрана народа српског од зверских напада усташких означаје комунистичким покретом и говори о злочинима Срба.

Српски је народ крвљу својом створио Југославију и у времену од 1914 до 1918 поднео тешке и небројене жртве за слободу своју и браће своје. И у том раздобљу претрпео је народ теже и болније ударе од браће своје Хрвата и муслимана, него ли од непријатеља својих. Али Србин, војник и витез, и након крваве борбе и победе није тражио освете већ је пружио братску руку и Хрватима и муслиманима, загрлио их као заблуделу браћу своју и опростио им сва недела која су

починили над народом српским. Племенита и витешка душа Србинова била је задојена хришћанском врлином – праштањем. И када се године 1918 у Југославији био јавио покрет за истребљивање мањина, нарочито њемачких, досељених 1898 године, српска влада је одмах пресекла сваку такву агитацију и угушила тај покрет у самом зачетку и никоме није учињено никакво насиље. Данас иста она хрватска и муслиманска браћа, којој је Србин опростио грехе, враћају љубав Србима на тај начин што Србима одузимају сву имовину, веру и животе и гоне их као дивље звери. И то чине они који су добили државу и власт жртвама њемачких војника.

ЕКСЕЛЕНЦИЈО,

У име поробљеног народа српског, који сада пада под ударцима избезумљених усташа, а о чијој су култури, племенитости, храбрости и војничким врлинама дали најповољније оцене највећи културни и војни умови народа њемачког, ми Вас молимо као претставника њемачког, као претставника војника њемачког и као човека да најхитније предузмете све да престану крвави прогони и истребљења народа српског у држави Хрватској коју је створила њемачка војна сила и да не дозволите да пред цивилизованим човечанством и пред историјом света и пред историјом њемачког народа, падне одговорност за сва наведена недела на народ њемачки; нити да наведени бесрамни злочини усташких зликоваца баце сенку на част народа њемачког и војника њемачког, који има висок појам о части и витештву.

Подаци
о неделима хрватских власти према делу
српског народа на територији Хрватске
државе, према информацијама добивеним
до 8. августа 1941. године

Убиства

На територији Хрватске државе убијен је велики број Срба и православних свештенства. С обзиром на тешку ситуацију која влада на територији те државе као и нашу немогућност да лично проверимо све ствари и дознамо све случајеве, јер тамо влада толики терор да није могуће прећи из једнога села до другог, а камо ли из среза до среза или преко границе државе, подаци које доносимо нису исцрпни и они ће бити бледа слика онога што се тамо догађа. Претпостављамо, према вестима које и у последње време стижу и које говоре о страховитим масовним убиствима, да број убијених надмашује невероватно високу цифру од 180.000 жртава.

а. Свештена лица

1. Једна од првих жртава усташких терора био је бањалучки епископ Платон са протом Душаном Суботићем из Бос. Градишке.

Они су убијени ноћу између 5 и 6 јуна 1941 године на путу између Бање Луке и Котор Вароши и бачени у реку Врбању која је избацила њихове лешеве. Када је пронађен леш владике Платона, пошто није био препознат, донет је на обдукцију у просектуру бањалучке болнице, чак је одређена и комисија која је имала да састави обдукциони протокол, међутим када је у лешу препознат владика Платон, наређено је да се обустави обдукција и свака истрага, а леш је закопан код војничког гробља.

Истовремено почела су убиства свештенства и српског народа и по другим срезovima Хрватске државе, па ниже дајемо списак убијених свештеника до кога смо могли доћи.

2. Прота Милош Мандић из среза грачачког, прота Богдан Опачић из Глине, његово тело избацила је река Сава, свештеник Никола Вучковић из Дрљаче, свештеник Дане Бабић из Свица /убијен и леш нађен у бари/, свештеник Грозданић из Радуча, свештеник Петар Мајсторовић из Дољана /мучен у затвору у Госпићу толико да се у очајању сам обесио/.

3. Прота Бранко Добросављевић из Вељуна, срез Слуњски. Усташе су му наредили да ископа гроб за свога сина студента. Када је то учинио сина су му довели на раку, мучили га пред њим толико да је због злостављања издахнуо. Затим су наредили оцу да над мртвим сином изврши опело. За време опела три пута је прота Бранко падао у несвест, али су га кундацима присиљавали да доврши опело. Најзад и он је сам злостављан и убијен на истом месту. Проту и сина убио је усташки повереник Иван Шајфар по занимању учитељ.

4. Прота Пајо Обрадовић бивши сенатор из Бруна, свештеник Дамјан Штрбац из Босанског Грахова, свештеник Илија Будмир из Црнога Луга, свештеник Илија Бањац из Дрвара и свештеник Ратко Јеличић из Дрвара, одведени према Книну и убијени.

5. Свештеник Ристо Ћатић из села Стојковића, среза Ливно, одведен са још осам грађана у шуму код Ливна, убијен заједно са њима и бачен у јаму.

6. Свештеник Ђорђе Богић из Нашица убијен 17 јуна према причању проте Пејиновића, колонисте из Брезника који је скривен за једно дрво посматрао његово убијање. Пејиновић прича о томе ово: „Усташе су везале свештеника Богића за једно дрво, после чега је настало мучење. Отсекли су му уши, нос, језик и браду заједно са кожом. Несрећни свештеник викао је од бола, али, пошто је био јак и здрав, држао се усправно за сво време мучења. Затим су му ископали очи и када су видели да још увек стоји усправно распорили су му груди и он се тек тада нагнуо да падне.” Сакривени Пејиновић је тада чуо да један усташа говори: „Мајку му влашку још му срце куца. Још је жив.” Иза тога су плануле пушке и тиме су прекинули муке овога човека.

7. Воја Војиновић, катихета из Осијека убијен. Зна се да су сви свештеници из Осијека похапшени и злостављани. Река Драва изба-

цила је лешеве тројице српских свештеника, али се није могло дознати који су.

8. Прота Живко Даниловић из Љубије, среза Приједор, након тешког мучења убијен је у близини Бања Луке. (Прота Богдан Врањешевевић заклан је 19 јуна у Крупи на Врбасу крај Бања Луке).

9. Прота Стеван Ђурчић убијен је у Огулину. Пре убиства му је ишчупана брада, пребијене ноге и руке. Свештеник Душан Клипа из Плашког убијен. Свештеник Милан Тришић из Врлике, ухапшен 10 јуна, заклан у усташком логору у Книну. Свештеник Михаило Минић из Биљешева, среза Зеница заклао га је један католички свештеник, свештеник Милош Петровић из Лужана, среза Дервента убијен, свештеници Милош Савић, Душан Бобар, Јанко Савић, Љубо Јакшић и Драго Маскировић сви из Власенице, убијени дана 22 јуна 1941 године. Свештеник Боривоје Божић из Палаче, срез Вуковар убијен, прота Спиро Старовић, срез Гацко, убијен ђускијом у главу, прота Видак Вишњевац из Гацког однесен је болестан из постеље и убијен је заједно са протом Старовићем, проте Владо Гвозденовић и Јефто Гудевић, свештеници Огњен Радић и Петар Стојановић, те ђакон Душан Ашкрабић, сви из Мостара побијени су. Калуђери Деретић и Манастирлић из Љубиња убијени су. Свештеник Богуновић из Доњег Лапца убијен је са женом и два синчића и сви су бачени у једну јаму између Лапца и Боричевца у коју су бачени и многи други поубијани Срби из Доњег Лапца и Кулен Вакуфа. Свештеник Брзин из Болча, жив закопан у Гудовцу /Бјеловар/ 28 априла 1941.

б. Световна лица

Поред свештеника поубијани су многи виђенији људи – Срби у свима крајевима државе Хрватске. Негде су убиства вршена у масама. Дајемо приближни преглед по срезовима:

10. *Бања Лука*: У граду и у целој покрајини Босанској Крајини провођени су и проводе се нечувени злочини и терори. Усташки стојерник др. Виктор Гутић најавио је одмах првих дана прогон и покољ Срба. Јавно је позивао муслимане и Хрвате да га следе у примерима које ће им дати и уистину већ 5 маја почиње без обзира са страховитим прогонима и убиствима Срба из Бања Луке и околине који су у Бања Луку довођени. Поред напредних споменутих епископа Платона, свештеника Суботића, Даниловића и Врањешевевића, убијени су редовито ноћу кроз ово време стотине Срба међу којима наводимо само: Николу Ђурчију трговца коме су ископали очи и извадили удове, Бошка Планића, Перу Пердува, учитеља Љубу Срдића, Жарка Давидовића, Ковачевића, Симу Марјанца народног посланика из Јајца, Ђорђа Болића бележника из Мркоњића Града, Душана Бранковића народног посланика, који је заклан са протом Врањешевевићем, у Крупи код Бање Луке 19 јуна. У неколико наврата вођени су Срби из околине Бање Луке из разних бањалучких затвора камионима и изван града у масама убијани.

11. *Бјеловар*: 28. априла 1941. год. ноћу, хрватске усташе под вођством Мартина Цикуша, Фрање Бусића и неког Курке из Гудовца, натерали су најугледније сељаке из села Гудовца, Тука, Брезовца, Колокочевца и Болча да ископају раку и њих 243 на броју побили пушкама, ножевима и кољем, затим су их бацили у заједничку раку, полили кречом и затрпали. Међу њима су били 7 живих /поп Брзин и учитељ Стеван Ивановић из Борча/. Ово је установила и фотографисала њемачка комисија и уступила војним властима на поступак.

12. *Билећа*: До 20 јула и то до доласка италијанске окупаторске власти, убили су Хрвати и бацили у јаму „Кобиља глава” свега 13 Срба, а међу овим надзорника путева Чавалугу и жанд. капетана Ивановића. Након тога наступила су масовна убиства која достижу врло велики број и пењу се на стотине мртвих. Побийени су сви угледни грађани и сељаци из среза.

13. *Босанска Косијајница*: Прва убиста почињена су над Кунићем Станком, Стојаном Крнетом и Јајчанином Божом и Лазом, који су почетком јула или концем јуна живи разапети закивањем руку и ногу на вратима, мучени и коначно ножем убијени. Стижу нам сада вести да је у том граду и околини масовно убијан српски живаљ, уколико није избегао, напосто искорењен.

14. *Босанска Градишка*: Ни ово место није избегло злој судбини која је услед хрватских злочина стигла целу Босанску Крајину. Наводимо само неколико имена убијених Срба: Лаза Јањетовић, Младен Кулузовић, Миладин Чијевић, Стево Њежић, Сава Бокић, Стево Чичић и Раде Бањац. Жив сведок је том Богдан Комадина који је био са њима стрељан, заједно бачен у Саву па, иако тешко рањен у врат и прса, успео да преплива реку и да жив стигне у Београд.

15. *Бихаћ*: У овом месту доласком хрватских власти настало је страховито гоњење и прогон Срба у масама. Према подацима у четири наврата убијени су 81 Србин и то од 18 јуна до 14 јула 1941 год. Од убијених наводимо следеће: инж. Михаило Мандић, његов брат Вељко Мандић трговац, браћа Жарко и Јово Козомарић трговци, др. Милан Војводић претседник Округног суда, др. Душан Матавуљ лекар, Божо Поповић директор Земаљске банке, Илија Ђукић и син Ђорђе, трговац, Ђорђе Брекић трговац, Милан Шарак и Бранко Максимовић омладинци, пензионери Ђуро Кора, Јово Трбојевић, Јово Рако, Стево Пиштовић, Илија Јововић, Јово Брдар, син му Војислав од 17 година, затим Илија Билбија и малолетни син Перо и Душан Ступар трговци, Живко Чулић, директор Српске банке, професор Михаило Жарковић, инж. Турудија, грунтољивачар Љубо Бањеглав, чиновник Васа Цвијановић, студент технике Страхиња Радетић, студент права Нада Брковић, студент права Станије Чучевић, адвокат др. Сима Илишевић, директор гимназије Димитрије Петровић, порески инспектор Риста Продановић и поседник Спасоје Павиковић.

Ова убиства вршили су усташки официри Анте Рожић из Сарајева, Анте Шкорић из Зенице, и најкрволочнији међу њима Енвер

Капетановић са усташама. Одлуку о њиховим убиствима доносио је усташки одбор, међу осталима: Јаков Ђал срески начелник, Петар Симић логорник, Мате Девуд, професор, Мијо Видовић, Мурат Ибрахимпашић, Иван Бунић адвокат, Анте Вугрин, Јосип Голуб, механичар Мирко Голубовић, омладинац Давид Пршут гимназиста, два брата Висковића и остали. По наређењу поменутих истребљено је место Бихаћ до последњег Србина. Сви су поубијани, интернирани, расељени и у збеговима.

16. *Босанско Грахово и Дрвар*: Из среза Босанско Грахово поред пет свештеника који су већ напред споменути, одведено је око 100 трговаца, чиновника, занатлија и радника и побијено је у четири наврата 64 особе, а поред њих 42 сељака из села Пећи, Малешиха и Обљаја. Међу убијеним наводимо само неколико: инж. Богдан Калаба, директор Шипада, Јово Крецо претседник општине, Петар Билбија трговац, Никола Јојић тежак, Арежина Миле, Петар Рашула, столар, Марко Сабљић инвалид без руке, предузимач Милан Голубовић, чиновник Шипада Шкорић Стеван, чиновник Целулозе, Јован Адамовић, Билбија Јово чиновник Шипада, радници Душан Билбија, Слободан Ђукелић, Стево Ђукелић, Владета Билбија, шеф Берзе рада, затим Коста Видовић, кројач Перо Билбија, Владо Билбија, Миле Билбија, Танасије Билбија, Страхиња Билбија, затим Љуба, Гојко и Никола Билбија и многи други.

Након ових убистава настаје масовни прогон у Грахову и целој околини тако страховит да је према нашем сазнању било чак више случајева мучења и силовања девојчица од 12 година о чему ће бити говора још на другом месту.

17. *Борово*: У Борову је убијено много Срба. Само ноћу између 26 и 27 јуна убијено је 16 Срба и бачено крај Дунава у воду. У плићаку је остао само један жив. Њему је указао помоћ др. Елер, Њемац.

18. *Гацко*: У овом срезу убијено је 500 до 600 лица и то људи, жена и деце, све ово након доласка усташких власти, јер пре тога није се десило ни једно убиство. Убијање је почело у селу Коритима гдје се након убијање 163 сељака на брду званом „Кобиља глава“, а након убијања бачени су у јаму „Голубњача“ дубоку до 40 метара и то тако да су их везали по троје заједно. Међу баченима је било много живих па су усташе бациле у јаму бомбе да их коначно дотуку. Упркос тога један је успео да се жив извуче и пребаци у Црну Гору. Отуда је дошао претседник општине вучедолске, Ристо Бјелица, са људима и успео да извуче из јаме шест живих људи од којих је један умро, а остали се налазе у болници. Након тога бацани су и други убијени у јаму тако да је бачено свега 226. Задах је постао тако страشان да је италијанска војска морала посути бензин у јаму и запалити га. Након тога је дошло до хапшења и убијања у самом граду и целом срезу гатачком, тако да је убијено како смо споменули око 600 људи међу њима: Глигор Ључић из Никољаца, Лазар Мاستиловић из Изгора, Благоје и Радош Шарих из Степена, Никола Шаровић из Серњице, Божо Дивјан из Кра-

варева, Мићо Поповић из Грачанице, два брата Манојловића из Грачанице, Тодор Старовић из Гацка, Тодор Милошевић из Родов Поља, Вељко Вишњевац бив. нар. посланик из Надинића, Грујо Вишњевац из Гацка, Милорад Старовић из Автовца, Трифко и Јован Лојевић из Ливника и Спасоје Ненадовић из Автовца. Убијања су извршена на најсвирепији начин, скоро нико није убијен из пушке, него су им злочиначке усташе маљевима разбијали чело и просипали мозак. Многима су отсекли руке и ноге, вадили очи, па их још живе бацали у пенине, тако да су у много случајева дотукли их рањене бомбама.

Најтежа судбина стигла је села Корита, Степен и Градац. У тим селима готово нема ни једног живог Србина, јер је све избегло што није убијено. Не чује се нити плач, нити јаук, а царују авети и шири се несносни смрад од паљевине и од поубијаних лешева.

19. *Босанска Крупа*: 25. јула о.г. отпочела су у Бос. Крупи масовна хапшења жена, деце и старца са посла, са путева, са њива, из трговина, са улица, где год је ко затечен. Приликом хапшења вршена су нечувена злостављања. До тога дана било је појединачних убистава у овом срезу, и колико нам је било познато, у свему је убијено неколико људи. Међутим, између 25 и 30 јула о.г. похапшено је у томе срезу и доведено у зграду Соколског дома, Судски и полицијски затвор, у Православну цркву преко 800 особа. 28. јула око 5 часова после подне покупљени су сви Срби грађани из самог места Крупе и њих 45 на броју, после мучења у цркви одведени су камионима према Бихаћу на место звано „Црно језеро“ где су поубијани. Сутрадан су по изјави очевидца Хусеина Шеферовића машинисте из Крупе њихови лешеве пливали реком. У Соколском дому за то време убијено је те ноћи 210 људи и жена, а у истом дому пре тога убијено је још преко 300 људи, тако да се сматра да је тих дана од 25 до 30 јула у месту Крупи и најближој околини побито преко 600 особа. Лешеве убијених закопавани су добрим делом у самом дворишту Соколског дома. Ове податке примили смо од једног Србина очевидца који се случајно спасао. После свих тих догађаја настаје хаос и узбуна међу Србима, који су, немајући другог излаза, почели да се активно бране. Тада је тек настао прогон у целом срезу и масовно убијање Срба.

Дајемо делимично списак убијених Срба у Бос. Крупи: Саво Билчаровић, Васо Билчаровић, Живко Гулан, Лука Славуј, Свето Славуј, Богдан Славуј, Бут Мишковић, Перо Ђукић, Јово Радмановић, Ђуро Радмановић, Илија и Вељко Смиљанић, Гојко Роговић, Михаило Дамуша, Ђорђе Јовичић, Никола Беуковић, Јово Тишма, Јевто Лујановић, Бранко Сонић, Живко Сонић, Милош Штрбац, Лазар Штрбац, Љубо Штрбац, Илија Студен млађи, Раде Војиновић, Дојчин Ковачевић, Војин Ковачевић, Милан Мазалица, Јоцо Лонгиновић, Душан Умићевић, Михајло Бобан, Михајло Косман, Бошко Штрбац, Милош Калембер, Ђуро Ерар, Душан Јовановић, Јово Јовановић, Љупче Јовановић, Душан Предојевић, Ђорђе Мајкић, Драго Мајкић, Владо Кокоруш, Јово Адамовић, Јово Бабић, Никола Карановић,

Митар Дукић, Стево Мудриновић, Јово Мудриновић, Ђорђе Тупајић, пет чланова породице Јове Гака, Миле Бокан, Спасо Зорић, Ђуро Кнежевић, Ристо Половина, Станко Милановић, син Станка Милановића, Илија Качавенда, Душан Качавенда, Божа Станчевић, Милан Станчевић, Божо Грмуша, Стево Ћирић, пет чланова породице Јове Јовановића, Ђорђе Билчаревић, Стево Бањанин, Милан Богдановић, Богдан Богдановић, Зоран Родић, Никола Вукобратовић, Јован Вукобратовић, Светозар Гаковић, Сава Илић, Благоје Штулић, Раде Зорић, Алекса Зорић, Стојан Карановић /свега 92/.

У читавој Крупи преостало је само неколико одраслих Срба мушкараца, који су пребегли у Београд и пренели ове податке. Убијање Срба у масама извршили су хрватске усташе удружени са домаћим муслиманима. Људи нису убијани пушкама, него ножевима, секирама, косама и вилама. Пре него што су побијени мучени су на разне начине, пробадани вилама, расецани секирама, и сакаћени тако да је са њих висило отсечено месо и удови.

О поубијаним сељацима Србима из крупског среза не могу се дати ни приближно утврђени подаци, јер убијања још трају, али се рачуна да број поубијаних Срба у овоме срезу достиже 5.000 душа.

20. *Босански Нови*: Ни овај срез, нити само место није избегло судбини Босанске Крупе. Истих дана и на исти начин као и у Грахову, Дрвару и Крупи убијено је преко 500 Срба на зверски начин. Овде смо у могућности да наведемо само један део лица која су убијена, јер би набрајање имена свих поубијаних сувише далеко одвело. Убијени су: Милан Грубор, Саво и Петар Сучевић, Аћим Ђермановић, Ђорђе и Саво Зорић, Јово Бодић, Јово Милановић, Драган Челан, Бранко Томашевић, Милан Мајсторовић, Божо Несвенулица, Божо Винчић, Грујо Штрбац, Драгутин Басрак, Љуба Обрадовић, Симо Дробац, Нико Санац, Перо Сундаћ, Душан Спирић и други.

21. *Босански Пејировцац*: И у Босанском Петровцу до 25 јула било је само појединачних убистава. Након тога дана настало је хапшење и одвођење Срба у непознатом правцу. 27. јула покупљено је из само овога места 45 грађана Срба, одведено у непознатом правцу и по свим знацима убијено. Међу њима налазе се два брата Смиљанића, трговац Басара и син трговац, Новаковић, Крецо, Дејановић, Грубић. Из околине Петровца број поубијаних и одведених је огроман, а није нам тачно познат.

22. *Глина*: У срезу глинском као и у целом крају у Лици, Банији и Кордуну вршена су страховита насиља и зверства са убијањем Срба. У овом крају већ одмах у почетку убијено је око 450 Срба. Ова прва убиства дала су потстрека за даља зверска убијања тако да је само место потпуно очишћено од Срба, а исто тако и његова цела околина. Рачуна се да у томе срезу нема ни једног јединог Србина, јер су сви који нису успели да побегну побијени.

23. *Двор на Уни*: Одмах почетком маја у ово чисто српско место дошле су усташе и свој први корак обележили српском крвљу. Истог

дана побијени су: Јојо Орешчанин финансијски прегледник, Милан Драгосављевић жандар, поднаредник, Младен Дурман пензионер, Васо Мркобрад бележник. Наредних дана настављено је то масовно убијање тако да хрватске власти нису стизале да сахрањују своје жртве, већ су их бацали по шумама и потоцима. Међу убијеним наводимо: инж. шум. Смољановић, општински бележник (Милан) Иван Косјер, служитељ Среског суда Стево Бунцар, тежак Милан Божовић, и посредник Ђакола из села Рујеваца. Злочине су извршили Бићо Балта, Миле, Никола и Ивица Рујевац, Миле Зорбас, Перо Перичевић и Јаков Катушић, а по наређењу стожерника тамошњег римокатоличког жупника Чулића. И у овом срезу изгледа да је српски живаљ, уколико није избегао, истребљен а број жртава прелази преко 1.000.

24. *Дервенца*: Познато нам је да су овде вршена убиства у великом броју, али нам недостају тачни подаци. Наводимо овај карактеристичан случај: Мирко Радовановић из села Мале Бруснице обешен је за дрво зато што се жалио њемачкој власти на поступак хрватске солдатске власти која је одузела сво имање селу и наредила сељацима или да се селе или да пређу у католичку веру.

25. *Власеница*: Већ 22 јуна почело је масовно убијање Срба у овом месту поред разних злостава, понижења и прогона који су свакодневна појава над Србима. Само поменутог дана, према казивању очевидаца случајно спасених Ђорђа Вишковића и Лаза Радаковића, убијено је преко 40 Срба у близини имања Бргуља, а под вођством односно по налогу Мустафе Мутавелића из Сарајева, те мештана др Шефкије Кадића и браће Рагиба, Суље и Хусеина Кадића бив. народног посланика, Махмута Манића, Салка Куртагића, Зулфаге и др. Асима Бушатлића. Самим убијањем руководили су студенти који су били означени и познати као комунисти. Суљо Сушић и Аљо Топчић. Међу убијенима наводимо осим поменутих свештеника још следеће: Бранко Ждерић геометар, Јово Мићић трговац, Глигор Ђурић земљорадник, Анђелко, Коста, Новица и Душан Дракулић, Данко Јокић трговац, Ристо Ђуковић хотелијер, Војин Дрљић претседник општине у Хан Пијеску, Мирко Чамџић, Милан Пејић трговац (Милутин) Голубовић Јевтић, Љубо Вукашиновић претседник општине у Пакрацу, Радован Чечур судски гласник, Лука и Васо Деурић земљорадници, Душан Јовичић и Драго Јакшић трговци, као и многи други којима се не зна име. Ово убијање настављено је и није до данас окончано. Број жртава је свакако огroman и за сада нам није познат.

26. *Вуковар*: Пре доласка хрватске власти у овом месту било је убиства која су вршили Мађари. Они су убили колико нам је познато 11 Срба. Међутим, доласком усташа након 18 априла настала је пљачка, хапшење и масовно убијање Срба. Ови злочини вршени су по налогу усташких функционера из Осиека мајора Лукца, трговца Штерна и Матијевића и др. Корског млађег, који је касније од самих усташа као комуниста затворен. Само за неколико првих дана убијено је и бачено у реку 180 Срба, док су двојица услед страшног мучења из-

вршили самоубиство. И након овога злостављања прогони Срба не престају. Имена убијених не можемо тачно навести, али знамо да се међу њима налазе: Спасоје Хмељ, Младен Адељић, Лаза Обавић, Душан Старчевић, Ђура Самарџић, др. Кнежевић, и други из села Балаћа чија нам је судбина непозната. Један део ових убијен је у Борову како смо то под бр. 17. навели.

27. *Доњи Лапац*: Овај срез је један међу онима који су најтеже погођени успостављањем хрватских власти. Постоје села која су потпуно уништена и Срби истребљени. Села Срб и Суваја били су објекти прогона хрватских усташа и хрватске војске. Ноћу између 22 и 23 јуна у селу Србу били су сви ухапшени угледни Срби, а остатак слободних побегло је из страха у шуму. На дан 28 јуна вршено је и даље хапшење и убијено је на месту званом „Куку” брду 18 Срба и бачено у пећину истовремено са лешевима у затвору убијених шумара Дане Батинице и наредника Душана Углице. На дан 2 јула око 600 усташа и хрватских војника приредили су праву хајку у селима Србу и Суваји на преплашено Српско становништво и крећући се у стрелачком строју кроз ова села побили све Србе без обзира на пол и године старости. Тога дана само у ова два села убијено је око 3.000 душа. Како пре овога догађаја тако и после настављено је зверско убијања Срба у овоме срезу, па има сигурности да су Срби овде уистину истребљени јер су сви поубијани у колико нису у бегству.

28. *Госпић*: прогон над Србима није мимоишао ни срез Госпић. У самом месту као и у свима селима, побиле су хрватске усташке власти готово све Србе. Из само једнога села Вељуна одвеле су усташе једнога дана 350 људи од којих се вратило 50 изубијаних и унакажених док се остали налазе по околним шумама поубијани, унакажени и повешани. У целом крају вршена су оваква убијања на најсвирепији начин.

29. *Карловац*: у овом месту убијено је више виђених Срба, међу њима др Вујичић адвокат, убијен је на најсвирепији начин и бачен у реку Корану, и капетан Јањанин. Ову двојицу нашли су чобани закопане до половине у земљи. Душан Докмановић, жељезничар, везаних ногу и руку бачен је у реку Купу која је после два дана избацила његов леш. Јосип Јуран заклан је на прагу своје куће на очиглед своје целе породице. Један жељезнички службеник преклан је у магацину везан за сто. Два чувара жељезничке пруге убијени су на путу између Дуге Ресе и Свечаја и бачени поред пута. И овај срез није био поштеђен од масовних убијања.

30. *Коњиц*: одмах по доласку хрватских власти настало је клање Срба. По изјави једног учитеља већ првих дана поубијано је око 400 Срба на зверски начин. Детаљни подаци нам недостају.

31. *Кореница*: И ово личко место готово са целом околином је истребљено од Срба. Поубијано је на стотине људи. Проверено је да су им усташе живима отсецали уши и нос и терали их да пасу траву.

32. *Мостар*: Мостар, центар Херцеговине, био је и сада је центар покоља Херцеговачких Срба. Под покровитељством хрватских власти усташе су почеле 24 јуна са убијањем Срба. Од 24 па до 27 јуна убијено је преко 200 грађана који су претходно мучени. Међу убијенима наводимо: Љубо Шаин, Милко Глоговац, Ранко Семиз, чиновник фабрике дувана, Ђорђе Головић трговац, Ристо (Головић) Голубовић, Којић трговац, Тошо Нуњић, трговац, Јово Оборина трговац, Перо Чолић, Боро Васиљевић, Љубо Круљ, трговац, Митар Хамовић трговац, Душан Хамовић трговац, Душан Мучибабић, трговац, Милан Вујасиновић трговац, Цветко Куић златар, Гавро Паликућа, гостионичар, Љубо Паликућа гостионичар, Мирко Јанић и синови, Љубо Јанић, Васо Јанић студент, Ђорђе Пешко трговац, Трифко Јанић учитељ, Ђорђе Тилибат учитељ, Љубо (Којо) Којић, чиновник, Михо Миљевић, трговац, Јово Антељ, жељезничар, Др Александар Лукач, лекар, Михо Бланић, Лука Кулаш, Миле Черековић трговац, Бранко Черековић, Милан Бивић општински благајник, Боро Васиљевић, (Боро) Ристо Вановић, (Мирко) Митар Вановић, Митар Вановић, Данило Вановић, Алекса Самарцић, општински намештеник, Милан Шотра шпедитер, Аца Перин судски чиновник, Раде Милетић, књиџар, Младен Милутиновића директор електричне централе, Душан Комад, Гојко Салетић, инж. Марко Ковачина, Мићо Бејат лимар, Ристо Ковачевић, жел. Бранко Стојић, (Бранко) Панта Иванишевић, Перо Вукићевић, Васо Ивеља, Миле Кадијевић трговац, Ђорђе Ајвас и син, Ристо Вујичић, књиџар, Саво Каблар, кројач, Вучићевић пензионер, Вукашин Петковић свештеник, Јевто Вујевић свештеник (поред већ напред споменутих свештеника) Вељко Комненовић, Перо Радуловић трговац, Илија Тохол, трговац, Цветко Тохол, бравар, Влајко Самарцић, Страхућа Чабак, Васо Васиљевић, Ристо Љољић, Спирос Продановић, (Томо) Ристо Куљић, и још многи други. Како се види побијени су сви у граду Мостару домаћини, и очеви и многи младићи. Убијено је 6 свештеника, 55 обртника, 22 јавна културна радника, 26 чиновника, 61 службеник и велики број радника. Само 122 убијена оставили су своје породице са 412 незбринуте деце, а сви су ови људи мучени и убијани на разне начине те бацани у воду те добар део мучки убијани и бачени код села Читлука у једну јаму. После овог првог покоља, ове нечувене и страшне грозоте покупили су Хрвати муслимани из Мостара и околине још око 500 Срба разних доба и разних стајежа и побили их тако, да се рачуна број убијених у овом срезу на преко 700.

33. *Невесиње*: већ почетком јуна чим су хрватске власти ушле у Невесиње похапсиле су усташе 21 најугледнијих људи и одмах их побили. У самој вароши убили су на очи мајке малолетног сина порезника Ницевића. Село Удружањ било је међу првима харано од усташа. После су дошла на ред друга села и вршена убијања најугледнијих људи у већем броју. По општој процени сведока још у почетку од 24 јуна убијено је око 500 људи у овом срезу. Тада је уследио отпор и

оружана самоодбрана Срба, а што је након тога наступило није тешко претпоставити. Крв је у овом срезу текла потоцима и масакрирања и клање Срба настављено је у масама. По казивању очевидаца били су Срби мучени и сечени на комаде, тако да се није могла обавити сахрана лешева, него су скупљани комади–делови тела убијених у лименим коритима преношени и бацани у заједничку раку. Колики је број убијених не знамо, али је сигурно да су убијени и жене и деца, а остали су у животу само они који су избегли у планине и пећине.

34. *Требиње*: у овом месту почела су прва убиства у Херцеговини. Већ у месецу мају убијено је у граду 9 лица, после којих је убиства дошло масовно убијање по селима. У самом граду број убијених се попео по нашем сазнању на 230, а располажемо са списком од 60 лица. И овај срез је стигла судбина осталих срезова Херцеговине, тј. истребљење Срба.

35. *Шолац*: страшном покољу овога места и околине претходила су појединачна убиства Срба доласком хрватске власти. Поменути покољ извршен је у овом срезу после погибије Мије Бабића усташког капетана, који је дириговао убијање Срба. Поклани су сви православни људи, жене и деца који су год запали у руке Хрвата или муслимана. Утамањена су читава села заједно са женама, децом и старцима, у колико су били Срби православни, варошица Чапљина, Габела, Берковићи, Тасовчићи, Домановићи су уништени и порушени а нека од њих попаљена и порушена а нарочито село Берковићи од кога је остало само згариште и задах раскиданих лешева. Број жртава прелази више хиљада.

3. *Љубиње*: у срезу Љубиње поубијано је око (2500) Срба, а само у две јаме „Голубиња” и „Ласта” бачено је (317) људи. Село Ђуковац побијено је све и уништено. Срез Љубински је потпуно истребљен тако да у целом срезу није остао ни један једини Србин.

37. *Нашице*: У нашичком срезу вршена су убиства и клања Срба под водством некога Галичића из села Трибишевца, те уз суделовање Бонифација Сариха, Фрање Лустига, Ђуре Јозића, Боже Жарковића, Јозе Павловића и других. Убијени су у селу Габриловцу Предраг Мамузић, професор, Перо Ковачевић учитељ, Раде Вукобратовић, жанд. У селу Сушини убијени су Рајко Новаковић, Петар Симић, Лазо Симић, Ђорђе Игњатић, Влада Жићић, и још неки непознати. Највећи терор и страховита мучења са убиствима вршена су у овом срезу колоније „Ново личко село”. Међу убијенима познати су нам Бранко Србић, Раде Радаковић, Милош Радаковић, Ђуро Гавриловић, Буда Клашња(к), Јово Жикић, Новак Вукобратовић, Симо Делић, Никола Делић, Спасоје Орлић. Убијени у живици иза кућа Буда Клашња из пушчаних плотуна, а када су смртно рањени попадали онда су усташе бајонетима боли и разбијали главе. Очевидац ових догађаја је Ђуро Вукобратић. На најгрознији начин убијен је свештеник Ђорђе Богић из Нашица /види напред бр. 6/.

38. *Нова Градишка*: након масовног хапшења које је уследило одмах првих дана постављањем хрватске власти, а коју су узели у руке Ператовић професор, судија Шимунић, садањи велики жупан Н. Градишке и Милан Лукац, почело је и масовно убијање Срба, убијани су Срби из свих крајева, а нарочито је извршен покољ у Ст. Петровом Селу и Брод. Слатнику где је убијено око 30 најбољих домаћина са дум-дум мецима, тако да се убијени нису могли препознати. У затвору у Новој Градишки убијен је Раде Богдановић, Сават син поштанског чиновника Тепавца, а убијени су Гавро Ковачевић и кафеџија Протић који је на интервенцију Немаца сециран али су секцију извршили два Хрвата и констатовали да је умро од фрактуре лубање. Убијен је и сељак Поповић из села Пољане и свештеник Зијалић из Брегана, општине Окучанске. У овој општини такође је настало масовно убијање Срба, а тачан број жртава није нам познат.

39. *Костајница, Суња, Сисак, Петриња*: Оно што се догодило у Бос. Костајници /напред под бр. 13/ одиграло се и у суседној Хрватској Костајници где је од првога дана вршена нечувена инквизиција над српским живљем. У Костајници убијен је велики број Срба међу њима Пајо Матијевић, Жарко Дракулић, Илија Зеџ, зван „Стриговац” и његова два сина Раде и Бранко. Након тога настаје покољ Срба који се ширио према Суњу, Блинском путу, Цапрагу, Сиску и Петрињи. У селу Дрљачама поред убијеног свештеника и угледних домаћина убијено је и двоје деце сељака Бајића који су усташе бацили из јурећег камиона да су остала на месту мртва. У селу Кињасла убијени су Јово Вујовић и железничар Вукобратић. У Блитском Кућу убијени су Петар и Симо Перица Капиџија. У самој Петрињи убијен је већ првог дана трговац Ругјеша и његов син којег су претходно одвели у Цапраг. Многа села петрињска, а напосе Постерне и Цепелиш, остала су пушта јер су сви Срби, уколико нису избегли побијени. Убијени су такође Вукајло Бошко, Крунић Глигор, Крунић Јован сељаци из Старог Села, Косарић Остоја, Влатковић Јован и Милан, те професор Влатко Матковић из Велике Градуле, Сабљић Сава и Новаковић Ђуро из Мале Градуше, учитељ Субановић из Петриње, учитељ Ковјановић Стево из Бриње, Сабљић Дамјан, старац из Мале Градуше и Мобдар Јагдовић, калуђер Сабљић Јован и Рунајић Коста трговац из Суње, са целом породицом одведени су у логоре и Петрињу и Цапрагу и изложени страховитим поступцима о чему ће бити говора на засебном месту. Цео овај крај управо је завијен у црно. Савом дневно плови 30 до 40 Српских лешева међу којима се налазе читаве породице повезани заједно и људи и жене и деца.

40. *Огулин, Ошочац*: зверства и убиства и у овим крајевима тешко је описати и набројати. Све што се догађало у осталим местима Лике, Баније и Кордуна, спровођено је и у овим местима. Железничари Јоветић и Сурваја из Огулина убијени су у затворима, односно поднели су страховито злостављање. Велимир Раичић такође железничар из Огулина одведен је и мучен. Судбина му није позната. Број

убијених Срба је огроман и не може се са сигурношћу навести, али је сигурно да су сви ови крајеви око Огулина и Оточца очишћени од Срба. Многи од њих вођени су у логоре и тамо убијени тако да се не зна ко је и где је убијен.

41. *Осијек*: Осјечки гарнизонски затвор представља једно од значајних места данашње усташке инквизиције. У том затвору убијено је много Срба из Осијека и околине на усташама својствени начин и побацани у Драву. У том затвору убијен је постепеним мучењем Јован Ђурђевић директор житарске задруге, један непознати дрогериста из Осијека (мислим Зорић) коме су претходно унаказили лице, отсекли нос и уши и ископали очи. На православни Ускрс убијено је 18 Срба на православном гробљу. Браћа Станковић родом из Пирота претходно су опљачкани а затим убијени. Полицијски чиновник Аграс страховито је тучен и убијен, а његова породица је морала платити 100.000 динара да добије дозволу да га пренесе и сахрани у породичну гробницу у Загребу.

Само првих дана у самом Осијеку бачено је у Драву око 170 Срба. Они су убијени на купалишту „Рампас”. У селу Чепински Мартинац ухапшено је 18 Срба и 15 априла, везани су конопцем за камион и вучени 12 км. до села Ливане где су поубијани уколико већ нису били мртви. Потом су натоварени на камион и довежени у Осијек. Бранко Врањешевић и отац сахрањени су посебно јер су за живота платили једном усташу у ту сврху 1.000 динара. Код села Врљани убијено је 27 Срба. Пошто су бачени у једну раку, Немци су их ископали, извршили обдукцију и појединачно су их сахранили. Ова злочинства над Србима настављају се из дана у дан.

42. *Славонски Брод, Славонска Пожега, Пакрац и Подравска Слатина*: У овим срезовима је број убијених Срба недостижан. У селу Дубочцу код Брода доведено је ноћу око 30 Срба и сви су поклани на једном пашњаку, а затим им је везано камење и сви су побацани у Саву. Из Ст. Слатине крај Брода одведено је 20 Срба који су убијени и побацани у заједничку раку, исто се догодило у Ст. Петровцу. Очевидац догађаја Ђорђе Муцић. Остала села Сл. Брода Српски живаљ доживео је исту судбину. Међу убијенима набрајамо Никола Муцић, Адам Сумарџија, Јосо Крњић, Ђуро и Јоцо Мудић, Душан Релић, Милан Павић, Проко Сундаћ, Никола Латинац, Ђуро Вукадиновић, Никола Мергер, Марко Лончар, Никола и Драгутин Верзић, Лука Поповић и Стеван Пошић. Из села Сл. Кобаш одведено је 28 јула непознато куда више Срба, међу њима Андрија Уливиновић, Сава Вуковић, Стево Зрнић, Милан Сировинић и други. Након тога покупљени су сви преостали мушкарци и одведени, а многи знаци казују да су поубијани. Ноћу између 6 и 7 августа група од 10 усташа које је предводио Иван Кулунџић упала је у кућу бившег Српског добровољца Николе Вукашиновића из Сл. Кобаша, истерали његову жену Мару стару 52 године одвукли је изван села изболи је бајонетима и бацили у Саву. На крају су се вратили и у кући све опљачкали.

У Славонској Пожеги убијени су сенатор Љубомир Јовановић и учитељ Иван Стрелић, обојица на улици. У Александровцу крај Пожеге и околини убијено је само првих дана преко 200 Срба. И Пакрац са околином свакодневно је поприште убијања Срба. Од избеглица добијамо извештаје који су управо поразни јер говоре о масовном убијању Срба. Др Миленко Марковић адвокат из Пакраца тако је страховито злостављан и повређен да је према извештајима које смо добили подлегао својим озледама.

У Подравској Слатини након појединачних убистава убили су Хрвати 16 јула 19 сељака и то: Милу Буку, Ђорђа Турудију, Илију Богуновића, Дану Паучу, Симу Соранза, Лазара Крнету, Гојка Бојеновића, Илију Миљуша, Божу Митрића и Луку Чучу. Сви су они бачени у заједничку раку и посути негашеним кречом иако су давали знаке живота. Оставили су иза себе 36 незбринуте деце. У селу Петровцу заклали су заједно са женом и децом Мишка Стојановића, у селу Сопљу нађен је леш Милића из Митровице. Обдукцијом је утврђено да је разбијена лобања, сломљена лева рука, отсечен нос и уши и да је кастриран.

43. *Сремски Карловци:* и у овом срезу успеле су усташе да врше своја недела и већ почетком јула убијени су Милан Гостовић и Славко Савић. Ова убијања су се настављала и проширила и на друге граничне срезове. Броја убијених нам је непознат.

44. *Приједор:* првих дана хрватске власти било је по срезу појединачних убистава по селима а убијена су 4 сељака из Љубије, који су били затворени у Бања Луци и враћени по хрватским властима својим кућама као невини. Чим су стигли у Приједор, повезани су и наводно праћени по усташама до куће. На путу су убијени од пратиоца са думдум метцима у леђа. После тога дана из дана у дан настављена су и повећан број убистава и злостава над Србима, док нису последњих дана достигла кулминацију. По вероватним казивања очевидаца број убијених у овом срезу пење се на неколико хиљада. У самом малом месту Приједору убијено је преко тисућу грађана, жена и деце. Од убијених наводимо само следеће: Перо Радетић, Милован Радетић, Симо Бороња, Милан Вујасиновић, Перо Обрадовић, Жигић Остоја, Драго Бојанић, Сима Гламочанин, Душан Ковачевић, Миле Брдар, Душан Грабановић, Љубо Станојевић, Вид Племић, Милутин Дијовић, Станко Радоњић, Перо Ражем, Мићо, Мика, Лука, Илија и Коста Медићи, Бранко Хрњак, два брата Стевића, Остоја Мајкић, Милорад Љубишић, Коста Љубишић, Стево и Бошко Харан, Мићо и Лазо Вукојевић, два брата Чанка, Обрад Савић, Стеван Мијатовић, Блажо Родић, Никола Ступар, Лазо Ђамић, Мирко Жикић, Крсто Срдић, Пристаф Гатовић, Брацо Чађо, Јовица Арамбашић, Бранко Башкот, Рацо Бановић, жене Перса Чанак, Мичинца Вукојевић, те деца Брацо Грујић, 12 година Дамјановић син Радин 14 година, Ни(н)ко Деспот 12 година, Милан Билбија 12 год. и два шегрта непознатог имена. У Приједору на „Урјама” убијено је одједном 400 сељака који су доведени из села.

Овај последњи покољ вршен је 31 јула и 1 августа 1941. године дању а и ноћу нападом на куће и извођењем на улице, где су Срби убијани од Хрвата без обзира на пол и године старости. Очеvidци причају да је био страховит приказ: лешеве на све стране по улицама и двориштима, баштама, крв по улицама је текла тако да су немачке војне власти биле фрапиране и згражаване над нечувеним зверствима Хрвата, биле присиљене да у том месту узму потпуну власт и изврше извесне репресалије према хрватским усташама и властима.

Углавном убијања и стрељања су вршена пред Српском црквом, гимназијом и на „Уријама”. Убијања вршили су хрватска регуларна војска, усташе и муслимани мештани. Специјална одељења од муслимана и Цигана одвлачила су лешеве поубијаних уз награду да слободно пљачкају жртве. Они су их скидали наге, а чак су жртвама скидали златне зубе те товарили по 7 до 8 лешева на кола и одвозили до огромних јама у близини гробља које су настале од авионских бомби те бацили их и затрпавали, а делимично бацали у Сану. Очеvidац је видео око 30 кола која су била натоварена са лешевима.

Тих истих дана хрватска војска заједно са усташама и наоружаним муслиманима, отишла је у сва села среза Приједор и тамошњи српски живаљ редом поубијали, а куће жито и сено попалили тако да је по хрватским податцима у самој срезу убијено православних око 5.000 што људи, жена и деце.

Очеvidац приликом бегства из Приједора возом за Београд видео је поред станичне пруге згаришта а местимично и лешеве поред попалиених кућа који још нису били покопани, а око 20 лешева и ако је већ био 6 август, како плове Саном и Уном. Згаришта су следила од Приједора све до Суње. Исту судбину имали су срезови Сански Мост, Босански Нови, Босанска Крупа и Босанска Дубица.

45. *Мркоњић Град*: и овај врло мирни срез дочекао је пре кратког времена несретну судбину и покољ Срба. Последње вести говоре нам о навали усташа који као праве пљачкашке хорде сеју смрт и пљачкају по целом крају. У самом овом малом местанцу само једнога дана поклали су близу 200 Срба, што људи, што жена и деце. Овај покољ је баш и сада тамо у највећем жеку. У селу Подрашници су поубијана 47 лица већином одраслих а има жена и деце. Засеоци Даниловићи и Јанковићи су до темеља спаљени.

46. *Кључ*: Усташе из Кључа 31 јула позатварале су све Србе грађане из Кључа од 17 година па на горе. Првог августа дошла је у Кључ специјална екипа „летећих усташа” Карловчана преко Санског Моста те 1 и 2 августа побили су мушко становништво и то стрељањем у групама на три места: у основној школи у једној соби где су их претходно скинули до гола и онда наге стрељали, поред реке Сане место звано „Склоп” и треће место 1 км удаљено од Кључа, „Алинско врело”. Они који су убијени у граду повезани су на кола те делимично бачени у Сану, а делимично закопавани код Алинског врела и у бусијама. Према исказу очеvidаца поубијано је само грађана 700–800. Преко

140 до 150 кола лешева извежено је. У сваким колима је било по 8 до 9 људи – лешева виђенијих тежака, који су доведени у град, убијено је око 2.000. Од жена убијене су две сељанке. Жене поубијаних биле су све затворене, мучене на свиреп начин, као паљењем шибица под нос, недавање хране, те су најзад и за десет дана све пуштене.

Од домаћих Хрвата није нико учествовао у убиствима.

У Бравском убијено је око 450 тежака, док у друга села среза кључког нису залазили, него само оно што је раније доведено у Кључ побијено је. Од Кључана остали су живи: Коста Вуковић гостионичар, Ристо Јазиковић трговац, Милутин Дуновић, Ристо Дуновић и Бранко Јанковић. Карактеристично је што су месне усташке власти на неколико дана пред овај покољ затражиле од грађана да пређу у католичанство те је под пресијом маса света прешла у католичку веру те је након тога, а и поред тога поубијани су без разлике што су прешли у католичку веру. Поубијани су следећи виђенији грађани:

Ђорђе Младеновић, трговац, Душан Младеновић трговац, Милан Вуковић, трговац, Мирко Вуковић, трговац, Јово Јоаковић, гостионичар, Сава Мандић, трговац, Саво Савић месар, Миливоје Черклија, управник школе, Мићо Живковић, шумар, Саво Стојчић шумар, Жи(в)ко Јанковић трговац, Илија Зеленовић, трговац, Воја Савановић трговац, Милан Бокан, инвалид солунац, Лазо Вукомановић пензионер, Јосип Мијић, трговац, Ђорђе Стојчић, месар, Симо Шајовић пензионер, Симо Бован лимар, Ђорђе (Панић), лимар, Душан (Панић) лимар, Миле Кубура, лугар, Миливој Станић, лугар, Душан Јанковић трговац, Душан Новаковић обућар, управник поште са својим особљем, особље среског начелства са свим српским особљем, заменик среског начелника Бродац, Мачкић, чиновник, Ђорђе Стојић месар и ср.

47. *Срез Сански Моси*: усташке власти из самог места похапсиле су 27 највиђенијих грађана. Сутрадан доведено је око 50 сељака из села која не гравитирају према Грмечу. Сутрадан по овоме т.ј. 29 ухапшено је у самом месту око половине мушких грађана Срба тако да је укупно затворено око 150 људи. У среду 30 јула пристижу муслимани из села која гравитирају око Грмеча са лажним вестима да су их напали четници. Услед тих вести сви хрватски службеници специјалним возом напуштају град, а предвече дошла је трећа усташка партија са сатником Маковцем и домобранска сатнија на челу са сатником Силајдићем који предузима команду места и запоседнуте су све улице у граду. Усташе су све имали бицикле и упутили се у место.

У четвртак 31 јула доведена је маса српског сељачког живља из околице те су их одмах похапсили док су по селима усташе почели убијати целокупни српски живаљ. Претходно су по селима и кроз цео срез домаће усташе на дан два пре овога обавестили, да нико не сме куће напуштати, јер ко се затекне ван куће биће убијен те су стране усташе летећи одред затекле ово становништво код куће. Домаћи муслимани су служили летећим одредима као путовође те ако је у којој

кући био који мушкарац отсутан цела породица т.ј. и жена и деца били су поубијани. Муслимани су правили незапамћена зверства јер су шкарама убијали жене и децу. Тако је целу ноћ, а у петак 1 августа довођен у Сански Мост српско-сељачки живаљ. Тога дана у подне пустили су жене и децу да иду кућама, али и ту су успут страдали од муслимана јер су и на путу убијали. По подне су прегледали све похапшене, којих је било око 2.000 те су им све ствари одузете, које су ма какву вредност претстављале па чак и сељачке торбе, опанке, ципеле, те су онда извођени у партијама 20 до 30 људи на ова три места; марвеној пијаци варошког гробља на граду, где су муслимани раније ископали огромне јаркове те су убијани и одмах затрпавани али површно, тако да су многи удови вирили. Та стрељања су трајала три дана док сви похапшени нису поубијани т.ј. око 2.000 људи. У срезу је убијено око 2.000 људи. Сва стрељања вршиле су усташе летећег одреда а убијања месни муслимани. У понедељак 4 августа довођени су по муслиманима и још неки сељаци иако је забрана за даље убијање, убијени су. У Лушци Паланци пошли су у уторак 5 августа, но осим једног старца који се је обесио нису никога затекли, јер је све побегло у Грмеч, па су све зграде запалили и потпуно уништили. 6. августа доведено је 58 сељака из Буснова, срез Приједор и одмах по домаћим усташама убијено. У четвртак 7 августа Хрвати и муслимани грађани приредили су опроштај усташама, па је настала теревенка. Највећа зверства вршио је Филип Радош родом из Херцеговине, који је био на Јанка Пусту и у емиграцији, затим Силајчић и Маковец. Први је силовао жене, вадио ножем заматак трудним женама, секао уши и носеве. Судија Маџан у погледу таоца питао је стожерника д-ра Гутића да ли треба и њих поубијати, а Гутић је одговорио: и жене и децу. Тако су сви таоци осим Жидова Самуела Хасана, који се је исказао легитимацијом да је Павелићев агент од раније, те је 2 августа и пуштен, стрељани, као и Веселина Миличковића који је био болестан од заразне болести па ради тога пренешен на кућно лечење 29 јула 1941.

Након покоља стране усташе су извршиле пљачку по селима, по граду и све вредности покупиле, док су муслимани пљачкали по селима, палили њиве, уништавали марву. По селима је вршено и силовање. У граду су остала свега 24 Србина изнад 15 година од тога су 4 били неурачунљиви, док су сви остали поубијани. Од виђенијих погинули су: инж. Веселин Недимовић шеф шумарства, Марко Љубовић пол. пристав, Светислав Новаковић порески чиновник, Коста Бодић пошт. чиновник, Илија Сагрђија пошт. чиновник, поштар Марко, Пантелија Лазић шеф станице, Јово Миликовић трговац, Лазар Миличковић ветеринар, Драгутин Спасовић поседник, Илија Басара гостионичар, Душан Басара чин. шумске управе, Вид Миљковић трговац, Јовица Станојевић трговац, Гаспар Јово зидар, Гаспар Никола зидар, Митровић Јово обућар, Драгичевић Светозар шофер, Драгићевић Светозар тежак, Кузмановић Васо обућар, Лазић Бошко трговац, Трашпало Илија трговац, Брајић Јово пекар, Докић Коста

радник, Делић Мирко поседник, Делић Ђорђе поседник, Мијатовић Милан трговац, Поповић Михаило пензионер, Бокан Вељ Ђак, Вељковић Милан капелник, Гвозден Петар поседник, Гвозден Младен трговац, Гвозден Милан чиновник, Бодник Ђуро студент права, Зурочић Тошо свршени правник, Зурочић Драга учитељица, Борковић Огњен учитељ, Ивезић Јово тежак, Ивезић Славко кројач, Ивезић Душан гостионичар, Ивезић Симо ковач, Ивезић Перо обућар, Ивезић Рајко кројач, Ивезић Илија кројач, Грбић Перо радник, Живковић Михаило кројач, Марјановић Миле тежак, Новаковић Грујо гостионичар, Миличевић Лазо гостионичар, Драгишић Вукашин бријач, Драгишић Бошко чиновник, Тостић Милан чиновник, Тостић Стеван трговац, Крагуљ Јово гостионичар, Радовић Лазар гостионичар, Миљевић Трифко радник, Алић Драго трговац, Тркуља Жико раванар, Младеновић Недељко ђак, Лазић Свиле ђак, Лазић Бранко матурант, Осталић Никола обућар, Војводић Јово обућар, Војводић Вид тежак, Ковачевић Душан обртник и Миљановић Бранко ковач.

48. *Цазин*: Овај срез има већином муслимане са једно отприлике 3.000 Срба, а граничи се са крволочним петрињским срезом из кога су пребациване усташе и са домаћим усташама вршили повремена убијања Срба. Ради тога скупило се из целога среза око 1.000 душа српског живља те отишло у град Цазин да замоле заштиту. Место заштите добили су смрт, јер су сви под неким изговором задржани да ноће на једној пољани где су на зверски начин поубијани. Један очевидац Хрват причао је о томе страховитом и грозном покољу.

49. *Имотски*: У овом граничном далматинском срезу који је од пре чувен са своје зверске мржње према Србима поубијани су сви Срби мушкарци до једнога, тако да уистину нема ни једну мушку главу, остале су само безглаве породице: жене и деца.

МУЧЕЊА

Поред мука на које су стављени сви убијени Срби, јер су ретки случајеви да су убиства вршена без претходног мучења и малтетирања, свакодневне су појаве: страховито мучење, премлаћивање, отсецање појединих делова тела, вађење очију, пребијање руку и ногу. Износимо само неколико конкретних случајева:

50. У Петровом Селу где су убијени под 38. наведени сељаци из Бродског Слатника, вршен је нечувен масакр пре убиства. Несретницама су пребијане руке, тучени су циглама и у страшном јауку коначно су убијани дум-дум метцима.

51. Има случајева мазања изметом па натеривање револвером других да лижу, пребијање врећама цигала, стезање глава убрусима, а некеме сељаку Поповићу заврттали су мошницу. У затвору у Новој Градишци толико је мучен Мирко Трнинић из Нове Градишке да је коначно умро. Пре смрти испричао је следеће: сваки дан ноћу између 11 и 12 сати пуштена је у затвор једна група Хрвата и тада би шеф затвора

Корен осветлио ручном батеријом лице једног затвореника, како би ови спопали, одвукли у засебну ћелију где би га тукли врећама у којима је била цигла. Појединце су по целом лицу мазали људским изметом, а друге тада сиили револвером да их лижу. Најгоре би прошао онај који би се одупирао. Пошто је поменути Трнинић био врло снажан, то се одупирао и њега су напали око 16 усташа и тако га измрцварили да ни један орган његовог тела није остао без повреде. Причао је надаље да су тако убијени кафеџија Протић, сељак Гавро Ковачевић и млади Теговац. Тада је страховито мучен на исти начин и адвокат др. Галски.

52. У под 41. /поменутом осјечком гарнизонском затвору по наређењу усташе Матијаковића бив. кожарског радника, затворени Срби мучени су на овај начин: игле су им набадане под нокте а они ударани дрвеним палицама и конопцем везивани на клупе. Тако везаним развлачене су им ноге на обе стране и то је изазивало страховите и несношљиве болове. Ухапшене су терали да пљују на српску заставу и да зубима откидају комад по комад и једу. При томе добијали су ударце у главу. Када се све то свршило натерали су их да босим ногама газе по бодљикавим жицама прикованим на даскама. Појединцима су стављали на главу трнов венац и по њему тукли тако да се трње забавало и крв цурила на лице у млазевима. Храну су им давали врло ретко, а воду још ређе. Када су неки због тога обневидели и почели да губе свест давали су им по 200 грама хлеба. Храну која им је слата од куће узимали су усташе за себе. Свештеници су морали да чисте руке камоте док им је ђубре бацано у лице.

53. Близу Грачаца убијен је др. Вељко Торбица лекар. Њему су усташе секли ножем дубоко бразде на грудима, сипали со у ране и зашивали и шивећи питали своју жртву: „Да ли је докторе успела операција”.

54. Милош Теслић индустријалац из Сиска мучен је на нарочито зверски начин. Сава је избацила његов леш са ископаним очима, унакаженим лицем и страшно избоденим и искасапљеним телом, тако да му је грудни кош зјапио отворен. Усташе насмејаног лица фотографисали су се поред своје жртве.

55. У Босанској Костајници /види бр. 13/ разапињани су живи људи са закивањем руку и ногу на вратима и након страховитог мучења ножем убијани.

56. У селу Отоци код Бос. Крупе жена Стојана Стипара и две кћери силоване су, а потом бачене у реку, а било је случајева да су људи живи закопавани, како је то напред и више Хрвата спомињало.

57. У Бања Луци убијен је трговац Никола Ђурчија на грозан начин. Пошто је претходно мучен, ископане су му очи, извађени удови, руке и ноге, убијен је коначно каменом и метком у главу.

ЗАТВАРАЊА И ОДВОЂЕЊА У КОНЦЕНТРАЦИОНЕ ЛОГОРЕ

Од првог дана успостављања хрватских власти у свима местима где има српског живља затварање је свакодневна појава. Затварају се људи без саслушања и без суда, и то у масама. За многе се од њих не зна где су, док се многи налазе у концентрационим логорима. По многим

сигурним знацима одведени у непознатом правцу они се убијају. Затворенима ни једног часа није живот сигуран, јер је редовна појава да се појединци ноћу одводе из затвора и на свиреп начин убијају. То се догађало чак и са таоцима који су били затворени и листа којих је била обелодањена. Број затворених и у логоре одведених Срба је огроман и достиже више од 100.000, а познато нам је да се само у три-четири логора налази око 27.000 интернираних Срба.

Права хајка подузета је против српских свештеника и њихових породица, те градског становништва и интелигенције. Одведен је стари сарајевски митрополит Петар Зимоњић, највећи морални ауторитет Српске цркве. У почетку је био интерниран у Керестинцу, а касније са једним великим транспортом свештеника и виђенијих грађана одведен у Јадовно крај Госпића да са осталим, иако као осамдесетогодишњак изнемогао, гради цесту. По најновијим вестима многи су од њих побијени, а преосталима је живот у сталној опасности. Такође је протеран из Загреба тешко оболели митрополит Доситеј, а из Мостара епископ Николај, којег су усташе страшно малтретирали и мучили, чупајући му браду и пребијајући га. Према сигурним и провереним вестима усташе су 17 јула одвели из Плашког владуку Саву Трлајића у непознатом правцу. Новац су му одузели, ствари опљачкали, а сада је проверено да је и он одведен на Јадовно где дели страшну судбину осталих.

58. Према данашњем стању готово су сва места на подручју Хрватске потпуно очишћена од Срба, јер су сви, уколико нису избегли, или поубијани, или одведени и затворени. Приликом хапшења и одвођења усташке власти не дозвољавају Србима да са собом понесу ни довољно хране ни одећа. Хапсе се и протерују хиљаде породица без игде ичега, а у самим логорима где проведу по неколико недеља не дају им ни храну. У Даљу је тако протерано око 100 породица без ствари и новца, па и храна им путем није давана. Приступило се коначно расељавању целих села и градова. Добро је познато свима да су исељени готово сви градови Хрватске почев од Загреба па до Бања Луке, Би хаћа, Приједора, Бос. Новог, Бос. Крупе и других места, од којих су готово сва имала српску већину. У њима данас нема готово ни једног Србина.

За време насилног депортирања догађају се многе страшне сцене, јер усташе врло драстично, да не кажемо зверски, поступају преко депортиранима. Обично ноћу долазе у куће и нареде укућанима да се за пет минута припреме за пут, понесу собом новац, пртљаг и драгоцености (јер ће им то тобоже требати на путу), док кључ од куће морају предати усташким властима, као и под претњом потписати да сав свој покретан и непокретан иметак поклањају Хрватској држави. Пошто скупе све депортоване започиње претрес свега што су они понели са собом при чему одузимају новац, накит, различите драгоцености, па и сваки бољи комад одеће или обуће остављајући само изношени, а од новаца у најбољем случају 500 динара на породицу. Све то

пре личи на пљачку, него на уговорену селидбу. Тако су ноћу 5 јула усташе упале у станове виђенијих Срба. Многима су једноставно проваљили у стан држећи у једној руци електричну лампу, а у другој револвер и уз најпогрдније узвике натерали их напола голе из станова. Такви су се случајеви по свима местима догађали, а један нека послужи као пример: Зорка Козомарић, супруга Жарка Козомарића из Бихаћа, који је пре ње одведен и убијен. Када су јој у њеној боли за мужем саопштили да се мора са троје деце сместа спремити на пут, због великог узбуђења и страха отровала се сирћетном киселином. Најстарије дете има 8 година, а најмлађе 4 године. Ово најмлађе умрло је од запаљења мозга исте ноћи. Има, и то већ врло много, случајева да услед добивених батина или услед страха многи умру пре него што стигну до логора. На пр., прота Пајић из Петриње.

Стање депортираних је више него бедно. Разбијене су породице, растављени очеви, односно мужеви од жена и деце који су остали препуштени сами себи и „бризи усташа”. Свакодневне су појаве смрти, утврђено је да им се не дозвољава лекарска помоћ, па ни женама у порођају, тако да има смртних случајева мајки и новорођенчади. Није им дозвољено чак да приме ни вакцинације против заразних болести.

59. Усташке власти су предузеле интегрално депортирање свих православних свештеника са територије Хрватске државе с њиховим породицама тако да данас на тој територији нема ни једног свештеника сем оних у казаматима. Када се зна да на тој територији има осам православних епархија са великим бројем свештеника, онда се може схватити сав ужас ових мера. На тај начин православни српски народ остаје без духовних пастира, препуштен на милост и немилост усташким католичким властима. Напомињемо овде, што се тиче свештеничких породица да су оне нарочито извргнуте зверским поступцима усташа. Нарочито је чест случај силовања свештеничких жена и деце. Тога уосталом има и у другим породицама.

60. *Логор у Госпићу и Јадовну.* Нарочито је чувен логор за право мучеништво на Јадовну крај Госпића, испод Велебита, на преко 1500 мет. надморске висине. Тамо људи раде под најтежим околностима напорне радове. Узме ли се да се баш на Јадовну налазе наши најугледнији људи, а поред тога често у дубокој старости, то је за нас Србе тај логор још страшнији и болнији. Поред Јадовна наши се многи угледни људи и јавни радници налазе смештени по затворима у Госпићу. Живот тих људи у Јадовну и Госпићу управо је страшан. Храну не добијају по неколико дана или је добијају једнодневно тобожњу супу са хлебом или незачињено вариво, а усташе их муче жеђу. У та два логора налази се око 2.500 Срба. Како је већина у дубокој старости, а од првих дана стварања државе Хрватске били су већ по различитим логорима и по тамницама, док сада раде најтеже мануелне послове под најстрашнијим околностима, то свима њима прете тешка обољења и смрт.

НАСИЛНО ПОКАТОЛИЧАВАЊЕ И РУШЕЊЕ ПРАВОСЛАВНИХ ЦРКАВА

Од самог почетка усташке власти су почеле да терором преводе у католицизам многе православне Србе. Зна се за интимну везу која постоји између католичке цркве и усташке власти, што сведочи и факат да међу усташким функционерима има велики број католичких свештеника. Понуда за католичење учињена је најпре са државним службеницима којима је скренута пажња на то да у државној служби могу остати само они православни који приме католичку веру, што је, наравно, била само обмана. И не само то, лишавајући српски народ његовог свештества Црква нагони православне на вршење католичких обреда. Према исказу г. Јанка Бјеговића, пароха грбовичког, католичких свештеници са наоружаним усташама затварају православне цркве и одузимају црквене матице, пошто претходно опљачкају све црквене драгоцености. У Бањој Луци, а за подручје бивше Врбаске бановине, издана је службена наредба да се све матичне књиге предају католичким жупама, епископски двор у Пакрацу заузели су католички свештеници 12 априла а саборну цркву запечатали.

Да се и ово ради по плану хрватске државне власти сведочи говор, који је одржао 9 јуна у Прњавору др Виктор Гутић, стожерник из Бања Луке. Гутић је рекао: „У овом срезу постоје три цркве отете хрватском народу од којих је једна у Прњавору /мислећи при томе на три руске православне цркве у том срезу/. Сутра их заузмите и на њима напишите: „Хрватски дом“. Они који су примили православну веру треба одмах да пређу у католичку веру, да не бих ја и по томе доносио посебне одлуке. Овоме српском гнијезду у Прњавору поручујем да ћу ја доћи и заузети себи 24 часа времена да то српско гнијездо очистим. Ја ћу убијати а ви ћете замном.” Већ 10 јуна по подне православни свештеник истеран је из свога стана и одузета му црква, а на храму написано „За Хрватски дом“. Недавно је Миле Будак изјавио да на територији хрватске државе могу постојати само две вере: католичка и муслиманска, а то значи да православна мора бити уништена.

62. По свима крајевима хрватске државе руше се православне цркве. Порушене су две цркве у Бања Луци, а затим у Бихаћу, Бос. Градишки, Новој Градишки, Челинцу крај Бања Луке, а запаљене две цркве у селима Србу и Сувају, срез доњолапачки. Најновије вести говоре нам о непрестаном и даљем рушењу цркава, нарочито по Босанској Крајини и народ се у чуду пита од кога долазе ове чисто бољшевичке методе.

ПЉАЧКЕ И УЦЕНЕ

Од самог почетка своје власти усташе су немилице пљачкали и уцењивали Србе за које су веровали да имају новце. Упућивани су писмени налози (као у Бањој Луци) готово свима Србима да у одређеном року од 6 сати положи одређене суме новца у корист и за потребе хр-

ватске војске и усташког логора. Из овога следи да то нису лични необуздани прохтеви појединаца, него један од метода уништавања српског живља. Многобројни су примери у свима местима да су уцењивани појединци са често врло високим, милионским сумама, при чему им се претило убиством ако у одређеном времену не положи новац. Сигурно је утврђено да се није стало код самих претњи него да су мере извођене и делом уколико појединци нису у одређеном времену могли да положи новац. Иако је изашло наређење хрватске власти да су све те мере незаконите, оне се и даље продужују. На куће депортираних стављене су цедуље: „Извлашћено у корист хрватске државе”. Трговачке радње су заплењене и опљачкане помоћу комесара, а сопственици избачени на улицу. Некадашњи милионери голи и боси, без игде ичега, пребацују се у Србију. Бројни случајеви су толико добро познати да их је излишно набрајати.

ИЗЈАВЕ ХРВАТСКИХ ПРЕТСТАВНИКА ВЛАСТИ

64. Да се сви ови случајеви насиља и безакоња не догађају случајно од неодговорних елемената и олоша, него да представљају смишљени систем за истребљење Срба диригован од највећих функционера Хрватске државе види се из следећих изјава:

Министар др. Милован Жанић на збору у Новој Градишци 2 јуна: „Ова држава, ова наша домовина, мора бити хрватска и ничија више и зато ти који су дошли овамо треба и да оду. Догађаји кроз столеће, а особито ових 20 година, показују да је ту сваки компромис апсолутно искључен. Ово има бити земља Хрвата и никог више. Ми то не тајимо, то је политика ове државе и када то извршимо извршићемо само оно што ће бити у усташким начелима.”

Министар др. Миле Будак на банкету у Госпићу: „Један део Срба побићемо, други део ћемо раселити, а остале ћемо превести на католичку веру и тако преточити у Хрвате.”

Исти Будак на збору у Крижевцима 6 јула: „Хрватска држава је хришћанска... она је и држава исламска где је наш народ исламске вере. Ја наглашујем ово јер је потребно да се знаде да смо ми држава двеју вера католичке и исламске, и наши непријатељи комунисти из Србије наваљују на вјеру, јер знаду да кад би нам то порушили да би могли радити с нама шта хоћеју.”

Министар др. Мирко Пук на збору у Крижевцима 6 јула: „Срби су дошли у наше крајеве са турским четима као пљачкаши, као талог и смеће Балкана. Не можемо допустити да у нашој народној држави владају два народа. Један је бог, један је и народ који влада, а то је хрватски народ. Они који су дошли у нашу домовину пре 200 и 300 година нека се врате одакле су и дошли. Доглавник Миле Будак рекао је на једној скупштини, да за њега вреди хрватска реченица: „или се уклони или нам се поклони”! а ја Вам кажем или се уклони из наше домовине милом или ћемо Вас истерати силом.”

Споменути министар Жанић рекао је према „Хрватском листу” од 5 јуна ово: „Ми имамо међу нама који нису никад према нама били лојални. Дошли су у ове крајеве, када је за турских ратова изгинуло много наших људи и када су опустели наши домови. Дошли су овамо, раширили се попут жега и почели нас угрожавати и скоро угрозили. А то су Срби. Из свега овога што се догодило знадемо да они нама неће никада добро желити, нити о нама добро мислити. Ми усташе добро знамо док се то питање Срба не реши да ће наша држава бити узнемиравана. Знадемо, да идемо право кад тражимо: Преко Дрине! Ми се код тога позивамо на наше животне интересе и нашу властиту снагу, на наше животне потребе и зато им ми поручујемо: Преко Дрине!”

Стожерник усташке власти у Бањој Луци др. Виктор Гутић нарочито је био издашан у изјавама овакве врсте. 28. маја по повратку од Павелића изјавио је следеће: „На моје задовољство и на корист народа свршио сам у Загребу велике и важне послове. Сада има да приступим грандиозном делу чишћења хрватске Босанске крајине од непожељних елемената, а нарочито Бања Луке, јер она постаје главни град Независне државе Хрватске. Без сумње предузети ће се најстрожије и најенергичније мјере, које се уопште могу и даду извести. Оно што сам до сада предузео тек је ситница, једна таква маленку која се може само микроскопски видети. па онда можете мислити шта још чека непријатеља Независне државе Хрватске у нашем питомој Босанској Крајини. У том погледу имамо одријешене руке. Хоћу да служим службу Божјој и народној вољи. Сви непожељни елементи биће у нашој Крајини у најкраћем року уништени тако да ће ускоро затрти њима сваки траг, једино што ће остати биће зло сећање на њих.”

На усташкој скупштини у Бања Луци стожерник Гутић је рекао: „Али од сутра ће притегнути. Пуцаће кичма. Препоручите то нашим непријатељима. Поручите им: пуцаће кичма!... Настат ће чишћење ... Нема милосрђа. Поглавник и хрватски министри једва чекају да дођу у очишћену Бања Луку, а то ће бити брзо, брзо ћемо и ми радити. Ја ћу бити гвоздена метла, овде ја кажем нека ми ни један не долази молити за наше душмане.”

На збору у Санском Мосту 30 маја Гутић је рекао: „Нема више српске војске, нема Србије! Нема геца наших крвопија, нестало је циганске династије Карађорђевића, а код нас ускоро друмови ће пожелити Србаља, ал Србаља више бити неће. Издао сам драстичне наредбе за њихово потпуно економско уништење, а следе нове за потпуно истребљење. Не будите слаби ни спрам једнога. Држите увек на уму да су то били наши гробари и уништавајте их где стигнете, а благослов нашега поглавника и мој неће вам изостати. Срби нека се не надају ничему, а за њих је најбоље нека се иселе, нестану из наших крајева, из наше домовине.” Исти Гутић као видљиви знак своје пажње дао је Хасану Шабићу награду од 2.000 динара зато што је убио највише Срба у селу Кијеву код Санског Моста.

„УСТАНАК“ ПРОТИВ УСТАШКИХ ВЛАСТИ

65. Поред напред истакнутих зверстава, пљачке, прогона, мучења и убијања људи, жена и деце, католичења, рушења цркава, чишћења, у Хрватској све до 27 јуна подносили су Срби, иако тешко, али ћутке сву ову инквизицију у очекивању да ће бити скори крај овог тешком стању и крвопролићу.

Међутим, из дана у дан бивало је све горе. Стављени ван закона, притиснути терором највише и најстрашније врсте, Срби у Хрватској, бежећи испред сигурне смрти, почињу да напуштају своја огњишта, у очајању беже у шуму и лативши се оружја једино што им преостаје, у самоодбрани пружају отпор.

Тако долази, односно настаје тобожњи „устанак“ четника у Херцеговини, Босанској Крајини, Лици и другим деловима Хрватске, где настањају Срби.

Побуне и немири изазвани бољшевичким поступком и бољшевичким методама хрватских власти почињу око 27 јула на разним местима и у разво време, јер акција није припремана нити организована, те јединство покрета и оружаног отпора не постоји. Самим успостављањем хрватских власти на територији Босне и Херцеговине, те Лике где су у већини Срби, а напосле у Босанској крајини где чине апсолутну већину око 70% према муслиманима и Хрватима (католика свих народности има свега 12%) доведени су Срби у тежак положај. Покушаји да се истребе Срби, масовна убијања и економска упропаштавања, а нарочито присилна исељавања и протеривања са рођеног огњишта без игде ишта диктирали су том несретном народу отпор. Све што је могло побећи, побегло је у шуме и планине, а како нису имали никаквог ослонаца код власти, нити заштите од својих људи, који су га дотада водили, јер су сви побијени или избегли, почео је да се помаже како најбоље зна. Латио се оружја и са оружјем у руци, без хране, а често и без воде, штити свој голи живот. Злочиначки рад Хрвата побудио је овај иначе добро стојећи и побожен, врло питом и миран, национално врло свестан народ у тим крајевима и повредио код њега најсветија осећања. Како је свештенство све протерано, народ је био присиљаван на католичке верске обреде, то је био последњи атак на Србе, али је разумљиво да народ није то прихватио, и да се цео тај свет нити више крштава, нити венчава, нити сахрањује, те да са оваквим радом хрватских власти најбоље припрема анархија и бољшевизам тим крајевима.

26 августа агроном Клајић стожерник из Осијека дошао је у Славонску Пожегу у логор и између 18 и 19 сати побио из митраљеза 480 људи. Сви су били затворени у једну бараку, па су кроз прозоре побијени митраљезом.

* АВИИ, ф. НДХ, к. 312, рег. бр. 17/1. Овај примјерак нађен је у архиву Југословенске краљевске владе у Лондону.

ИЗЈАВА ДР ФЛОДОРА ЛУКАЧА, ЉЕКАРА ИЗ МОСТАРА,
О ПОКОЉУ СРБА У „УСТАШКОЈ ХРВАТскоЈ“
АПРИЛ 1941 – АПРИЛ 1942.*

„Прогањања и убијања Срба у Павелићевој Хрватској започела су одмах по доласку њемачких трупа у разне крајеве Југославије, између 11–15. априла 1941. Чим би у неком мјесту усташке власти преузеле управу у своје руке, одмах су почели са прогањањима и убијањима најсвирепије врсте. Шта је српски народ од усташа за само једну годину претрпео, не да се сравнити ни са чиме сличном нити у историји најдивљијих народа. Када једном буду покупљени сви подаци о броју масакрираних Срба и начину, како су уништавани, остаће цивилизовано човечанство констернирано и неће моћи веровати, да су таква зверства усред Европе и под очима Њемачке била могућа.

Поступали су свуда по унапред смишљеном и од Павелића из Загреба диригованом плану: Први акт је био да су Србима отели радио апарате, аутомобиле, телефоне и писаће машине. Затим су слиједила хапшења. У Загребу је већ 12. априла путем штампе и огласима наређено свима Србима, незагрепчанима, да у року од 12 сати морају напустити град и да ће сваки, који Србина буде крио, бити стријељан!” Срби и Јевреји су морали иселити из својих станова и преселити на периферију! Срби и Јевреји су и онако били побијени или одведени у концентрационе „логоре”, а само малом дијелу загребачких Срба успијело је спасити се у Србију. Један од првих, који је изложен страшном мучењу, био је загребачки митрополит Доситеј, „влашки поп”, како су га усташе звали.

Истодобно су започела масовна хапшења по већим градовима: у Сарајеву, Мостару, Бања-Луци, Травнику, Сплиту, Дубровнику, Ливну и другим мјестима затворено је просјечно 200–300 Срба, а у многим мјестима и најбољи Хрвати-Националисте-Југословени, тако на пр. у Сплиту б. Бан Бујић, нар. посланик и прав. прота Сергије Урукало, али све ове ослободили су затвора италијанске трупе, чим би оне запосјеле које мјесто. Ради овога заштићивања Срба са стране Италијана постоји изразита мржња усташа према Италијанима!

Одмах иза тога су започела бацања Срба у концентрационе „логоре” и одвођења у загребачке затворе. Тако је тих првих дана одведен из Сарајева Др. Душан Јефтановић, предсједник индустр. трг. Коморе и касније је у Загребу са још 9 других стријељан, тобоже као „комуниста”! Из Сарајева су тих дана одвели и познатог вредног нац. радника Др. Војислава Бесаровића, који је бачен на присилне радове, гдје је и подлегао. Тако исто је страдао и Милан Божић, православни прота, нар. посланик и нац. радник из Сарајева. За Богдана Видовића, познатог соколског идеолога, зна се само да је одведен. Никада се касније није јавио. Јањушевић, управник нар. позоришта, такођер је одведен међу првима и не зна се да ли је још на животу. Митрополита,

Петра Зимоњића, бацили су одмах првих дана у затвор, и ако је имао 75 година и у затвору је мучењима и оскудицама и подлегао.

Егзекутивну власт имали су тада у Сарајеву професор Јакија Хаџић и католички свештеник Брало. Први је био нека врста вође Хрвата – Муслимана из Босне и Херцеговине и лични пријатељ Радића и Мачека, кога је смјеста напустио и придружио се Павелићу. По непровјереним вијестима Хаџић је био против убијања Срба, док је Брале форсирао (као свештеник) масовно убијање Срба.

Тада је почело масовно бјежање Срба из Сарајева у Србију. Њемачке окупаторске власти давале су дозволу за та путовања и нису их пречили. Те власти нити су Србе из почетка прогониле, нити су их заштићивали, али су пасивно гледали, шта усташе са Србима раде. Напротив, италијанске власти су свуда, гдје су само могли, Србе заштићивали. Тако су италијанске власти смјеста упутиле из затвора притворене и прогоњене Србе: око 300 у Мостару, Ливну, Требињу и Дубровнику.

Хапшења су вршена без икаквих писмених налога, према самовољи или бијесу појединих шефова полиције или мјесних усташа. У Сарајеву је предњачио у звјерствима против Срба Францетић, шеф полиције, а у Мостару злогласни Хочевар, који је некада раније био поручник Краљеве Гарде у Београду и ради разних крађа војничког новца кажњен и отпуштен из војске. Он је успио да се Мачековим људима у Загребу прикаже као политичка жртва и постављен је још 1941. за шефа полиције у Мостару. Одмах после Павелићевог прогласа исти је смјеста напустио Мачека и придружио се усташама и лично организовао масовно убијање Срба. Највјернији сарадник му је био у убијању Булати, срески подначелник у Мостару, који је власторучно убијао људе и често пута још полуживе бацао у Неретву са градског моста.

Прва убијања у масама провеле су усташе у ноћи изм. 31 маја и 1 јуна 1941. Те ноћи су усташке групе послане нарочито у ту сврху из Загреба, под водством мјесних усташа и шефова полиције упали у куће најугледнијих Срба у Дубровнику, Требињу, Мостару, Ливну, Глини, Госпићу, Бањалуци, Стоцу, Метковићу и другим мјестима и одвели из сваког мјеста просечно по 8-10 најугледнијих Срба, одвукли на кратко одстојање од града и без икаквих процедура поубијали их и побацали или у оближње ријеке или природне дубоке јама. Ниједан љеш није у земљу закопан!

Природно, Срби нису очекивали да ће на овај начин бити убијани без суђења и без икакве кривице. Настала је паника међу преосталим, а то су усташе и хтјели. Данас се позитивно зна, да су наређења за ова убијања долазила директно из „Главног усташког стана“ у Загребу, да су донесена по личној одлуци Павелићевој, а уз нарочита тражења и одобравања Артуковића, Будака и других „доглавника“.

Ово прво убијање Срба требало је да обезглави српски народ у крајевима, гдје су Срби били у већини или многобројни. У тај први момент села још нису била страдала. Нажалост, српски грађани, везани за своје егзистенције по градовима, нису одмах схватили сву опасност, која им од усташа пријети и нису побјегли из градова и села у шуме, јер су се надали, да ће се усташе са тим првим убијањем задовољити.

Међутим, 24 дана иза првог погрома, тачно 24 јуна 1941. почео је прави покољ: приближавао се Видовдан и усташе су јавно говориле, да ће Срби запамтити овај Видовдан! И сада долази до најподмуклијег злочина усташког: 22. јуна издаје Павелић наређење у службеним новинама, путем радија и чак путем проповједи у црквама да ће свако бити најстрожије кажњен, ко ма како насиље учини према грађанима државе! Али истодобно шаље свим усташким таборима шифроване депеше, да сваки табор према своме нахођењу проведе баш тих дана пред Видовдан убијање и истријебљење Срба. Стога и видимо, како су разни крајеви више страдали од других.

И доиста од 24–28 јуна убијено је у Босни и Херцеговини, Далмацији, Лици, Хрватској и Срему преко 100.000 Срба! Потпуно невиних људи! Овај пут одвођења нису ни вршена више по ноћи, него по дану. Срби су хватани као дивље звјери, по улицама, у властитим становима, у својим уредима, сељаци по пољима. Бацани су у теретне аутомобиле и одвођени ван градова и тамо масовно убијани. Многи су при томе стављени на најсвирепија мучења...

Тако је у Ливну угледни лекар, управник болнице Др. Душан Митровић, који је био искрени пријатељ Хрвата и радио за хрватски елеменат и као човјек и као лекар преко 20 година, одведен из стана са женом и 2 дјеце: пред очима родитеља најпре су убијена дјеца, затим жена и тек на крају лекар.

У Ливну су од тамошњих 2000 Срба убили преко 1900! Остало је само нешто стараца, старих жена и ситне дјеце. У Љубушком су убили апсолутно опште омиљеног општинског лекара Др. Александра Лукача.

У Стоцу су убили све Србе осим 3 старца са преко 8000 сељака, тако да су сва српска села потпуно истријебљена.

У Мостару су убили преко 1200 људи, међу њима и најугледније личности: 7 свештеника, општ. лекара Др. Вељка Јелачића, најугледније трговце као браћу Черковиће, Љубу Шаина, Јову Оборину, Тошу Њумића и његова брата Вељка, професора гимназије, инжињере, судије и жељезничке чиновнике.

Остатак Срба спасио се што бјежањем у шуме, што одласком у Србију, при чему су уз огроман новац куповане од „Гестапо-а“ пропуснице за одлазак у Србију.

Ужасан покољ извршиле су усташе у Бањалуци, гдје су првих дана убили епископа Платона и 5 других свештеника и побацали их у Врбас, а затим све угледније људе, у колико нису успели да побјегну у Србију.

У Бихаћу и околици није остала жива ни једна душа! Пред Видовдан похапсили су сељаке из околине Бихаћа и 9000 људи је убијено за само 4 дана. Овдје су извршиоци били олош циганско-муслимански а усташе су им плаћале за сат клања „по 50 динара, кило овчијег меса и кило ракије”!!!

У Глини је достигнут врхунац убијања! Сваке ноћи доводили су везане Србе у православну цркву и у самој цркви клали ножевима по 800–1000 људи. Љешеви су формално пливали у проливеној крви, а убице су се хвалиле да су газили „српску крв” до кољена...

Долина Неретве од Мостара према Метковићу сва је истријебљена: у Чапљини је остао само један једини жив Србин. У селима Клепцима и Прибловицима крај Чапљине одвели су по 300 најугледнијих сељана, а све на превару, рекавши им да их воде на радове, а кад су их одвели из села, онда су их затворили у велике штале и исте запалили, тако да су под страховитим мукама помрли.

Опћенито су села ипак мање страдала од градова, јер су сељани остали наоружани, док су градови били предали оружје. Осим тога сељак је лакше могао побјећи из села у гору и одавде давати отпор. С тога је цијела четничка акција у Босни и Херцеговини била диктована првенствено обраном голог живота. Од села су страдала она, гдје су Муслимани сељаци пристали уз усташе и с њима заједно ударили на српска села. Тако у Автовцу крај Гацка, затим у источним срезовима Босне. Али с тога су страдала и сва околна муслиманска села, на која су Срби навалили да се свете, чим су усташе отишле. У самом Сарајеву је било у децембру 1941. преко 40.000 избјеглица Муслимана из источних крајева Босне, а у Загребу 30.000 из Бос. Крајине.

Уопште, држање Муслимана било је јадно и кукавички: као увијек до сада држали су се са оним, који је моментално имао власт у рукама. 95% придружили су се отворено усташама и судјеловали су најактивније у убијању Срба, тако н.пр. у Мостару, где је убијање лично вршио позната пропалица Хуремовић. Онај мали постотак од 5% који се ни-су прикључили, били су часне изнимке, те су чак издали и потписану отворену резолуцију против овог свирепог убијања невиних људи. Ове људе су касније усташе затвориле, прогањале и одузимале им службе /као на пр. шеф сред. суда у Мостару Мујо Пашић, држ. тужилац у Мостару Авдо Гавриловић/.

После видовданског покоља било је релативно мирно око једно мјесец дана. Пошто су све организације уништене, сва соколска друштва, пјевачке дружине и читаонице запаљене, а интелигенција побивљена или одведена, остао је сељачки народ без икаквог водства, јер су сви учитељи отпуштени, свештеници или убијени или одведени, а велики дио српских цркава је порушен /велика црква у Бања Луци је до темеља порушена, као и она у Бихаћу/, а све остале су затворене. Књиге парохијских звања су уништене, тако да нема више никаквих црквено-правних докумената. Дјеца се не могу да крсте, нико не може да се вјенча, а сви се сахрањују без црквених обреда.

Католичко свештенство од самог почетка почело је интензивно радити на превођењу преосталог живља у католичку вјеру, с обећањима да ће им се на тај начин поклонити живот! И доиста, око 30% преосталог прав. живља прешло је у католичанство, али многима ни то није помогло, јер су накнадно ипак били убијени.

Наставак погрома и убијања био је око 20. јула. Тада су коначно одлучили да и остатак мушкараца као и све жене и дјецу из српских крајева униште. Тада у почела одвођења Срба у концентрационе логоре.

Али како су изгледали ти концентрациони логори! То нису била нити бараке, него ограђене отворене њиве или старе стаје без крова, пода, без лежања, гдје је народ затворен као стока. Мјесто хране добивали су једном дневно неку врсту тобожње чорбе, а у ствари млаке воде са 5–6 зрна граха. Већина је умирала на акутној срдоболји у року од три недеље дана. Најозлоглашенији логор је био онај у Јасеновцу на Сави, у коме је подлегло преко 60.000 људи!

За жене је био најстрашнији логор онај у Лоборграду. Не да се описати у каквом су стању те жене биле. Без икакве могућности прања и чишћења лежале су те јаднице у ужасној прљавштини, а све млађе су силоване и нађене су младе дјевојчице од 14 година носеће.

Најгрозније крвопролиће доживео је логор на острву Пагу! Ту је било нађено око 4500 Срба, 2500 Јевреја и око 1500 Хрвата-националиста, комуниста и тобожњих масона. И они су држани на отвореном и сви до задњег побијени су на нарочито свиреп начин. Када су наине усташе дознале да ће Паг преузети поново Италијани под своју управу, то су у задњи час побиле сав овај свјет у логору, само да их Италијани не би могли ослободити!

Страховита крвопролића почињена су надаље у цијелој Лици. Ту су страдали нарочито учитељи, свештеници и жељезничари. Једног јединог дана одведено је равно из службе 70 жељезничара право на стратиште и убијено, и ако ради тога промет данима није могао бити одвијан. А њихове породице остале су не само без хранитеља, него су и саме биле прогоњене и у логоре бацане.

Поједина мјеста као Сарајево и околица дошла су релативно доста касно на ред. Тек у октобру и новембру 1941. Тада су почеле казнене експедиције у села око Сарајева: Пале, Блажуј, Романија, Семизовац, Рајловац, све чисто српска села. Поступали су увијек на исти начин: преваром би ухватили сељаке или ноћним нападима помоћу „домобранаца”.

Најјачи отпор против усташа дали су они срезови, гдје су Срби били потпуно компактни: Босанска Крајина, источна Босна и Херцеговина. Ту су српски сељаци организовани у одреде мјесецима давали отпор и бранили своја села и често пута хаметике потукли домобранце. У борбама око Вишеграда пало је око 47 домобранских официра и 800 војника. У борбама око Коњица и села Борка пало је у једном

кланцу око 40 усташа са вођом на челу. Поједина муслиманска села потпуно су уништена у источној Босни и Крајини.

Четнички одреди су уништавали жељезничке пруге, нарочито ону Сарајево–Вишеград и Сарајево–Брод. На источној прузи мјесецима није било промета.

Пошто се домобранске чете саме нису хтјеле да боре, а усташа није било довољно, то су Нијемци у јесен и зиму 1941. дали 2 дивизије, да покоре Србе у источној Босни. Те су дивизије ишле путевима и продрале су у терен само 5–10 км од пута, али сељаци су се склањали дубље у непроходне шуме и после повраћања Нијемаца опет господарили путевима изм. појединих мјеста. Тако је било читавих подучја гдје Нијемци никада нису могли продријети и гдје усташе никада нису имале власт у својим рукама у првој години свога режима. Напротив, четничке власти имале су сву управу, поште и телефоне у својим рукама. Без четничке пропуснице нико није могао путовати.

У прољеће 1942. поведена је поновна акција против Срба, нарочито у Посавини, а најкрвавије у Брчком гдје су поубијали остатак Срба, иако су били прешли у кат. вјеру.

Један од најкрволочнијих убица Срба био је свакако извјесни Судар из Лике, који је својевремено био један од организатора личког устанка против Југославије. Он се сада светио за свој тадањи пропали устанак. Хвалио се јавно по Невесињу да је он највише Срба од свих усташа побио својим рукама. Очевидци су причали, да су видјели како је исти власторучно трзао малу дјецу са мајчиних груди и разбијао им главе, док на очиглед мајки нису погинули. Он је предњачио у групи зликоваца који су женама резали груди, а мушким вадили очи живима. Хвалили су се, да су поваћене очи слали Усташком Стану у Загреб, као доказ колико су доиста људи убили, јер од броја побијених овисила је награда, унапријеђење, отсуство и сл.

Извјесни Зовко звани „Бан“ са Широког Бријега крај Мостара убио је власторучно 90 најугледнијих Срба грађана. Касније је од италијанских власти јустифициран, јер је послѣје доласка итал. војних власти носио оружје и јер је код њега нађено 8 златних сатова, које је отео убијеним жртвама. Кад је био осуђен на смрт, заузимао се за њега цео католички клер, на челу са бискупом Фра Алојзијем Мишићем који је лично ишао команданту да га моли за помиловање овог ординарног разбојника.

Колико су по неки пут биле бројне жртве види се из овог драстичног доказа: пошто нису хтјели да се подвргавају труду копања рака, то је опште употребљавана процедура била, да се љешеви бацају у ријеке. Током јула је бачено у Неретву између Мостара и Метковића око 15.000 љешева тако, да су исти формално преплавили ријеку и бродови су морали себи да крче пут између љешева! Ради страхоте призора отказали су капетани бродова вожње Неретвом! Ови љешеви су касније бацани морем све до отока Хвара и Корчуле!

Колико је опет било свирепости, како човјечанство није запамтило, види се из овог по вјеродостојним свједоцима провјереног догађаја: У Невесињу су усташе ухватиле једну српску породицу, оца, мајку и четворо дјеце. Мајку и дјецу су затворили и оца одвојили. 7 пуних дана су их мучили глађу и жеђу, а онда су мајци и дјецци донели свјеже печење и воду; јадна чељад бацила су се на јело и пошто су све појели, рекли су им вође усташа да су појели месо печеног оца...

Како су се при свему овоме држали Хрвати: осим шаке до зуба наоружаних усташа, који су се одмах на почетку формирали, држало се хрватско грађанство особито по градовима врло резервисано. Нити су учествовали у прогонима Срба нити су га напротив осуђивали. Било их је чак знатан број, који су се склонили у крајеве окупирани Италијанима, гдје није било овог убијања. Многи од њих су пали у велику немилост код Павелића и сами онда били прогањани. Уопште сви честити и поштени Хрвати осуђивали су ова ужасна убијања, али су били немоћни да ма шта предузму јер су усташе били наоружани, а они голоруки.

Сељаци Хрвати понашали су се у разним мјестима различито: најдивљији у убијању Срба били су сељаци из околице Имотског и Љубушког, гдје су се сељаци не само придружили усташама него и на своју руку убијали и пљачкали. Један од таквих самосталних убојица био је извјесни Цане Милош, који је организовао убиства у Љубушком и поубијао све тамошње Србе.

Али било је крајева гдје су сељаци Хрвати усташе одмах по доласку протјерали и нису дозволили, да се и једном њиховом сусједу Србину ма шта догоди. Такав случај био је у Купресу и Бијелом Пољу.

Врло жалосну улогу одиграло је при целој катастрофи католичко свештенство. Не само да нису ни једну реч јавног протеста изустили против овог сасвим некршћанског клања, него су редовито били у првим редовима усташа, а у много случајева чак као активни судионици са пушком руци. Они су достављали, кога да се убије, они су предводили масе усташке. У Мостару је секретар бискупов, Фра Др. Теол. Лео Петровић организовао и предводио цијелу усташку акцију у селима око Илића, касније је мирно посматрао, како су 7 његових колега, православних свешеника из Мостара, одвели на стријелиште. Ни за једног није проговорио ни једну реч, и ако је са свим био добро познат, са неким чак по 30 година! У Сплиту су у једном католичком сјеменишту коме су се одгајали млади теолози саставили списак свију сплитских Срба и Хрвата Југословена, око 1200 лица, и тај списак доставили су преко Главног усташког стана италијанским властима и тражили издавање тих лица усташама у једину сврху, да им у Хрватској могу одузети животе! Италијанске власти су овај монструозни захтијев одбиле.

Ова грозна катастрофа Срба од „братске” руке стала је до сада према апсолутно тачним подацима, који су истодобно прикупљени од 2 одбора, једног у Сплиту, а другог тајног у Београду, ништа мање

него 700.000 душа. Не само поједина села и мјеста, него читави срезови потпуно су „очишћени“ од Срба. Тако су се саме *Загребачке новине* хвалиле на пр. за Вараждински срез, да у њему нема ни једног Србина, ни Јевреја више!

Кад се узме у обзир, да је уз то још око 300.000 Срба морало бјежати у Србију, онда су усташе у само једној години дана успијели убити или упропастити један милион српских живота и егзистенција.

Пошто је у Павелићевој Хрватској према усташким подацима било 2 милиона Срба, 3 милиона и 200.000 Хрвата и 800.000 Муслимана, то је њихов сатански план, да поправе своју лошу статистику до пола већ досада успио. Преостали милион Срба сада је на реду и према свим вијестима које стижу у шифрованим писмима прогони Срба сада се настављају. У црне кошуље униформисани већи одреди оперишу сада по горским крајевима Босне и истријебљују систематски још преостала села тобоже ради четничке акције.

Ако са стране савезника не буде акција у виду репресалија може се очекивати, да ће усташе уништити коначно све Србе на подручју усташке Хрватске. Једна од ефикасних мера била би претња прогона североамеричких Хрвата, ако не престане ово бездушно уништавање Срба.

* Изјава упућена Министарском савјету у Лондону 9. јула 1942, бр. 3660, АВИИ, фонд Емигрантска влада, к-172, ф. 4/3-2.

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА

- Агановић Мухарем 175, 189, 203, 211, 221
Агановић Мула 294
Агић Салих 244
Аграс 328
Адамовић Јован 320
Адамовић Јово 321
Адељић Младен 324
Ађић Живко 248
Ајвас Ђорђе 278
Ајвас Ђорђе 325
Алајбеговић Мујо 59
Алауповић Антун 14, 34
Алексић Марко 251
Алексић Периша 296
Алексић Симо 263
Алибеговић Алија 160
Алибеговић Есад 163, 164
Алић Драго 333
Алкалај Ибо 270
Алтарац И. Јозеф 312
Алтарац М. Мико 312
Алтић Мехмед 108
Андријашевић Михајло 240
Андрић Максим 72
Андрић Новица 71
Андрић Стојан 276
Андролић Владислав 148
Анђелић Ристо 311
Анђић Јосип 271
Аничић Стеван 273
Антел Јово 325
Антић Никица 278
Антуновић Радован 247
Аралица Васо 64
Арамбашић Јовица 329
Араповић Мирко 78
Арежина Миле 320
Арнаут Мара 120
Арнаут Стана 85
Арнаутовић Гамил 48
Артуковић Андрија 151, 153, 184, 237, 343
Ахметовић Хасан 163
Ахметовић Зећир 267
Аћимовић Данило 272
Аћимовић Душан 281
Аћимовић Ђорђе 281
Аџић Миле 187
Аџић Новица 254
Ашкрабић Душан 318
Бабић Анто 2, 7
Бабић Дане 317
Бабић Даница 214
Бабић Јово 321
Бабић Јозо 57
Бабић Марија 214
Бабић Мијо 66, 201, 326
Бабић Милан 214
Бабић Петар 214
Бабић Симо 286
Бабић Смиља 214
Бабић Сока 214
Бабић Трифко 240
Бабић Васо 174, 182, 240
Бајагић Раде 311
Бајагић Ристо 311
Бајић Боро 248
Бајић Крсто 249
Бајић Лазар 249
Бајић Мићо 254
Бајић Томо 249
Бајрамовић Адем 222
Бајрамовић Хасан 95
Бајрамовић Шаћир 222
Бајровић Ибрахим 159
Бајровић Ибро 160
Бајснер Вилхем (Beissner Wilhelm) 179
Баковић Паво 124

- Бакула Анте 78, 83
 Балар Иван 205
 Бален 106
 Балорда Неђо 249
 Балта Бићо 323
 Баљак Викторио 103
 Бандука Стеван 284
 Бановић Рацо 329
 Бањац Илија 317
 Бањац Раде 319
 Бањанин Стево 322
 Бањеглав Љубо 319
 Бараковић Ћамил 182
 Барбан Винко 115
 Барбарић Стјепан 57
 Баришић Јосип 97, 115
 Барух Ј. Исак 312
 Басара Душан 332
 Басара Илија 332
 Басрак Драгутин 322
 Батиница Дане 324
 Баум И. Лавослав 312
 Бафтић Саит 182
 Бачић Јоцо 286
 Бачић Стево 286
 Бацак Ахмет 57
 Башадур Пера 56
 Башагић Суља 41
 Башић Ибрахим 98
 Башкот Бранко 329
 Бегић Бурхан 16, 36, 212
 Бегић Фатима 181
 Бегић Јусуф 90
 Бегић Н. 257, 258
 Бегић Нурудин 186
 Бегић Сејмо 181
 Бегић Сулејман 160
 Бегић Вилко 149
 Бегић Ћамил 160
 Беглеровић Ахмет 158
 Бејат Мићо 325
 Белензад Јованка 124
 Белензад Стана 124
 Бенцлер Феликс (Benzler Felix) 177,
 178,179
 Бенџун Јово 251
 Бено 73
 Беровић Ристо 255
 Бесаровић Војислав 342
 Беуковић Никола 321
 Бећирагић Дедо 160
 Бећирагић Мехмед 160
 Бећирагић Мухарем 160
 Бећирагић Осман 160
 Бећирагић Ћамил 159
 Бешир Душан 255
 Бешлагвић Ибрахим 186
 Библија Илија 95
 Биговић Мато 283
 Билбија Душан 320
 Билбија Гојко 320
 Билбија Илија 319
 Билбија Јово 320
 Билбија Милан 329
 Билбија Милош 248
 Билбија Никола 320
 Билбија Перо 320
 Билбија Петар 320
 Билбија Страхиња 320
 Билбија Танасије 320
 Билбија Владета 320
 Билбија Владо 320
 Билбија Ђуро 248
 Билбија Љуба 320
 Билбија Перо 319
 Билинац Коста 267
 Билић Мато 78
 Билчарвић Ђорђе 322
 Билчаровић Саво 321
 Билчаровић Васо 321
 Бироли Пирцио 48
 Бивић Милан 325
 Бјеговић Јанко 337
 Бјелица Јово 282
 Бјелица Мара 90
 Бјелица М. Михаилов 46
 Бјелица Ристо 320
 Бјелица Тодо 282
 Благић Обрен 251
 Благојевић Јово 279
 Благојевић Нико 279
 Бланић Михо 325
 Блашковић Петар 14, 34, 199
 Блажевић Перо 91
 Бобан Љубо 9
 Бобан Мато 291
 Бобан Михајло 321
 Бобан Рафаел 117, 121, 122, 124

- Бобар Душан 261, 310, 318
 Бобар Немања 310
 Бован Симо 331
 Богдановић Богдан 322
 Богдановић Илија 205
 Богдановић Јосиф 257
 Богдановић Михајло 257
 Богдановић Милан 322
 Богдановић Нада 257
 Богдановић Раде 327
 Богдановић Рајко 257
 Богић Ђорђе 317, 326
 Богуновић Илија 318, 329
 Бодић Јово 322
 Бодић Коста 332
 Бодник Ђуро 333
 Божичковић Богдан 263
 Божичковић Љубо 313
 Божић Боровоје 318
 Божић Мика 206
 Божић Милан 342
 Божић Стојан 282
 Божовић Милан 323
 Бојанић Драго 329
 Бојанић Гојко 205
 Бојеновић Гојко 329
 Бокан Бранко 17, 20
 Бокан Милан 331
 Бокан Миле 322
 Бокан Вељ 333
 Бокић Сава 319
 Болић Ђорђе 318
 Бољановић 47
 Борић Бећир 98, 99
 Борковић Огњен 333
 Боро Иван 56
 Бороје Мато 53
 Боровчанин Рајко 280
 Бороња Симо 329
 Бошковић Богдан 249
 Бошковић Јово 249
 Бошковић Миладин 283, 284
 Бошковић Перан 294
 Бошковић Трифко 247
 Бошњак Урош 252
 Брајић Јово 332
 Брајковић Лука 90
 Брало 342
 Брало Божидар 14, 34, 164, 173, 301
 Брамер Р. Ернест 312
 Бранковић Душан 206, 318
 Братић Васо 202
 Браун М. Јулио 312
 Брдар Миле 329
 Брдар Јово 319
 Брдари Војислав 319
 Брежанчић Јанко 261
 Брекић Ђорђе 319
 Брзин 318
 Брковић Милош 175, 182, 240
 Брковић Нада 319
 Броз Јосип Тито 2, 10, 24, 30
 Брстина Бранко 71
 Брстина Данило 75
 Брстина Илија 75
 Брстина Илка 90
 Брстина Мијо 73
 Брстина Милан 75
 Брстина Митра 90
 Брстина Вукан 73
 Брчић Рафо 13, 18
 Бубало Бранко 96
 Будак Миле 19, 38, 152, 157, 172, 184,
 315, 338, 339, 343
 Будаљић Сава 220
 Будимир 110
 Будмир Илија 317
 Бухач Алекса 255
 Бујак Мићо 296
 Бука Мило 329
 Буква Миле 205
 Буквић Данило 78
 Буквић Давид 53
 Буквић Касим 256
 Буквић Мара 79
 Булајић Милан 237
 Булат Максим 85
 Булат Мара 85
 Булат Стана 85
 Булум Лука 72
 Бумбер Доминик 14, 34
 Бунџар Стево 323
 Бунић Иван 320
 Бунтић Мато 57
 Бунтић Шимун 57, 63
 Бусић Фрањо 319
 Бутиган Крешимир 244
 Буторац Дане 205

Бућен Душан 313
Буљан Андрија 76, 137, 138
Бушатлић Асим 323

Вајић Милош 270
Вајнман (Weinmann) 178, 179
Вановић Данило 325
Вановић М. Митар 325
Вановић Митар 325
Вановић Ристо 325
Васић Будимир 270
Васић Драгиша 10, 31
Васић Иљо 285
Васић Владо 270
Васиљ Станко 63, 64
Васиљевић Боро 325
Васиљевић Никифор 277
Васиљевић Петар 281
Васиљевић Симо 282
Васиљевић Станко 287
Васиљевић Васо 325
Васковић Реља 280
Васковић Тодор 280
Вебер Бенјамин 97
Вега Дане 73
Вего Јанко 68, 91
Вего Франо 68, 71, 73, 86, 90
Вераја Саво 71
Верзић Драгутин 328
Верзић Никола 328
Веселиновић Душан 258
Веселиновић Нада 258
Веселиновић Петар 258
Веселиновић Светислав 258
Веселиновић Вера 258
Веселиновић Војислав 258
Веселько 83
Везенмајер Едмунд (Vessenmayer Ed-
mund) 177
Вељковић Милан 333
Вицковић Анте 95
Вицковић Никола 95, 98
Видаковић 103
Видаковић Алекса 297
Видаковић Тошо 313
Видас Франо 53, 183, 195, 241
Видмар Франо 205
Видовић Богдан 342
Видовић Коста 320

Видовић Мијо 320
Виктор Богдан 284
Виктор Никола 284
Виктор Саво 284
Вилфан Оскар 158
Вилић Милан 73
Винчић Божо 322
Виолини Илија 19, 38
Висковић 320
Витковић Мирко 71
Вишковић Ђорђо 310, 323
Вишгица Никола 77
Вишњевац Данило 242
Вишњевац Грујо 187, 321
Вишњевац Перо 187
Вишњевац Вељко 187, 321
Вишњевац Видак 44, 318
Вишњић Мате 280
Вишњић Тимотије 280
Влатко Матковић 327
Влатковић Јован 327
Водопија Јаков 118
Водопија Мате 118
Војиновић Никола 270
Војиновић Раде 321
Војиновић Воја 317
Војичић Милован 281
Војводић Јово 333
Војводић Милан 319
Војводић Вид 333
Вранић Риза 171
Вранчић Вјекослав 178
Врањешевих 318
Врањешевих Богдан 206
Врањешевих Бранко 328
Врцеља Стипе 124
Врдољак Јуро 63
Врдољак Петар 57
Вугрин Анте 320
Вујановић Зекан 120
Вујасиновић Милан 325, 329
Вујачић Миховил 190
Вујевић Јевто 325
Вујиновић Грго 78
Вујиновић Лука 78
Вујиновић Маријан 50, 51, 203
Вујичић 204
Вујичић Ристо 325
Вујичић 324

Вујовић Јово 327
Вукадин Нико 267
Вукадиновић Ђуро 328
Вукајло Бошко 327
Вукашиновић Миладин 290
Вукашиновић Никола 328
Вукашиновић Љубо 323
Вукашиновића Љубо 294
Вукачевић Ислам 190
Вукић Перо 53
Вукићевић Перо 325
Вукобратић 327
Вукобратовић Јован 322
Вукобратовић Никола 322
Вукобратовић Новак 326
Вукобратовић Раде 326
Вукојевић Лазо 329
Вукојевић Мирко 247
Вукојевић Мичинца 329
Вукојевић Мићо 329
Вукомановић Лазо 331
Вукосав Саво 80
Вуковић Драгутин 281
Вуковић Гојко 267
Вуковић Јово 249
Вуковић Коста 331
Вуковић Лазар 247
Вуковић Михајло 217
Вуковић Милан 331
Вуковић Мирко 331
Вуковић Момир 280
Вуковић Сава 328
Вуковић Саво 273
Вуковић Тане 116
Вуковић Војислав 248
Вуковић Ђорђе 313
Вуковић Љуба 281
Вулиновић Милош 273
Вулић Мато 109
Вулић Милан 73
Вулић Ристо 77
Вулић Сима 75
Вуловић Неђо 296
Вучак Мијо 14, 34
Вучићевић 325
Вучковић Никола 317
Вучковић Стојан 255
Вучуровић Константин 60

Гавран Анте 64
Гавриловић Авдо 344
Гавриловић Миленко 246
Гавриловић Ђуро 326
Гаврић Беркан 249
Гаврић Гавран 125
Гаврић Лука 125
Гаврић Манојло 125
Гаврић Петар 125
Гаврић Симо 249
Гаврић Ђорђе 249
Гајо Нешић 256
Гака Јово 322
Гакловић Светозар 322
Галешевић Мехо 78
Галинчић 205
Галичић Мехо 80
Галић Мартин 191
Гарачић Ристо 249
Гаспар Јово 332
Гаспар Никола 332
Гатовић Пристаф 329
Гвозден Милан 333
Гвозден Младен 333
Гвозден Петар 333
Гвозденовић Емил 244
Гвозденовић Владо 318
Геслер Јозо 112
Гјурић Шћепо 240
Гламоч Ђуро 129
Гламочанин Сима 329
Главаш Данило 284
Главаш Душан 284
Главаш Никола 284
Главаш Остоја 283
Главаш Радослав 57
Главаш Спасоје 284
Главаш Тома 283
Глез 14, 34, 179
Глибо Гоша 90
Глигоријевић Васо 286
Глигорић Љубо 268
Глишић Петар 273
Глоговац Милко 325
Глумац Слободан 270
Глушац Андрија 46
Глушац Видак 46
Гогалија Алија 267
Голијан Јанко 280

- Голијан Ђуро 280
 Голијанин Драго 282
 Голијанин Никола 282
 Головић Ђорђе 325
 Голуб Данило 254
 Голуб Јосип 320
 Голуб Медо 284
 Голуб Ристо 284
 Голубовић Јевтић 323
 Голубовић Марко 273
 Голубовић Милан 320
 Голубовић Миркец 95
 Голубовић Мирко 320
 Голубовић Ристо 325
 Горанчић Цвијан 269
 Гостојић 206
 Гостовић Милан 329
 Говедарица Ристо 187
 Гошић Бошко 246
 Грабановић Душан 329
 Грабовац Мартин 118
 Градашчевић Смајо 190
 Граховац Раде 282
 Граховац Ђорђе 282
 Гранић Мартин 118
 Грачанин Гојко 255
 Грачанин Владо 255
 Грбешић Љубо 273
 Грбић Перо 333
 Грцовић Ибро 160
 Гргић Иван 149
 Гргић Винко 121
 Грмуша Божо 322
 Гроздић О. 180
 Грубачић Ристо 273
 Грубешкић Милан 273
 Грубешкић В. Милан 273
 Грубишић Иво 249
 Грубић 322
 Грубор Милан 322
 Грухоњић 262, 277, 292
 Грујић Брацо 329
 Грујић Грујо 273
 Гујевић Јефто 318
 Гулан Живко 321
 Гутаљ Раде 253
 Гутић 111, 309, 332, 337, 339, 340
 Гутић Боривоје 75
 Гутић Петар 187
 Гутић Виктор 20, 39, 93, 113, 129, 133,
 315, 318
 Гхиларди Фрањо 260, 275
 Давид Прша 98
 Давидовић Благоје 267
 Давидовић Богдан 202
 Давидовић Јово 267
 Давидовић Перо 250
 Давидовић Стево 297
 Давидовић Жарко 318
 Далмагић Алија 160
 Далмагић Мошо 160
 Далмагић Шабан 160
 Дамјановић Цвјетко 313
 Дамуша Михаило 321
 Дане Милош 63, 64
 Даниловић 318
 Даниловић Данило 250
 Даниловић Живко 318
 Данон Машо 278
 Дедијер Милица 90
 Дејановић 322
 Деламић Емин 276
 Делић Душан 72
 Делић Мирко 333
 Делић Никола 326
 Делић Расим 95
 Делић Симо 326
 Делић Ђорђе 333
 Демировић Рагиб 289
 Деретић 318
 Деспот Нинко 329
 Деурић Лука 323
 Деурић Саво 311
 Деурић Васо 311, 323
 Девуд Мате 320
 Дивјан Божо 320
 Дивковић Велимир 186
 Дидар Вјекослав 130
 Диздаревић Махмут 158
 Дијовић Милутин 329
 Димић Димшо 249
 Дир Иван 205
 Добросављевић 205
 Добросављевић Бранко 204, 317
 Додер Видак 282
 Докић Коста 332
 Докић Никола 282

- Докмановић Душан 204, 324
 Долаш Ђорђе 249
 Домић Милан 61
 Доситеј 335
 Досколовић Миливоје 270
 Дошен 110
 Драгишић Бошко 333
 Драгишић Војко 270
 Драгишић Вукашин 333
 Драгић Милош 311
 Драгићевић Боса 88
 * Драгичевић Светозар 332
 Драгосављевић Милан 323
 Драгутиновић Цвјетко 249
 Драгутиновић Мирко 249
 Драгутиновић Ристо 249
 Дракулић Анђелко 310, 323
 Дракулић Даринка 214
 Дракулић Душан 311, 323
 Дракулић Коста 311, 323
 Дракулић Мато 191
 Дракулић Милован 214
 Дракулић Новица 311, 323
 Дракулић Петар 214
 Дракулић Жарко 327
 Драшко Милан 71, 75
 Драшко Никола 71, 75
 Дробац Пера 104
 Дробац Симо 322
 Дрља Јозо 284
 Дрљевић Салко 49
 Дрљевић Славко 48
 Дрљић Војин 323
 Дрљић Љубомир 276
 Дугалић Хакија 59
 Дугоњић Рато 137
 Дујмовић Фрањо 115
 Дујмовић Петар 190
 Дујмовић Љубо 297
 Дујмушић Анте 112
 Дујмушић Драгутин 14, 34
 Дукић Мирко 171
 Дукић Митар 322
 Дукић Василије 181
 Думанчић 178
 Думанчић Јосип 184
 Думанчић Јозо 152
 Дундић Миља 181
 Дуновић Милутин 331
 Дуновић Ристо 331
 Дуран Исмет 119
 Дурић Јово 268
 Дурман Милан 181
 Дурман Младен 323
 Дувњак Миле 249
 Дувњак Ристо 255
 Душан 249
 Д'Амицо 235
 Ђајић 53
 Ђакола 323
 Ђаковић Богдан 42
 Ђал 98
 Ђал Јаков 320
 Ђамић Лазо 329
 Ђерић Душан 277
 Ђерић Јако 296
 Ђермановић Аћим 322
 Ђиков Љубо 71
 Ђого Јован 80
 Ђокић Милош 270
 Ђокић Ђоко 251
 Ђокић Ђуро 243
 Ђукелић Слободан 320
 Ђукелић Стево 320
 Ђукић Илија 319
 Ђукић Милан 253
 Ђукић Перо 321
 Ђукић Ђорђе 319
 Ђулага Ђуг 124
 Ђурин Драгић 106
 Ђурић Богдан 248
 Ђурић Данило 248
 Ђурић Душан 311
 Ђурић Глигор 323
 Ђурић Нико 297
 Ђурић Никола 311
 Ђурић Ристо 311
 Ђурић Воја 250
 Ђурић Шћепо 174, 182
 Ђурић Љубо 250
 Ђуровић Васо 72
 Екмечић Илија 72
 Екмечић Милорад XVIII, XXII, 4, 6
 Елер 320
 Елез Симо 242
 Епет Јозо 111, 112

Ерар Ђуро 321
Ерцег Иван 270
Ерделија Милан 296
Ерић Драго 278
Ерић Јово 268
Ерић Милан 268
Ећимовић Милован 296

Жалица Алекса 248
Жалица Лазар 246
Жалица Миле 246
Жанић 339
Жанић Милован 152, 155, 156, 184, 315,
338

Жарковић Божо 205, 326
Жарковић Михаило 319
Жарковић Ристо 78
Ждерић Бранко 310, 323
Живко Павле 164
Живковић Марко 297
Живковић Михаило 333
Живковић Мићо 331
Живојиновић Драгољуб 6
Жигић Остоја 329
Жикић Јово 326
Жикић Мирко 329
Жилић Бариша 121, 122
Живановић Војин 290
Жићић Влада 205, 326
Жмукић Гавро 242
Жуга Лазар 217
Жуга Нико 217
Жуга Паво 217
Жуга Стеван 217
Жуга Васо 217
Жугић Неђо 273
Журовец Фрањо 244
Жутац Виде 55
Жугић Виде 53
Жужа Ристо 284

Зајмовић Мурат 160
Зајмовић Назиф 160
Зарић Васо 267
Зарић Љубо 267, 270
Зазаревих Милош 266
Звиздић Шериф 43
Здравковић Спасоје 69
Зец Авдија 187, 201

Зец Бранко 327
Зец Илија 327
Зец Раде 327
Зекић Гавро 273
Зекић Лазар 294
Зекић Милош 273
Зекић Павле 290
Зелен Стево 121
Зеликовић А. Самуел 312
Зелиновић Илија 331
Зелић Хућа 108
Зељковић Медоје 124
Зељковић Жељко 125
Зечевих Василије 254
Згоњанин Јово 278
Зијалић 327
Зимоњић Петар 342
Зличарић Анте 57
Зовко 346
Зовко Јозо 53
Зовко Марко 65
Зовко Славко 57
Зоковић Никола 55
Зорановић Милан 296
Зорбас Миле 323
Зорић 328
Зорић Алекса 322
Зорић Раде 322
Зорић Саво 322
Зорић Спасо 322
Зорић Владо 285
Зорић Ђорђе 322
Зрнић Стево 328
Зубчевих Мехо 49
Зухрић Хасан 295
Зулфага 323
Зуровац Душан 71
Зуровац Илија 71
Зуровац Милан 71
Зуровац Перо 71
Зуровац Ристо 71, 248
Зуровац Славко 71
Зуровац Спасоје 71, 73
Зуровац Светко 71
Зуровац Вељко 71
Зуручић Драга 333
Зуручић Тошо 333
Зучевих Мехо 48

- Иберајтер Зигфрид (Uiberreither Siegfried) 177, 178, 179
Ибишбеговић Хафиз Мустафа 160
Ибрахипашић Мурат 320
Ибрашимовић Хусеин 288
Иваниш Томо 108
Иванишевић Јован 59
Иванишевић Панта 325
Иванковић Никола 60, 61
Ивановић 48, 319
Ивановић Лука 273, 297
Ивановић Марко 273
Ивановић Неђо 280
Ивановић Перо 267
Ивановић Симо 267
Ивановић Стеван 319
Ивезић Душан 333
Ивезић Илија 333
Ивезић Јово 333
Ивезић Перо 333
Ивезић Рајко 333
Ивезић Симо 333
Ивезић Славко 333
Ивелџа Васо 325
Ивић Нико 122
Ивојевић Ахмет 276
Игњатић Ђорђе 205, 326
Илишевић Сима 319
Илић Сава 322
Имамовић Нурија 276
Ихтић Ахмет 182
- Јагдовић Мобдар 327
Јагер Стипан 170
Јагић Рудолф 49
Јазиковић Ристо 331
Јазић Момчило 268
Јајзанин Бозар 205
Јајчанин Божо 319
Јајчанином Лазо 319
Јаковљевић Стеван 10, 31
Јаковљевић Александар 191
Јаковљевић Стјепан 167, 301
Јаковљевић Стојан 134
Јакуповић Адем 222
Јакуповић Раш 296
Јакшић Аћим 45, 46
Јакшић Драго 289, 323
Јакшић Душан 46
- Јакшић Љубо 261, 289, 318
Јакшин Ђура 148
Јанић Мирко 325
Јанић Трифко 325
Јанић Васо 325
Јанић Љубо 325
Јанковић Бранко 331
Јанковић Драги 258
Јанковић Душан 331
Јанковић Љубомир 258
Јанковић Мила 258
Јанковић Мирјана 258
Јанковић Стојанка 258
Јанковић Живко 331
Јањанин 204, 324
Јањетовић Лаза 319
Јањуш Димшо 296
Јањушевић 342
Јарак Рафо 91
Јарк 73
Јахибеговић Хасо 160
Јашарагић Јусуфбег 186
Јевеђевић Александар 258
Јевеђевић Милош 258
Јевеђевић Наталија 258
Јевеђевић Синиша 258
Јеврић Симо 249
Јевтић Косто 264
Јевтић Миливоје 280
Јегор Стипан 181
Јекић Неђо 294
Јелавић Анто 64
Јелавић Боно 63
Јелачић Вељко 343
Јеличић Марко 73
Јеличић Ратко 317
Јелић Звонко 98
Јендрашић 287
Јенгић Ферда 190
Јерковић Бранко 60
Јерковић Душан 273
Јерковић Иван 60
Јерковић Звонко 60
Јефтановић Душан 342
Јефтић Милутин 294
Јефтић Момчило 249
Јоаковић Јово 331
Јовановић Душан 321
Јовановић Јакша 266

- Јовановић Јова 322
 Јовановић Јово 321
 Јовановић Милан 278
 Јовановић Миле 251
 Јовановић Млађен 255
 Јовановић Слободан 10, 31
 Јовановић Спасоје 255
 Јовановић Тихо 111
 Јовановић Војко 293
 Јовановић Ч. Панто 280
 Јовановић Чедо 266
 Јовановић Љупче 321
 Јоветић 327
 Јовичић Душан 323
 Јовичић Владимир 296
 Јовичић Ђорђе 321
 Јовић Душан 311
 Јововић Илија 319
 Јозић Ђуро 205, 326
 Јојић Никола 320
 Јокић Данко 310, 323
 Јокић Јово 311
 Јокић Марко 249
 Јокић Миле 249
 Јоксимовић Чедо 280
 Јолдо Исмет 279
 Јоцић Јово 251
 Јошило Илија 268
 Јукановић 124
 Јукић Перо 68, 90
 Јупић Асиф 163
 Јуран Јосип 324
 Јуре Кнежевић 50
 Јуришић 117, 124
 Јуришић Анте 116
 Јуришић Ивица 115, 116
 Јуришић Никола 115
 Јурошевић Станоје 311
 Јурчевић Јоско 121
- Кабиљо А. Елијас 312
 Каблар Саво 325
 Кадијевић Миле 325
 Кадић 14, 34
 Кадић Хусеин 323
 Кадић Рагиб 323
 Кадић Суља 323
 Кадић Шефкија 323
- Казимировић Васа 13
 Кајић 118
 Кајић Владо 124
 Калаба Богдан 320
 Калајџић 60
 Калајџић Миле 251
 Калас Цвјето 248
 Калас Ђорђе 248
 Калембер Милош 321
 Калинић Перо 243
 Камбер Драгутин 14, 34, 173
 Капетановић Ахмет 68, 76, 90
 Капетановић Енвер 93, 95, 96, 98, 100, 101, 105, 319
 Капетановић Ферхатбег 163
 Капетина Спасоје 248
 Капиџија Перица 327
 Капор Душан 243
 Карабег Ибрахим 244
 Карађорђевић Александар краљ 8, 29, 172
 Карађорђевић Петар 4, 25, 210
 Карајичић Авдо 276
 Карановић Никола 321
 Карановић Стојан 322
 Карић Хилмо 163
 Касим Трто 116
 Катић Никола 78
 Катурџија Стјепан 244
 Катушић Јаков 323
 Качавенда Душан 322
 Качавенда Илија 322
 Каше З. (Kasche Siegfried) 177, 178, 179
 Кашиковић 222
 Кватерник Еуген XVII, XXI, 2, 24, 245, 308
 Кватерник Озрен 312
 Кватерник Славко 14, 34, 98, 100, 130, 147, 148, 149, 150, 151, 177, 178, 184, 185
 Кватерник Љубомир 93
 Келава Марко 124
 Керовић Благоје 265, 279
 Кезуновић Душан 242
 Кечек Фрањо 267
 Кин фон Ернест (Kühn von Ernest) 177
 Кисел Џорџ (Kissel Georg) 177
 Кисић Никола 50
 Клајић 341

Кларић Анте 19, 38
 Кларић Ђоко 242
 Клашњак Буда 326
 Клипа Душан 318
 Кнежевић 110, 324
 Кнежевић Јово 269
 Кнежевић Раде 250
 Кнежевић Ђуро 322
 Кобаш Мујо 276
 Ковац Јово 55
 Ковач Гојко 267
 Ковачевић 318
 Ковачевић Алекса 290
 Ковачевић Богдан 253
 Ковачевић Дојчин 321
 Ковачевић Душан 329, 333
 Ковачевић Гавро 327, 334
 Ковачевић Гашо 174, 182, 240
 Ковачевић Перо 248, 326
 Ковачевић Радован 311
 Ковачевић Ристо 283, 325
 Ковачевић Ружа 47
 Ковачевић Спасоје 284
 Ковачевић Војин 321
 Ковачевић Звонко 148
 Ковачина Марко 325
 Ковјановић Стево 327
 Козарић Салко 121
 Козичић Јусуф 160
 Козомарић Јово 206, 319
 Козомарић Зорка 336
 Козомарић Жарко 206, 319, 336
 Којић 325
 Којић Мићо 297
 Којић Љубо 325
 Кокоруш Владо 321
 Колаковић Саво 313
 Колар Мирко 64
 Комад Арсен 80
 Комад Душан 325
 Комадина Богдан 319
 Комненовић Миле 187
 Комненовић Вељко 325
 Конзуловић Видак 255
 Коњхоџић Шаир 244
 Копривица Јока 137
 Копривица Максим 137
 Кора Ђуро 319
 Корда Никола 75, 76
 Кордић 57
 Коренички Звонко 113
 Коросић Атанасије 258
 Коросић Марта 258
 Коросић Вјера 258
 Коросић Војо 258
 Коруга Ђуро 97
 Косановић Богдан 269
 Косановић Душан 248
 Косановић Јанко 248
 Косановић Милутин 171, 181
 Косарић Остоја 327
 Косјер Иван 323
 Косман Михајло 321
 Косовић Раде 187
 Костић Илија 283
 Кохнић Алија 253
 Кошутин Глигор 187
 Крагуљ Јово 333
 Крајишник Марко 253
 Крајнер (Kreiner) 177
 Краговац Халил 160
 Краус Александар 312
 Крављача Раде 249
 Краљ Душан 149
 Кршњави Исидор XVII, XVIII, XXI
 Крбавац Кузмо 71
 Крвавац Божа 74
 Крецо 322
 Крецо Јово 206, 320
 Крен Владо 148
 Крстић Василије XVI, XX, 3, 12
 Кривић Васо 283
 Кризман Богдан 147
 Крнета Лазар 205, 329
 Крнета Стојан 205, 319
 Крпа Енвер 244
 Крпо Мухамед 60
 Крсмановић Младен 290
 Крстановић Жарко 4
 Крстић Јово 284
 Крстић Марко 283
 Крстић Миленко 283
 Крстић Недељко 283
 Крстић Урош 283, 284
 Крстић Влашко 64
 Крталић Крешимир 57, 59
 Крунић Глигор 327
 Крунић Јован 327

- Крунић Матија 296
 Круљ Љубо 325
 Крчо Радован 273
 Крњић Јосо 328
 Крњић Љубо 291
 Крцовић Назиф 159
 Крљанчић 107
 Кубура Миле 331
 Кувач Чедо 247
 Кузман Ристо 71
 Кузмановић Васо 332
 Куић Цветко 325
 Кујунџић Богољуб 206
 Кукараш Обрен 192
 Кукић Арсо 243
 Кукић Милован 243
 Кукурић Илија 175, 182, 240
 Кукурић Лазар 202, 240
 Кулаш Лука 325
 Куленовић Бећирбег 158
 Куленовић Осман 151
 Куленовић Цафер 10, 14, 30, 34
 Кулић Илија 283
 Кулунџић Иван 328
 Кулузовић Младен 319
 Куљанин Никола 283
 Куљић Ристо 325
 Кунић Станко 205, 319
 Курешевећ Гавро 287
 Куртагић Салко 323
 Кусмук Ђорђе 253
 Кухарским Ђуро 109
 Куцаловић Јован 296
 Кућанин Мехо 275
 Куштро Бранко 115, 116, 117
- Лазаревић Блашко 269
 Лазаревић Спасо 270
 Лазић Бошко 332
 Лазић Бранко 270, 333
 Лазић Јоцо 297
 Лазић Неђо 255
 Лазић Пантелија 332
 Лазић Сава 212
 Лазић Симо 285
 Лазић Свиле 333
 Лазић Тико 285
 Лазовић Тодор 281
 Лажетић Аћим 282
- Лакса Владимир 58, 81, 170, 221, 227, 235
 Лалић Ангела 119
 Лалушић Јово 283, 284
 Ламбић Ангелина 62
 Ламбић Ристо 61
 Ламбић Васо 62
 Лапондић Димитрије 270
 Ларетић Владо 282
 Ласло М. Игњат 312
 Латинац Никола 328
 Латиновић Милан 278
 Лаушић Душан 283
 Лаушић Стево 283
 Леви И. Хајим 312
 Леви Ј. Исак 312
 Леви Ј. Мајер 312
 Леви Јозеф 270
 Леви Л. Мамо 312
 Леви М. Алберт 312
 Леви М. Јозеф 312
 Леви М. Леон 312
 Леви С. Мориц 312
 Леви Т. Исак 312
 Лека Максо 269
 Лекић С. 281
 Лековић Бошко 250
 Лелек Богданка 276
 Лерота Таде 121
 Лечић Радован 174, 182, 240
 Лихтенштајн И. Јозеф 312
 Ловрић Лука 272
 Ложетих Данило 281
 Лојаница Гојко 283
 Лојаница Ђорђо 283
 Лојевић Јован 321
 Лојевић Новак 281
 Лојевић Трифко 321
 Лојовић Јован 187
 Лојовић Трифко 187
 Лојпар Душан 73
 Лојпур Вукан 74
 Лојпур Марко 75
 Лојпур Станко 75
 Локмић Бећир 137
 Лонгиновић Јоцо 321
 Лончар Марко 328
 Лорковић 178
 Лорковић Блаж 111

Лорковић Младен 177
 Лохенгрин Гирауд 196
 Лубурди Славко 60
 Луетић Анте 235
 Лузано Александар 50
 Лујановић Јевто 321
 Лујић Недо 287
 Лукац 323
 Лукац Милан 327
 Лукач Александар 325, 343
 Лукач Душан 1, 12
 Лукач Фјодор 21, 40, 57, 341
 Лулеција Симо 254
 Лулић Иван 205
 Лустиг Фране 205
 Лустиг Фрањо 326
 Луцић-Рагуз Нико 78
 Лучић Милош 253
 Лучић Петар 253

Љољић Ристо 325
 Љубишић Коста 329
 Љубишић Милорад 329
 Љубовић Марко 332
 Љубовић Саф. 240
 Љујић Војо 137
 Ључић Глигор 320

Магарашевић Јово 278
 Маглајић Сејфудин 163
 Мадунић Пилип 122
 Мађар Јово 202
 Мазалица Милан 321
 Мазгијевић Драго 261
 Мајетић Богдан 194
 Мајкић Драго 321
 Мајкић Остоја 329
 Мајкић Ђорђе 321
 Мајсторовић 129
 Мајсторовић Милан 322
 Мајсторовић Петар 317
 Макијевић Милош 248
 Маковец 332
 Максимовић Бранко 319
 Максимовић Максим 274
 Максимовић Тома 18, 37
 Максимовић Чедо 311
 Малешевић Перо 267
 Малкоч Мујо 107

Малтарић Драго 256
 Мамиковић Богдан 268
 Мамузић Предраг 326
 Манастирлић 318
 Мандић Гавро 248
 Мандић Михаило 206, 319
 Мандић Милош 317
 Мандић Сава 331
 Мандић Вељко 206, 319
 Мандрапа Душан 77
 Мандрапа Коста 90
 Мандрапа Урош 73
 Манић Махмут 323
 Манога Бранко 248
 Манојловић 321
 Манојловић Александар 206
 Марек Владо 109
 Марић Јово 77
 Марић Мирко 248
 Марић Перо 256
 Марић Стево 283
 Марић Стојан 79
 Марјан Брновац 43
 Марјанац Сима 318
 Марјановић Миле 333
 Марјанчић Симо 206
 Маркаило Марко 181
 Марковић Андрија 287
 Марковић Иван 149
 Марковић Јованка 125
 Марковић Јово 278
 Марковић Миленко 329
 Марковић Мићо 293
 Марковић Нико 278
 Марковић Слободан 311
 Маровић Бошко 311
 Марушић Драго 57
 Маршалек Чедо 266
 Марчета Јово 191
 Масал Александар 269
 Маскировић Драго 318
 Маслаћ Мартин 65
 Маснић Гојко 287
 Масиловић 187
 Масиловић Богдан 187
 Масиловић Лазар 320
 Масиловић Новак 44
 Матавуљ 206
 Матавуљ Душан 319

Матејић Борислав 206
 Матијаковић 334
 Матијевић 323
 Матијевић Антун 256
 Матијевић Миро 97, 108, 109
 Матијевић Пајо 327
 Матић Александар 206
 Матић Никола 89
 Матић Васо 272
 Матковић Светко 71
 Маунога Владо 256
 Махмут Шањета 124
 Маџан 332
 Мачек 8, 9, 10, 11, 29, 31, 64, 150, 342
 Мачек Влатко 2, 24
 Маџар Божидар 6
 Маџар Јован 240
 Маџановић Јово 249
 Машић Ахмед 163
 Машић Марко 281
 Медан Богдан 85
 Медан Јово 73
 Мединић Славко 313
 Медић Илија 329
 Медић Коста 329
 Медић Лука 329
 Медић Мика 329
 Медић Мићо 329
 Мејена Спасоје 80
 Мензилџић Захид 113
 Мергер Никола 328
 Мерђан Никола 88
 Метрлић Рајко 248
 Мешић Адемага 14, 34, 133, 142
 Миџић Обрен 72
 Михаиловић Божо 267
 Михајловић Јово 252
 Михајловић Ристо 278
 Михајловић Заско 249
 Михаћ Ристо 269
 Михаљевић 195
 Михаљевић Марко 117
 Михић Десимир 71
 Миховић Секо 65
 Мијатовић 126
 Мијатовић Десанка 258
 Мијатовић Драгутин 124
 Мијатовић Милан 333
 Мијатовић Младен 283
 Мијатовић Спасоје 270
 Мијатовић Стеван 329
 Мијатовић Вељко 258
 Мијатовић Здравко 258
 Мијић Јосип 331
 Микић Ђорђе 6
 Милаковић Весо 282
 Милановић Јово 322
 Милановић Мијо 268
 Милановић Станко 322
 Милановић Урош 268
 Милас Ивица 89
 Милетић Антун 312
 Милетић Лазо 296
 Милетић Раде 325
 Милетић Радован 296
 Милетић Славко 269
 Миликовић Јово 332
 Милинковић Никола 267
 Милинковић Васо 267
 Миличевић Лазо 333
 Миличевић Вукан 273
 Миличић Стево 277
 Миличковић Лазар 332
 Миличковић Веселин 332
 Милић Божна 258
 Милић Јако 296
 Милић Лазар 246
 Милић Чедо 210
 Миловановић Милан 273
 Миловић Васо 296
 Милош Цане 347
 Милошевић Лука 222
 Милошевић Стојан 284
 Милошевић Тодор 187, 321
 Милошевић Вељко 282
 Милутиновић Младен 325
 Миљановић Бранко 333
 Миљановић Јоко 240
 Миљевић Михо 325
 Миљевић Трифко 333
 Миљковић Стево 202, 240
 Миљковић Вид 332
 Миљуш Илија 205, 329
 Минић Михаило 318
 Мирјанић Бошко 62
 Мисета Владо 311
 Митић Божо 205
 Митрић Божо 329

Митровић Богдан 246
Митровић Душан 343
Митровић Јово 71, 332
Митровић Крсто 293
Митровић Мирко 273
Митровић Митар 278
Митровић Тодор 141
Митровић Весна 119
Митровић Љубомир 280
Мићић Јевто 272
Мићић Јово 310, 323
Мићић Милан 311
Мићић Милорад 311
Мићић Момчило 310
Мићић Рајко 311
Мићић Слободан 285
Мићић Томо 290
Мићић Васо 243
Мичић Јован 286
Мишић Алојзије 346
Мишковић Бут 321
Мишура Јевто 251
Младеновић Душан 331
Младеновић Недељко 333
Младеновић Ђорђе 331
Мојовић Радован 267
Мокрић Лазо 286
Мољевић Стеван 10, 31
Монтани Већеслав 19, 38
Монтијас Х. Исак 312
Монтијас Х. Леон 312
Монтијас Х. Рафаел 312
Монтијас И. Јозеф 312
Морнарић Невенка 122
Морнарић Шпиро 122
Мостарац Ника 126
Мркаја Јово 283
Мркаја Војно 283
Мркобрад Васо 323
Мудић Јоцо 328
Мудић Ђуро 328
Мудриновић Јово 322
Мудриновић Стево 322
Мужевић Милан 61
Мујагић Бећир 160
Мујановић Адем 285
Мујић Мехмед Мујан 276
Мумовић Миле 280
Мургус Ариф 188

Мургић Јусуф 114
Мусић Амир 160
Мусић Ибро 160
Мусић Сеид 160
Мустапић Иван 78
Муџић Хусо 311
Муџић Никола 328
Муџић Ђорђе 328
Муфтић Рагиб 60
Мучибабић Душан 325
Мушета Мехо 108
Муштровић Заим 48, 49

Нахмијас Д. Јозеф 312
Нахмијас Ј. Самуел 312
Нахмијас С. Јозеф 312
Најбах Б. Хуго 312
Негулић Душан 240
Недељковић Душан 180
Недимовић Веселин 332
Недић Милан 179
Недовед Владислав 148
Нећелски 142
Неђо Милан 182
Ненадић Спасоје 187
Ненадовић Спасоје 321
Нерић Милка 276
Нерић Никола 275
Нерић Сава 276
Несвенулица Божо 322
Нешић Милинко 255
Нешковић Коста 313
Нешковић Тихомир 285
Никић Јерко 265
Никић Мирон 221, 222
Никић Ника 126
Никић Тодор 117
Николај 335
Николајевић Дујко 243
Николић 47
Николић Божо 57
Николић Фрањо 149
Николић Илија 266
Николић Јован 311
Николић Марко 285
Николић Недељко 297
Николић Петар 295
Николић Ратко 256
Николић Воја 284

- Николић Живан 297
 Ников Владо 46
 Нинић Јован 242
 Новак Виктор 19
 Новаковић 322
 Новаковић Душан 331
 Новаковић Грујо 333
 Новаковић Рајко 205, 326
 Новаковић Стево 107
 Новаковић Светислав 332
 Новаковић Ђуро 327
 Ноговић Алија 160
 Ноговић Мујо 160
 Ногоулић Душан 174, 182
 Нојхаузен Франц (Neuhausen Franz) 178, 179
 Носовић Обрен 46
 Нуњић Тошо 325
- Њежић Стево 319
 Њумић Тоша 344
- Обавић Лаза 324
 Оборина Јово 325, 344
 Обрадовић Пајо 317
 Обрадовић Перо 329
 Обрадовић Станко 65
 Обрадовић Љуба 322
 Обрић Марко 272
 Овћина Ахмет 222
 Овћина Алија 222
 Одак Јаков 123
 Одић Зденко 163, 164
 Острић Данило 284
 Озимица Стјепан 171
 Ојековић Лазо 187
 Омановић Але 98, 100
 Омеровић Нурија 276
 Омориз Даутбег 186
 Опачић Богдан 317
 Орешчанин Јојо 323
 Орел Душан 214
 Орлић Спасоје 326
 Орозовић Петар 248
 Оршанић Марко 14, 34
 Осмић 227
 Остаљић Никола 333
 Остојић Драго 264
 Остојић Јован 311
- Остојић Крижан 57
 Остојић Лазар 290
 Остојић Марко 311
 Остојић Михајло 290
 Остојић Миле 76
 Остојић Неђо 255
 Остојић Сретен 273
 Остојић Страхиња 264
 Остојић Зарија 311
 Остојић Чедо 311
- Павелић Анте 2, 12, 14, 19, 147, 148, 150, 151, 152, 155, 156, 157, 184, 196, 341, 342, 343, 348
 Павиковић Спасоје 319
 Павичић 106
 Павичић Илија 106
 Павичић Стјепан 235
 Павић Јосип 297
 Павић Милан 328
 Павлиновић Миховил 2, 24
 Павлић Анте 24, 32, 34, 38
 Павлић Јозе 205
 Павловић Јозо 326
 Павловић Марко 297
 Павловић Мићо 297
 Павловић Павле 297
 Павловић Перо 313
 Павловић Сека 313
 Павловић Влајко 297
 Пажин Алекса 90
 Пајић 336
 Паклар Стево 278
 Паламента Видо 65
 Палангета Саво 296
 Паликућа Гавро 325
 Паликућа Влајко 174, 182, 240
 Паликућа Љубо 325
 Пандуровић Илија 284
 Пандуровић Новица 253
 Панић Душан 331
 Панић Станоје 269
 Панић Ђорђе 331
 Пантић Глигор 294
 Пањевић Јанко 96
 Пањковић Милка 214
 Пањковић Сока 214
 Папић Драго 313
 Папић Радован 201

Папо А. Сумбул 312
 Папо С. Јозеф 312
 Парић Обрен 273
 Парис Едмунд XVIII
 Пауч Дана 329
 Пацак 197
 Пашалић Смаил 191
 Пашић Мујо 344
 Пашић Мурат-бег 14, 16, 34, 35
 Пашић Никола 8, 29
 Пецељ Гојко 71
 Пецке (Paetzke) 206
 Пејановић Ђ. 13
 Пејановић Ђорђе 10
 Пејиновић 317
 Пејић Милан 323
 Пејновић Ђуро 214
 Пекушић Сућрија 41
 Пердуб Пера 318
 Перендија Богдан 248
 Перера Исидор 270
 Перин Аца 325
 Перишић Душан 76
 Перишић Јово 75
 Перишић Свето 268
 Перишић Ђуро 77
 Перичевић Пера 323
 Перић Срећко 118
 Перковић Августин 115
 Перковић Бикан 118
 Перковић Јозо 123
 Перковић Милан 285
 Перковић Ђојо 285
 Перван Ђуро 91
 Петар Шимић-Пери 98
 Петковић 198
 Петковић Александар 281
 Петковић Милан 281
 Петковић Петар 14, 33, 53
 Петковић Расто 281
 Петковић Симо 265, 279
 Петковић Вукашин 325
 Петрановић Бранко 9
 Петричевић Миле 243
 Петричевић Стево 243
 Петрић Иван 152
 Петрић Иво 184
 Петровић Антоније 133
 Петровић Данило 253
 Петровић Димитрије 319
 Петровић Илија 253, 285
 Петровић Лео 347
 Петровић Микајло 285
 Петровић Милан 285
 Петровић Милош 266, 318
 Петровић Никодин 311
 Петровић Никола 254
 Петровић Пера 297
 Петровић Реља 248
 Петровић Тоша 270
 Петровић Васа 285
 Петровић Четен 181
 Петровић Ђуро 255
 Пешко Ђорђе 325
 Пиђула Милорад 202
 Пижула Божо 202, 240
 Пижула Милован 240
 Пилар Иво XVII, XVIII, XXI, XXII
 Пилиндавић Пеко 280
 Пинто Машо 278
 Пирагић Х. Хасан 163
 Пиштовић Стево 319
 Пишчевић Миленко 206
 Платон епископ 316, 318
 Планић Бошко 318
 Плаушић Јосиф 246
 Плаушић Вељко 247
 Плаушић Војислав 246
 Племић Вид 329
 Полгар Р. Фрањо 312
 Половина Ристо 322
 Полуган Фрањо 195
 Попадић 222
 Попић Душан 249
 Попић Секула 249
 Поповић - Тадић Јован 206
 Поповић 327, 333
 Поповић Анђелко 55
 Поповић Б. Никола 6
 Поповић Богдан 187
 Поповић Божо 206, 319
 Поповић Бранко 288
 Поповић Драго 250
 Поповић Лука 328
 Поповић Михаило 333
 Поповић Миленко 270
 Поповић Милева 288
 Поповић Мићо 321

- Поповић Неђељко 281
 Поповић Стево 291
 Поповић Тихомир 264
 Поповић Велько 264
 Поповић Владо 174, 182, 240
 Поповчевић Васо 240
 Пошић Стеван 328
 Пољокан Јакоб 312
 Пољокан Р. Исак 312
 Прањић Маријан 122
 Прдан Мирко 284
 Предојевић Душан 321
 Прека Ђорђе 41
 Пресечки Јосип 38
 Превишић 80
 Принцип Гаврило 3, 25
 Продановић Ристо 319
 Продановић Спиро 325
 Продилало Душан 249
 Продилало Јово 249
 Продилало Мића 249
 Прохаска Антон 234
 Пророковић Алекса 272
 Просенц Радован 206
 Протић 327, 334
 Прпић Иван 81, 326
 Прскало Мато 279
 Прша Давид 95, 96
 Пршут Давид 320
 Птачник Зденко 171
 Пувача Дане 205
 Пудар Ђорђе 71
 Пук Мирко 151, 158, 166, 184, 257, 315,
 338
 Пуркић Пера 124
 Пушара Васо 246
 Пушкарић 216
 Пушоња Јефто 181

 Рагуз Иван 78
 Рагуз Марко 78, 80
 Рагуз Станко 65, 85
 Радаковић Лазо 310, 323
 Радаковић Милош 326
 Радаковић Раде 326
 Радан Бошко 263
 Радан Радован 248
 Радаслић 124
 Радетић Милован 329

 Радетић Перо 329
 Радетић Страхинја 319
 Радић 342
 Радић Цвјетко 293
 Радић Душан 280
 Радић Гавро 290
 Радић Илија 256
 Радић Матија 163, 164
 Радић Мико 285
 Радић Момчило 248
 Радић Никола 256
 Радић Огњен 318
 Радић Павле 163
 Радић Самојко 248
 Радић Симо 255
 Радић Стјепан 2, 8, 24, 29
 Радић Светко 285
 Радић Живко 163
 Радић Ђорђе 248, 255
 Радмановић Јово 321
 Радмановић Ђуро 321
 Радовановић Мирко 323
 Радовановић Митар 189
 Радовић Лазар 333
 Радовић Милан 44, 182
 Радовић Ђура 181
 Радовић Ђуро 170, 280
 Радош Филип 332
 Радош Фрањо 123
 Радоњић Станко 329
 Радуловић Милан 103
 Радуловић Перо 325
 Радуловић Смиља 103
 Ражем Перо 329
 Раиц Балдо 78
 Раиц Никола 91
 Раичић Велимир 327
 Раић Мијо 59
 Рајић Марко 117
 Рајић Влада 253
 Рајс Арчибалд 6
 Рајчевић Сава 222
 Рако Јово 319
 Раствовац Богдан 251
 Ратковић Љубомир 75
 Рафаели Ђидо 50
 Рачић Пуниша 8
 Рашула Петар 320
 Ребац Томо 73

- Ребелић Фрањо 266
 Регуловић Салко 50
 Реквард Вили (Requard Willi) 177
 Релић Душан 328
 Реметић Бранко 284
 Реметић Милан 296
 Реметић Вељко 284
 Репац Илија 106
 Риловић Иво 43
 Ристанић Душан 293
 Ристанић Милош 293
 Ристанић Стеван 293
 Ристанић Урош 293
 Ристић Бранислав 258
 Ристић Драго 125
 Ристић Драгојла 258
 Ристић Гојко 246
 Ристић Максим 181
 Ристић Милинко 258
 Ристић Млађен 248
 Ристић Момчило 258
 Ристић Раденка 258
 Ристић Саво 258
 Ристић Славко 286
 Ристић Српко 248
 Ристић Стана 125
 Ризванбеговић Омер 65
 Ровер Срећко 256
 Рогић Гојко 321
 Рогоњић Видоје 78
 Родић 110
 Родић Блажо 329
 Родић Зоран 322
 Рожанковић Јосип 304, 307
 Рожић Анте 104, 319
 Роквић Боривоје 51
 Ролф 107
 Ром Анка 43
 Ром Јосип 201
 Ром Јозеф 43
 Росуљаш Сава 255
 Рот М. Јосип 312
 Ротквић 202
 Ругјешић 327
 Рујевац Ивица 323
 Рујевац Миле 323
 Рујевац Никола 323
 Рукавина Мате 282
 Рунајић Коста 327
 Рупник Франц 269
 Сабић Сулејман 191
 Сабљак Адолф 149
 Сабљак Иван 205
 Сабљић Дамјан 327
 Сабљић Јован 327
 Сабљић Марко 320
 Сабљић Сава 327
 Савановић Воја 331
 Савић Благоје 286
 Савић Богдан 247
 Савић Душан 311
 Савић Јанко 261, 280, 318
 Савић Михајло 296
 Савић Милош 261, 318
 Савић Мирко 249
 Савић Мојсије 284
 Савић Новак 187
 Савић Обрад 290, 329
 Савић Саво 331
 Савић Славко 329
 Савић Вићентије 296
 Савић Љубомир 311
 Сагрђија Илија 332
 Сајловић Јово 297
 Сајловић Лазо 297
 Сајловић Милан 297
 Сакс Карл XVI, XX
 Салетић Гојко 325
 Салибеговић Ђамил 160
 Салихбеговић Хафиз Хајдар 160
 Салихоџић Дервиш 96
 Салкановић Рецо 163
 Салом А. Аврам 312
 Салом Алберт Бертин 312
 Салчин Мехо 43
 Самарџија Остоја 284
 Самарџић Алекса 325
 Самарџић Видо 281
 Самарџић Влајко 325
 Самарџић Ђура 324
 Санац Нико 322
 Сандић Јован 295
 Сарић Бонифације 326
 Сарић Нико 109
 Свјежић Октавијан 256
 Сефтић Омер 57

- Секањић Боко 285
 Селимовић Фехим 195
 Семиз Ранко 325
 Серић Бонифацијус 205
 Сертић 107
 Сијерчић Сулејман 213
 Сикилић Владо 282
 Силајичић 332
 Симанић Јаков 311
 Симанић Милош 294
 Симендић Мирко 255
 Симендић Симо 287
 Симеоновић Васо 278
 Симеоновић-Цокић Стеван 206
 Симикић Јова 274
 Симиш Петар 190
 Симић Илија 283
 Симић Јефто 181
 Симић Јован 278, 286
 Симић Лазар 205
 Симић Лазо 326
 Симић Миле 296
 Симић Милош 122
 Симић Нико 286
 Симић Никола 122
 Симић Петар 205, 297, 320, 326
 Симић Саво 122
 Симић Симо 287
 Симић Боко 249
 Симић Ђорђе 249
 Симић Ђорђо 278
 Симовић Вукола 267
 Сировинић Милан 328
 Скоко Саво 187
 Скуљевић Стојан 297
 Славуј Богдан 321
 Славуј Лука 321
 Славуј Свето 321
 Смиљанић 322
 Смиљанић Илија 321
 Смиљанић Павле 125
 Смиљанић Вељко 321
 Смодиш Стјепан 212
 Смољановић 323
 Солдо Тугомир 83
 Солотић Илија 281
 Сонић Бранко 321
 Сонић Живко 321
 Соранз Сима 329
 Спахо Мехмед 8, 10, 29, 30
 Спасојевић Блашко 255
 Спасојевић Неђо 249
 Спасојевић Вељко 248
 Спасовић Драгутин 332
 Спирић Душан 322
 Спужевић Ђуро 57
 Србић Бранко 326
 Срдић Крсто 329
 Срдић Миле 278
 Срдић Љуба 318
 Стакић Мика 297
 Стакић Симо 297
 Стакић Стако 297
 Станимировић Михајло 270
 Станишић Бошко 269
 Станишић Божо 296
 Станишић Десимир 296
 Станишић Јован 287
 Станишић Милан 311
 Станишић Сава 296
 Станић Миливој 331
 Станковић 328
 Станковић Алекса 285
 Станковић Милош 270
 Станковић Урош 279
 Станковић Љубо 278
 Станојевић Јовица 332
 Станојевић Љубо 329
 Станцер Славо 148
 Станчевић Божа 322
 Станчевић Милан 322
 Старовић Милорад 321
 Старовић Спирос 318
 Старовић Тодор 187, 321
 Старовић Шпиро 44, 187
 Старчевић Анте XVII, XXI, 2, 11, 24, 32
 Старчевић Душан 324
 Стефановић Димитрије 297
 Стефановић Тимотије 279
 Стефковић Богдан 263
 Стевановић Лазар 272
 Стевић 329
 Стијачић Обрен 240
 Стипановић Михајло 270
 Стипанчић Јосип 14, 34
 Стипе Маџар 98
 Стипић Ибрахим 247
 Стипчевић 197

- Стјепановић Боца 270
 Стјепановић Дико 285
 Стјепановић Игњат 278
 Стјепановић Милан 285
 Стјепановић Тодор 270
 Стјепановић Вељко 285
 Стјепановић Здравко 278
 Стјепановић Ђорђе 251
 Степинац Алозије XXII
 Стоисављевић Јелка 125
 Стојановић Мишко 205, 329
 Стојановић Нико 279
 Стојановић Никола 10, 31, 171, 181, 282
 Стојановић Петар 318
 Стојановић Радивој 250
 Стојановић Секула 248
 Стојановић Стево 287
 Стојановић Стјепан 248
 Стојановић Љубо 248
 Стојић Бранко 182, 325
 Стојић Ђорђе 331
 Стојчић Саво 331
 Стојчић Ђорђе 331
 Стопрић Танасије 279
 Стрелић Иван 329
 Стринчић Јурај 50
 Студен Илија 321
 Ступар Душан 319
 Ступар Никола 329
 Ступар Вељко 311
 Субановић 327
 Суботић 318
 Суботић Душан 316
 Суботић Саво 248
 Судар Фрањо 41, 59, 64, 201, 346
 Сулејман Шабић 252
 Сумајсторчић Ивица 158
 Сумарџија Адам 328
 Сунарић Радислав 311
 Сунарић Вуле 311
 Сунарић Манојло 311
 Сундаћ Перо 322
 Сундаћ Проко 328
 Супило Франо 2, 24
 Сурваја 327
 Сучевић Петар 322
 Сучевић Саво 322
 Суџум Драго 242
 Сушак Славко 76
 Сушинг (Suschingg) 197, 198
 Сушић Ловро 152, 184
 Сушић Суљо 323
 Сушић З. 282
 Тајчић Перо 249
 Тамбурић Бранко 296
 Танасијевић Трипко 75
 Танасић Симо 252
 Танасковић Милан 246
 Тано Аврам 270
 Тановић Бајро 121
 Тановић Дедан 43
 Тановић Џемил 208
 Тановић Ђемо 43
 Тарана Лазар 77
 Тарана Ристо 77
 Твртковић Наил 160
 Тепавац Сават 327
 Тепавчевић Петко 242
 Терзановић Саво 269
 Терзић Мустафа 105
 Терзић Велимир 11
 Теслић Милош 334
 Тешевић Данило 267
 Тешић Марко 295
 Тилибат Ђорђе 325
 Тишма Јово 321
 Тишма Лазо 278
 Тодоровић Цвија 290
 Тодоровић Јово 286
 Тодоровић Лазар 274
 Тодоровић Митар 286
 Тодоровић Перо 287
 Тогонал Лео 53, 54, 55
 Тохол Олга 90
 Тохол Цветко 325
 Тохол Илија 325
 Тохол Лазар 75
 Тохол Милован 90
 Тохол Страхиња 72
 Тојчић Никола 104
 Томас Илија 68, 83, 84, 91
 Томас Мићо 121
 Томашевић Бранко 322
 Томашевић Милан 61
 Томић 124
 Томић Бранко 266
 Томић Мијат 126

- Томић Стојан 297
 Топаловић Илија 268
 Топчић Аљо 323
 Торбица Вељко 334
 Торомановић Илија 170, 181
 Тостић Милан 333
 Тостић Стеван 333
 Товирац Јелисије 286
 Товирац Перица 286
 Тољевић Јово 278
 Трајер Едо 186
 Трашпало Илија 332
 Трбојевић Илија 99
 Трбојевић Јово 319
 Трифковић Никола 268
 Трифковић Остоја 268
 Трифуновић Перо 297
 Трифуновић Радован 273
 Трипић Госпава 90
 Трипковић Митар 69
 Тришић Милан 318
 Тркуља Жико 333
 Трлајић Сава 335
 Трнинић 334
 Трнинић Мирко 333
 Тробуковић Митар 71
 Тројер Јосип 57
 Трол фон Херберт (Troll von Herbert)
 177
 Трпимир Муса 60
 Тртан Лука 71
 Тубић Смиља 106
 Тугомир Солдо 68
 Туђман Фрањо 24
 Тунгуз Васа 242
 Тупајић Ђорђе 322
 Турбић Вјера 249
 Турић Саво 311
 Туркмановић Адем 160
 Туркмановић Бећир 160
 Туркмановић Ханофија 160
 Турнер 178, 179, 206
 Турнер Харолд (Turner Harold) 177
 Турудија 319
 Турудија Ђорђе 205, 329
 Тусун Никола 112
 Тушевљаковић Бранко 264
 Углица Душан 324
 Угљен 186, 190, 244
 Удиљак Мирко 57
 Удовичић Остоја 263
 Удовичић Петар 263
 Узеир Делалић 43
 Уливиновић Андрија 328
 Умићевић Душан 321
 Уремовић Срећко 98
 Урукало Сергије 341
 Урумовић Драган 118, 121, 126
 Узуновић Саво 313
 Фабиани Оберто 237, 310
 Фалак Никола 86
 Фердинанд Францис 25
 Фердинанд Фрањо 3
 Феризовић Хакија 107
 Филиповић 129
 Филиповић Нико 68, 90
 Францетић Јуре 14, 34, 53, 63, 138, 139,
 187, 301, 302, 342
 Франк Јосип 2, 24, 25
 Фрковић Ивица 152, 184
 Фукс (Fuchs) 178
 Хитлер Адолф 11, 150
 Хаирлић 80
 Хајдуковић Љубо 72
 Хајон Јудита 270
 Хајровић 267
 Хајровић Мехмед 256
 Халер Јосеп 248
 Хамид Гаџо 43
 Хамовић Душан 325
 Хамовић Милош 17, 37
 Хамовић Митар 325
 Харан Бошко 329
 Харан Стево 329
 Хасан Самуел 332
 Хасанбег 186
 Хасановић Бејто 280
 Хаџић 35
 Хаџић 192
 Хаџић Авдо 160
 Хаџић Јакија 300, 342
 Хаџић Касум 160
 Хаџић Осман 159
 Хаџић Сулејман 160

- Хацић Хакија 34, 14, 15, 133, 158, 301
 Хацић Хамзо 98, 101
 Хацибеговић Шабанија 160
 Хацибрахимовић Тахир 160
 Хацимуртезић Авдо 160
 Хацимуртезић Хасо 160
 Хацимуртезић Реџеп 160
 Хацимуртезић Салих 160
 Хенрих 197, 198
 Херцог М. Леополд 312
 Херенчић 114, 115
 Херенчић Иво 58, 59
 Херман Тогонал 43, 44
 Хилмија Алтић 110
 Хмель Спасоје 324
 Хофман М. Филип 312
 Хоногал Херман 207
 Хорстенау фон Глез (Horstenau von Glaise) 177, 178
 Хочевар Иван 57
 Хоџић Хајро 160
 Хоџић Јусуф 160
 Хоџић Садик 160
 Хоџић-Мехић Мујо 163
 Хрле Хамид 65
 Хрнић Алија 250
 Хрњак Бранко 329
 Хрњак Евица 214
 Хрњак Петар 214
 Хујић Фаик 107
 Хумић 177
 Хуремовић 344
 Хуретовић Халил Хаџи 242
 Хурица Никола 243
 Хусановић Ибрахим 182
 Хускић Химзо 182
 Хусовић Хусо 187
- Цветковић 8, 9, 10, 11, 29, 31
 Цвијан Драгић 311
 Цвијић Јован XVI, XX
 Цвијановић Васа 319
 Цвијетиновић Јово 274
 Цвијетиновић Пера 274
 Цвитановић Мијо 75
 Цвјетковић Љубо 313
 Целовић Саво 313
 Церовски 302
 Цикуша Мартин 319
- Цолић Младен 14
 Цосанић Ибрга-Драгица 270
 Цосета Францеско 235
 Црнић Бранко 196
 Црногорац Данило 256
 Цуца Лука 205
- Балмић Марко 310
 Батић Ристо 317
 Батовић Азиз 210
 Бебић Милан 254
 Берић 49
 Бетковић Тошо 295
 Бетковић Трато 295
 Ђирић Стефан 206
 Ђирић Стево 322
 Ђорић Иво 59
 Ђорић Јово 73, 74
 Ђорић Марко 65, 67
 Ђоровић Владимир 4, 5
 Ђујић Мијо 121
 Ђуковић Ристо 323
 Ђурић Благоје 202, 240
 Ђурић Ђорђе 202
 Ђурлин Божо 63
 Ђурчија Никола 318, 334
 Ђурчић Радо 264
 Ђурчић Стеван 318
 Ђурчић Штефан 205
- Чабак Страхиња 325
 Чаварушић Перо 122, 123
 Чавалуга 319
 Чађо Брацо 329
 Чакмак Февзи 238
 Чакаљ Јашар 264
 Чампара Махмут 43
 Чамџић Мирко 323
 Чанак 329
 Чанак Перса 329
 Чаничић Иво 115
 Чанић Иван 148
 Чвокић Јованка 126
 Челан Драган 322
 Челик Деспот 255
 Челик Миливој 115
 Челик Мирослав 255
 Челик Стојан 255
 Ченгић Осман 220

- Черковић 344
 Черковић Бранко 325
 Черковић Миле 325
 Черклија Миливоје 331
 Черчил Винстон 11
 Чечур Радован 311, 323
 Чијевић Миладин 319
 Чичић Стево 319
 Чишић Мустафа 311
 Човић Лазо 296
 Човић Милан 186
 Чолић Јозо 268
 Чолић Перо 325
 Чондић Никола 158
 Чујић Мијо 123
 Чукац Стефан 68, 69
 Чулић Живко 319, 323
 Чустовић Хасан 43
 Чуча Лука 329
 Чучевић Станије 319
- Џанановић Хафиз Ариф 163, 164
 Џидић Ј. 273
 Џидић Јука 218
- Шабић Хасан 340
 Шарић Благоје 320
 Шаин Љубо 325, 344
 Шајфар Иван 317
 Шајовић Симо 331
 Шакота Бошко 202, 240
 Шакота Радован 46
 Шарац Станко 57
 Шарак Милан 319
 Шаран Никола 283, 284
 Шаренац Миле 283
 Шарић XVIII, XXII
 Шарић Хакија 55
 Шарић Иван 14, 34
 Шарић Никола 85
 Шарић Радош 320
 Шаровић Никола 320
 Шахиновић Абдулах 263
 Шахинпашић Хилмија 186
 Шаћир Мухамед 50
 Шеферовић Хусеин 321
 Шервел Павле 129
 Шећер Мирко 61
- Шећерагић Мустафа 159
 Шећерагић Нијаз 160
 Шећерагић Салко 159
 Шећерагић Шахим 160
 Шимић Фрањо 234
 Шимунић 327
 Шиљег Грбо 77
 Шиљег Иван 75
 Шкарамуц Вида 56
 Шкаро Мијо 121
 Шкиљевић Неђо 296
 Шкиљевић Тодор 273
 Шкиљевић Васо 273
 Шкобић Бранко 60
 Шкорић Анте 319
 Шкорић Милош 39
 Шкорић Стеван 320
 Шкорић Љубо 285
 Шкоро Душан 71
 Шкоро Јевто 240
 Шкорњача Мило 307
 Шнарић Антон 196
 Шојат Иван 148
 Шолџ Атанасије 4, 25
 Шормаз Шиме 205
 Шотра Милан 325
 Шошо 88
 Штајнлауф Х. Изидор 312
 Штајнлауф Л. Давид 312
 Штерн 323
 Штадлер XVII, XXI, XXII
 Штрасер Павле 206
 Штрбац Бошко 321
 Штрбац Дамјан 317
 Штрбац Грујо 322
 Штрбац Лазар 321
 Штрбац Милош 321
 Штрбац Љубо 321
 Штукења Јован 296
 Штулић Благоје 322
 Шуштарих Рудолф 290
 Шуљак 142
 Шуљак Алија 49
 Швоб Вилим 196
 Шворцан Владо 46
 Шњарић Анте 104, 105
 Шљивар Мара 106
 Шљивар Стана 106

Издавачи
АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
Бања Лука – Српско Сарајево

БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ – Београд

За издаваче
Академик Веселин Перић
Академик Никола Тасић

Ликовно-графички уредник
Инж. Свейко Рељић

Лектор и коректор
Бранка Косановић

Припрема за штампу
Фошо Фуџура

Тираж 500 примерака
Прво издање

Штампа
ГРАФОМАРК, Лакташи
Република Српска

ISBN 86-82875-39-x

<http://www.balkaninstitut.com>